

K 144338
3

გაბაშვილი თორდუა

ქართულ-სპარსული
ეტიმოლოგია

«მეცნიერება»
1971

საყვარელი მასწავლებლის
ვლადიმერ ფუთურიძის
ხსოვნას

1971

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

М. А. ТОДУА

ГРУЗИНСКО-ПЕРСИДСКИЕ
ЭТЮДЫ

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»
ТБИЛИСИ
1971

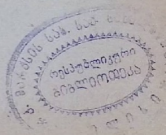
მაგალი თოღუა

ქართულ-სპარსული
ეტიუდები

K 144.338
3

სპეზ-2000
შემოწმებულია

გამოცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1971

37(47.922)(09)
0008(47.922:5)(09)
თ 677

წიგნში პირველადაა გამომზეურებული ირან-სა-
ქართველოს კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის
ამსახველი ზოგი მასალა, აგრეთვე სპარსული ლიტერა-
ტურის კლასიკოსების დღემდე უცნობი ნიმუშები.

7-2-2
99-71 აღგ.

80 წ. XXV რან., 21 სვ. 1-4

შენიშნული პოეტი იასე და მისი „სამეცნიერო“

1969 წ. შემოდგომაზე თეირანში წავაწყდით ერთ ქართულ ხელნაწერს (მის აღმოჩენას უნდა ვუმაღლოდეთ ირანელ მეცნიერს მოჰამად თაყი დანეშ-ე ფაქუჰს, რომელმაც მიგვითითა ამ ნუსხაზე, — შეიძლება ქართული იყოს). იგი ინახება ირანის სენატის ბიბლიოთეკაში (№ 77) და ეწოდება *تذكرة* „ცოდნის ტრაქტატი“. წიგნი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს იმიტაც, რომ იგი პირველი ქართული ხელნაწერია, რომელიც აღმოჩნდა ქვეყანაში, სადაც საუკუნეების მანძილზე მრავალი ქართველი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა¹.

ქართულად წიგნს „სამეცნიერო“ უნდა რქმეოდა, — ტექსტში ავტორი მას ასე იხსენიებს: ამა „სამეცნიეროს“ ბოლო კეთილად მოღება“ (XI, XII, XII—2,2). და მართლაც, „სამეცნიერო“ გადმოგვცემს მისი სპარსული შესატყვისის შინაარსს.

ტექსტი თხუთმეტ თავს, უფრო ზუსტად, ლირიკულ ლექსს, აერთიანებს და დაბალი და მაღალი შაირით გაწყობილ 280 ტაეპისაგან შედგება.

ვინ არის ავტორი ამ კრებულისა? პირველი თორმეტი თავი ერთი ავტორისა ჩანს, თუმცა არაა გამოორიცხული დანარჩენი სამი თავიც მას ეკუთვნოდეს. ამ ლექსების ავტორი თავის თავს იასეს უწოდებს: „იასე, ბევრსა სიტყვასა რა მოაქვ, ბოლო მოუღოთ“ (XII—2,1), „ეგრე სად ღირსხარ, იასე, მისი სახელი ვახსენოთ“ (VI—2,1). რა გვარის იყო ის, ჩვენ არ ვიცით. სპარსულად იასე სტრიქონქვეშ თარგმნილია როგორც *عیسی* (‘ისა, იესო). სწორედ ამ იასეს ლექსების ციკლის სახელია

¹ დიდი ფორმატის ხელნაწერი შეიცავს ორმოც გვერდს, გადაწერილია ლამაზა მხედრულით და ჩასმულია წითელ, მაგარ ყდაში. სათაურები და სტროფების დასაწყისი ფრაზა სინგურისა აქვს. თავში, ეტყობა, არ აკლია, მაგრამ ბოლო გვერდს მაწერილი მომდევნო თავის სათაურის პირველი ფრაზა აშკარად მეტყველებს, რომ წიგნი აქ არ წყდება. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი მხოლოდ ერთა ნაწილია კრებულისა. ხელნაწერი ყოფილა ცნობილი ირანელი მეცნიერისა და მწიგნობრის მექლი ბაჰანის კუთვნილება, რასაც ადასტურებს ამ უკანასკნელის ბეჭედი. წიგნი ისტაბანური წარმომავლობისა ჩანს.

„სამეცნიერო“ და მეთორმეტე თავი ამ ციკლის დამამთავრებელი უნდა იყოს: „მოწყალის ღმრთისა შეწვენითა ამა „სამეცნიეროს“ ბოლო კეთილად მოღება“. მეცამეტე თავის სათაური—„ამა წიგნისა დასაწყისა გულისად ნათქმარი“—გვაფიქრებინებს, რომ ეს ორსტროფიანი თავი და ამავე მოცულობის მომდევნო თავი შეიძლება სხვა ავტორს ეკუთვნოდეს ან იმავე იასეს სხვა ლექსთა ციკლის დასაწყისიდან იყოს აქ გადმოწერილი. რაც შეეხება მეთხუთმეტე თავს: „ესე ორი სტრიქონ შემზმანედ ძალ-შეწყული თუ შის პასუხის უპოვართა გულისად. ჯმობილი „მოგურინავითა“, შეიძლება, ის ეკუთვნოდეს თუ შის ფსევდონიმის მქონე ვინმე პოეტს (მაგრამ აქაც არაა გამორიცხული, რომ ეს თუ ში იგივე იასე იყოს). შეიძლება, ამ მხრივ რაიმეს მოქმელია ის ფაქტიც, რომ როგორც ამაზე ქვემოთ სავანგებოდ გვექნება საუბარი, ლექსებს იქვე ახლავს სპარსული თარგმანი. ეს თარგმანი დაახლოებით იქ წყდება, სადაც „სამეცნიერო“ თავდება,—იქნება გადამწერი იმეორებდა დედნის სურათს. ეს ბოლო სტროფი საინტერესოა იმითაც, რომ იგი ეხმაურება „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ ჩანართს, რომელიც სხვადასხვა ვარიანტით ორგან გვხვდება პოემის ნუსხებში:

„ტარიელ, გვითხარ სიმღერა მაგ ხმითა მოგვრინავითა;
 არ გვიყოს ღმერთმან სამუდმოდ ცა რისხვით მოგვგრინავითა;
 ნუ არის გული ნიადგა ლახვართა მოგვრგვინავითა;
 ამ ჩემსა სულსა ზღვას შევპრთავ, მზესა შინ მოგვერი ნავითა“².

და მეორე:

„ტარიელ მითხრა სიმღერა მოხმითა მოგვრინავითა:
 „ამ ჩემსა სულსა ზღვას შევრთავ, მზესა შინ მოგვერი ნავითა.
 სულ ჭაჯთა პირქვე დავამხოზ, გველებრივ მოგვრინავითა,
 თუ ჩემი მოსვლა გრძენბისა მოვალ და მოგვერი ნავითა“³.

აი თვით თუ შის ლექსიც:

„ვეფხივ ტყავით ვარ ცეცხლითა დაგული, მოგურინავითა,
 შე მზეო, უშენო მყოფი ნოესა მოგური ნავითა.
 ჯმელთა საძებრად ვარბინე მხილაფნი მოგურინავითა,
 ნუგემის მოგუცეს წამალი, ვინ ჳირი მოგურინა ვითა“.

აშკარაა, თუ შის ლექსის „ვეფხივ ტყავით ვარ“ გულისხმობს „ვეფხისტყაოსანს“ და ესეც იმაზე მიუთითებს, რომ მისი სტროფი რუსთვე-

² ვ ე ფ ხ ი ს ტ ყ ა ო ს ა ნ ი . ჩ ა ნ ა რ თ ი დ ა დ ა ნ ა ნ ა რ თ ი . ტ ე ქ ს ტ ი გ ა მ ო ს ა -
 ლ ე მ ა დ მ ო ა მ ზ ა ლ ა დ ა წ ი ნ ა ს ტ ყ ა ო ბ ა შ ე ნ ი შ ე ნ ე ბ ი თ დ ა უ რ თ ო ს . ი ო რ დ ა ნ ი შ ე ვ ი ლ მ ა ,
 თბილისი, 1948, გვ. 26.

³ იქვე, გვ. 36.

ლის პოემას ეხმაურება. ჩანს, „ვეფხისტყაოსნის“ ზემოთ მოტანილი სტროფები ხალხში ფართოდ ყოფილა გასული, როგორც პოემის შემადგენელი და შთამბეჭდავი ადგილები. „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა რაობისა და წარმომავლობის კვლევის დროს ამ ფაქტს ანგარიში უნდა გაეწიოს.

„სამეცნიერო“ 1629 წლამდე უნდა იყოს შექმნილი, რადგან აქ ნაქებია შჰ-აბს I (გარდ. 1629 წ. 7 იანვარს) და მისი ვეზირი ხალჩიყე-ფე სოლთანი. ამდენად, „სამეცნიერო“ აღორძინების ხანის ერთ-ერთ საინტერესო ძეგლად გვევლინება.

ირან-საქართველოს ურთიერთობის ამსახველ საბუთებში შეიძლება შეგვხვდეს მასალები, რომელიც ირანში გადახვეწილი ამ ქართველი პოეტის ბიოგრაფიას შეუქს მოჰყენს. ჯერჯერობით კი ზემოთქმულს გვინდა მხოლოდ ის დავუმატოთ, რომ მას ისპაანში უნდა ეცხოვრა. იგი გათათ-რებულია, მართლმორწმუნე შიიტად გვევლინება თავის თხზულებაში (მის კრებულში იკითხება „აღწის საგანგებო ქება). პოეტი გადმოგვცემს ბიბლიურ ამბებს, მაგრამ მას ისინი გამოყენებული აქვს არა „დაბადე-ბის“, არამედ ყურანის საშუალებით. აქვეა ამბავი ბორჯყზე ამხედრებუ-ლი მოჰამადის მე'რჯისა, და მისთ. პოეტი ეკამათება ქრისტიანობას (განსაკუთრებით მის ღოვმას ღვთის სამსახეობის შესახებ), მაჰმადის რელიგიის აგიტაციისათვის იშველიებს თვით ქრისტეს, რომელიც თავის შემდგომადაც ვარაუდობდა წინასწარმეტყველის გამოჩენას და სხვ. პოეტი ქრისტესა და მის რელიგიას შემწყნარებლობით ეპყრობა, მაგრამ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ აქ ავტორის პირად სიმპათიასა და განწყობილე-ბას ეჩინოს თავი, — როგორც ცნობილია, ისლამიც სცნობს და აფასებს ქრისტესა და მის მოძღვრებას.

კრებული, როგორც ლიტერატურული ძეგლი, მრავალმხრივ ინტე-რესს იწვევს, თუმცა მხატვრულობის თვალსაზრისით, მიუხედავად იმისა, რომ მასში ბევრია კარგი პოეტური სახე და გამართული სტროფი, იგი მაღალ შეფასებას ვერ დაიმსახურებდა. კრებულის სასულიერო ხასი-ათმა არ უნდა გვაფიქრებინოს, რომ შეიძლებოდა ეს იასე მაჰმადიანი სასულიერო პირი ყოფილიყო. ეს ლექსები უნდა მიეკუთვნოს პოლემი-კურ ჟანრს, კერძოდ, რელიგიის საკითხების ირგვლივ წარმოებულ ლი-ტერატურულ პოლემიკას. ასეთი სახის ნაწარმოებები, ხშირად კითხვა-მიკვების ფორმით დაწერილი, ცოტა როდი გვაქვს ისლამურ ლიტერატუ-რაში, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ისინი უმეტესად პროზაულია. ქართული ლიტერატურა ქრისტიანობის ან ქრისტიანობის საკუთარი ღოვმის დასაცავ არა ერთ ასეთ ნაწარმოებს იცნობს, დაწერილს ისლა-მის თუ ქრისტიანობის მისთვის მიუღებელი მიმდინარეობის დებულება-თა განსაქიქებლად. მაგალითისათვის შეგვეძლო დაგვესახელებინა ბაგრატ

მუხრან-ბატონის (XV ს.) „მოთხრობაჲ სჯულთა უღმრთოთა ისმაილი-
ტთაჲ“, რომელიც XVII ს. მოღვაწემ იაკობ შემოქმედელმა გალექსა კი-
დეც⁴. არ არის გამორიცხული, რომ იასე იცნობდეს ბაგრატის შრომას,
თუმცა ამისი აშკარა ნიშნები მის ნაწარმოებში არ მოიპოვება. იქნებ პო-
ლემიკა მუსულმან და ქრისტიან ქართველთა, კონკრეტულ პირთა შორის
წარმოებდა. იასეს ქართული საერო მწერლობის ცოდნა ეტყობა, მაგრამ
ქართული სასულიერო მწერლობის გავლენა ამოდ უნდა გვეძებნა „სა-
მეცნიეროში“, — მისი ავტორი მუსულმანია. იასე ქრისტიანულ სამყაროსა
და ლიტერატურას იცნობს (შეიძლება ის ადრე ქრისტიანიც იყო), ბიბ-
ლიურ ტერმინებსა და საკუთარ სახელებს ხმარობს ქრისტიანულ-ქარ-
თულ და არა მუსულმანურ-არაბული ფორმით (აბრამი, გაბრიელ, იონა,
იოსებ, მოსე, ნოე, სოლომონ და სხვ. ნაცვლად მათი ისლამური ფორმე-
ბისა: ებრაჰიმ, ჯიბრაილ, ჟუნას, ჟუსუფ, მუსა, ნუჰ, სოლეჰმან და ა. შ.).
მისთვის ბუნებრივი ეს ქრისტიანულ-ქართული ფორმები ზოგჯერ სპარ-
სულ თარგმანში უცვლელადგვა გადმოცემული არაბული ტრანსკრიპციის
საშუალებით (ურთიერთი, ელია). ჩანს, ისინი მთარგმნელისათვის გაუგე-
ბარი იყო (ეს მოვლენა ერთხელ კიდევ განგვიმტკიცებს ექვს, რომ მთარ-
გმნელი შეიძლება სხვა, შემდგომი დროის მოღვაწე იყოს და არა იასე.
თუ ასეა, ძეგლის ლექსიკონი უფრო გვიანდელ ხანას უნდა მიეკუთვნებოდეს).

უნებლიეთ ექცევა რა ქრისტიანული ლიტერატურის გავლენის ქვეშ,
იასე ზოგ დოგმას გაგვაცნობს არა ისლამური, არამედ ქრისტიანული
წყაროებით. ასე, მაგალითად, თვით მაჰმადსა და ისლამის თეორეტი-
კოსებს ქრისტიანული დოგმა ღმერთის სამსახეობის შესახებ შეცდომით
ესმოდათ, ეგონათ, რომ სამსახეობაში ქრისტიანები გულისხმობდნენ: მამა
ღმერთს, ძე ღმერთსა და მარია მ ღვთისმშობელს. ყურანში ვკი-
თხულობთ: „ღმერთმა მაშინ იესოს უთხრა: გითქვამს შენ ოდესმე ხალხი-
სათვის — „ღმერთებად მიგვიღეთ, მე და დედაჩემი, თანასწორ ერ-
თადერთის ღვთისაო?“ — შენმა დიდებამან, არა! როგორ შემედლო მეთქვა,
რაც მართალი არაა“ (ყურანი, სურა V, აია 116). იასეს კი ღმერთის
სამსახეობა სწორედ ქრისტიანული დოგმის მიხედვით აქვს წარმოდგენილი:
„მამა, ძე და სული წმიდა თქვენ გამჩინლად დაისმინეთ“ (III, 14).

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ „წინასწარმეტყველას“ ნაცვლად იასე,
ხმარობს ფორმას „წინწარმეტყველი“, რაც შეიძლება იმაზე უთითებდეს
რომ მას არ უძნელდება ქართული ლიტერატურულ-ტრადიციული ფორ-
მების შენარჩუნება.

⁴ Н. Я. Марр, Из книги царевича Баграта о грузинских переводах
духовных сочинений и героической повести Дареджаниани. Известия АН СССР,
1899, т. 10, № 2.

„სამეცნიეროს“ პოეტური სახეები უმეტესად სპარსული ლიტერატურის გავლენით არის შექმნილი. პოეტს ხშირად დაღატობს ქართული ლექსისთვის საჭირო სმენა. ეს განსაკუთრებით თავს იჩენს ლექსის ცეზურებში, როცა ზოგჯერ დაბალი და მაღალი შაირის შექმნის პირობა დარღვეულია და ერთი გადადის მეორეში, რაც კითხვისას სიტყვათა ხელოვნურ გახლეჩას იწვევს. მრავალი სტროფის რითმა სუსტია და ერთსა და იმავე ფუძიდან ნაწარმოებ სიტყვებს აერთიანებს (გამაიცვალოს, თუმცა იცვალოს, ვარდაიცვალოს, შაიცვალოს. 1,7), აქვს მას ე. წ. რედუციული რითმებიც, მაგრამ ისინი ყოველთვის გამართული არაა (ზე ამოვიდა; შზე ამოვიდა; ხორამზეა, მოვიდა; ატლასზე ამოვიდა. 1,4). იასეს შედარებები სპარსულია („ცხენი მისი ეტლად ვსახე და ჭკვა მისი—ლანიერად“; „ლამისა ჭითა იოსებ, გათენდა, ზე ამოვიდა“. 1—4,1 და სხვ.).

კრებულის ენა მეტად საინტერესო სურათს იძლევა, აქ აშკარად შეიმჩნევა როგორც მწიგნობრული ქართულის, ისე XVI საუკუნის ლიტერატურული თუ დიალექტური ფორმების დანაშრეგები. ავტორისეული ინდივიდუალური გადახვევანი თუ მცდარი ფორმებიც აშკარაა („რაც ინახვილოს“—დანახულ იქნას—1—7,1; „ჩვენ თავი ცეცხლით დაგხსენოთ“. VI—2,4). მეტად საინტერესოა კრებულის ლექსიკა. იასეს, მაგალითად, მკედარი ნახმარი აქვს ცხენის მნიშვნელობით (XII—4,4), წინწარმეტყველი გააზრებული აქვს როგორც წინ წარმეტყველი, გარდავლენა ესმის როგორც განკიცხვა, წყევლა, მოკვეთა (III; III—2,3).

„სამეცნიეროს“ ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს იმით, რომ თუ ეს სპარსული შესატყვისები უფრო გვიანდელი არაა, იგი წარმოადგენს ჩვენამდე მოღწეულ პირველ ქართულ ლექსიკონს, ამავე დროს პირველ ქართულ-სპარსულ ლექსიკონს, რამდენადაც, როგორც ზემოთ გავკრით უკვე აღვნიშნეთ, მისი ყოველი სიტყვა იქვე, სტრიქონქვეშ, თარგმნილია სპარსულად. ყველა ეს შესატყვისობა ზუსტია და, შეიძლება ითქვას, უნიფიცირებული. ამავე დროს ესაა პირველი ქართულ-სპარსული ფრაზეოლოგიური ლექსიკონიც, რადგან მოუციათ არა ტაეპის ბწყარედი, არამედ სიტყვებისა და ფრაზების სპარსული თარგმანი (გავიხსენოთ, რომ ცნობილი „ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონის“ ავტორი ფარსადან გორგიჯანიძე მხოლოდ დაბადებული იყო, როცა ეს ლექსები იწერებოდა (ფარსადან გორგიჯანიძე 1626 წ. დაიბადა⁵), „სამეცნიეროს“ მნიშვნელობა გასაგებია. ამავე დროს იგი არის ერთ-ერთი უძველესი სპარსული ლექსიკონიც.

⁵ ფარსადან გორგიჯანიძე, ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი, გამოსცა ვ. ფუთურიძემ, რედაქტორი გიორგი წერეთელი, თბილისი, 1941, გვ. 5.

ჯერჯერობით ძნელია გაირკვეს, ვის ეკუთვნის ეს ლექსიკონი, — იასეს თუ ვინმე სხვას. როგორც აღვნიშნეთ, შეიძლება, ხელნაწერის გადამწუსხავი აქ იმეორებდეს იასეს ხელიდან გამოსულ პირს და ამდენად, სპარსული ლექსიკა იასეს მიერ იყოს მოხმობილი. ისიც შეიძლება, რომ იგი სხვისი ნახელავი იყოს, იქნებ, სულაც გადამწერისა. ჩვენ გვეუბნება, თავად იასე იყოს ამ თარგმანების ავტორი. მაგ., „ურთი-ერთი“-სთვის მთარგმნელს ვერ მოუძებნია სპარსული შესატყვისი და მის არაბულ ტრანსკრიპციას-და დაჯერებულა (IV; IV—1,1), ასევე, „უხილი“ უთარგმნელადაა დატოვებული და მისი მხოლოდ არაბული ტრანსკრიპციაა მოტანილი (IV—1,4).

როგორც აღვნიშნეთ, კრებული მრავალმხრივ ინტერესს იწვევს (სხვათაშორის, ეს ერთ-ერთი პირველი ძეგლია, რომელიც ახსენებს რუსთველს. XII—2,3). თხზულებისა და მისი ავტორის შესწავლა უნდა გაგრძელდეს, ასევე უნდა გაგრძელდეს ამ კრებულის დანარჩენი ნაწილის მოძიებაც.

1. ტ ე ქ ს ტ ი

[1] აქა აბრამ წინწარმეტყუელისაგან პირვლად საცნოდ ჭკვისა ეტლისა ვმარება და უცოდინურთა გასასწავლად ყოვლთა ზეციერ-ქუეყნად მყოფთა გარდაცვლით მონახულ[ო]ბა და გარდაუცვლისა გამჩენისა ერთად და უხილად ცნობა¹

[1] წინწარმეტყუელთგან აბრამ ქნა რა ჟამსა მეცნიარობა, ზეცა-ქუეყანა განინჯა, გარდაცვლა ყოვლთა, ტარობა, ვარსკულავთ უდიდუ სინათლით მისი თქვა გამჩინარობა, და გარდაცვლით ნახა ალაგად, მეცნიერმა თქვა არობა.

[2] რა ხანი გარტდა, ღმრთის მცნობმან მონახა მთვარე ინახა, თქვა: ესე არი გამჩენი, ვარსკულავთ უდიდუ რა ნახა, მისიცა ეგრე გარდაცვლა ჟამ-გავლით რა მოინახა, და გამჩენი მათ გარდაისი გარდაუცვალა მონახა.

[3] მუნ ღამესა ცნობის მდეკმან ჭკვისა ეტლი შეიკაზმა, გული აპო, სისხლი ღვარა ხანდომისთვის კაკურაზმა, მით გაეღო ჰირსა კარა,² მნათმან ბნელი ამოკაზმა, და სარაზმისა მეფისაგან შლა დაიწყო ინდოთ რაზმ[მ]ა.³

[4] ღამისა ჭითა იოსებ, გათენდა, ზე ამოვიდა, ნიანგის მუცლად ნამეოფი იონას მზე ამოვიდა,⁴ ცისკართა მახარობელი ღიმს, სორამ ზეა,⁵ მოვიდა, და მოჰყინა დიბა-ხარბაბი რად ატლასზე ამოვიდა.

[5] შუადღემდი მეტისმეტად ყოველი თემი განახთა, აბრამ თქვა თუ: გამჩენია უდიდესი მათ ხანათა, რა შუადღე გარდასცილდა, გარდიცვალა მათ ხანათა,⁶ და ჟამ[მ]ან ცეცხლი რა დაშრიტა, წინწალთ სანთელი ანათა.

[6] რა დაღამდა, კულავე ნახა მას ღამესა მონახული, ყოველთ გარდაცვლა მოინახა, თავს უთხრა გამონახული,

ღთის წინაშე ეოვლნი იეუნენ ზეციოვე, ვით მონა, ხული,⁷
 და გული ჰოსრობდა; „გამჩინარე არ მოინდომო ნახული!“

[7] რაც ინახვილოს, ეგრევე ეოფითა გამიცვალოს,⁸
 ნახულსა-ტანი, ტანს უნდა, ალაგი თუცა იცვალოს,
 გარდაცვლა იეოს, ეგრევე ღთი არ გარდაიცვალოს,⁹
 და ჰკვის მოვმარება ეგრეა, თუ კაცი არ შაიცვალოს.

[8] ტანისა და ალაგისა მისრობი იეოს მრავლ მოაჯე,¹⁰
 მცოდინრობის ეტლს გარდაჯე, მცდრის დეენითა გეტკუი, დაჯე,
 ის ალაგი ღთგნ წინა ეოფილიეოს ღთი მლაჯე,
 და ღთის წინა და ანუ ღთითა შეოფის მცოდნი გარდიქაჯე.

[9] ის ალაგი ღთგნ წინა ვინ აჩინა, ვარ მოაჯე,
 რადგნ იტკვი, მასა აქათ გამჩინარდა მისი მლაჯე,
 თუ ჰირველ ჟამ ერთად შეოფლად იტკვი, ეგრევე გეტკვი: დაჯე!
 და ან ალაგის გამჩენი სცან, ან ვოჯოსეთს გარდიქაჯე!

[10] თუ არ მიჰსუდი, ეულავე გეტკვი, რომელი ჰირველი იეოს,
 მისგნ გაჩნდეს ეოვლი რამე, იგი გამჩინელი იეოს,
 უტანო და უალაგოდ სცან, არსანახველი იეოს,
 და თუით მცოდნია, სხვა ვერ მიჰსუდეს, ვინ მოსაზრო, ხელი
 იეოს.

[11] მარტოდ თუით რაც მოინდომა, ქნა. ველ-ფერვი არ იაზრო.
 ცნობას მოდი, ეგრე არი ცნობა, ღთი არ მოსაზრო,
 სოფლის წესმან შეოფლობისა ვარდი შენი რა დააზრო,
 და სამოთხე და ვოჯოსეთი მცნე-არმცნეთა რაც იბაზრო.

[12] აბრამ თქვა: რაც მოვინახე, გარდაცვლითა მონა ვნახე,
 ზოგნი ბრუნვენ, ზოგნი ფრინვენ, ზოგნი მდეგნი მოვინახე,
 მორჩილობენ, მოსაქმობენ, რაც თვალითა გამოვსახე,
 და სახე ღთისა ვინც ინდომო, მათ მაცთურთებრ ივაგლანე!

[11] აქა მოხე წინწარმეტყუელის პატიჯცემულთ მაცდურ გამჩენისა
 ნახვისა ნდომა და მოხესგნ კრძალვა შეშოქმედისა ღთის წინაშე და უნი-
 ლისგნ უხილბით პასუხის გაჩენა და გადგომა მათი თურად და რაცა
 ვარდაჰქდა მათა, თუ რად¹¹

[1] რა მაცდურთა მოსეს უთხრეს: ჩვენ გვინდა გამჩენი ვნახოთ,
 მისი ნება დავინებოთ, ბოლოდ რადგნ მოვინახოთ,

მოსე კრძალვით შეახვეწა: ღთი მცოდნია მოახოთ.¹²

და ღთგნ სიტყუა გაჩინარდა, მათა ესმა: ვერა მნახოთ!

[2] კულაცა ეგრევე ძალი მისცეს: გვინდა ჩვენ გამჩენი ვნახოთ, მოსემ ეგრევე კრძალვა ჰკადრა: ღთი მცოდნია მოახოთ.

უბრძანა თუ: მოგკეუნ, რადგნ არას ეამსა ვერა მნახოთ.

და მათ მცდარისა მაცდინლობით, ეგრევე მცდარხო, ივაგლანხოთ.

[3] ღთის ბრძნებით რადგან გადაბა მათ მცდარხითვე მოსე
თურადა,

ეოვლთა ღატატო მადლისაგნ წეალობა შემოსე თურადა(?),

ღთის ნათელძნ დაწვა თური, გაჯდა შავშემოსე თურადა,

და ღთი მცოდნი, მოსე თურადა(?) შეიცვალა მოსე თუ რად.¹³

[4] იგი მცდარნი თურის ნახვით გარდიცვალნეს თუ რის ნახვით,

რადგნ მოსემ ვერ იხილა, დასცდი გარდამცთურის ნახვით,

ღთო, შენ ხარ ეოვლთა მბერობი, მისსენ ეშააკთურის ნახვით,

და ცნობის ცეცხლი გულს ამიგზე აბრამ, მოსეთურის ნახვით!

[III] აქა ერთისა პირველისა ალაგით ორად მცნობთ გარდავლენით
ქეშმარიტად სამებლად მცნეთ გარდავლენა

[1] მაცდურს დასცდი, ცნობას მოდი, მძლიერი იეოს რომელი,

ჰკამს, იგი სცნა უაღაგოდ პირველი და გამჩინელი,

ორად ცნობა გარდავლინდა, ეგრევე შეტად კულავ მოველი,

და რისხვა ღთისით გარდავლინდეს ვოჯოხეთსა მსამებელი!¹⁴

[2] გამჩინლისა მადლისათვის ჰკვეით გამებრტევე სამებელი

რად არიქნას საქმე იქნა, როგორ იქნა, თქვი?—მოველი.¹⁵

თუ სამია, აღარ ეთქმის სამს ერთობა, იეოს მცულელი,

და ერთი თუ ჰოქვა, მამა არა სამი ვიკუნეთ ეგრე მთულელი.¹⁶

[3] შენს სიტყუასა მივხუდი, მაგრამ შეტად შეშლით ხარ, ავ კაცო,

ერთი საბელი ოცეცხად რა მიჰკეცო და მოჰკეცო,

დაუჭრელად ერთი ჰოვნოს ბრძენმან, გითხრა მცრე ჰკვათაცო,

და თუ ორადცა გაჰჭრა, ერთი აღარ იეოს ისრევე ცვლაცო.

[4] შავი მკედი ლურჯსა მკედსა მიატმანხო, ეგზომ ჰგრისო,

მას ერთობა არ ეთხრობის, ოთხია, თუ თვალი იხო.

ორი შედეგი ორის ფერით ჭკუის ფრჩხილით ოთხად გაიხსო,
და ოთხი ერთად, ცნა, რამ კაცმა, უმა წურილთაცა
გითსრან: ფიხო!

- [5] ეგრე ღთისა ორად ცნობა, გეტყვი, თუ ჭკვად სარ, იქნების?
რომ საკუთრად მოინდომონ, მე გამჩინლად ვარ, იქნების?
თუ ორთავე ნდობა იქნას ან არ იქნას, არ იქნების,
და რადგან ერთის ნება იქნა, ის მეორე მცდარ იქნების.
- [6] აჰა ღთისა წყალობითა ცნობით თვალნი გაგვისხენით,
ერთად ვცანით გამჩინელი, მსამებულთგან დავისხენით,
ვითათბირეთ, ვიჭოჭმანეთ, ჭკუის ფრჩხილითა კვანძი ვსხენით,
და არ მოვსაზრეთ არას ფერად, რაც არა სამს, არ ვასხენით.
- [7] მგზავსი არ იყოს, რასაცა ფერი ჰქონდეს (და) ან დანაგი,
ბრძენთა ცნეს, რადგან ვერა ცნეს მგზავსად ჭკვიტონ გამონაგი,
უშვილო და უმამოა, არცა ეთქმის სხვათ მონაგი,
და ჰირველი რა მუდმად მეოფი, უცვალი, უამსანაგი.¹⁷
- [8] მმლიერი და შემოქმედი, ეოვლთა მბერობი, მომვლინელი,
ჰატიჯთმცემი, მოსამართლე, გამბრჭყვი და გამვლინელი,
არმობაღე, განმკითხველი, მკრძალთ ცოდვათა შემვლინელი,
და არასწრაფი, მცნე არმცნეთა, მუქაფა მომამვლინელი.
- [9] ცოცხალია, მცოდნელია, გამგონე და მნახველია.
არ სული და გულით იყოს, ჰთქვა: ეური აქეს ან თვალია,
მოსიტყვეა, არ ჰირითა სიტყვისა გამჩინელია,
და ერთად საცნოდ მარტოდ იყოს, მუნ ქებითა შეოფნელია.
- [10] თუითოს ქამსა მოციქული მოგუიგზავნა, წიგნი მოგუცა,¹⁸
მის ნებისა დართვისათვის ჭკვა მოგვცა და წყალობა გუცა,
მის რჯულს ვინცა დამორჩილდა, ისხნა თავი, კულა არ გაგუცა,
და და მოციქული სხვა გვიბოძა, ვისხნათ თავი, არ გარდაგუცა.
- [11] აქიმმან მოგუცა წამალი, ერთი ჭირი არ იასო,
დავით, აბრამ, მოსე თუითოს ქამსა თუითო ტანი ასო,¹⁹
მოგუიგზავნა, ავადმოფი ვინც იყო, წამალი ასო,
და უთსრა იასეს, ვისგან ვლიდა რჯულის მომტანლად იასო.²⁰
- [12] ილოცვიდა, იმარხვიდა, კელაბერივ ევედრებოდა,
ხვეწნით ვინა მოიხსენის, რა მიწას დაებერებოდა,

მართლის მოქმედს შენ მოუგონე, რომ თუით გამჩინარებოდა,
და წიგნი ვისგან მოგუიტანა, რომ თუით დაიარებოდა.

- [13] თუითოს ჟამსა გამჩინლისგან მოციქულია მოსული,
მისი გამჩენი გაიციან ან თქვი „მისი მოციქულ
მაცთურთ საქმეს დაესწივე, ამ სიტუვასა დაჰქარ გული,
და მან ანდერძი თქვენ დაგიგდო, მოგივლინოსთ ღთონ რჯული.
- [14] მისი ანდერძი დაჰქარგეთ, რაც არ გწადდთ, არ იხმინეთ,
მოუგონეთ ზოგთ მამობა, ზოგთ მე ღთისად მოიხმინეთ,
ზოგთა სული წმიდა ჰთქვენით, ზოგთ სამნივე ერთ იხმინეთ,
და მამა, მე და სული წმიდა თქვენ გამჩინლად დაიხმინეთ.²¹
- [15] ჰაჲ, ჰაჲ გეტუვი, შენაარით გზა გაიციან, არ დაჰქარგო,
ეგრე უოულსა ნება დართე ბრძენთ სიტუვათა ჭკვითა
ვარგო,
მაცთურთ საქმეს თუ არ გაჰვე, მით ეშმაკი გარდაჰქარგო,
და ღთი შენი თუ გაიციან, სამოთხისა ხილი დარგო.
- [16] ღთო, შენ ხარ დამსწვეელი, გლას გულისა მაცდუნველით,
შენ მოგმართეთ უღონოთა, წეალობასა შენგნით ველით,
ნუ ჩაგვაგდებ მაცთურთ ჭასა, ამოგვიღე მცნეთ საბელით,
და გული ჩვენი მით ანათე, გზა გვაცხევე წინწარმეტყუელით.

[IV] აჲ ანდერძი მუნ წმიდისა იესო წინწარმეტყუელისაგან ესე,
თუ: „ურთი-ერთი არს და უხილი“²² და არსმენა და სამებლად მოსაზრვა
ჰკვითა რეტთაგან

- [1] „ურთი-ერთი არს“, ანდერძად დაგიგდოთ და არ იხმინეთ,
„უსილია მომავლინე ჩემი!“ თქვა და არ შაიხმინეთ
„ურთი-ერთი“ თქვა, თქვენ სამად შეჰქარეთ და ჟერთ“
იხმინეთ,
და „უსილია“, თქვა, თქვენ სახედ მოისაზრეთ და დაიხმინეთ.
- [2] ჰაჲ, ჰაჲ გითხარ, კულავე გეტუვი, თუ არა ხარ ჰკვითგან რეტი,
ღმერთი თუ სცნა ჯორციელად, შამოიკარ თავსა კურტი,
რად იესო მოინასეთ ადამისტომებერ ნასეტი,²³
და ფუჲ მაგ მიმსდომლობის ჰირსა, სხვა რა გითხრა ამის მეტი!

[V] ანდერძი მეორე მუნ მართლისა გზის გამახწავლელის წმიდის იესოსგან, რომე: „მოცივლინოსთ მიმავლინებელმან ჩემ[მ]ან სხვა წმიდაი“.
და ეგრევ არ სმენა რეტოვან

- [1] კულავ ანდერძი თქვენ დაგიგდო: „ჩემ[მ]ან მიმავლინელმანო მოცივლინოსთ სხვა წმიდაი გამჩენმან უხილელმანო!“
ანდერძს მიჰხუდე, მოცივლინოსთ სხვა წმიდა გამჩინელმანო,
და ან მე გითხრა, ანდერძი სცან ეშმაკთვარდუბირელმანო.
- [2] აწ უოველი, რაც გაცნობე, ჭკვისა გულმან დართო ნება,
ღთი რადგან ერთად იცან, არხილულად ჰკადრე ქება,
რაჟამ ერთი მოციქული მოგუიგზავნა, მოგუცა ცნება,
და მეორეჟამ უკეთესი რჯული მოგუცა და წვალება.

[VI] აჟა მოწყალის აღთიგან უოველთა წმიდათგან უწმიდისა აჰმად მოჰამმადის სახელდობით ქების შასხმა და მისით რჯულის მოვლენისა დასრულება

- [1] მოსეს რჯული კარგი იუო, მის ჟამს მისიცი დამჭირისი,
მერმე იესო რა მოვლინდა, რჯული სცვალა პირველისი,
ბოლოდ მოსვლა უკეთ ვცანით, დავიჭირეთ ჩვენცა ისი,
და საბოლოვნოდ მოგუივლინა ღთნ რჯული აჰმადისი.²⁴
- [2] ეგრე სად ღირსხარ, იასე, მისი სახელი ვასხენოთ,
ღთგან სახელგანთქმულსა ჩვენ ქება რა მოვასხენოთ,
ედემს წეაროთ გაიდრდუენ პირი, რაზომ კულავ ასხენოთ,
და ვასხენოთ, რაჟამ სიწმიდით ჩვენ თავი ცეცხლს დავასხენოთ.
- [3] სახელი მისი გაინთქვა ღთის ნებით უოვლთა აერთა,
ქუევნად არ დარჩა ალაგი, პირველად ცნეს ზეციერთა,
ნაქები ღთიგან ინდომეს ნახვად ანგელ[ო]სიერთა,
და ნდომა მათი და მოწყალის ღთიგან ნება დაერთა.

[VII] აჟა მოწყალის მაღალის ღთისგან ადამის ტომთა პატივცემით პატივცემულისა საბოლოვნოდ სანდომლობით სახელგანთქმულისა აჰმად მოჰამმადის დიდება და გამაღლებით გაბრიელის მოვლენა და ბორაყი სახელ-

დობით ცხენით ამა შვიდმორთულსა ზეცასა მყოფთა მუნ წმიდისა მოსაჩუქ
ნლად აღმოსვლის თხრობით მერაჯობას გამოზენ²⁵

[1] ღამესა ერთსა, რა ღამე ვით წმიდათ გულით ამოსული
გაბრეულ ნახსა წმიდამუნ ღთით მისად მოსვლად მოსული
ბორაქი სასელოვნობით ცხენი ჰქევა, ვით ამო სული
და წასვლად და მოსვლით სხვა ვერა ვცანით სინათლემოსული.

[2] ღმერთი აჰმადის სასელით მქეები და მომვლინებული,
მისით სასელით მას წინა არ მოგლო დამასწრებული,
ცნობს მუნ სასელის იგავსა ამ ღექსის გამთავებული,
და ეოველთა მეტად მაღლისა მტდეველი, ღთის მდიდებული.

[3] ეს სასელი ბევრ იგავი, წიგნი ენაზარბული
ღთმუნ სსვათ არ მისცა მას წინ ვინ იყო მოვლინებული,
სასელი და ენა კარგი, რჯულიცა დასრულებული,
და ვინ არ მიჰსუდა ამ იგავსა, გაბდეს მოვაგლანებული.

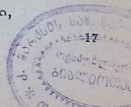
[4] წიგნი, რა წიგნი გვაცნობა, ეოველი მოვლინებული;
ღთის საზრვის გარე არ დარჩა მისი ჰირით გაუსებული,
სიწმიდე გვაცნო, მას წინა რჯულით ვინ იყო რებული,
და სასწაულისა მჩინელმუნ რჯული თქვა დასრულებული.

[5] სიმართლითა მოდევემან გვაცნობა რჯული დასრულდა,
მასა აქათ არვინა თქვა, თუ ვინმე თქვა, გაბასრულდა,
სასწაულით მოვლენილი ღთიგუნ მისებრ არ დასრულდა,
და თუ არ კერპი, ნებამრთველნი რჯულწმიდიგუნ განასრულდა.

[6] რა უფალმუნ მოგუვილინა მოციქული ეოველი წმიდა,
პირველისგუნ რაც არ გაწმიდა, მეორისგუნ გაიწმიდა,
აჰმადის ედემის წყაროთ რჯულმუნ ტანი მოიწმიდა,
და ეოველი წყალმუნ გაწმიდა, რად მისით წყალმუნ იწმიდა.

[7] მოციქულთა პირველთაგუნ ეოველი სიტყვა გაიწმიდა,
მოვლენა თქვეს რჯულწმიდისა, მათ სიმართლემ მოიწმიდა,
მოავლინა მსწაულობელმუნ რჯულითა აჰმადი წმიდა,
და სიწმიდის მდომქმუნ ინდომოს საქმე ბოლოდ მეტი წმიდა.

[8] გელმწიფემან სელუმქვემუნ, ეკსომ ტურფა იეოს მისი,
ან ოსტატმუნ მცოდინარმუნ მოავლინა გელსაქმისი,

საბოლოოდ რა ინდომან და ირჩიონ ტურთად ისი,
და სანდომია, რადგან არა ინდომო მის გარდაისი.

[VIII] აქა ყოველთა მყოფთა გამჩენისა მძლიერი ერთისა ღთსებ-
სოფლად მოსაჩვენლად ყოვლით სასწაულით შემკობილი და მისითა მოვ-
ლენილობით ადამისტომლობის პატივი, ანგელოზიერთა მჯობინლობა რჯუ-
ლით მოვლენილთა წმიდათგან ანდერძად და ყოვლის ენით სახელდობით
განთქმული (ვმობილი), მუნ რჯულწმიდა მოედნისა ნოჰამადის თორ-
მეტთა მოწაფეთ თავი და პირველი გმირი და განჩინურობის თემსა
სოფლის როსტომისგან მისებრი არნახული იგი, გამჩენისა ლომი ელია
მორთაზა აღის ქების თხრობა²⁶ ძალშეუწყევართავან*

[1] რამან კაცმან ჭკვის მტედარმან ღუზი ცნობით მომასულმან,
მცოდნობ მხდომლობით უნაგრივ აგუანტა

ფერტგარდასულმან,
სადავეთა უნმარისით მოედან არ მონახულმან,
და მცდარ ფერტისა მაცდინლობით ეია დასცეს ვაგლახულმა.

[2] მუნ მოედნისა პატრონი მოჰამად წმიდის რჯულითა
და ერთი გმირი მოედანს სიტუა ცხენარაბულითა,
უნახულად გაგდა სოფლისა როსტომ მის მონახულითა,
და მორჩილად საცნოს მიერთა სასწაულ შეკასმულითა.

[3] მისსა მე, გლას, ვერას ვიტყვი, ოდეს ცნობის ცხენი დამრა,
ყოვლი მხენი განჩენს გარე არი მყოფლობის ტურელსა ჩამრა,
მოჰამადის ტოლსა თუცა ქუეყნად მყოფი დაებაძრა,
და მის ჳრძალისა სამთრისაგან მათ მყოფლობის ვარდი დამრა.

[4] ყოვლის ენით სიკეთითა სახელდობით განთქმულია,
არაბულის ენით ერთი სახელი: მორთაზა აღია.
ჰქონდეს ვისცა მცოდინრობა, ზოგნი ჰქმობენ მას: ელია
და აჰმად მისი რჯულის მხენლად თავის ალაგს დამსმელია.

[5] თორმეტი იყო მოსე და იესოს მოწაფედ სმული,
ეგრე აჰმადის რჯულითა თორმეტია წმიდა სრული.
აჰმად და მორთაზა აღი ორნივ იეუნენ მამათა წული,
და თორმეტთაგან მერვე წმიდა მისგან სორასნის ტევე სსნული.²⁷

[IX] აქა პირველისა და გამჩენლისა ყოვლისა წმიდისა მძლიერი
ერთისა ღთისაგან პირვლად რჩეული და ბოლოვამ ყოვლით სასწაუ-

ლით და აბრამის გვართ მოფლენილი მოჭამადის თორმეტთა მოწაფეთ-
გნ მერვე მოჭამად და მორთაზა აღის შვილთა შვილი გვარი და გვარი
მათი იმამ რაზა ხორასნის ტყვეთა მხსნელისა საცნოდ ქების გვარი

[1] ხორასნისა ტყვეთა მხსნელი, შვილიშვილი მათვე გვარი,
სიწმიდე და სასწაული ღთგნ იყო მათვე გვარი.
მან დაძინსნას სოფლის ჭირით ტყვედ იასე მათ ვეგვარი,²⁸
და მათვე გვარი, მათვე გვარი ტყვეთა მგზავსი მათვეგვ არი.²⁹

[2] კულა მამართლებს გვარი მათი, რად არ მათი გვარი გვარი³⁰
ქუეენად შეოფნი მორჩილობენ რჯულის მჭერნი ეზომ გვარი.
ეკზომ მეტად არ გაინთქვას სიტევა მტეუენად მონაგვარი,
და ან გვარი და რჯულით მათით ზის სოლომან დანაგვარი.³¹

[X] აქა სიმართლის შეწევნისა გულიად მათ წმიდათა გუარისა
ქუეენამფლობელისა შაჰ აბას კელმწიფისა ქებისა შეწონა

[1] კულავ შევერთვე გონებათა ზღუათ საფერად მისად ქებად,³²
მარგალიტნი ამოვჭერიფო, აწკოს ღთგნ მისად ნებად.
ნუთუ იკოს უნებური, ვით წამალი გატდეს ვნებად,
და ღირსი ამკოს ეს გოვარი შაჰ აბასის მისალებად

[2] კალამმან თავი იებრა, მელნის ძაფს აწკო, ვნახევი,
ქალაღისა მღერა შეექნა ტურფათა კონა და სვევით,
გოვარი მეტად დაშვენდეს, მიტკუდეს თუ ვარდის სახევით,
და სევდის გელითა, მჭურეტელნო, ვამორო გული დასევით.

[3] ოდეს ქვეენის ჭადრაკი ვცა იგი კელმწიფისა მღერად,
ცხენი მისი ეტლად ვსასე და ჭკვა მისი—ლასიერად,
არა, არა, იგი ცხენის სიფიცნითა თქვენს აერად,
და აჰა, მზე და შუქი მისი, სად დაიჭერა ჰირი მშერად!

[4] თოთხმეტის წლით მუნ სოლომნ მცოდნობით თასი აივსო,
გალივა მთვარე გაუსილი, რად ესე მთვარე გაივსო.
ხალიტა სულთან ვაზირად, ვით ასაჰ ბარსი აივსო,
და მუნით ქუეენამფლობელისა მტერთა სანთელი დაივსო.

* წაშლილია: თქვენიმც.

[1] ვაზირი გვარი მათივე მცოდნი ქუეყანა-სეცისა
ეოველთა რჯულთა მიმსუდარი, მდომი მოსიტყვე კაცისა,
მუნ ფილანსოფოს მსლებელთან ჰილატონ მოფანცუცისა,
და უსუი, მოაჯთა აწ კრიფონ ნარჩომი შარ განანცისა.³³

[XII] მოწყალის ღთისა შეწვევნითა ამა „სამეცნიეროსა“ ბოლო
კეთილად მოღება

[1] აჰა, მაცთურთ ღრუბლისაგან მცნეთ გონებამ მოიწმიდა,
სიტყვის ტურფა უკუდაობის წეაროსაგნ განწმიდა,
მადლი ვჰკადროთ მოწყალემაღ ღთმნ გვანცო ეოველი წმიდა,
და გული ჩვენი სარკე აქო მიუმსდომლობითგან წმიდა.*

[2] იასე, ბევრსა სიტყვას რა მოაქვ, ბოლო მოუღოთ,
ცოტა ვთქვათ, თუცა კარგად ვთქვა, მსმენთა არ ეური წაუღოთ,
ჯაგაირისა მოვაჯრე ვინ არი, კარი გაუღოთ,
და ქვა ჰირსა ვინცა მოგვიღო, ჩვენ მასა თავი მოუღოთ.

[3] ეს წიგნი, რადგნ სასელი ღთიგნ თავი აეღო,
„სამეცნიერო“ დასაწკით ბრძენთ გულსა კარი გაეღო,
სიტყვა იგავმსნე კან-გული წყალ-საპოგნითგნ წაეღო,
და კეთილად თავი აეღო, ეგრეცა ბოლო ძაეღო.

[4] ესე წმიდა აბრაშუმი წურილად გაესე ჯერ უსთველი,
სიტყვა მართლის მორჩილია ჰილატონ, ეგრე რუსთველი,
ათას ველსა გარდავედით, გავვლოთ მოანდე რუსთ(?) ველი,
და არაბთ მჭერთა შეწვევნითა დავიჭირო მე რუსთ ველი.³⁴

[5] სიტყვა წმიდა მოედანი არაბელთაგნ დაღაგი,
სწორი, სწორი მისი ვერა ვნასე, ვნასე ეოველთ აღაგი,
ვიბურთე და ვიმჯობინე, დავარდნილთა გავკე მჯღაგი,
და შაკაშმული მეედარი მეავ, დამივარდა თუ ვეგღაგი.

* წ. შლილია სათაღრი: მოწყალის ღმრთისა შეწვევნითა ამა „სამეცნიეროსა“ ბოლო
კეთილად მოღება.

[XIII] ამა წიგნისა დასაწყისა გულისად ნათქმარი

- [1] საქმე ჩემი მოშაირე დასაწყისით სამი იქნა:
პირველ ღთისა საწადილი, მეორე ხელშეკრული იქნა,
მესამე, რა სოფლისგან ეოვლი ბრძენთ უნდომი იქნა,
და საცადილით გამამცადონ, ვინცა ჩემი მცადი იქნა.
- [2] წადილსა ღთისას მივენდე ამ ორთა კელმოძალეთგან,
გლას, გული მისგან, ამისგან მიმეოლე, არამაქოლეთგან,
დაკულივე დღენი სევდითა, ამ ორთა შეუბრალეთგან,
და მოვლინოს ღთნ იასე მისითვე საწადილეთნ.გა

[XIV] ესე გულისა სევდით ჳმობილი

- [1] ბაღს წითელი ვარდი შლილი, ორფურცელი გაუშლელი,³⁶
ცისკრის ცვარით პირნაბანი, იადონთა გულთ უშნ ელი
ჩემი ვსახე ტან სამოთხე, ბოლ-ბალასში, ლალი სველი,
და სვედის ცეცხლით გულმღულარე გაკჳჳე ვარდისწელისა მკდელი.³⁶
- [2] ტურფათ მეფემან რა პირთა ჳადრავი დამაქიშმათა,
თვალთ ეტლშნ ნიშან პაიკმან შემბერეს და ვარ ქიმ მათა,
კულეკ მკედარ ლახვრით დამიცა, გულსა შაჳრუსი მქიშმათა,
და გამქარა ჳკვის ლახვიერსა ხელმან: მუნ იდექ იშმათა!
- [3] გახსონს,³⁷ გულო, ოდეს თემ-თემ აზატურ მინავარდი,
გიოსნარ, ბოლოდ სისხლად შეკრჩეს კეკლუცთაგან მინა, ვარდი,
არ ისმინე, რად გაები მათ ბადესა მინავარდი,³⁸
შენი, სისხლად მოვლენილო, თვალდაძე მინა ვარდი.

[XV] ესე ორი სტრიქონ შემზმანედ ძალშეწყული თუშის პახუხის უპოვართა გულისად, ჳმობილი „მოგურინავითა“

- [1] ვეფხივ ტავით ვარ ცეცხლითა დაგული მოგურინავითა,
ღე მხეო, უშენო მეოფი ნოესა მოგური ნავითა,³⁹
ჳმელთა სამებრად ვარბინე მსილავნი მოგურინავითა,
და ნუგეშის მოგუცეს წამალი, ვინ ჳირი მოგურინა ვითა.

აქ წყდება ხელნაწერი. მომდევნო გვერდი უნდა დაწყებულიყო ფრაზით: „აქა მუხთალი სოფლისაგან“. ბოლოს უზის წიგნის (ხელნაწერის) მფლობელის, ცნობილი ირანელი მწიგნობრის ბეჳედი წარწერით: *بیانی مدیحه ایست* „მეჳდნი ბაჳანის ბიბლიოთეკა“.

2. „სამეცნიეროს“ ქართულ-სპარსული ლექსიკონი

ა

აბრამ I; I—1, 1; I—5, 2 ابراهيم (აბრამ წინასწარმეტყველი).
აბრაშუმი XII—5, 1

[აგზება] ამიგზე II—4, 4 مشعل گردان

ადამის ტომი III; IV—2, 3 آدمى زاد

ადამისტომლობა VIII فرزند عالم آدميت

აერი VI—3,1 عالم ('სამყარო'); X—3, 3 دهر ('სამყარო')

ავადმყოფი III—11, 3 بد حال

ავი III, 1 بد ('ავი')

ავუანტი VIII—1, 2 ركب

აზატიური XIV—3, 1

[აზრება] არ იაზრო I—11, 1 خيال نكنى

ალაგი I—1, 4; I—9, 4 جاي مكان VI—3, 2

ალი VIII—4, 2 على (მაჰმადის ბიძაშვილი და სიძე, მისი თანამოსაგრე, ხალიფა (656—661).

ამო VII—1, 3 آرايمده ('დამშვიდებული')

[ამოკაზმვა] ამოკაზმა I—3, 3 برو ن كرد ('გააძევა, გარედ გაუშვა').

[ამოსცლა] ამოვიდა I—4, 2; I—4, 4 بر آمد

[ამოღება] ამოგიღე III—16, 3 بيرون آور

[ამოჭკრეფა] ამოვჭკრეთო X—1, 2 بيرون آورم ('გამოვიყვან')

ან I—9;4; I—9, 4 ن

ანგელოზიერი VI—3, 9 ملايك VIII فرشته

* რომაული ციფრი თავის (ლექსის) სათაურის ნომერია, არაბულა—სტროფისა და ტეპისა. კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმულია განმარტებული ზმნის საწყისი, პირობით აღდგენილი ჩვენ მიერ. იქვეა მოცემული ავტორისეული ფორმა და მისი სპარსული შესატყვისი (არა ინფინიტის, არამედ იმ ფორმით, როგორც ეს ტექსტშია). ჩვენი განმარტებანი და სპარსული აღქმეატის ზუსტი თარგმანი ფრჩხალებშია ჩასმული. მრავალჯერ ერთნაირად განმარტებული ქართული სიტყვა მხოლოდ ორჯერ გვაქვს მიითებული. სპარსული შესატყვისის უქონელი სიტყვა დედანში განმარტებული არაა.

ანდერძი III—13, 4; III—14, 1 وصیت VIII حدیث

ანუ I—8, 4 یا

[—არ] ვარ I—9, 1 هست არი I—11, 2 هست

არაბელი XII—5, 1

არაბთ მჭერი XII—4, 4

არაბული VIII—2, 2; VIII—4, 2 عربی

არიქნა III, 2 نشدنی ('უქნელი, შეუძლებელი')

არასფერად III—6, 4 بی‌شع نوع

არამყოლე XIII—2, 2

არყოფლობა VIII—3, 2 عدم

არამცნე I—11, 4 بی معرفت ('მღრ. არმცნე)

არასწრაფი III—8, 4

არმოძალე III—8, 3 نه ظالم

არმცნე III—8, 4 بی معرفت ('მღრ. არამცნე).

არნახული VIII دیده نشده

არობა I—1, 4 نه اینست

არსანახველი I—10, 3 ندیدنی

[არსაქნელი] არ იქნას III—2, 2 نشدنی

არსმენა IV نشنون

ასაჭ ბარხი X—4, 3 آصف برخي ბიბლიური სოლომონ მეფის

ვეზირი

ასო? III—11, 2 از ایشان

ატლასი I—4, 4 اطلس

აქა I; II اینجا

აქიმი III—11, 1 حکیم

აღმოსვლა VII بيالا برآمدن

აწყოხ IX—1, 2 ترتيب دهد ('მოაწყოს, მოაგვაროს')

აჰმად VI; VII احمد (აჰმად) მაჰმადის ერთი სახელთაგანი.

ბ

ბადე XIV—3, 3

[ბაზრობა] იბაზრო I—11, 4 سوداگنی

ბალახში XIV—1, 3

ბალი XIV—1, 1

ბნელი I—3, 3 ظلماتی

ბოლო II—1, 2; VI—1, 3 آخر XII دنباله XII—2, 3 دنباله

ბოლოვან IX در آخر زمان

ბორაყი VII; VII-1, 3 براق (ციური ცხენი, რომლითაც მაჰმადი მეჩანჯის ღამეს ზეცად აღხდა).

[ბოძება] გვიბოძა III-10, 4 لطف فرمود

ბროლი XIV-1, 3

[ბრუნვა] ბრუნვენ I-12, 2 در گردش اند

ბრძანება II-3, 2 فرمان

[ბრძანება] უბრძანა II-2, 3 فرمان داد

[ბურთობა] ვიბურთე XII-5, 3

ბრძენი III-3, 3; III-15, 2 دانشمند

8

[გაბასრულება] გაბასრულდა VII-5, 2 رسوا شد ('გაბახდა')

გაბრიელი VII; VII-1, 2 جبریل (გაბრიელ მთავარანგელოზი).

[გაბრქობა] გამებრქვევ III-2, 1 مباحثه کن

ვადგომა II بدر رفتن

გავსილი X-4, 2 მთვარე გავსილი بدر ماه ('ბადრი მთვარე')

გავლა I-2, 3 گذشتن

[გათენება] გათენდა I-4, 1 روز شد

გამასწავლელი V دلالت کنند ('მიმთითებელი, მანიშნებელი').

გამბრქვევი III-8, 2 دیوان کننده

გამგონე III-9, 1 سمیع

გამვლინელი III-8, 2 احقاق حق گرداننده ('მართლისა-მართლის მქნელი')

გამთავებელი VII-2, 3 به تمام رساننده

გამკითხველი III-8, 3 عادل ('სამართლიანი')

გამონახული (?) I-6, 2 مباحثه کردنی ('საკამათო')

[გამოსახვა] გამოესახე I-12, 3 صورت دیدم

გამოცვლა I-6, 2 تغییر دادن

გამჩენი I-2, 2; I-2, 4 آفرید گار VIII; VIII-3, 2 ایجاد کننده (შდრ. გამჩინარე და გამჩინელი)

გამჩინარე I-6, 4 آفرید گار (შდრ. გამჩენი და გამჩინელი)

[გამჩინარება] გამჩინარდა I-9, 2 خلق شد II-1, 4 آفرید گاری یافت (შდრ. გაჩენა)

გამჩინელი I-10, 2 آفرید گاری (შდრ. გამჩენი და გამჩინარე)

[განათება] გაანათა I—5, 1 روشنی داد

განაცი XI—1, 4 بخشش ('ნაბოძები')

[განთქმა] გაითქვა VI—3, 1 معروف گشت

განთქმული VI—2, 2; VIII—4, 1 معروف

[განხმა] იხო III—4, 2 گشای გაიხო III—4, 3 شکافته شد

[გაპობა] აპო I—3, 2 چاک کرد

გარდავლენა III; III—1, 2 (شدن) مردود گشتن ('უარყოფილად, განკიცხულად ყოფნა')

გარდაიხი I—2, 4; VII—8, 4 سوا ('გარდა; ცალკე')

გარდამცთური II—4, 2 گمراه شده ('გზადაბნეული')

გარდაუცვალი I آن که تغییر بر او نیست

[გარდაქაჯვა] გარდიქაჯე I—8, 4 نیست گردی ('არარაობად იქცევი') I—9, 4 در افتاده شو ('დაინთქი; დავარდი')

გარდაცვლა I—1, 2; I—7, 3 تغییر گشتن (شدن)

[გარდაცვლილი] გარდაცვლით I; I—1, 4 متغیر ('შეცვლილი') გარ-
დიცვალნეს II—4, 1 دیگر گون شد ند ('სხვაგვარნი გახდნენ')

[გარდაცილება] გარდასცილდა I—5, 3 در گذشت

[გარდაჰვლომა] გარდაჰვლდა II گذشت

გარდაჯდომა გარდაჯე I—8, 2 سوار شو

გარდუბირელი V—1, 4 بدر نرفته ('გაუსვლელი')

გარდაუცვალი I—2, 4 بی تغییر ('უცვლელი')

გარე VII—4, 3 سوا ('გარდა')

[გარდუნა] გაიღრღუნე VI—2, 3 مضمضه ('პირის გამორეცხვა')

გასასწავლი 1 دلالت نمودن ('მისათითებელი') (შდრ. გამასწავ-
ლელი)

[გასინჯვა] გასინჯა I—1, 2 تفرج نمود

გაუშლელი XIV—1, 2

გაუხებული (?) VII—4, 2 نشکافته

[გაღება] გაეღო I—3, 3 وا شد

გაყრა გამყარა XIV—2, 4

გაჩენა II خلق کردن (შდრ. გამჩინარება); I—10, 2 გაჩნდეს

გაყვება (?) გაგუცა III—10, 3 نگردانید ('არ გაგვწირა')
მردود

[გაწმედა] გაიწმიდა VII—6, 2 پاک شد

გახასრულდა VII — 5, 4 از خاصان شد ('ხასთავან იქცა')

[გაპყროლა] გაპყვე III—15, 3 بروی کنی (?)

[განდომა] განდა II—3, 3 گشت ('იქცა') VIII—2, 3 گردید

[გაპვლომა] გაპვდა I—2, 1 گذشت ('გარდახდა')

I გვარი IX مانند ('მსგავსი')

II გვარი IX—1, 1 اولاد ('ჩამომავლობა') IX—2, 1 طایفه ('ტომი')

IX—2, 1 فرقه ('ბარტია')

გზა III—15, 1 III—16, 4 راه

გლახ III—16, 1 VIII—3, 1 بیچاره حقیر

გმირი VIII; VIII—2, 2 مرد ('კაცი')

გოვარი X—1, 4; X—2, 3 گهر ('მარგალიტი; თვალი პატოსანნი')

გონება X—1, 1 تفکر ('დაფიქრება')

[გრეხა] ჰგრიხო III—4, 1 تاب دهی

გული I—3, 2; I—6, 4 دل

გულისად XIII

გულმდულარე XIV—1, 4

დ

[დაბაძვრა] დაბაძრა VIII—3, 3 معاء شدند

დაგული XV—1, 1

[დავარდნა] დამივარდა XII—5, 4

დავარდნილი XII—5, 3

დავით III—11, 2 داود (ბიბლიური)

[დაზრობა] დააზრო I—11, 3 پژوهش کرد

დალაგი XII—5, 1

დამასწრებელი VII—2, 2 پیش دستی یافته

[დამორჩილება] დამორჩილდა III—10, 3

დამსწვევლი III—16, 1 نجات دهنده ('გადამრჩენი, მშველელი')

დანაგი III—7, 1 گسترده ('დასაგები')

[დაპყრობა] მიწას დაეპყრებოდა III—12, 2 بسجود در میافتاد ('სათაყვანოდ ეცემოდა')

[დაპყრობა პირისა] (იხ. პირის დაპყრობა)

[დარგვა] დარგო III—15, 4 نشانی

დასაწყისი XIII—1, 1

[დასმა] დაისმინეთ III—3, 14; IV—1, 4 نشانید ('დასვით')

I დასრულება VI احتتام یافتن

- II [დასრულება] დასრულდა VII-5, 3 موجود شد ('დაარსდა')
 დასრულებული VII-4, 4 خانم گردیدن
 [დასცდენა] დასცდი II-4, 2 III-1, 1 رد شو
 დაუჭრელი III-3, 3 بی آنکه او بریده باشد
 [დაქიშმათება] დამაქიშმათა XIV-2, 1
 [დაღამება] დაღამდა I-6, 1 شب شد
 [დაშრეტა] დაშრიტა I-5, 4 نشانید
 [დაძრვა] დაძრა VIII-3, 1 بحرکت آورد
 [დაძრობა] დაძრა VIII-3, 4 پژمرده گردید ('დაზრა, დაჭკნა')
 დაწვა II-3, 3 بسوخت
 [დაჭერა] [დავიჭირეთ VI-1, 3 گرفتیم
 [დახსნა] იხსნა III-10, 3 خلاصی დავიხსენით III-6, 2

خلاصی یافتیم

[დახწვევა] დაეხწიე III-13, 3 خلاصی ده خود را ('თავი გაინთავისუფლე')

- [დაჯღომა] დაჯე I-8, 2; I-9, 3 بنشین
 დაჭყარ III-13, 3 بنه ('დადევ')
 [დაჭკარავა] დაჭკარგეთ III-14, 1 گم کردیت (sic)
 [დეგნა] დეგნითა I-8, 2 دویدن از پی
 დეზი VIII-1, 1 مهمیز
 დიბა I-4, 4 دیبا

9

- ერე I-2, 3 همچنين
 ერეა I-7, 4 اينچنين است
 ერევ II-2, 1 همچنين
 ერევე I-7, 3 همچنين
 ედემი VI-2, 3; VII-6, 3 بهشت
 ეზომ IX-2, 2 اين قدر IX-2, 3 چندین
 ელია-VIII; VIII-4, 3 اليا
 ენა VIII; VIII-4, 2 زبان
 I ერთი I; III-6, 2 ييگانگی ('ერთარსება')
 II ერთი III; VIII واحد
 ერთადმყოფელი I-9, 3 شریک ('თანამდგომი')
 ერთობა III-2, 3 یکی
 ესე I-2, 2 اين

I ეტლი I—8, 2 توسن

II ეტლი I; I—3, 1 رخ (ჭადრაკის ფიგურა)

ეშმაკური II—4, 3 شیطان

ეშმაკი III—15, 3 شیطان

3

[ვაგლახება] ივაგლახო I—12, 4 تاسف خوريد II—2,4 واى

برخود ^{კნიდ}

ვაზირი X—4, 3; XI وزير

ვარგი III—15, 2 نيكو ('კარგი')

ველი XII—4, 3

ვერა I—10, 4; III—7, 2 نه

ვარდი I—11, 3 گل VIII—3, 4 ورد

ვარდისწყალი XIV—1, 4

ვარსკულავი I—1, 3; I—2, 2 ستاره

ვეგვარი IX—1, 4 مانم ('ვემსგავსები')

[ვეღრება] ვეღრებოდა III—12, 1 تضرع ميكرد

ველი XII—4, 3

ვეფხივ ტყავით XV—1, 1

ვით I—6, 3 چون

I ვინ I—9, 1 كه

II ვინ I—10, 4 هر كه ('ვინც')

ვინც I—12, 4 هر كه

[ვლა] ვლიდა III—11, 4 ميگشت

4

ზამთარი VIII—3, 4 زمهرير ('ყინვა')

ზარბაზი I—4, 4 زربافت

[ზე ამოსვლა] ზე ამოვიდა I—4, 1 بالا بر آمد

ზენაარი III—15, 1 زينهار

ზეცა I—1, 2; I—6, 3 آسمان

ზეციერი I اهل آسمان VI—3, 2 جميع آسمان

ზოგი I—12, 2 (ორჯერ) بعضی

ზღვა X—1, 1 دريا

თ

თავი VIII سرور ('მეთაური, წინამძღოლი, ბელადი')

თავს I—6, 2; III—10, 3 باخود

[თათბირი] ვითათბირეთ III—6, 3 تديري كرديم

თანსი X—4, 1! جام

თემი I—5, 1 عالم

თემ-თემ XIV—3, 1

თვალი I—12, 3; III—4, 2 چشم

თორმეტი VIII; XIII—5, 1 دوازده

თუ I—7, 4; I—10, 1 اگر

თუით I—10, 4; I—11, 1 خود

თუითო III—11, 2 هر يك

თური II; II—3, 1; 4, 1 طور

თურად II—3, 2 طرف ('მხარე')

თური II—3, 3; 4, 4 مانند ('მსგავსი')

თუში XV

თუცა I—7, 2 اگرچه

[თქმა] თქვა I—1, 3; I—1, 4 ميگويمت I—8, 2

I [თხრობა] ჰთხრობდა I—6, 4 ميگفت ეთხრობის III—4, 2
توان گفت

II თხრობა VII تكليف کردن ('წინადადების მიცემა, დაპატიჟება')

o

იაღონი XIV—1, 2

იასე III—11, 4; VI—2, 3; XII—3, 1; XIII—2, 4 عيسى (იესო)

იასო III—11, 4 عيسى بيغمير ('მოციქული იესო') შდრ. იესო

იგავი VII—2, 3; VII—3, 4 معنى

იებრა X—2, 1 فخر کرد ('დიდებით შემოსა')

იესო VIII—5, 1 عيسى

იმაში IX امام

ინდო I—3, 4 هندوستان ('ინდოსტანი')

იონა I—4, 2 يو نس

იოსებ I—4, 1 يوسف

ის I—3, 3; I—8, 3 آن

იქნების III—5, 1; III—5, 2 ميشود

იშმა XIV—2, 4

o

კაკურაზი I—3, 2 شپاز تو يك (?)

კან-გული XII—3, 3 دل چرك گرفته ('გაწმენდილი გული')

- კარი I-3, 3; XII-3, 2 در
- კაცი I-7, 4; III-4, 4 شخص VIII-1, 1
- კეკლუცი XIV-3, 2
- კერპი VII-5, 4
- კეტი IV-2, 2 درک
- კვანძი III-6, 3 عقد
- კოცნა X-2, 2 بوس
- [კრეფა] კრიფონ XI-1, 4 جمع کنند
- კრძალვა II; II-1, 3 تضرع
- კულა III-10, 3; IX-2, 1 باز
- კულავე I-6, 1; I-10, 1 باز
- კულაცა II-2, 1 باز هم

ლ

- ლაზიერი X-3, 2 فرزین XIV-2, 4
- ლალი XIV-1, 3
- ლახუარი XIV-2, 3
- ლექსი VII-2, 3 شعر
- ლომი VIII شیر
- [ლოცვა] ილოცვიდა III-12, 1 عبادت میکرد
- ლურჯი III-4, 1 کبود

მ

- მაგრამ III-3, 1 أمّا
- მადლი II-3, 2; ثواب ('ჯილდო')
- მადლისმცემელი VII-2, 4 حمد بجا آورنده
- მამა III-14, 4 پدر
- მამყოლე XIII-2, 2
- მარგალიტი X 1, 2 در
- მართალი III-12, 3; V راست
- მართლისმთქმელი III-12, 3 راست گو
- მარტოლ I-11, 1 وحدانيت III-9, 4 واحد
- [მარხვა] იმარხვიდა III-12, 1 روزه میگرفت
- მას აქათ I-9, 2 بعد از او
- მალალი ღმერთი VII الله تعالى

მაშა III-2, 4 پس

მაცდინლობა II-2, 4 فریب خوردن ('შეცდომის დაშვება')

მაცდური I-12, 4 მაცდურთებრ: مانند آن فریبندگان

II ? ... اهل فریب II-1, 1

წასარობელი I-4, 3 مژده دهنده

მპყრობი II-4, 3 رتبه دهنده ('ხარისხის მომცემი')

მგზავსი III-7, 1; III-7, 2 مانند ('მსგავსი')

მღევი I-12, 2 ایستاده

მღევი I-3, 1 شتابنده ('მოსწრაფე, მღევნელი')

მელანი X-2, 1 مداد

მეორე V دوم

მერაჯი VII معراج ('მე'რჯი, ცალ აღსვლა შაჰმადისა')

მერვე VIII-5, 4 هشتم

მეტის შეტად I-5, 1 از زیاده زیاده

მეფე I-3, 4 پادشاه

მეცნიარობა I-1, 1 تحصیل معرفت ('ცოდნის შეძენა')

მეცნიერი I-1, 4 عارف ('მცოდნე, ბრძენი')

მზე I-4, 2; X-3, 4 آفتاب

მონადერუსთ (?) XII-4, 3

მთვარე I-2, 1 ماه X-4, 2 ماه

მთხრობი I-8, 1 خوانند

მიმყოლე XIII-2, 2

მიმხლომლობა IV-2, 4 دریافتگی

მინა XIV-2, 3; XIV-2, 4

I მინავარდი XIV-3, 1 (განავარდებული)

II მინავარდი XIV-3, 3 (დავარდნილი, დაცემული)

მისი I-1, 3 او I-2, 3 آنرا

[მიტმანსვა] მიიტმანსო III-4, 2 وصل کنی

[მიხვლომა] მიეხული III-3, 1 دریافتم არ მიხული I-10, 1

در نیافتنی

[მიჰკეცვა] მიჰკეცო III-3, 2 ته کنی ('შღრ. მოჰკეცა')

მკედი III-4, 1; III-4, 3 ریشه

მკრძალი III-8, 3 بترس اندیشه کنند

მლაჭე I-8, 3; I-9, 2 قدم گذرنده

მნათი I-3, 3 روشنی ده

მნახველი III-9, 1 بصیر

მოახე II—1, 3; II—2, 2 آء كش ('აპ-ის მკეთებელი, მხენეშავი')

მოაჯე I—8, 1; I—9, 1 محتاج

[მოგონება] მოუგონე III—12, 3; III—14, 2 بهتان بستی
(‘ცილი დასწამე’)

[მოგურა] მოგ[გ]ური XV—1, 2 (მოგვერი)

მოგურენა მოგურინა XV—1, 4 (გვრინვა, გოდება)

მოგურინავი XV; XV—1, 1 (მოდებელი)

მოგურინავითა XV—1, 3

მოდევე VII—5, 1 دعوى كنده ('მოდავე')

მოედანი VIII—2, 1; VIII, 2, 2 ميدان

მოვაქრე XII—2, 3 خريدار ('მყიდველი')

მოვლენილობა VIII აيجاد ('შექმნა')

[მოვლინება] მოვივლინოსთ III—13, 4 فرو فرستد بر شما

მოვლო არ მოვლო VII—2, 2 موجود نكرد ('არ შექმნა')

[მოლოდნა] მოველი III—2, 2 منتظرم

მომავლინე IV—1, 2 فرستانده ('მდრ. მომვლინებელი')

მომამვლინელი III—8, 4 رساننده ('მიმღწევიანებელი')

მომახული VIII—1, 1 تيز کرده

მომვლინებელი VII—2, 1 فرستانده ('მდრ. მომავლინე')

მოვლინებული VII—4, 2 فرستاده

მომვლინელი III—8, 1 برانگيخته

მონა I—6, 3; I—12, 1 بنده

მონავი III—7, 3 بوجود آمده

მონაგვარი IX—2, 3 آورده شده

I [მონახვა] მონახა I—2, 1 تفرج نمود ('ხილვით დატკბა') I—6, 2

მონახა بنظر در آورد

II [მონახვა] მონახა I—2, 4 طلب کرد

მონახული I—6, 1 ديده شده

მონახულ[ე]ბა I მონახე მოვიმად I—12, 1 بديدم

[მონდომება] არ მონდომო I—6, 4 نخواهى მოინდომა I—11, 1 خواست

მორთაზა VIII; VIII—4, 2 مرتضى ('რჩეული' 'აღნს (იხ.) ეპითეტო')

მორჩილად VIII—2, 4 از روى تسليم IX 2, 2 مطيع فرمانند

[მორჩილება] მორჩილობენ I—12, 3 فرمانبردارند

[მოსაზრვა] მოსაზრა I—10, 4 ار شبيهه کرد I—11, 2

شبيهه نکنى IV بخيال در آوردن

მოსამართლე III—8, 2 عادل ('სამართლიანი')

- მოსაქმობა მოსაქმობენ I—12, 3 در کارند
 მოსაჩვენებლად VIII بجهت قدرت خلقت
 მოხე II; II—1, 1; VI—1, 1 موسى (ბიბლიური მოხე)
 მოხვლა VI—1, 3 آمدن მოდი I—11, 2
 მოხიტყვე III—9, 3 متكلم
 მოხული VII—1, 4 پوشیده ('მოხილი')
 მოფაცვაცე XI—1, 3 خدمتة مرداد ('მოყოყმანე')
 [მოყოლა] მოგყუნ II—2, 3 با تو بيايند
 მოშაირე XIII
 მოძალე III—8, 3 ظالم
 მოციქული III—10, 4 پيغمبر
 მოწაფე VIII; VIII—5, 1 اوصيا (მხ. 'ბრძანების შემსრულებელი')
 მოწყალე VI—3, 4; VII رحيم
 [მოხსენიება] მოიხსენის III—12, 2 نام ميبرد
 მოკმარება I—7, 4 بكار داشتن
 მოჰამადი VI; VII محمد
 [მოჰკეცვა] მოჰკეცო III—3, 2 (შდრ. მიჰკეცვა)
 [მოჰფენა] მოჰფინა I—4, 4 بگسترد
 მრავლ I—8, 1 بسيار
 მსამებელი III—1, 4 سه قديم دانسته III—2, 1
 III—6, 2 IV نلا ته شمارنده (შდრ. სამებელი)
 მტყუნად IX—2, 3 دروغ
 მუღმივად III—7, 4 دايم
 მუნ I—3, 1 در آن ...
 მუქაფამომავლინელი III—8, 4 مكافات رساننده
 მუცლად I—4, 2 شكم
 მუჯთალი XVI
 მქეზი VII—2, 1 مدح كننده
 მქიშმათა (?) XIV—2, 3
 მღერა X—2, 2 خوانندگي ('სიმღერა') X—3, 1
 მყოფი I—8, 4 وجود داشته VIII از قدم شريك
 მყოფლობა I—11, 3; VIII—3, 4 هستي
 მჩენი VIII—3, 2 موجود ('არსებული')
 მძლიერი III—1, 1; III—8, 1 قادر
 მცადი XIII—1, 4

- [მაცდური] მცდრის I—8, 2 فریبنده
 I მცდარი II—2, 4 فریفته II—4, 1 بغلط افتاده ('მოტყუებული')
 II მცდარი III—5, 4; VIII—1, 4 مردود ('უარყოფილი, განკიცხული')
 მცნე I—11, 4; III—8, 4 عارف III; III—16, 3 شناخته
 მცნობი I—2, 1 III شناخته
 მცოდინარი VII—8, 2 باکمال صنایعی ('ხელობით სრული')
 მცოდნელი III—9, 1 علیم (შდრ. მცოდნი)
 მცოდნი I—8, 4; I—10, 4; II—2, 2 داننا
 მცოდინრობა I—8, 2; VIII—4, 3 شناسایی
 მცოდნობ-მცდომლობა VIII—1, 2 دانش دریافتگی
 მცრე III—3, 3 کم
 მცრეჰკვა III—3, 3 کم عقل ('მცირე ჰკვის მჰონე')
 მხილავი XV—1, 3
 მხლებელი XI—1, 3
 მხსნელი IX نجات دهنده
 მვედარი VIII—1, 1 (ცხენი); XII—5, 4; XIV—2, 3 (ქადრაკის ფიგურა)
 მჯლაგი XII—5, 3
 [მჯობინება] ვიმჯობინე XII—5, 3
 მჯობინლობა VIII بهتر بودن

6

- ნავი XV—1, 2
 [ნათება] ანათა I—5, 4 روشن کردن III—16, 4 روشن کن
 ნათელი III—3, 3 نور
 ნათქმარი XIII
 ნამყოფი I—4, 2 بوده
 ნარჩომი XI—1, 4 از زیاد مانده
 ნახეტი IV—2, 3 صورت بسته ('ნახეტი')
 [ნახვა] ნახა I—1, 4; I—12, 1 دیدم
 [ნახულება] ინახვილოს I—7, 1 دیده باشد
 ნახული I—6, 4; I—7, 2 دیده آنچه دیده شده
 I [ნდომა] ინდომო I—12, 4 میخواهم II—1, 1
 II ნდომა II خواستن III—5, 3; VI—3, 4 خواهش ('წადილი')

I ნება II—1, 2 فرمان ('ბრძანება'); III—5, 4 مطلب ('მიზანი, წადილი')

II ნება III—15, 2; VI—3, 4 رضا ('ნებაართვა')

[ნება] დავინებოთ II—1, 2 بردار باشیم

[ნების დართვა] ნება დართე III—15, 2; ნება დაერთა VI—3, 4

رضا داده شد

ნიანგი I—4, 2 نینگ

ნიშან პაიცი XIV—2, 2

ნოე XV—1, 2

ნუგეში XV—1, 4

ო

ოდეს XIV—3, 1

ოთხი III—4, 2; III—4, 3 چهار

ორფურცელი XIV—1, 1

ოსტატი VII—8, 2 استاد

ოც[ი] III—3, 2 بیست

პ

პაიცი XIV—2, 2

პასუხი II پاسخ

პასუხის უპოვარი XV

პატივი VIII عزت

პატივცემა VII اکرام

პატიჯთმცემი III—8, 2 امر فرمائنده ('ბრძანების გამომცემი') შდრ.

პატიჯცემული

პატიჯცემული VII مامور گرداننده ('ვინც ბრძანებას ასრულებს').

შდრ. პატიჯცემი; II تکلیف کرده شده

პატრონი VIII—2, 1 صاحب

პილატონ XI—1, 3; XII—3, 3 افلاطون (ფილოსოფ. პლატონი)

I პირველი I—10, 1; III—7, 4 ازلی ('მარადიული, ღმერთი')

II პირველი VIII اول

პირველ ჟამ I—9, 2; IX در قدیم ('ძველად')

პირვლად I در اول

პირი I—3, 3; X—3, 4 روی ('სახე') III—9, 2 دهان ('პირი')

[პირის დაპყრობა] დაიპყრა პირი X—3, 4 [کرد] روی متوجه

პირნაბანი XIV—1, 2

ჟ

I ჟამი I—2, 3; II—2, 3 زمان ('დრო')

II ჟამი I—5, 4 زمانه ('საწუთრო')

ა

- რა I-2, 1; I-5, 3 چون ('როდესაც')
- I რად I-4, 4 چون ('როდესაც')
- II რად II აქ ('რატომ')
- III რად IV-2, 3 چونکه ('რადგან'); VII-6, 4 چون ('რადგან');
- IX-2, 1 که ('რომ')
- რადგან I-9, 2 که აქ II-2, 3 აგრ چه
- რაზმი I-3, 4 رزم
- რამე I-10, 2 چیز ها
- რა უამსა I-1, 1 هر آن زمانی
- რაც I-11, 1; I-11, 4 هر چه რაც I-7, 1 آنچه
- რეზა IX رضا (მერვე იმამი)
- რეტი IV-2, 1; IV V گمراه
- რისხვა III-1, 4 غضب
- რომელი I-10, 1 هر کدام
- როსტომ VIII; VIII-2, 3 رستم
- რუსი XII-4, 4
- რუსთველი XII-4, 2
- რჩეული IX انتخاب کرده
- რჯული III-10, 3; III-11, 4 دين

ბ

- საბელი III-3, 2; III-16, 3 ريسمان
- საბოლოვნოდ VII بجهت اختتام
- სადავე VIII-1, 3 تعليمی
- საზრვა VII-4, 2 شبيه کردن ('მიმსგავსება')
- საკუთრად III-5, 2 تنهایی
- სამი III-2, 3 سه
- სამებელი IV ის. მსამებელი
- „სამეცნიერო“ XII رساله شناخت ('ცოდნის ტრაქტატი') XII-3, 2
- شناخت ('ცოდნა')
- სამოთხე I-11, 4 بهشت
- სანდომი I-3, 2 مطلوب
- სანდომლობა VII محبوبی ('საყვარელი')
- სანთელი I-5, 4 چراغ

საპო[ვ]ნი X—3, 3 صابون ('საპონი')

სარკე XII—1, 4 آینه

I სასწაული VII—5, 3 اعجاز VIII; VIII—2, 4 اسرار

II სასწაული IX—1, 2 كرامات ('სიუხვევ')

საქმე III—13, 3 افعال

საძებრად XV—1, 3

საცადილი XIII—1, 4

I საცნო I شناخت کردن ('შეცნობა'); IX شناسایی ('საცნობი')

II საცნო VIII—2, 4 تعجب ('უცნაურობა')

საწადილე XIII—2, 4 (შდრ. საწადილი)

საწადილი XIII—1, 2

სახე I—12, 4; IV—1, 4 صورت

სახელგანთქმული VII نام بر آورده

სახელდობა VIII—4, 1 نام آوری

სახელი VI—3, 1 نام

სევდა XIII—2, 3

სველი XIV—1, 3

სიკეთე VIII—4, 1 نيكوى

სინათლე I—1, 3 روشن

სინათლემოსული VII—1, 4 از نور لباس پوشیده ('სინათლით მოსილი')

სისხლი I—3, 2 خون

სიტყვა II—1, 4 كلام III—3, 1 سخن III—9, 3 تكلم ('საუბარი')

სოლომონ IX—2, 4; X—4; 1 سليمان

სოფელი I—11, 3 زمانه ('საწუთრო'), VII—2, 3 دهر ('სა-

წუთრო') VIII عالم ('ქვეყანა'); IX—1, 3 دنيا

სტრიქონი XV

სული III—14, 3; VII—1, 3 روح III—9, 2 جان VIII—5, 2

همه ('ყველა')

სული და გულით III—9, 2 بدل و جان

სულიწმიდა III—14, 4 پاک روح

სწორი XII—5, 2

სწრაფი III—8, 4 مستعجل ('სასწრაფო')

სხვა I—10, 4 ديگر

o

ტანი I—7, 2 تن

ტარობა I—1, 2 گردش

ტოლი VIII—3, 3 همتای
 ტურფა VII—8, 1; XII—1, 2 طرفه
 ტყავი XV—1, 1
 ტყვე VIII—5, 4; IX گرفتار

უ

უღლაგო I—10, 3; III—1, 1 بی مکان
 უამხანაგო III—7, 4 بی شریک
 უდიდე I—1, 3; I—2, 2 بزرگتر
 უმამო III—7, 3 بی پدر
 უნაგირი VIII—1, 2 زین
 უნახულო VIII—2, 3 ندیده ('უნახველი')
 უნდომი XIII—1, 3
 ურთი-ერთი IV اورتی یکی IV
 უსთველი XII—4, 1
 უტანო I—10, 3 منزله از تن
 უღონო III—16, 2 بیچاره
 უშვილო III—7, 3 بی فرزند
 უცოდინური I نا شناس
 უხილი I; II (ნა დიდნი) IV اوخیلی
 უხილობა II (ვერ დანახვა) نادیدن

ფ

ფერი III—4, 3 رنگ
 ფილასოფოს[ი] XI—1, 3 فیلسوف
 ფიხი III—4, 4 پیخ ('ფიე')
 [ფრენა] ფრინვენი I—12, 2 در پروازاند
 ფრჩხილი III—4, 3; III—6, 3 ناخن
 ფუი IV—2, 4 تف

ძ

ქალაღდი X—2, 2 کاغذ
 ქება III—9, 4 مدح VI—2, 2 حمد V—2, 2 صفت
 ქებისა შახსება VI
 ქვა XII—2, 4 سنگ
 ქიშ XIV—2, 2
 [ქმნა] ქნა I—11, 1; I—1, 1 کرد
 ქუეყანა I; I—1, 2 (‘მიწა’) X—3, 1 جهان

ღ

- ღამე I—3, 1; I—4, 1 شب
 ღატაგი II—3, 2 برهنه
 [ღვრა] ღვარა I—3, 2 ريخت
 ღიმ ღიმს I—4, 3 تبسم
 ღთი I—6, 3; I—7, 3 الله تعالى ('მიღალი ღმერთი'), I—2, 1 I—
 11, 2] خدای

ყ

- ყია VIII—1, 4 گردن
 ყმა III—4, 4 طفل
 ყოვლი I; I—1, 2; I—5, 1 جميع I—6, 2 همه
 ყოვლთამყრობი III—8, 1 بوجود گردنده ('გამჩენი')
 ყოფა I—7, 1 احوالات
 [ყოფნა] იყუნენ I—6, 3 იყოს I—7, 3 باشد
 ყური III—9, 2 گوش

შ

- შაექნა X—2, 2 روی داد ('მოვიდა, მოხდა')
 შავი III—4, 1 سپاه
 შავშემოსე II—3, 3 سپاه پوش
 შაკაშმული XII—5, 4
 შარ XI—1, 4 پار ('შარშან')
 შაჰ-აბასი X; X—1, 4 شاه عباس
 შაჰრუნი XIV—2, 3 ('ქადრაკის ფიგურა ეტლი')
 [შეკაშვა] შეიკაშვა I—3, 1 مسلح کرد ('აღჭურვა')
 შეკაშმული VIII—2, 4 مسلح گردیده ('აღჭურვილი')
 შემვლინელი III—8, 3 بخشاینده ('მოწყალე')
 შემზამანე XV
 შემკობილი VIII گردانیده ('აღჭურვილი')
 შემოქმედი II صاحب اراده ('მბრძანებელი'), III—8, 1
 შემოსე II—3, 2 پوشاننده ('ვინც აცმევს')
 [შემოკრა] შემოიკარ IV—2, 2 فرو کوب

შეშლით III—3, 1 گم کرده (‘დაიკარგული’)

[შეცვლა] არ შაიცვალოს I—7, 4 گمراه نشود (‘არ დაიკარგოს’)

[შეხვეწნა] შეეხვეწა II—1, 3 مناجات کرد

[შეჰყრა] შეჰყარეთ IV—1, 3 ترکیب دادیت (sic)

შვიდ[ი...ზეცა] VII آسمان هفت طبقه (‘შვიდ სართულიანი ზეცა’)

შვილთაშვილი IX فرزند از فرزندگان

შვილიშვილი IX—1, 1 فرزند فرزند

შლა I—3, 4 پراگندگی (‘გაფანტულობა’)

შლილი XIV—1, 3

შუა დღე I—5, 1; I—5, 3 نیم روز

შუქი X—3, 4 پرتو

ჩ

[ჩენა] აჩინა I—9, 1 پدید کرد

ც

ცეცხლი I—5, 4; II—4, 4 آتش

[ცვალემა] იცვალოს I—7, 2 کند تغییر

ცვარი XIV—1, 2

ცისკარი I—4, 3 صبح XIV—1, 2

ცნება V 2, 3 شناسایی

I ცნობა I; სცან I—9, 4; I—10, 3 شناخت حاصل I—11, 2

کردن

II ცნობა I—3, 1; II—4, 4 معرفت (‘ცოდნა, მეცნიერება’), I—

11, 2 هوش (‘გონი’)

ცოდვა III—8, 3 گناه

ცოცხალი III—9, 1 حی

ცხენი VII; VII—1, 3 تگاور (‘მალი ცხენი’) VIII—2, 3

(‘ფიცხი ცხენი’)

ძ

ძაფი X—2, 1 رشته

ძალი II—2, 1 جد (‘ცდა, მონღომება’)

ძალშეუწევარი VIII از بیقدرت حقیر

ძალშეწყული XV

ძე III—14, 2 پسر (‘ვაჟიშვილი’) III—14, 4 فرزند (‘შვილი’)

ძმა VIII—5, 3 برادر

ფ

- წამალი III—11, 1 دارو III—11, 3 شربت درمان ('წამლის შარბათი')
 წეხი I—11, 3 بنابر عارف ('მცოდნის შესაბამისად')
 წიგნი III—10, 1; III—12, 4 كتاب
 წითელი XIV—1, 1
 წინა I—8, 3; I—8, 4 پیش
 წინაშე I—6, 3 در پیش
 წინწალი I—5, 4 شرار
 წინწარმეტყუელი I: I—1, 1 پیغمبر
 წმიდა III—14, 3 پاک VIII—5, 2 طاهر
 წული VIII—5, 3 فرزند
 წურილი III—4, 4 خورد
 წყალეზა იხ. წყაღობა
 წყალი VII—6, 4: XII—3, 3 آب
 წყაღობა II—3, 2; III—6, 1 لطف V—2, 4
 წყარო VI—2, 3; VII—6, 3 چشمه

ჟ

- ჟა I—4, 1 چاه
 ჟღარაკი X—3, 1 شطرنج XIV—2, 1
 ჟეშმარიტად III البته بطریق اولی
 ჟირი III—11, 1 درد; IX—1, 3 مشقت ('სიძნელე, წინააღმდეგობა')
 ჟკვა I; I—3, 1 عقل III—5, 1 هوش
 ჟკვის მჯედარი VIII—1, 1 توسن عقل
 [ჟოჰმანი] ვიჟოჰმანეთ III—8, 3 تفکر نمودیم ('ჩაფიქრდით')

ხ

- ხალიფა ხულოთან X—4, 3; XI خلیفه سلطان (შეპ. 'ახვასის ვეზირი')
 I ხანა I—5, 2 زمان ('დრო') (შდრ. ხანა)
 II ხანა I—5, 3 خانه ('სახლი')
 ხანი I—2, 1 زمان (შდრ. ხანა)
 ხარაზმი I—3, 4 خوارزم ('ხორეზმი')
 I ხელ[ი] I—11, 1 دست
 ხელი I—10, 4 از عقل بری ('გეიცი'): XIV—2, 4

ხელშეწერილი XIII—1, 3

ხელ-ფერხი I—11, 1 دست و پا

ხვევა X—2, 2 کنار گرفتن

ხვეწნა III—12, 2

ხილი III—15, 4 نېال ('ნერგი')

ხორამზე I—4, 3 خرم آفتاب ('საამო მზე')

ხორასანი VIII—5, 4; IX خراسان

[ხსენება] ვახსენით III—6, 4 بخوانید VI—2, 3
(‘წაიკითხეთ, ახსენეთ’);

ხსნა II—4, 3; III—10, 4 نجات

ხული I—6, 3 کلبه فقير ('ღარიბის ქონი')

ჰ

ჰელაბრევი III—12, 1 برداشته دست

ჰელმოძალე XIII—2, 1

ჰელმწიფე VII—8, 1 سلطان X پادشاه

ჰელშემწევი VII—8, 1 دست یافته بر همه چیزی
ხელი ეწიფება)

ჰმარება I عملی کردن

ჰმელი XV—1, 3

ჰმოზილი XIV, XV

ჰორციელი IV—2, 2 حیوانی ('ცხოველი')

ჰრმალი VIII—3, 4 شمشير

ჰურელი VIII—3, 2 سوراخ

ჯ

ჯავაირი XII—2, 3 جواهر

ჯგვლაგი XII—5, 4

ჯოჯოხეთი I—9, 4; III—1, 4 جهنم ('ჯანდაბა, ჯოჯოხეთი') I—
11, 4 دوزخ

ჰ

[ჰხმოზა] ჰხმოზენ VII خوانند

ჰვაძხ III—1, 2 سزاوار است III—6, 4 არა ჰვაძხ სزاოარ نیست

3. კომენტარები

1. ე. ი. როკორც ქვეყნად, ისე ზეცად მხოლოდ ღმერთია უცვლელი.

2. მის პირისპირ, მის წინ, კარი გააღო.

3. ამ შემთხვევაში ხარეხმი (ანუ ხვარაზმი, ე. ი. ხორეზმი) გვევლინება ხორასანის სინონიმად და მზის მეტაფორაა (იგი მიღებულია სპ. خ كرمزის ახალი ტრანსკრიპციით (გავი აღარ გამოითქმის ალექსის წინ), ოღონდ, რადუან ქართულა გრძელი ა არ მოეპოვება, იგი ან ანით გამოაზატება (ხარაზმი, რაც იშვიათი ფორმაა), ან ონით (ხორეზმი). ხვარაზმი უქველესი ტრანსკრიპციაა, მაშინდელი, როცა თვითონ სპარსელები ალექსის წინ ვაგ' გამოთქვამდნენ. ინდოთ რაზმი სიშაგის მეტაფორაა. სპარსულ ლიტერატურაში გავრცელებული ეს სახე არაერთხელ გვხვდება ქართულ პოეზიაში (მდრ. რუსთველი: „ინდონი ბროლ-ვარდა სარვენ“. 889, 1; „ინდოთა რაზმი ჩემად კლვად თქვა“. 835, 2; „შეიძრა რაზმი ინდოთა ტომისა“. 1346, 2). აქ კი ინდოთა რაზმი ღამეს აღნიშნავს. ტაეპში მეტაფორით თქმულია, მხემ ბნელი გაანათაო.

4. მინიშნებულია ბაბლურა ამბავი: იოსებ მშვენიერი რომ ჭაში ეგდო და იონა წინაწარმეტყველი რომ თევზმა (ვეშაპმა) გადაყლაპა. სპარსულ პოეზიაში იონას გადაყლაპვა მზის ჩასვლას მეტაფორაა, ხოლო იონას გამოსვლა თევზის (ვეშაპის) მეცილით — მზის ამოსვლისა.

5. ხორამზეა ტექსტში თარგმლილი ასე: خاستا آفتاب „ხალისიანი მზე“. ე. ი. გაახრებულია როკორც სპარსული مژده-ისა ('ხალი-იანი') და ქართული მზე სიტყვისგან შემდგარი კომპოზიტი. მაგრამ სპარს. ხორამ საერთოდ ქართულ ენაში არ ჩანს, ამის გარდა, ასეთ კომპოზიტს ვერ აწარმოებდა წრფელობითში დაძლეული უცხო წარმოშობის ზედსართავი და არსებითი სახელი. მზია ანდრონიკაშვილი აღდრე ფიქრობდა, რომ აქ „საქმე გვაქვს სინონიმურ პარალელთან“ — სპარს. ხორ

(‘მზე’) და ქართ. მზე,¹ მაგრამ ახლა მისი აზრით „შესაძლოა, ეს იყოს ხვარანზან ‘მზე ქალა“².

6. პირველი ხანა დროს ნიშნავს, მეორე—სახლს. I—მათ დროში, ხანში, ყველაზე დიდი. II—ემ სახლში გამოიცვალა.

7. ე. ი. ნუ ეცდები, რომ გამჩენი (ღმერთი) ხილვადი გავიხდეს.

8. რაც ხილვადია, ის ცვალებადია.

9. გარდაცვლა აქ გამოცვლას (შცვლას) ნიშნავს. ღმერთი უცვლელია.

10. ვისაც ჰგონია, რომ ღმერთს გააჩნია სხეული და ადგილი, ის მოაჯე (სპარსული თარგმანით جتاجو ‘გაქირვებული’) გახდება.

11. იგულისხმება ბიბლიური წარმოდგენის ამბავი ყურანისა, ღმერთმა სახლეულით ფურის მთაზე მიმავალ მოსეს სასწაული რომ მოუვლინა,—ჯერ აჩვენა ღვთაებრივი შუქი, შემდეგ ჯოხი უქცია გველად, ბოლოს ხელი გაუთვთრა (ყურანი, XXVIII, 29—32).

12. ღმერთი იცნობს მათ, ვინც ოხრავენ.

13. პირველი თურად ნიშნავს: თურის მთად. შემომოსეთურად ტექსტში ერთადაა დაწერილი (შემომოსეს შემდეგ სიტყვათა გამყოფი წერტილი არ ზის) და თარგმნილია پوشانان باطن (‘შემმოსველი წყალობით’). დაწვა თური, — იგულისხმება ღვთის ნათელის მოფენა ფურის მთაზე. შავ შემმოსეთურად—შავებში ჩაცმულის მსგავსად (سياه پوش مانند) ბოლო ტაეები სპარსულად ასეა თარგმნილი: „ღმერთი უზე-ნაესი და მცოდნეა, მოსე თურით შეიცვალა. მოსე როგორ და რატომ(?)“.

14 ღმერთი ერთია და მისი ორ ან სამსახედ ცნობა გაკიცხვის ღირსია.

15. უქნელი, შეუძლებელი, საგმე როგორ მოხდა, მიზასუხე.

16. ე. ი. ღმერთი თუ ერთია, სამი სახე როგორ იქნებაო, ეკითხება პოეტი ქრისტიანებს.

17. ღმერთი დაუსაბამო, მარადი, უცვლელი და სწორუბოვარია.

18. იგულისხმებიან: აბრამ, მოსე, დავითი, ქრისტე, მამამდი.

19. სპარსულ ტექსტში ასო თარგმნილია: از ایشان (‘მათგან’).

20. იასე ავტორია, იასო—იესო ქრისტე.

21. დაისმინეთ ნიშნავს: დაისვით (შდრ. სპარსული ტექსტის: برای خود نشانید).

¹ მზია ან დრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან. თბ., 1966, გვ. 512.

² იქვე.

22. ურთიერთი არს და უხილი სპარსულად თარგმნილი არაა, მათი ტრანსკრიპციაა მოცემული არაბული ასოებით (اورثي ارس)

(اوسخيلي) შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ლექსის სპარსულად მთარგმნელმა ქართველმა ვერ გაიგო ამ ტერმინთა მნიშვნელობა (და მაშასადამე, სპარსული თარგმანის ავტორი იასე არ არის), მაგრამ არც ისაა შეუძლებელი, რომ იასეს პირობით ასე ჩაენიშნოს ეს სიტყვები. ურთიერთი ერთარსებას უნდა ნიშნავდეს, რადგან მას ამ თავის პირველი სტროფის შესაძენ ტავში ღმერთის სამახეობა უპირასპირდება.

23. იესო ადამიანის სახით წარმოადგინეთ (صورت هسته 'დახატული, სახისმქონე, ნახატო' რითმასთეის ნახატის-ს ნახეტი გამხდარა).

24. იგულისხმება მაჰმადის რჯული, აჰმადი მისი ერთ-ერთი ეპითეტია.

25. იგულისხმება მაჰმადიანთა რწმენა: ერთ ღამეს (ليلة المعراج 'აღსვლის ღამეს') მაჰმადი მექის ტაძრიდან იერუსალიმში იქნა გადაყვანილი, ხოლო იქიდან—ცხენი ბორწყის საშუალებით ზეცად აღზევებული. გაბრიელი—გაბრიელ მთავარანგელოზი.

26. შიიტები ცნობენ თორმეტ იმამს. როსტომი—ირანის მითოლოგიური გმირი. მორთახა ალი—მაჰმადის ბიძაშვილი და მიმდევარი, მისი სიძე, მეოთხე ხალიფა (656—661).

27. იგულისხმება რეჯან მიწერილი ამბავი ტყვეთა დახსნისა.

28. მათ ვემგვანები, მათ ვვაეარ.

29. მათი ჩამომავალი, მათვე მსგავსი, მათსავით (დედნის მათვეგვე არი სპარსულად თარგმნილია: هم مانند اش 'მსგავსია').

30. მათივე გვარი ადასტურებს ჩემს სიმართლეს, ე. ი. ჩემს ნათქვამს, რომ არ არსებობს (დედნის არ ნიშნავს: არ არსებობს) მისი გვარის მსგავსი სხვა ტომი.

31. ე. ი. მათი რჯულისა და გვარის წარმომადგენელი ზის ტახტზე, იგი ბიბლიური სოლომონ მეფის მსგავსია. იგულისხმება შჰჰ-აბჰს პირველი, სეფიანთა ირანის მეფე (1581—1628).

32. ამ სტროფის აშიაზე არაბულად მიუწერიათ:

اعظم الله اجور مصنف هذا الكتاب ورزقه سعادات الدارين
 وكمالات انشأتين ووفق اعداء الدين للاهتداء بسنة خير الانبياء
 والمرسلين محمد خاتم النبيين وعترة الطيبين الطاهرين صلوات الله وسلامه

عليهم اجمعين نمقه احوج المفتقرين الى رحمة الغنى محمد تقى بن
مجلسى الاصفهانى عفى عنها بالنبي والوصى

„განადიდოს უფალმა ამ წიგნის შემთხვევლის საბოძვარნი და მია-
ნიჭოს მას ნეტარება ორივე] სასახლისა (ე. ი. სააქოსი და საიქიოსი)
და [შიაგოს] სრულქმნანი ორივე] ქმნილებისა. და დააყენებს სარწმუ-
ნოების მტრებს სწორ გზაზე წინასწარმეტყველთა და მოციქულთა შო-
რის რჩეულის, უკანასკნელი წინასწარმეტყველის მოჰამადის და მისი
საუკეთესო და წმიდა გეარის სუნათი. აკურთხეებს უფალი და გაუმარჯ-
ვებს მათ ყველას.

დაწერა ესე უფლის წყალობის ნოინედემ, უბადრუკმა მოჰამად
თაყნმ, მაჯლისნ ისტაჰანელის შვილმან, განიკითხავს უფალი ორთავეს
მოციქულისა და მისთა მიმდგომთა მეოხებით“.

33. ისეთი უხვია, რომ შარშანდელი გაცემული (შარ[შან] განაცი)
დღემდე ვერ აუკრეფია ხალხს.

34. არაბთ მკერი აღბათ მაჰმადია. ჩანს, პოეტს უნდა
თქვას: მაჰმადის შეწევნით ქვეყანას დავიპყრობო.

35. ორ ფურცელი, ეტყობა, რომელიღაც ყვავილია.

36. ვარდის წყალი სისხლია, სისხლის ცრემლებით ვტირო, ამბობს პოეტი.

37. გახსოვს, გულო.

38. ბადეში რად გაები, მას მივარდნილი.

39. იგულისხმება ბიბლიური ნოე და მისი კიდობანი.

შენიშვნები „ვის-ო რამინსა“ და „ვისრამიანზე“

I

ქაბრ ალ-დინ გორგანის „ვის-ო რამინსა“ და მისი ქართული თარგმანის კვლევას კარგა ხნის ისტორია აქვს. ამ საკითხზე 1962 წლამდე შექმნილი ლიტერატურა განხილული ან ფიქსირებული გვაქვს წიგნში, რომელიც ალექსანდრე გვახარიასთან ერთად გამოვეცით¹. იქ ჩვენ ორიგინალის რედაქციებისა და 21 ქართული ხელნაწერის სიტყვასიტყვითი ურთიერთშეჯერების საფუძველზე წარმოვადგინეთ რვა საუკუნის მანძილზე შერყენილი ძეგლის გასწორებათა ჩვენი ვარაუდები. ნაშრომმა ცხოველი ინტერესი გამოიწვია და მასზე მთელი ლიტერატურა შეიქმნა². ზოგი მათგანი ჩვენ მიერ აღძრულ საკითხებში ღრმად ჩახედვის შედეგად არის დაწერილი. ბუნებრივია, როგორც თავიდანვე ვაცხადებდით, ჩვენი შრომა, რამდენადაც ეფექტური არ უნდა ყოფილიყო იგი, არ შეიძლება ღრმად „ვისრამიანის“ ტექსტისა და მასთან დაკავშირებული სხვა საკითხების საბოლოო პასუხად მიგვეჩნია, რაც ჩვენი ოპონენტების არა ერთმა

¹ ვისრამიანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ალექსანდრე გვახარიამ და მკვალი თოდუაძე, თბილისი, 1962.

² ალ. ბარამიძე, ვისრამიანის ახალი გამოცემის გამო, „მაცნე“, 1964, № 3; დ. კობიძე, ვისრამიანის საკითხები, თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, 116; აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, თბილისი, 1965, გვ. 11. D. M. Lang-ის რეცენზია ჟურნალში: Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1963, vol. 26, part 2; ილია აბულაძე, ძველი ქართული ლექსიკიდან, საქართველოს მეცნ. აკადემიის საზოგ. მეცნ. განყოფ. მოამბე, 1963, № 3; მ. მამაცაშვილი, „ვისრამიანის“ ერთი თავისებური ხელნაწერის გამო, საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, 1965, XXXIX:2; მისივე, „ვისრამიანის“ ახალი გამოცემა, „მაცნე“, 1967, № 6; კოტე ფალავა, „ვისრამიანის“ ახალი გამოცემა, „მნათობი“, 1962, № 12; თენგიზ გორელიშვილი, „ვისრამიანის“ ახალი გამოცემა, „თბილისის უნივერსიტეტი“, 1963 წ. № 26. ვახუშტი კოტეტიშვილი, „ვისრამიანის“ ახალი გამოცემა, „კომუნისტი“, 1962, № 203 (12411); თინა კობლაძე, ზურაბ ჭუმბურიძე, „ვისრამიანის“ ახალი გამოცემა, „ლიტერატურული გაზეთი“, 1962, № 32; მ. ჯაყელი, „ვისრამიანის“ აკადემიური გამოცემა, „თბილისი“, 1962, 15 მაისი, ღამაძე მემარნიშვილი, მკითხველის შენიშვნა, „ლიტერატურული საქართველო“, 1964, № 37; საინტერესო გამოცემა. „ლიტერატურული საქართველო“, 1963, № 46.

და ორმა შენიშვნამ კიდევაც დაადასტურა. აქ ჩვენ შევეხებით „ვისრამიანთან“ დაკავშირებულ ზოგ საკითხს და მათ შორის შევეცდებით ახსნა-განმარტება მივცეთ ჩვენს ოპონენტებს მათ მიერ გამოთქმული შენიშვნების თაობაზე. აქედანვე უნდა განვაცხადოთ, რომ ზოგი რეცენზია დაწერილია წიგნის გამოსვლისთანავე, ამავე დროს ყოველთვის ობიექტური არ არის და, რაც მთავარია, პოლემიკური ხასიათისაა. ამის გამო, ვპასუხობთ რა მათ, ზოგან შეიძლება ჩვენც ვცოდავდეთ სტილის თვალსაზრისით.

უპირველესად გვინდა ვუპასუხოთ დ. კობიძის შენიშვნებს.

1. დ. კობიძე აცხადებს: „დღემდე არავის უცდია, მაგალითად ვისრამიანის ქართული და სპარსული ვერსიების ერთმანეთთან შედარებისა და ანალიზის საფუძველზე გაარკვიოს ქართული ტექსტის ღირებულება და მნიშვნელობა თვით სპარსული ვერსიის შესწავლისა და ტექსტის დადგენის თვალსაზრისით“ (ხაზი ჩვენია—მ. თ.)³.

ასეთი შედარება და ანალიზი მანამდე სამი წლით ადრე ჩვენ უკვე გვქონდა გაკეთებული (მას ჩვენს წიგნში 461 გვერდი უჭირავს). დ. კობიძე იმავე სტატიაში ზემოთ მოტანილი ციტატიდან თექვსმეტი სტრიქონის შემდეგ წერს: „ქართული რედაქციის ბევრი მცდარი წაკითხვა გასწორდა და თითქმის ამომწურავად გაიკვია მისი მნიშვნელობა სპარსული ტექსტისათვის“ (ხაზი ჩვენია—მ. თ.). დ. კობიძეს, რომელსაც „ვისრამიანზე“ უმუშავია, მოსალოდნელი იყო ცოდნოდა ვინ გაარკვია ეს მნიშვნელობა? დ. კობიძის წერილში ჩვენს ნათქვამს კილო აქვს გამობმული და სადავოდ გამხდარია ისეთი რამ, რასაც ჩვენ საერთოდ არ ვეხებით. ასე, მაგალითად, ერთგან ჩვენ ვლაპარაკობთ იმაზე, რომ „ვისრამიანის“ მთარგმნელი ზოგჯერ გახსნის ხოლმე (ე. ი. თარგმნის ან შესატყვისის უძებნის) ორიგინალის იდიომატურ გამოთქმას, ზოგჯერ კი პირდაპირ ვადმოაქვს იგი. მაგალითისათვის მოგვაქვს სპარსული ხატი-გულისგან ჯანგის მოხოცვა, და ვამბობთ, რომ მთარგმნელს „უცვლელად ვადმოაქვს იდიომატური გამოთქმა (98, 35. „საწუთროისა ზეინკალმან მისისა გულისაგან მტერობისა ჯანგი აღმოჰკოცა“)⁴. ამ წინადადებაში ჩვენ, ვიმეორებთ, გვანტერესებს „მტერობისა ჯანგი აღმოჰკოცა“, მაგრამ სისრულისათვის მოგვაქვს ქვემდებარეც. მაგრამ ირანისტი დ. კობიძე გვიწყრება: ვასაოცარია, ეს ფრაზა უცვლელად ვადმოღებულად მიიჩნიესო და იქვე კითხულობს: „საინტერესოა ვიცოდეთ, რა დაინახეს მათ

³ და ვით კობიძე, ვისრამიანის საკითხები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, 116, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, თბილისი, 1965, გვ. 23.

⁴ ვისრამიანი, გვ. 306.

სპარსულში „საწუთროისა ზეინკალის“ შესატყვისი, რაც თურმე მთარგმნელს „უცვლელად“ დაუტოვებიაო“ (იქვე). ვპასუხობთ: „საწუთროისა ზეინკალის“ არავითარი შესატყვისი არ დაგვინახავს, და საერთოდ ჩვენ ეს ფრაზა აქ არ გვაინტერესებს.

დ. კობიძის ექსკურსით, ჯამის „ბეჰარესთანში“ ციტირებული „ენს-ო რამინის“ რვა ბაითიდან მის სპარსულ გამოცემებში მხოლოდ ხუთი აღმოჩნდა, „დანარჩენი კი, ჩანს დაკარგულა. ეს გარემოება, თავის მხრივ, იმაზე მეტყველებს, რომ სპარსულ ტექსტს ადგილები აკლია და ალაგ-ალაგ საკმაო ცვლილებებიც განუცდიაო“⁵. სპარსულ ტექსტს რომ საკმაო ცვლილებები განუცდია, ეს ჩვენ დამაჯერებლად ცხადვყავით ასეულობით მაგალითების მოხმობით. ჭეშმარიტების დასადგენად არც დ. კობიძის მიერ მოტანილი მაგალითი იქნებოდა ზედმეტი, მაგრამ, სამწუხაროდ, იგი სწორი არ არის, რადგან ჯამის მიერ ციტირებული რვავე ბაითი იკითხება „ენს-ო რამინის“ სპარსულ გამოცემებში (იხ. მ. მაჭუბის გამოცემა 127; 129; 128,4; 130,8; 146,15; 163,13; 164,1; 164,2; 178,8).

განვიხილავთ ტექსტის ზოგ სადავო ადგილს.

1. შაჰროს ატყუებს მოაბადი: შენი ქალიშვილი ვისი ღალატისათვის მოვკალიო. შაჰრო გოდებს და იმუქრება (მოგვაქვს მეორე გამოცემის⁶ ტრადიციული ტექსტი): „მივალ, მთუარესა მოვატყენებ, შენ იგი მთუარე ხარ, რომელ სიკვალუცე გშურდა ჩემისა ვისისათვის, — მისსა შესწავლასა ვაფიცებ, რომელ შენგან კიდე მისი მსგავსი არავინ იყო, — მიშუელე მისსა მესისს ლეობასა ზედა! წავალ, ღრუბელთა ვეუბნები: შენ იგი ხარ, რომელ ჩემის ვისისა თმათა ჰსახობდი, აწ მე მიშუელეთ, დააწუიმეთ მისისა მესისს ლეობისათვის ფათერაკი, მეხი, ელა, სეტყუა და ქუხილი“ (გვ. 155). დავას იწვევს ერთი საკითხი — რა შეიძლება საერთო ჰქონდეთ ღრუბელსა და ლამაზ ქალს? თავის მრავალმხრივ საყურადღებო რეცენზიაში, რომელიც ჩვენს გამოცემას მიუძღვნა⁷, ალ. ბარამიძე გვარწმუნებს: „სიშავის კვალობაზე შავი თმის შავ ღრუბელთან შედარება საესებით კანონზომიერი შედარებააო“ (გვ. 168). „ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა შემთხვევა დავემოწმებინა შედარება „შავთა ღრუბელთაებრო“ (იქვე). მაგრამ შავ ღრუბელს, როგორც ვნახავთ, გაბრაზებულ მოაბადს ადარებს რეცენზენტი, მეფის მრისხანების გამო-

⁵ დ. კობიძე, ვისრამიანის საკითხები, გვ. 19.

⁶ ვისრამიანი ალ. ბარამიძის, პ. ინგოროყვას და კ. კეკელიძის რედაქციით და შესავალი წერილით, თბილისი, 1938.

⁷ ალ. ბარამიძე, ვისრამიანის ახალი გამოცემის გამო, „მაცნე“, 1964, № 3.

4. მაგალი თოდუა

სახატავად იმველიებს. აქ კი ქალის თმაზეა ლაპარაკი. მივმართოთ ორიგინალს:

روم سا ابر گویم تو همائی
که چون گفتار ویسم در فشانئی*) (۱۱۱، ۲۷۶)

„წავალ, ღრუბელს ვეტყვი, შენ ისა ხარ,
რომელიც ჩემი ვისის თქმასაებრ მარგალიტს აფრქვევ“

სპარსულ პოეზიაში წყობილი მეტყველებების, სასიამოვნო ლაპარაკის, წყლიანი საუბრის მეტაფორად ხშირად იხმარება მარგალიტი (ج), მაგრამ მარგალიტი მარტო საუბრის მეტაფორა როდია. მასა შედარებული წვიმის წვეთები, ქალის უმანკოება, ფაქიზი პოეტური სახე და სხვ. ვისა და ღრუბელს შორის ყოფილა რაღაც მსგავსება. რითი შეიძლებოდა ამ სიტუაციაში ისინი მგვანებოდნენ ერთმანეთს? იმით, რომ ტკბილმოუბარ ვისს მარგალიტებს უგავს თქმა (ლაპარაკი, საუბარი), ხოლო ამავე მარგალიტებს უგავს ღრუბელს წვიმის წვეთები. შაჰროს უნდა უთხრას ღრუბელს: „შენ ისე აფრქვევ წვეთების მარგალიტს, როგორც ვისი—სასიამოვნო სიტყვებსო.“

ყოველივე ამის გამო ვფიქრობთ, რომ ქართულში გადმოტანილი უნდა ყოფილიყო ორიგინალის პოეტური სახე, მისი გოქთვარ ზუსტად გაგებულ უნდა ყოფილიყო როგორც თქმა (რაც საბას განმარტებით საუბარს, ლაპარაკს ნიშნავს), ხოლო გადამწერს სიტყვაში ქანი უნდა ამოეგდო. ალ. ბარაზიძე მართალია, როცა ფიქრობს, რომ ქალის თმა ღრუბელს შეიძლება შეუდარდეს. შორს რომ არ წავიდეთ, ისევ „ვისრამიანი“ შეიძლება მოვიშველიოთ, სადაც ერთგან გვითხულობთ:

بابر اندر چو زهره گوشوارش (۴۰، ۱۴)

„ღრუბელში (ე. ი. თმაში) ვენერასავით [ციმციმებს] მისი საყურე“, მაგრამ აზით ჩვენი ვარაუდი ვერ მოიხსნება.

2. ერთად შეყრილ ვისსა და რამინს მოაბადმა მოუსწრო. მაგრამ მას ძიძამ აღრე უგრძნა და შეყვარებულნი გააფრთხილა. მეორე გამოცემის მიხედვით ძიძა ამბობდა: „აღმოსავლეთით ჩუენთუის უბედურობისა მზე აღმოჰქდა:—შაჰინშა მოვიდა შავთა ღრუბელთაებრ, ჩუენთუის ელვა-ქუხილი გამოჩნდა და ქირისა მათისაგან ლუარი დაიწყებს დენასა“ (გვ. 148). აქ მათისაგან არ უნდა იყოს, მათისაგან უნდა, მაგრამ თავის დროზე ჩვენს შრომაში მასზე, რა თქმა უნდა, არაფერი გვითქვამს.

*) ისე მივუთითებთ ჩვენს გამოცემას: ويس و رامین از فخر الدین اسعد
گرگانی تصحیح ماگالی تودوا و الکسندر گواخاریا، تهران، ۱۳۴۹
შემდეგში: ويس و رامین

ისე გავასწორეთ, რადგან იგი კორექტურულ შეცდომად მივიჩნით (თუმცა ზოგი რეცენზენტი ასე გვახსიათებს: „ახალი გამოცემის რედაქტორები მოჩვენებით სიფრთხილეს იმიტომ იჩენენ, რომ მკითხველები დაარწმუნონ მეორე გამოცემის რედაქტორთა პრინციპულ შეცდომის არსებობაში და ვითომც ამის საფუძველზე უცილობელს ხდიან შეცდომის გასწორების საჭიროებას“⁸). საჩოთაირო სხვა რამ გვეჩვენა. აღმოაველურ და, გნებავთ, ქართულ ლიტერატურას გაცნობილ კაცს თვალში ეცემა ფრაზა: „უბედურების მზე აღმოჰკვდა“. რა მზეზეა ლაპარაკი? იგი მეტაფორაა, ეს მზე შაჰი მოაბადია (ძველ ხელოვნებაში მზე მეფეთავეს ჩვეულებრივი ეპითეტი იყო). მეფეთა-მეფის მოულოდნელი მოხრჩანებით თავზარდაცემული ძიძა ამბობს: მზე აღმოხდაო, ე. ი. შაჰი მოაბადი მოვიდაო. ძიძას თვალში მეფე მზე კია, მაგრამ მან უკვე ისიც იცის, რომ მათთვის ეს მზე ცხოველყოფელი როდია, არამედ უბედურების მომასწავებელია, რადგან მოსალოდნელია, რომ შეტრაცხყოფილი ქმარი-ხელმწიფე სათანადოდ დასჯის მოღალატე ცოლს—ეისს, მის საყვარელ რამინს და მათ ხელისშეწყობ ძიძას. მაგრამ რადგან პროტმა მეფე უკვე მზეს შეადარა, იქვე მას შავ ღრუბელს ვერ შეიადარებდა. მაშ რაღაა ეს შავი ღრუბელი, აკი სწერია „შაჰინშია მოვიდაო“? მაგრამ გახახული ფრაზა ღრუბელს კი არ ეკუთვნის, არამედ მეტაფორის გახსნაა, მეტაფორული თქმის განმარტებაა. ძიძა ამბობს: უბედურების მზე აღმოხდა, — მეფე მოვიდაო. თორემ, ასე რომ არა, გაუგებარი იქნებოდა უბედურების მზე აღმოხდა. მზე რატომ უნდა ყოფილიყო უბედურების მომტანი. იგი მეტაფორა რომ არ იყოს და მოაბადს რომ არ ნიშნავდეს?! მაგრამ მზე, მისი აღმოხდომა, როგორ შეიძლება შავ ღრუბელს ჰკავდეს! თუ არა და რაა ის, რაც შავთა ღრუბელთაებრაა? შავ ღრუბლებს არც ელვა-ქუხილი ჰკავს.

ჩვენს გამოცემაში ღრუბელთაებრ ბირობით შეცკალეთ ფორმით ღრუბელთაგან, ამის შედეგად უხერხულობა თითქოს მოიხსნა: ელვა-ქუხილი შავ ღრუბელს კი არ იყო შედარებული, არამედ იგი ავდრის შავი ღრუბლიდან ჩამოსხლეტილად იყო ჩათვლილი.

ჩვენს ყურადღებას მიიქცევს ერთი ენობრივი მოვლენა: -ებრ და -გან თანდებულების ურთიერთმონაცვლეობა „ვისრამიანში“. ერთგან რამინი ამბობს: „აქათგან აზატი ხარ ყოვლისა ჭირისაგან და აზატი კაცი მონისაგან ჭირსა და ჯავრსა ვერ გაძლებს უსამართლოდ“ (გვ. 251, 18), რაც ნიშნავს: მონისაებრ ჭირს ვერ გაძლებს (დედანში კვითხულობთ: 171, 191 — „როგორც მონა“ ანუ „მონისაებრ“). ასევე: „არავინაა სიყვარული სიგან მპარავი, რომელ გულისაგან თმობასა,

⁸ იქვე, გვ. 170.

წაუღებს და დაწუთავან—ფერსა ასრე ადვილად, ვითა მთრვალისაგან
ტაქროსა ტარალი“ (გვ. 249, 2). აქაც სიყუარულისაგან ნიშნავს:
სიყვარულისაებრ (144, 14) და ერთ ქართულ ხელნაწერს
(Q 479) იგი ასეც შეუცვლია.

თავისთავად -გან თანდებულის ფუნქციით გამოდის „ვისრამიანში“
-თ უის: „დედისა და სახლისათ უის მოწყუედილ ვარ“ (97, 29), რაც
ორიგინალში ასეა გადმოცემული:

(109, 29) هم از خانه جدا ام هم ز مادر

ჩანს, საცილობელ ტექსტში ღრუბელთაებრ ფორმა გადაკეთებას არ
საჭიროებს, იგი ნიშნავს: ღრუბელთაგან. ყველაფერი ნათელია, სას-
ვენი ნიშნებია ოღონდ სწორად დასასმელი: „აღმოსავლეთით ჩუენთუის
უბედურობისა მზე აღმოჰქდა,—შაჰინშა მოვიდა. შავთა ღრუბელთაებრ
(ე. ი. შავთა ღრუბელთაგან) ჩუენთუის ელვა-ქუხილი გამოჩნდა და ჭი-
რისა მთისაგან ღუარი დაიწყებს დენასა“.

3. „ვისრამიანში“ იკითხებოდა: „მიჯნური მიჯნურობისაგან მთრვალსა
ჰგავს, ამით რომელ ღუხჭირი მოყუარე კეკლუცადვე უჩს; მთრვალისებ-
რვე შფოთითა მლუიძარე მძინარესა ჰგავს“ (II გამოც. გვ. 55) ორიგინალ-
ში ავტორს უწერია:

چه عاشق باشد اندر عشق چه مست

کجا بر چشم او نیگو بود گست

بعشق اندر چو مست آ شفته باشد

ز ناخفتن بسان خفته باشد (118, 94)

„რა შეყვარებული სიყვარულში და რა მთვრალი,
რამეთუ მის თვალში მახინჯი ლამაზად ჩანს,
სიყვარულის გამო მთვრალივით შფოთავს,
უძილობისაგან მძინარესა ჰგავს“.

ორიგინალის მოშველიებით აზრი ნათელი ვახდა. გაირკვა, რომ
შფოთითა სიტყვაში ა ემფატიკური ხმოვანი კი არ არის, არამედ
შედგენილი შემასმენელის ზმნური ნაწილია, და ნიშნავს—არის, ე. ი.
შფოთით არის, მშფოთვარეა, შფოთავს. ტექსტი ასე ვავიგეთ: მიჯნუ-
რი მთვრალივით შფოთავს, არ სძინავს და უძილობისაგან ისე მოთენ-
თილია, თითქოს სძინავსო. ყოველივე ამის გამო ტექსტი ასე წავიკით-
ხეთ: „მიჯნური მიჯნურობისაგან მთრვალსა ჰგავს, ამით რომელ ღუხ-
ჭირი მოყუარე კეკლუცადვე უჩს; მთრვალისებრვე შფოთითა, მლუიძარე
მძინარესა ჰგავს“ (75,2).

ალ. ბარამიძე წერს: „გასწორებული ტექსტი რომ ტრადიციულს შეუდაროთ, ვერავითარ განსხვავებას ვერ იპოვით გარდა იმისა, რომ გასწორებულში სიტყვა შფოთითა-ს შემდეგ დასმულია სასვენი ნიშანი (,) , მაგრამ ამისათვის რა საჭირო იყო დედნის ციტირება და მით უფრო ამდენი ხელნაწერის დასახელება. ნუთუ ხელნაწერებში სასვენი ნიშანია თავის ადვილას დასმული? რედაქციის მიერ წარმოდგენილი ფორმით საანალიზო ტექსტისათვის სასვენი ნიშანი უადვილოა, შეუძლებელია სასვენი ნიშნით გამოიყოს „მთრვალისებრვე შფოთითა“ (გვ. 169, ხაზი ყველგან ჩვენია— მ. თ.). ვფიქრობთ, სასვენი ნიშნის დასმას ფრაზაში მნიშვნელობა აქვს. ასევე, არ მიგვაჩნია დანაშაულად თარგმანი დედანს შეუდარდეს ტექსტის დადგენისას და სხვა ხელნაწერები იქნას მოხმობილი. რეცენზენტს არ ახსოვს „ვისრამიანის“ ხელნაწერები, სადაც სასვენი ნიშნები არაა დასმული, მაგრამ ხშირად აზრები ერთმანეთისაგან საგანგებო ნიშნებით, პატარა რგოლებითაა გამოყოფილი⁹. როგორც ჩანს, მას ჰგონებია, რომ ჩვენ ეს ადგილი ვერ გავიგეთ, შფოთითა-ში ა ემფატიკურ ხმოვნად მივიჩნიეთ. მაგრამ ჩვენ ხომ ვწერდით: „აზრი ნათელია: მიჯნური „მთრვალისებრვე შფოთითა“ (ე. ი. მშფოთვარეა) და „მღუაძარე მძინარესა ჰგავს“ (გვ. 345). მშფოთვარეა განა არ ნიშნავს: მშფოთვარე არის? ალ. ბარამიძე წერს: „ოღონდ ახლა ვრწმუნდები, რომ აჯობებდა სიტყვისაგან „შფოთითა“ გამოიყოს ა, როგორც არის შესატყვისი: შფოთითა (შფოთით არის). მაშინ სასვენი ნიშანიც საჭირო იქნება და აზრიც უფრო ნათელი გახდება. ეს ექსკურსი იმას ამტკიცებს, რომ რედაქციის მიერ „შესწორებულ“ ტექსტს ამ შემთხვევაში თვითონ სჭირდება ხელახალი შესწორება“ (გვ. 169). რეცენზენტი იმასვე ამტკიცებს, რაც ჩვენ უკვე დავამტკიცეთ, ოღონდ იგი მხოლოდ ახლა დარწმუნებულია ამაში, რომ შფოთითა ნიშნავს შფოთით არის, ჩვენ კი თავიდანვე ასე ვგვჯეროდა და ამიტომ გამოვყავით იგი მქიმიით. როგორც ჩანს, ეს ა დეფინით რომ გამოგვეყო, რეცენზენტი მიგვიხვდებოდა, მაგრამ ასეთი გამოყოფა საჭირო არაა. „ეს ჩემი წიგნია“—ო ვწერთ, რაც ნიშნავს: „ეს ჩემი წიგნი-ა“, ე. ი. „ეს ჩემი წიგნი არის“. ამიტომაც, რომ ანს აქ სპეციალისტებიც არ გამოყოფენ¹⁰ (შდრ. „ნუმცა, — ე. ი. ნუმც არის,— შენი არჯალი პირი“ „ვისრამიანი“, 88,22).

⁹ ამის თაობაზე იხ. მარინე მამაცაშვილი, „ვისრამიანის“ ერთი თავისებური ხელნაწერის გამო, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, XXXIX;2, 1965, გვ. 499.

¹⁰ შდრ. ოთხოთავი: „უადვილესა ზომთ საზღისად გურელსა ნემსისასა განსვლად, ვიდრე მდიდრისა შესვლად სასუფუველსა ღმრთისასა“. ქართული ოთხოთავის ორი ძველი რედაქცია, გამოსცა აკაკი შანიძემ. თბ., 1945, გვ. 67.

4. რამინმა დააგლო ვისი, გორაბში გარდაიხვეწა და იქ სხვა ქალი, სახელად გული შეირთო. მისი სიყვარულით დატანჯულმა ვისმა რამინს ათი წერილი გაუგზავნა და თავისი ცუდი მდგომარეობა გააგებინა: „შენ ნეტარებ, მე კი შენი სიყვარულით ვიტანჯებით. ბოლოს რამინს მოუბრუნდა გუნება, ვისის სიყვარული განუახლდა. ერთხელ იგი ველად იყო გასული, ერთ კაცს ხელთ იის კონა უნახა და ვისისადმი მიცემული სიყვარულის ფიცი მოაგონდა. „რამინს რა იგი უამი და დღე მოეგონა, ასრე გაგდა, რომელ საწუთრო დაუბნელდა... ეგზომი თვალთავან ცრემლი იღინა, რომელ ახალნი ზღუანი დააყენა“ (227,9). „მას უკანა სიმამრი მისი რაფედ მოვიდოდა, ამა მისისა სიძისა მოთქუჲსასა და ტირილსა ყურსა უპყრობდა“ (229,8). მივიდა და ჰკითხა რამინს: რა დაგემართათო? რამინმა თავისი ყარობობა მოიმიზეზა, მაგრამ ისიც ვერ დაშალა, რომ სატრფო ენატრებოდა: „მე აქა არცა ნატაშალი მივის და არცა მოყუარე, არცა გულისა წამლებით“ (230,8). „რა რაფედ ნადირობით შემოვიდა, თავისა ასულსა გულსა თანა რამინის ხუაშიადი გამოაცხადა და უამბო ვითა: „რამინ... შენი სიყუარული დააგლო“ (231,2). ამას რომ გუბნებოდა, შემოვიდა რამინიც: „ამაზედა შემოვიდა რამინ ნადირობით, დაკოდილსა ნადირსა ჰგუჲანდა დაბრუტებულსა, თავისა გზა-გაუდებელსა. თუით დაღრეჯილი იყო, გული სისხლითა ავსოდა და ცრემლითა პირი დაეხანა. სასიხარულოსა სუჲსასა შინა ესეთი იყო, ვითა მკუდარი... და თუ-ალთა ცრემლი ადგებოდა, გული უთრთოდა, საუბრისა ძალი არ ჰქონდა და ყოველი სიხარული გაარმებოდა ვისის მოსურვებულობისათუის“ (231,20; 231,31). და აი, აქვე რამინი, ძველი გამოცემების მიხედვით, გულში ამბობს: „აწ ჩემსა ცოლსა ეგრე ჰგონია თუ მე სიხარულად ვზი, და ესე არ იცის. თუ უვისოდ რა ყოფასა შინა ვარო“ (მეორე გამოცემა, გვ. 238). ისმის კითხვა: 1) რატომ უნდა ეგონოს რამინის ცოლს, გულს, რომ რამინი სიხარულად ზის? განა ვერ ხედავს იგი (ტექსტში ვკითხულობთ: „მისი ცოლი გულ წინ უჯდა“ 231,24), რომ რამინი ტირის და ზემოთ აღწერილ დღეშია ჩავარდნილი? 2) რამინმა ხომ იცის, რომ რაფედი თავის შვილს რამინის ამბავს არ დაუმალავდა, რაფედმაც თავის შვილს ხომ უკვე უთხრა, რომ რამინს გული აღარ უყვარს და უვისოდ ცუდ დღეშია, მაშ რატომ ამბობს ახლა რამინი: გულმა, ჩემმა ცოლმა, არ იცის, თუ უვისოდ რა ყოფაში ვარო? ალ. ბარამიძე წერს: „მართალია, რომ რამინი საანალიზო ეპიზოდში ვისს იგონებდა, მაგრამ ჩვენს ნაწყვეტში სიტყვა ცოლი სცხვებით თავის ბუნებრივ ადგილსაა, რამინი გულთან (ცოლთან) ქეიფობდა, მოჩვენებითად თავი მსიხარულად ეჭირა, გულში

კი ამბობდა: „აწ ჩემსა ცოლსა ვერე ჰგონია, თუ მე სიხარულად ვზი“ (გვ. 177).

როგორც ვნახეთ, ასეთი რამ ტექსტში არსად იკითხება, არსად სწერია: თავი მხიარულად ეჭირა ან მხიარულობდაო, არამედ ნათქვამია: ტიროდა, მკვდარს ჰგავდაო და მისთ. როგორ უნდა გავაგოთ ტექსტი? უპირველეს ყოვლისა საჭიროა, მივხაროთ ქართულ ხელნაწერებს და პარალელურად მოვიშველიოთ ორიგინალი: მაგრამ ზოგჯერ პირველს, ხელნაწერებისთვის ანგარიშის გაწევას, რეცენზენტები არ გვარჩევენ, „ვარიანტული ჩვენება არ არის გადამწყვეტიო“¹¹, ხოლო მეორის, ორიგინალის მოშველიებისა, ალ. ბარამიძე კატეგორიულად წინააღმდეგია, რადგან მას ჩვენი პრინციპი—დედნისაგან განსხვავებულ ადგილებში ორიგინალის გათვალისწინება—უმართებულოდ მიაჩნია („რედაქციის ეს პრინციპული თვალსაზრისი მიგვაჩნია ჩვენ უმართებულოდ“)¹². ქართული ხელნაწერებისა და ორიგინალის მოშველიების გარეშეც აშკარაა, რომ მეორე გამოცემების წაკითხვა მცდარია იმ მიზეზების გამო, რომელ-ზედაც ზემოთ გვქონდა საუბარი, ხოლო ორიგინალი და ხელნაწერები კი, აი, როგორ ჰფენენ შუქს ამ ბნელ ტექსტს. მიემართავთ ჯერ დედანს:

چنان آید نگارم را گمانی

که من هستم کنون در شادمانی (۲۸، ۴۱)

„ჩემს ლამაზს (სატრფოს) ჰგონია,
რომ მე ახლა მხიარული ვარ“.

აქაც ვიღაცას ჰგონია, რომ რამინი მხიარულია. რამინი ასახლებს მას, ესაა ნეგარ ('ლამაზი'), რომელიც სატრფოს სინონიმია სპარსულ პოეზიაში და ვასის ერთ-ერთი ეპითეტი გახლავთ. ვკითხვით: ორში, ვისა და გულში, რომელმა არ იცის, რომ რამინი დამწუხრებულია? რა თქმა უნდა, ვასმა. ვისი მას სწერდა თავის პირველსავე წერილში: მე ამ სიღუბეში ჩამავდე, შენ კი წახვედი და გაიხარეო; მე გამხდარი ნაძვი ვარ, შენ—ამკვანებელი კვიპაროზიო; მე დაბნელებული მთვარე ვარ, შენ—მანათობელი მთვარეო; მე აოხრებული ბაღი ვარ, შენ სამოთხისებრი წალკოტიო და ა: შ. (204, 18). ვასი თავისი სატანჯველით იტანჯება და რამინი თუ წუხს მასზე, ეს არ ჰგონია; ხოლო გული, მისი ცოლი, ვამეორებთ, წინ უზის რამინს და კარგად ხედავს, რომ რამინი მხიარული არაა. ჩვენ იმასაც კი ვკერძოთ გამოკვლევაში (გვ. 434), რომ ამ სიტუაციაში რამინი გულს არ მოიხსენიებდა როგორც ნეგარემ

¹¹ ალ. ბარამიძე, ვისრამიანის ახალი გამოცემის გამო, გვ. 177.

¹² იქვე.

(ჩემი ლამაზი, ჩემი სატრფო). რადგან ეს ის დროა, როცა გული, მისი ცოლი, მას მობეზრდა და ვისის სიყვარულით იტანჯება. ახლა ქართულ ხელნაწერებსაც მივმართოთ. სამი საუკეთესო ნუსხა: S—3702, S—102 და თელავის ხელნაწერი აქ ნაცვლად სიტყვისა ცოლსა—კითხულობს: ვისსა. საიდან გაჩნდა ამ ხელნაწერებში ორიგინალისეული წაკითხვა? მიუფთითებთ კიდევ ერთ გარემოებაზე. რეცენზენტს მის მიერ ციტირებული რამინის ვოდება ცოტა კიდევ რომ ჩაეკითხა, იქვე ასეთ საინტერესო ფრაზას ნახავდა. მოვიტანთ უკვე მთლიანად: „აწ ჩემსა ცოლსა ეგრე ჰგონია, თუ მე სიხარულად ვზი, და ესე არ იცის, თუ უვისოდ რას ყოფასა შინა ვარ, ანუ როგორ ვიწუი და კულა ესეცა საგონებელად მევე მომმატებია“. როგორ ვიფიქროთ, საგონებელში რამინი იმიტომაა ჩავარდნილი, რომ გულს, თავის ცოლს, უფრთხილდება? აკი გულისთვის მას არც შეუხედავს, მის თვალწინ ვისზე ტიროდა და მეტი რომ ვერ მოითმინა, უბოდიშოდ მიაგდო იგი, ადგა, დარბაზი დატოვა, იქვე მოახტა რაშს და მარავში გაქანდა ვისისკენ! ვფიქრობთ, აქაც იმაზეა ლაპარაკი, რომ რამინი ორნაირად იტანჯება: ერთი იმით, რომ ვისი უყვარს თავისთავად, ხოლო მეორე იმით, რომ კარგად იცის, ვისს არა აქვს სწორი ინფორმაცია რამინზე, მას იგი ისევ მისი მოღალატე, ცოლთან ბედნიერი და მხიარული ჰგონია.

5. ყველა ხელნაწერის მიხედვით ვისს განშორებული რამინი მოთქვამს: „მე მახესა დაბმულსა კაკაბსაც ვებრალევი შენისა სიშორისათვის შექირვებული თუ რა ქირი გინახავს მოაბად შენ ლხინი გმართებს და სიხარული“ (სასვენ ნიშნებს არ ვუსვამთ საგანგებოდ). რას ნიშნავს მოაბად? რამინი აქ თავის ძმაზე რომ არ ნაღვლობს, აშკარაა. მაშასადამე, ტექსტი გაუგებარია. თავიდანვე რომ კარგად ჩაფიქრებოდნენ, აქ საგანგაშო არაფერი იყო. მოაბად-ის შესატყვისად ორიგინალში **ساہا** (მაბად) იკითხება და ნათელი იყო (II გამოცემის რედაქტორებისთვისაც), რომ ქართულის მოაბად ორიგინალის მაბად-დან მოდის, ოღონდ გაუგებრობის გამო დამახინჯებულია, ხოლო მაბად ნიშნავს: ნუ იქნას! რაც მეორე გამოცემის რედაქტორებმაც იცოდნენ. ამ სიტყვის ტექსტში დატოვებასა თუ არდატოვებაზე რომ მსჯელობდნენ, მეორე გამოცემის რედაქცია უნდა გარკვეულიყო, თუ ვის ეკუთვნოდა თარგმანში ეს მაბად — მთარგმნელს თუ გადამწერს? ქართული ხელნაწერის გადამწერსავეთ ორიგინალისეული მაბად საიდან უნდა მოეტანათ? იგი მთარგმნელს ეკუთვნის. რატომ იხმარა მან ეს სპარსული ფორმა და არა ნუ იქნას? იმიტომ, რომ მაბად მაშინ ქართულში იხმარებოდა ისე, როგორც დღესაც ვხმარობთ ქართულში მთელ სპარსულ წინადადებებს: **خبردار!** (خبر — ხაბარ დარ — „ამბავი იქონი“.

„ფრთხილად“), შაბაში (شباش — შად ბაშ — „მხიარულად იყავ“, „არ-
ხენად იყავ“, „ყოჩად“) და სხვ. მეორე გამოცემის რედაქციამ მიგნებით
კი მიაგნო სპარსულ ორიგინალში ამ შაბად-ის, მაგრამ ის ვერაფრით
დაიჯერა, რომ იგი მთარგმნელს შეეძლო ასევე გადმოეტანა ქართულად
ან ქართულში უკვე შემოსული ეგვევ სიტყვა მიესადაგებინა. რედაქციამ
თვითონ თარგმნა იგი („ნუ იყოფინ“) და ქართულ ტექსტში ეს მისი, სა-
კუთარი, თარგმანი შეიტანა. რა უფლებით? იუსტინე აბულაძე პირველი
გამოეხმაურა ამ ადგილს¹³. მან აღნიშნა, რომ აქ მის მიერვე ნავარაუდევ
პირვანდელ ზუსტ ქართულ თარგმანში შაბადა იკითხებოდა (ე. ი. ეს
სპარსული სიტყვა უთარგმელად იყო გადმოტანილი), ხოლო გვიანდელმა
რესტავრატორმა (უფრო სწორად, გადამწერმა) იგი შაბად-ად გადა-
აკეთა, რადგან მას არ ესმოდა „შაბადაო“. ასხნა ნათელია. ალ. ბარამი-
ძის აზრით, „პრინციპული ასპექტით პროფ. იუსტ. აბულაძეს ახალი
არაფერი უთქვამს, ოღონდ თუ სარედაქციო კოლეგიამ შებადა ძველი
ქართულით თარგმა და ისე შეიტანა ტექსტში, იუსტ. აბულაძემ უცვლე-
ლად დატოვა სპარსული გამოთქმა ქართული ტრანსკრიპციით“¹⁴. განა
შეიძლება ასეთი რადიკალურად საწინააღმდეგო აზრის შესახებ თქვან:
პრინციპული არაფერიაო! ალ. ბარამიძე აქ არ ჩერდება და საქციელს
უწუნებს იუსტინე აბულაძეს: „სხვა საქმეა რამდენად სწორად მოიქცა
იუსტ. აბულაძე, ქართველი მკითხველი საზოგადოებისათვის გაუგებარი
მთელი სპარსული გამოთქმა რომ ჩაურთო ქართულსო“¹⁵. იუსტინე
აბულაძეს არ ჩაურთავს ეს გამოთქმა „ვისრამიანის“ ტექსტში (მას
„ვისრამიანი“ არც გამოუცია). ეს სპარსული გამოთქმა იყო ყველა ქარ-
თულ ნუსხაში, ოღონდ დამახინჯებული ფორმით („შაბად“) და მან,
ქართულ ფილოლოგიაში მრავალი ფაქიზი მიხვედრების ავტორმა, აქ
სრულიად აშკარა ჭეშმარიტებას მოჰფინა შუქი, ერთხელ კიდევ ვიმე-
ორებთ,—განგვიმარტა, რომ იგი მთარგმნელს ეკუთვნის და რომ მისი
ცნობაა საჭირო და არა ხელახალი თარგმნა. ჩვენ არ გვესმის, რატომ
ეჩოთირებათ ალ. ბარამიძეს და დ. კობიძეს ეს ერთი სპარსული სიტყვა
XII საუკუნის ქართულ ძეგლში? განა „ვისრამიანში“ ერთი და ორი,
გინა ათი სპარსული სიტყვა? განა „ამირანდარეჯანიანში“ მთელი წინა-
დადება არ იკითხება სპარსული: იე ქ ჩე შ მ ე მ ნ ე ს თ-ო („ცალი თვალი

¹³ იუსტინე აბულაძე, ვისრამიანი (რეცენზია გამოცემაზე), თბილისის უნი-
ვერსიტეტის შრომები, XXVII, 1946, გვ. 87. შემდეგში: იუსტ. აბულაძე, რე-
ცენზია.

¹⁴ ალ. ბარამიძე, ვისრამიანის ახალი გამოცემა, გვ. 171.

¹⁵ იმვე, გვ. 171—172.

არა მაქვს¹⁶, მაგრამ ამით რა დაშავდა? განა იგი უნდა ამოვავლოთ და მისი ქართული თარგმანით შევცვალოთ? იუსტინე აბულაძემ უფრო სხვა მაგალითების საფუძველზე, ვიდრე მოაბაღია, წამოაყენა მეტად საინტერესო შეხედულება „ვისრამიანის“ თარგმანის ისტორიისა. ამ შეხედულებას ალ. ბარამიძე ბუნდოვანს უწოდებს და არ იზიარებს, მაგრამ ერთ არგუმენტსაც ვერ იშველიებს იუსტინე აბულაძის მეცნიერული ვარაუდის წინააღმდეგ. ჩვენ აქ არ გვესმის ალ. ბარამიძისა: „არა! პროფ. იუსტ. აბულაძემ დააბნელა ვისრამიანის თარგმანის ისტორია. მან მრუდედ ახსნა ვისრამიანის ქართული ტექსტის თავისებურებათა წარმოშობილობა, ქართული მხატვრული პროზის უძვირფასესი განძი ქართულის უცოდინარი სპარსელი მუსლიმანის შემოქმედებით ნაყოფად გამოაცხადა“ (გვ. 172). ისე უკვირებს მეცნიერი იუსტინე აბულაძეს: „ვისრამიანის“ თარგმანის ისტორია დააბნელო, თითქოს ასეთი ისტორია ზეპირად ვიცოდეთ. გარდა ამისა. ალ. ბარამიძე მთლად ზუსტად არ გადმოგვცემს განსვენებული მეცნიერის აზრს. იუსტინე აბულაძე იმასაც ვარაუდობდა, რომ პოემა ქართულად თარგმნა სპარსეთში ნამყოფმა (ე. ი. სპარსული ყოფისა და ენის ზედმიწევნით მცოდნე) ქართველმა და მერე რედაქცია გაუკეთა სპარსულის არ მცოდნე ქართველმა¹⁷. ალ. ბარამიძეს ასეთი ისტორია თარგმანისა, როგორც ვნახეთ, მიუღებლად მიაჩნია. რატომ? განა ქართული პროზის შედევრი „ქილილა და დამანა“ ასე არ შეიქმნა? ვახტანგ მეფემ, სპარსული ენისა და ყოფის მცოდნემ, მისი პწკარედი გააკეთა, ხოლო საბამ გაჩალხა იგი. თუნდაც განსვენებული მეცნიერის მეორე ვარაუდი ავილოთ (იგი უფრო საგულგებლად მიაჩნია ავტორს): შეიძლება პირველი თარგმანი ქართულის მცოდნე სპარსელის მიერ იყოს შესრულებულიო. ჩვენი აზრით, არც ეს ვარაუდია ადვილად ხელწამოსაკრავი. შორს რომ არ წავიდეთ, იმავე „ქილილა და დამანას“ მივმართავთ: მისი ერთი (A) რედაქციის უმეტესი ნაწილის თარგმანი, როგორც ეს ალ. ბარამიძეს სხვებზე უკეთ მოეხსენება, არაქართველთ, სომეხ და სპარსელ ანონიმთ ეკუთვნით. ასე რომ იუსტინე აბულაძის ახსნა დიდაც მეცნიერულია და მას არც არაფერი დაუბნელებია აქ, რადგან, ვიმეორებთ, სანამ თვითონ არ მოჰყენდა ამ საკითხს შუქს, ნათელი არაფერი ყოფილა. ვფიქრობთ, არ შევმცდარვართ, იუსტინე აბულაძის გასწორება რომ გავიზიარეთ ჩვენს გამოცემაში.

გასკვნით. ტექსტი ასე უნდა აღდგეს (უკვე ვსვამთ სასვენ ნიშნებს): „მე მახესა დაბმულსა კაკაბსაც ვებრალეები შენისა სიშორისათვის შექირ-

¹⁶ მოსე ხონელი, ამირანდარეჯიანი, გამოსაკემად მოაშხადა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო ლილი ათანელიშვილმა. თბილისი, 1967, გვ. 102, 6.

¹⁷ იუსტინე აბულაძე, რეცენზია, გვ. 98.

ვებულო. თუ რა ჭირი გინახავს, მაბადა! — შენ ლხინი გმართებს და სიხარული“¹⁸.

6. „ვისრამიანის“ სპარსულ ტექსტში ერთგან ვკითხულობთ:

یکی را گوته شد هم رنگ دینار
یکی را چهره شد مانند گلنار (۶۸ ، ۲۹)

„ერთს ფერი გაუხდა დრაჰკანის მსგავსი,
მეორეს სახე ექცა ბროწეულის ყვავილივით“.

ავტორს ამით უნდა თქვას: ჯაბნებს ომის ემინოდათ და დრაჰკანის (ოქროს მონეტის, დინარის) მსგავსად გაყვითლდნენო და სხვ. ქართულად აზრი ასეა გადმოცემული: „გულთანსა პირი ბროწეულისა ყუავილსა უგუანდის და ჯაბანსა სიყუითლითა—დრიანკალსა“ (II გამოც., გვ. 24). ორიგინალის რანაი („დინარი“), რასაც „ვისრამიანივე“ სხვაგან დრაჰკანს უწოდებს, ამ ადგილას ქართულ გამოცემებსა და ხელნაწერებში დრიანკალითაა შეცვლალა. ნიკო მარი პირველი იყო, ვინც ეჭვი გამოთქვა: აქ დრიანკალის ნაცვლად დრაჰკანი ხომ არ უნდა გვქონდესო. იგი წერდა: „Само слово для выражения „динара“ на грузинском языке существовало: это drakhani-i, оно появляется, как будто, и в тексте Vis-Ramiani“¹⁹.

მაგრამ ნ. მარმა განსაკუთრებული ყურადღება სხვას მიაქცია: იქ სადაც სიყვითლეზეა ლაპარაკი, ორიგინალში დინარი იკითხება, ხოლო შესატყვის ადგილას ქართულში დრიანკალი გვხვდებათ²⁰. მანვე პირველმა, ვიმეორებთ, გამოთქვა ეჭვი: დრიანკალი დამახინჯებული

¹⁸ იუსტინე აბულაძის მოსაზრებას მ ა ბ ა დ ა ს თაობაზე შეეხო დავით კობიძეც, რომელმაც, როგორც ამას ალ. ბარამიძე იშველიებს რეცენზიაში (გვ. 172), რატომღაც II გამოცემისეულ ახსნას მეცნაურული უწოდა, ხოლო აბულაძისეულს—არამეცნიერული. ის წერს: „პროფ. იუსტ. აბულაძის აზრით, სიტყვა „მაბადა“ თავდაპირველ თარგმანში ყოველა შესული იმავე ფორმით, რომელიც თურმე ასე უცვლელი დღემანს რჩებოდა ჩვენი ძველის ტექსტში და ვინმე რესტავრატორს ან გადამწერს დაუნახავს მასში შეცდომით შაჰის საკუთარი სახელი „მოაბად“ და გაუზრბებია ეს ადგილი თავისებურად. ეს არას არამეცნიერული ახსნა“ (?). დ ა ვ ი თ კ ო ბ ი ძ ე, ფილოლოგიური შენიშვნები, მნათობი, 1949, № 3, გვ. 188. დ. კობიძე ამ თემას ერთხელ კიდევ შეეხო თავის სტატიაში „ვისრამიანის საკითხები“, მაგრამ აქ ახალა ან მნიშვნელოვანა არაფერი უთქვამს. მისი დასკვნა ასეთია: „ყველას თავისა აზრი და ტექსტს გაგებას უნარი აქვს, მაგრამ მე მგონია, რომ მაბადა ამ ადგილისათვის ისევე შეუფერებელი და უადგილოა, როგორც მოაბად“ (გვ. 42).

¹⁹ Н. Марр, Из грузино-персидских литературных связей (Записки коллегии востоковедов, т. I. Лен., 1925, гв. 135).

²⁰ იქვე, გვ. 136.

დრაჰკანი ხომ არააო („...и если это не по смешению несколько схожих в грузинском драхкани и лрианкаლი²¹). ჩვენ დავადასტურეთ ნ. მარის შესანიშნავი ვარაუდი და აქ დრაჰკანი აღვადგინეთ, რადგანაც ორიგინალის დინარი (დონარი) თარგმანში ყოველთვის დრაჰკანადაა გადმოტანილი. იქვე აღვნიშნეთ, რომ ეს გასწორება ნ. მარს ეკუთვნის (გვ. 329).

ბევრ ჩვენს ოპონენტს²², და მათ შორის ალ. ბარამიძეს, არ მოსწონს ეს დრაჰკანი, ისინი ღრიანკალს რჩეობენ. ალ. ბარამიძე წერს: ნ. მარს ქართული ტექსტისათვის ხელი არ უხლია, ტექსტს ახალი გამოცემის რედაქცია ასწორებსო. ნ. მარს „ვისრამიანი“ არ გამოუტია, ჩვენ არ ვიცით, ძეგლი რომ გამოეცა, ამ ადგილს როგორ გამართავდა იგი, მაგრამ ის ხომ ვიცით, რომ რაკი ასეთი წაკითხვა ვარჩიეთ, მისი ავტორი ნ. მარია და არა ჩვენ.

რეცენზენტი აღნიშნავს: „ვისრამიანისათვის ღრიანკალი საყვარელი სამეტაფორო სიტყვაა, რომელსაც ზოგჯერ სრულიად მოულოდნელ კონტექსტშიაც ვხვდებით. სანიმუშოდ მივუთითებთ, რომ დედნის „ტანჯვის ისარი“ (თირე ჯაფაიათ) თუ „ტანჯვის მახვილი“ (თიღე ჯაფაიათ) ქართულში გადმოცემულია, როგორც „სიმორისა ღრიანკალი“. მით უფრო მოსალოდნელია დრაჰკანის სანაცვლოდ ქართველ მთარგმნელს ეხმარა სიტყვა ღრიანკალი. სიყვითლის გამოსახატავად ღრიანკალი შესაფერისიაო“ (გვ. 173—174). ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ ღრიანკალის ძირითადი ნიშანი კბენაა და იგი, ნესტარიანი ღრიანკალი, ისრის სანაცვლოდ უფრო ბუნებრივია ეხმარათ, ვიდრე ყვითელი ოქროს სანაცვლოდ. (შდრ. „ვისრამიანშივე“: „თმობასა შიგან სიმორისა შეჭირვებითა ესრე დაყუთლებულვარ, ვითა დრაჰკანი. 234,37. ორიგინალში აქაც დონარი იკითხება (მ. 301,1 زردی همی مان بدینار)

7. რამინმა ვისი დაგდო და გორაბში ერთი წარჩინებული გვარის ქალი, სახელად გული, გაიცნო. აქ აბზაცით იწყება ფრაზა: „რამინს ესრე შეუყვარდა, რომელ ვისის გული და სიყუარული დავიწყებოდა“ (II გამოცემა, 184). აქ ორი რამ არის საჩოთირო: 1) ვინ შეუყვარდა? თუ გვეტყვიან, საერთოდ გამიჯნურდაო, სწორი არ იქნება, რადგან ქართული შემასმენელი შეუყვარდა დამატებას მოითხოვს. ეს უხერხულობა იგრძნო III გამოცემის რედაქტორმა ივანე ლოლაშვილმა და აქ

²¹ იქვე.

²² კ. ფაღავა, „ვისრამიანის“ ახალი გამოცემა. მნათობი, 1962, № 12, გვ. 181; მ. ჯაყელი, „ვისრამიანის აკადემიური გამოცემა“, თბილისი, 1962, 15 მისი.

კვლად ურჩხილებში გულ ჩასვა²³. 2) განა ქართულად ვიტყვით ან იტყოდნენ ძველად: იმისი გული დაავიწყდაო. ხოლო მისი სიყვარული დაავიწყდაო, ითქმის. ასე რომ გულ მეორე წინადადებაში ზედმეტი ჩანს, ხოლო პირველ წინადადებას აკლია. ეს გული რამინის ახალი სატრფოს სახელია. ჩანს, გადამწერებმა იგი ვერ გაიგეს როგორც ქალის საკუთარი სახელი და ადამიანის გულად გაიაზრეს. ხოლო რაკი ასე გაიგეს, სხვაგან ვერ მოუნახეს ადგილი, თუ არა ვისთან, იგი სიყვარულის ჯუფთად აქციეს. ივანე ლოლაშვილის ვარაუდით, რომ პირველ წინადადებას აკლია გული, მართალია, მაგრამ ის სწორი არაა, თითქოს ეს გული მეორე წინადადებას სჭირდებოდეს. ჩვენ ტექსტი ასე გავშართეთ „რამინს ესრე შეუყვარდა გული, რომელ ვისის სიყვარული დავიწყებოდა“ (188,31).

მიუხედავად ამისა, ალ. ბარამიძე გასწორებას გვიწუნებს: „გვიქრობთ, რომ ტრადიციული ტექსტი შესწორებას არ საჭიროებს, შინაარსი ისედაც გასაგებია, ხოლო ფრაზის სიტყუიერი წყობა ბუნებრივიაო“ (გვ. 164).

8. ტრადიციულ ტექსტში იკითხებოდა: „სხუა ტელი არ იცის ბურთობისა, ნადრობისა და დიდებულთა თანა სუმისაგან კიდე“ (II გამოცემა, გვ. 107). ორიგინალსა (199, 12) და სამ ქართულ ხელნაწერში (H—218, H—222, H—2216) ღვინის სუმისაგან იკითხება. გამოკვლევაში ვწერდით, რომ სიტყვა ღვინის გარეშეც საზოთირო არაფერია, რადგან სმა ღვინის სმას ნიშნავს (გვ. 365), მაგრამ ორიგინალისა და ქართული ხელნაწერების წაკითხვათა დამთხვევას არ შეიძლება ანგარიში არ გაეუოს. ალ. ბარამიძე არ გვეთანხმება ღვინის აღდგენაში. იგი ზედმეტია, ვეუზისტყაოსანიაც სმა ღვინის სმას ნიშნავსო. მას მოაქვს სათანადო ადგილები „ვეუზისტყაოსანიდან“ (386,3; 1217,4; 787,1) და ასკვნის: „აქედან აშკარაა, რომ „ღვინის სმისაგან კიდე“ შემდეგდროინდელი გლოსაა, რომელიც ვითომცდა გონებამახვილ ვილაც მწერალს—მწიგნობარს შეუტანია ტექსტში, დამოწმებულ თავდაპირველ რედაქციაში შესასწორებელი არაფერიაო“ (გვ. 165). რეცენზენტს „ვეუზისტყაოსანიდან“ საგანგებოდ კი მოაქვს სათანადო ადგილები, მაგრამ რატომღაც ავიწყდება, რომ იმავე „ვეუზისტყაოსანში“ ასეთი სტრიქონებიც იკითხება: „ვითა ჰმართებდა, პურობდეს, ღვინოსა სმიდეს, არ ღოსა“ (1758,4); „ღვინო-სმული, მხიარული დაწვა, ამოდ დიძინა“ (1259,2); „მაღლი ჰკადრა ფხიზელურად, თუცა იყო ღვინო-სმული“ (1559,4).

9. რამინი ისევ დაუბრუნდა ვისს და შენდობა თხოვა. ის მთელი დამე დგას თოვლსა და ბუქში და ემუღარება ვისს: შემირიგეო, მაგრამ

²³ ჩვენის საუნჯე, ტ. II, თბილისი, 1962, გვ. 172.

შეურაცხყოფილი ქალი უარს ეუბნება: ნუ მეხვეწები, შენ მე ისე გამაწი-
რე, რომ არ გაპატიებო. ყველა გამოცემასა და ხელნაწერში იკითხებოდა:
„აწ ნულარას მემდურები, ერთხელ მომალორე, მომკალ და მომაყი-
ნე, აწ კულა მასვე ჰლამი და აღარ ეგების“ (II გამოცემა, გვ. 245).
რამინის ხვეწნა-მულარას ათ გვერდზე მეტი უჭირავს.

სანამდის ასეთ პასუხს ვაცემდა, რამინმა „ათასითა მუდარითა
ქენება დაუწყო“ (242,32). ვისს „ჩემი ესრე შეხუეწით აქ მომყუ-
ანელი“ უწოდა (243,8). ეუბნებოდა: „მუნამდის გემუდარები და
გექენები, ვირემლი გულისა შენისაგან წყრომა არ გაქარდეს“ (244,13).
„თუ ჩემი ქენება და მუდარა არ მოისმინო, აქა შენსა კარსა ზედა
მოვკუდები“ (244,21). „ნუგის ათქუმეგ, თუ მეტი მუდარა ძაბუნიაო“
(245,11). ხოლო სამდურაეი მას არ დასცდენია. ორიგინალში ვისი რა-
მინს პასუხობს: „ნუ მემუდარებიო“ (مکن خواش) (3, 134)
ქართულის მემუდარები გრაფიკულად ადგილად ექცეოდა ფორმად
მემდურები, ამიტომ აღვადგენთ ამ პირველ ფორმას, წინააღმდეგ
აღ. ბარამიძის მოსაზრებისა.

10. მეორე გამოცემაში იკითხებოდა: „შენგან გულსა შენი სახე
ოდენ დამჩომია და სიშორისაგან სნეულსა შეჭირვება“ (გვ. 211).
ი. ლოლაშვილმა Q—355 ხელნაწერის მიხედვით ეს ადგილი ასე გამარ-
თა: „შენგან უგულოსა შენი სახე ოდენ დამჩომია“ (ჩვენი საუხუე,
II, გვ. 193). ორიგინალშია:

ز دیدارت مرا تیمار ماندست

ز تیمارت دل بيمار ماندست (378, 32)

„შენი სახისაგან მე ტკივილი დამჩოა,
შენი ტკივილისაგან წყლული გული დამჩოა“.

ორიგინალში უგულო არაა, სამაგიეროდ არის ის, რაც თელავურ
ნუსხას დაუცავს: დაგული, დამწუხრებული, ავადმყოფი და მისთ.
თელავურ ხელნაწერს უნდა დაეუჯეროთ, იგი ორიგინალს უჭერს მხარს.
თავისთავად შენგან უგულოსა სწორ ფორმად არ მიგვაჩნია, რად-
გან უგულო „ვისრამიანსა“ და აღმოსავლურ ლიტერატურაში შეყვარე-
ბულს ნიშნავს (ასეთი გაზრებით: შეყვარებულს სატრფომ გული წაარ-
თვა). აღ. ბარამიძე არც ი. ლოლაშვილის გასწორების მომხრეა, არც
ჩვენი, მეორე გამოცემის წაკითხვას რჩეობს, მაგრამ ჩვენს გასწორებას
უფრო იწყნარებს. მის ყურადღებას იქცევს სხვა რამ, სქოლიოში გა-
მოთქმული ჩვენი შენიშვნა, სადაც ვწერთ, რომ უგულო „ვეფხისტყაო-
სანშიც“ შეყვარებულის მნიშვნელობით იხმარება. იგი კატეგორიულად

უარყოფს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ 847, 848, 1204 სტროფებში უგულო შეყვარებულს ნიშნავდეს. აი ეს ადგილები:

ტარიელზე ასმათი ამბობს: „უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკიდიო“ (848). ალ. ბარამიძე აცხადებს, აქ უგულო იმას ნიშნავს, რომ ტარიელი აღარ ფლობს გულს, მას გული წასვლია და ამიტომაც უგულოა (გვ. 166). მაგრამ განა ტარიელი უგულო იმიტომ არაა, რომ შეყვარებულია, რომ მას გული სიყვარულმა წაართვა? მეორეგან იკითხება (ტარიელზეა ლაპარაკი):

„არ გული უნდა ფიცის და პირისა გასრულებასა?
იგი უგულო მოელის მართ დღეთა შემოკლებასა“ (847).

უგულო აქაც შეყვარებულის ეპითეტია. ჩვენ ლექსიკურ ადექვატურობაზე არ გვაქვს საუბარი, ჩვენ იმას ვამბობთ, რომ უგულო აქ შეყვარებულს ნიშნავს, მისი ეპითეტია (და არა სინონიმი). ამ მაგალითის რატომღაც არ განიხილავს ალ. ბარამიძე (თავში კი გვპირდება, სამივე დასახელებულ ადგილს გავარჩევო).

თითქმის უფრო დამაფიქრებელია მესამე ადგილი: „კაცსა დასვრის უგულობა და დიაცსა ბოზი ნაცი“ (1204, 4). რეცენზენტს მიაჩნია, რომ აქ უგულობა ყალბ სიყვარულს გულისხმობს. საეჭვოა. უნდა გავიხსენოთ, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ისეთი რომანია, სადაც შეყვარებულნი მუდამ სავალალო მდგომარეობაში ვარდებიან. გავიხსენოთ მაჯნუნი. იგი იქამდე მიიყვანა სიყვარულმა, რომ ხალხის გასართობი გახდა. იგივე რამინი გავიხსენოთ. ეს ლამაზი, დარბაისელი უფლისწული, დიდი პოლიტიკური პერსონა (ირანის იმპერიის ტახტის მემკვიდრე) სიყვარულმა ხალხის ყბაში ჩააგდო. ბოლოსდაბოლოს, გავიხსენოთ თვითონ ტარიელი. ინდოეთის ამირბარი და მისი ტახტის ერთი მემკვიდრე ველად გაიქრა, მხეცებში ვაერია, კლდე-ღრე დაძრწოდა, ტიროდა და მოთ ვამდა. განა ეს საქციელი მაშინდელი არისტოკრატიული მორალის თვალსაზრისით მოსაწონი იყო? დაბოლოს, გავიხსენოთ ისიც, რომ შეყვარებულს მიჯნურს უწოდებენ, ხოლო „მიჯნური შმაგსა გვიქვა არაბულითა ენითა“. სიშმაგე კი დიდაც იყო კაცის დასვრა, ისე როგორც ქალისთვის მეძაობა არაა სახელი. რეცენზენტი გვიმტკიცებს: „სიყვარული რუსთაველის კონცეფციით, აღამიანს კაცობას როდი უკარგავს, პირიქით, სიყვარული ამოღებს, ადიდებს, ასალკლდეებს, გოლიათურ მორალურ ძალას მატებს და ქეშმარიტ გმირად ხდის მიჯნურს“ (გვ. 167). სიტყვას არ მოუტანია და ამ აზრის საწინააღმდეგო ჩვენ არსად გვითქვამს რამე. ჩვენს აზრს, რომ ტარიელი მიჯნურობის გამოა უგულო (ბოლოსდაბოლოს, სხვა რა უჭირდა მას, რომ უგულო ყოფილიყო და ასმათს ასეთი ეპითეტით ესხენებინა იგი) ეს კონცეფცია არ ეწინააღმდეგება. დავქვენთ, რომ მთლად

ისეთი სურათი როდი გვაქვს „ვეფხისტყაოსანში“, როგორც ალ. ბარამიძე გვიხატავს. ავთანდილი შეგვახსენებს: მოციქულთ უთქვამთ, სიყვარული აღგვამაღლებსო, მაგრამ სიყვარულით ამაღლება იერარქიულ აღზევებას ან ბიურგერულ ჰუმანიზმს როდი გულისხმობს. ნეზამისთვის, როგორც ნეოპლატონიკოსისთვის, მაგალითად, სიყვარულით ამაღლება ესაა იდეალი, რომელსაც ქმნილება ყოველგვარი ამქვეყნიურობისაგან თავის დახსნის, ოთხთა ნივთთა უარყოფის, შედეგად აღწევს (მდრ. ნესტანი: „ღმერთსა შემგედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა, ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰაერთა თანა ძრომასა“. 1304, 1—2). ნეზამი ასკვნის: *مجنون که بلند نام عشق است* „მაჯნუნი სიყვარულის მაღალი სახელიაო“ (გვ. 78, *لیلی و مجنون*). ყოველთვის როდი გვახსოვს ტარიელი (თუნდაც იგივე ავთანდილი) გასალკლდევებული და გოლიათური ძალის მქონე. იგი ხშირად მოთქვამს და არცთუ იშვიათად მისდის გული.

11. „ვისრამიანის“ ორიგინალში მოაბადი უწყრება ძიძას, ვისი ცუდად გაგიზრდიაო. ეს იმიტომ, რომ შენ ხუზისტანელი ხარ, ხოლო „რა ხუზისტანელი ძიძად [და] რა ბრმა გუშავადო“.

چه خوزانی بگاہ دایگانی

چه نایبنا بگاہ دایدبانی (179, 25)

მეორე გამოცემაში ვკითხულობთ: „ხუზისტანელი ძიძა და ბრმა გუშავად სწორნია“ (გვ. 88). აქ ხუზისტანელი ძიძა ბრმა გუშავსაა შედარებული, სინამდვილეში კი წინადადებაში ხუზისტანელი მსაზღვრელი კი არაა, არამედ ქვემდებარეა. აქ გვაქვს პარალელური წყვილები: ხუზისტანელი—ძიძად, ბრმა—გუშავად. გადამწერი, ჩანს, ორი დონის მეზობლობამ დააბნია. თუ როგორ ადვილად შეიძლებოდა აქ მათ შეცდომა მოსვლოდათ, ჩანს ალ. ბარამიძის მაგალითიდანაც, რომელსაც უნდა თქვას ჩვენზე: ტექსტს ასე ვკითხულობენ: „ხუზისტანელი ძიძად და ბრმა გუშავად სწორნიაო“, ხოლო სინამდვილეში მის სტატიაში იკითხება: „რედაქცია ტექსტს ასწორებს ორიგინალზე დამყარებით: „ხუზისტანელი ძიძა და ბრმა გუშავად სწორნია“ (გვ. 162). ასოთამყობის შეცდომა, ზემონახსენები მიზეზის გამო, თავადაც გამოპარვია.

12. „ვისრამიანის“ ტრადიციულ ტექსტში გვხვდებოდა რუბრიკები: „არაკი“, „შეგონება“, „ჰუქუმათი“ (ალბათ, „ჰექმათი“ ‘სიბრძნე’), „განგება ღმრთისა და შეგონება“. ჩვენ ისინი ამოვარიდეთ ტექსტს. (თუმცა ა. გვახარია ამის წინააღმდეგი იყო). ალ. ბარამიძის აზრით, ქართული „ვისრამიანი“ სპარსული დედნის ტრადიციას უდა გამოხატავდეს, მთარგმნელს ორიგინალიდან უნდა გადმოეღო ეს რუბრიკები (გვ. 179). ასეთი

რუბრიკები „ვისრამიანის“ ორიგინალის არც ერთ ხელნაწერსა და გამოცემაში არაა. კიდევ მეტი, როგორც ჩვენს შრომაში ვწერდით, ასეთი რუბრიკები არ უნდა ჰქონოდა პოეტურ ნიმუშებს („ვისრამიანის“ ორიგინალი პოემა), პოეზიას იგი დღემდე არა აქვს, ხოლო პროზას გვიან გაუჩნდა²⁴. თუ ალ. ბარამიძეს არა თუ „ვის-ო რამინში“, არამედ სხვა რომელსამე სპარსულ პოემაში რაიმე ასეთი ფაქტი ვგულებ, უნდა თქვას.

13. „ვისრამიანის“ მეორე გამოცემაში გვხვდება კორექტურული შეცდომები (სამწუხაროდ, ცოტა არაა იგი ჩვენს გამოცემაშიაც). ჩვენ განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევდით ისეთ კორექტურულ შეცდომებს, რომლებიც III გამოცემაშიაც მეორდება, ზოგ ხელნაწერებშიც გვხვდება და, ამავ დროს, გააზრებულ სიტყვას ქმნის. ასეთ ადგილებს რომ ვეხებოდით, აღვნიშნავდით კიდევ: შეიძლება, ეს კორექტურული შეცდომა იყოს, მაგრამ რადგან შეცდომის შედეგად მიღებული ფორმით აზრი გამოდის, ყოველ შემთხვევისათვის დედანსა და ხელნაწერებს ვიშველიებთ. ალ. ბარამიძე წერს: „ეტიყობა, რედაქცია ყოველ შემთხვევისათვის ვაკვრით ახსენებს „კორექტურას“, არსებითად კი მკითხველს არწმუნებს, რომ დაშვებულია სერიოზული შეცდომა და ასაბუთებს ამ შეცდომის გასწორების საჭიროებას. ვფიქრობთ, რედაქცია ღია კარებში იჭრება და ტყუილად ირჩება გამოგონილი შეცდომების გასასწორებლად“ (გვ. 169). „ახალი გამოცემის რედაქტორები მოჩვენებით სიფრთხილეს იმიტომ იჩენენ, რომ მკითხველები დაარწმუნონ მეორე გამოცემის რედაქტორთა პრინციპული შეცდომის არსებობაში და ვითომც ამის საფუძველზე უცილობელს ხდიან შეცდომის გასწორების საჭიროებას. აჯობებდა კია რედაქციას გამოეყო სპეციალური განყოფილება (კორექტურულ შეცდომათა გასწორებანი) და ეს შემთხვევაც იქ დაემოწმებინა“ (გვ. 171).

II და III გამოცემებში იკითხება „ჰე, საგედარო, თმისაებრ მაგარო და პოლოსაებრ ძლიერო“ (II გამოცემა, გვ. 250; III გამოცემა, გვ. 225). თმისაებრ იკითხება უმრავლეს ხელნაწერებშიც. ყოველ-

²⁴ P. M. Алнев, „Гюлистан“ Са'ди и критика текста. Ученые записки Института востоковедения, XIX, гв. 151. რ. ალიევის მოსაზრებასთან დაკავშირებით სინტერესოა ბადრი ნთნბნდს მიერ ამ ორიოდ წლის წინ ირანში გამოცემული „გოლესთანი“, გადაწერილი სა'ადნს სიცოცხლეშივე მწყუთ მოსთა'სემნს მიერ گلستان سعدی، بخط یاقوت مستعصمی، بکوشش بدری آتابای، تهران، ۱۳۲۶ სადაც ასეთი რუბრიკები არის. მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ „გოლესთანი“ ლექსნართავი პროზაა და არა მესნევი.

გვარი ექვის გასაფანტავად²⁵ ჩვენ ფრჩხილებში მოვიტანეთ ორიგინალის წაკითხვა, რაც ასე აღაშფოთებს ხოლმე რეცენზენტს: რა საჭირო იყო ამისათვის დედნის მოხმობა და მსჯელობა, ისედაც ცხადია, რომ კორექტურული შეცდომათა (გვ. 169—170). ისედაც ცხადი კია, მაგრამ რადგან ვიცოდით, რომ ზოგჯერ თვითონ ალ. ბარამიძე იცავს ხოლმე ასეთ მცდარ წაკითხვებს (გაეხსენოთ: თ მ ა თ ა — თ ქ მ ა თ ა), იძულებულ ვიყავით ასეთი შენიშვნებიც გაგვეკეთებინა. არსად გვიწერია, დაშვებულია სერიოზული შეცდომათა, წიგნში არსად ამისი ნართაულიც არაა. განვიხილოთ რეცენზენტის მიერ მოხმობილი მეორე შემთხვევა. იქ ჩვენ საგანგებოდ არც გავჩერებულვართ ასეთი შეცდომების გასწორებაზე, საქმე ეხებოდა უფრო სერიოზულ შეცდომას იმავე წინადადებაში. კერძოდ, II გამოცემაში იკითხებოდა: „რ ა ო დ ე ნ გ უ ლ ის ა წ ა მ ლ ე ბ ე ლ ი ვ ის ი მა შ ო რ ა ვ ს, ო მ ო ბ ა ს ა შ ი ვ ა ნ ს ი შ ო რ ის ა შ ე კ ი რ ვ ე ბ ი თ ა ე ს რ ე და ყ უ ი თ ლ ე ბ უ ლ ვ არ, ვ ი თ ა დ რ ა ჰ კ ა ნ ი“ (გვ. 241)²⁶.

ორიგინალის (წ 1 ა , 9 9 ა — ‘არა’) თარგმანის პირველი გამოცემის (გვ. 334) და S—17, S—27, S—96 ხელნაწერების (ესენი კი საუკეთესო ნუსხებია) მოშველიებით გაირკვა, რომ აქ რ ა ო დ ე ნ კ ი არ უნდა იკითხებოდეს, არამედ არ ა ო დ ე ნ . რამინი მოთქვამს: არათუ ვისი მომშორდა, არამედ მასთან ერთად მოსვენებაც დავკარგეთ. ფრაზა ასე გავმართეთ: „არ ა ო დ ე ნ გ უ ლ ის ა წ ა მ ლ ე ბ ე ლ ი ვ ის ი მა შ ო რ ა ვ ს, თ მ ო ბ ა ს ა შ ი ვ ა ნ ს ი შ ო რ ის ა შ ე კ ი რ ვ ე ბ ი თ ა ე ს რ ე და ყ უ ი თ ლ ე ბ უ ლ ი ვ არ, ვ ი თ ა დ რ ა ჰ კ ა ნ ი“. ალ. ბარამიძე გვასწავლის: „ფრაზა ბუნებრივად მოითხოვს სიტყვას არამედ“, უამისოდ „გასწორება უმართებულთა, ფრაზას ბუნებრიობა ეკარგება და ვლებულობთ უაზრობას“ (გვ. 170). რეცენზენტს უნდა მოვახსენოთ, რომ კავშირი არამედ აქ სავალდებულო არაა. მაგრამ დავუშვათ და იყოს ასეც, როგორც რეცენზენტი ფიქრობს, ვიკითხოთ: რას ნიშნავს აქ რ ა ო დ ე ნ ? პასუხი არ ჩანს. როგორც ვხედავთ, ჩვენი გასწორება ექვს არ იწვევს.

აი, აქ, ამ ადგილზე მსჯელობისას სხვათა შორის, გზად, აღვნიშნეთ, რომ უნდა იკითხებოდეს თ მ ო ბ ა ს ა და არა ო მ ო ბ ა ს ა , ვგულისხმობ-

²⁵ და ეს ექვი შემთხვევითი არ არის. თმა, რომელიც მარტო აღმაინის თმას კი არ ნიშნავს, არამედ ცხოველისასაც, ძველთაგანვე ცნობილი იყო. როგორც გამძლე მასალა, დღესაც ზოგი დეტალი თმისაგან კეთდება და არა ლითონებისაგან, რადგან ის მავარია და უფრო დამყალი. ამავე დროს, გაეხსენოთ ბიბლიური სამსონის თმაც: თმა ამირანის ზღაპარში, როგორც ამ გმირთა ძლიერების სიმბოლო.

²⁶ დიახ, დ რ ა ჰ კ ა ნ ი და არა დ რ ი ა ნ კ ა ლ ი . მაგრამ ეს უკვე ჩვენი გასწორება არაა, მთარგმნელისეულია და ალ. ბარამიძეს უნდა უკვირდეს: რა ტომ შეადარეს ყვითელი პირი დ რ ა ჰ კ ა ნ ს, ოქროს მონეტას, და არა დ რ ი ა ნ კ ა ლ ს . აკი დ რ ი ა ნ კ ა ლ ი უყვარს „ვისრამიანის“ მთარგმნელს.

დით რა იმას, რომ ომობას შეიძლებოდა ვინმე შეცდომაში შეეყვანა, რადგან იგი გარკვეული მნიშვნელობის მქონე ცნება გამოდის. რა დავა-შავეთ ამით, ვეკითხებით პატივცემულ რეცენზენტს, სად ვარწმუნებთ მკითხველს, რომ „დაშვებულია სერიოზული შეცდომა“?

14. ვეხებით ერთ უსაფუძვლო ბრალდებას, რომელიც ალ. ბარამიძემ წამოგვიყენა. როგორც ცნობილია და ჩვენს შრომაშიაც ყოველ ნაბიჯზე ჩანს, „ვისრამიანის“ ტექსტზე მარტო ჩვენ და ალ. ბარამიძეს როდი ვემუშავებთ, მის ამა თუ იმ ადგილის წაკითხვასა და გაგებაზე გარდა მათი გამოცემლებისა უფიქრიათ: ნ. მარს, იუსტინე აბულაძეს, ს. იორ-დანიშვილს, ილია აბულაძეს, დ. კობიძეს, მ. მამაცაშვილს, ი. კალაძეს და სხვებს. ქართულ „ვისრამიანს“ ორიგინალს რომ ვუდარებდით და მის ტექსტს რომ ვაგმართავდით, ბუნებრივია, ჩვენ ვიშველიებდით ყველა ქართულ ხელნაწერს და მეცნიერებაში არსებულ შეხედულებას ამა თუ იმ ადგილის წაკითხვისა და გაგების თაობაზე. ზოგ მათგანს ვუ-ჭერდით მხარს, ზოგს — არა. მაგრამ, ვიმეორებთ, ყველა მათგანს, ვინმოდით კი. ქეშმარიტების დადგენა ზოგჯერ უამბისალებოდ, მარ-ტო ორიგინალისა და ქართული ხელნაწერების მოშველებითაც შეიძ-ლებოდა, მაგრამ მეცნიერული სინიღისი გვიკარნახებდა, ყოველთვის ად-გვენიშნა სხვისი ლაწლიც, მიგვეთითებინა, რომ ესა თუ ის ადგილი ჩვე-ნამდე სხვებსაც ესმოდათ სწორად. ჩვენს ხელთ იყო დედნის სამი ნუსხა, 21 ქართული ხელნაწერი და არც თუ ისე მდიდარი, მაგრამ მეტად მნიშვნელოვანი დაკვირვებანი ჩვენი წინამორბედი მეცნიერებისა. ამის გამო, რომ ზოგ მკვლევარს დედანთა ნუსხეებზე არ მიუწვდებოდა ხელი, ზოგჯერ ქართული ხელნაწერები არ ჰქონათ სრულად მოხმობილი და სხვ., მათი ბევრი გასწორება დამაეჭვებელა და დაუშაბუთებელა იყო. ხშირად აქ გუმანი ქარბობდა დოკუმენტურ მტკიცებას. და სანამდის ყველა არსებული საშუალებანი (ორიგინალი, ხელნაწერები, პარალელები სხვა კლასიკური ხანის ძეგლებიდან და სხვ.) არ იქნებოდა გამოყენებული, ასეთი გასწორებანი და შენიშვნები ყოველთვის კითხვის ნიშნის ქვეშ იდგა. გარკვეული მიზეზებისა გამო ჩვენ უკეთეს პირობებში აღმოვჩნდით (ეს მიზეზები ობიექტური არ იყო: ორიგინალის ორი ნუსხა და ყველა დღესდღეობით ცნობილი ქართული ხელნაწერი აღრე არსებობდა, მაგრამ ისინი მთლიანად არავის გამოუყენებია). ტექსტის გამართვის ასეთი მეთოდი გვექონდა: ყველა, ჩვენ, თუ სხვის მიერ გასწორებულ ადგილს გამოკვლევის სახით დაწერილ კომენტარებში ვარჩევდით (ის ერთვის ტექსტს). თვალ-საჩინოებისა და პუნქტულობისათვის, როგორც ეს საერთოდაა მიღებული, მათ ვნომრავდით. რაც სხვისი იყო და მართებულად მიგვაჩნდა, იმაზე გამ-ბობდით: ამა და ამ მკვლევარის აზრია და ამიტომ ვიზიარებთო, ხოლო რაც სხვისი იყო და არ მოგვწონდა, ამასაც სათანადოდ ავღნიშნავდით. მაგრამ მთელს ამ შევიდასგვერდიან გამოცემაში არსად გვათქვამს, ამდენი და ამდენი

ადგილი გავასწორეთო, არსად დაგვიწერია: ამდენი გასწორებანი ჩვენია, ამდენი კიდევ სხვისია (ახლა იძულებული ვართ ჩავიხედოთ: სწორია თუ არასწორი, სამასზე მეტი ადგილი გაგვიმართავს, და ორმოცამდე ვარაუდი წამოგვიყენებია ტექსტის გასასწორებლად).

„ეისრაიმინის“ ხელნაწერებში იკითხება: „მიჯნურობასა სხუისა მიჯნურობისაგან არა დასწუაეს“, II გამოცემის რედაქციამ ამ აზრის ნათელსაყოფად კიდევ ჩაუმატა და იგი, როგორც არანუსისმიერი და ვარაუდით ნაგულვები სიტყვა, კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასვა. თავიდან მოვყვებოდით რა ქართულ ტექსტის სწორებას ორიგინალისა და ყველა ქართული ნუსხის მომგვლიებით, ამ ადგილს რომ მივაღიქით, გაირკვა, რომ II გამოცემის რედაქტორთა ვარაუდი გამართლდა, ეს კიდევ საჭირო ყოფილა, მაგრამ გაირკვა შემდეგიც: მათ არ გამოუყენებიათ, თორემ ეს კიდევ ყოფილა თელავურ ნუსხაში. ამის გამო კვადრატული ფრჩხილები მოვხსენით და აღვნიშნეთ, თუ რატომ ჩავიდინეთ ეს. ალ. ბარამიძე სახტადად დარჩენილი ჩვენი საქციელით. იგი წერს: „საკითხი იბადება, რად შეიტანა ახალმა რედაქციამ ეს მაგალითი თავის ძირითად გასწორებათა სიაში? რედაქციას ხომ არსებითად არაფერი გაუსწორებია, მან მხოლოდ დაადასტურა წინა გამოცემის გასწორების კანონზომიერება.“ ვფიქრობთ, ეს და ამის მსგავსი მაგალითები არ შეიძლება მიეთვალოს ახალი რედაქციის გასწორებათა აქტივს“ (გვ. 162). ისე გამოდის, თითქოს ჩვენ ჩვენი გასწორებათა სია ცალკე გვქონდეს, სხვების გასწორებათა სია კიდევ—ცალკე, ხოლო დასახელებული მაგალითი თითქოს, ნაცვლად იმისა, რომ მეორე, სხვების გასწორებათა სიაში შეგვეტანა, ჩვენ მიგვისაკუთრებია, ჩვენს გასწორებათა სიაში შეგვეტანია.

არ გვესმის რას ნიშნავს: რედაქციას არსებითად არაფერი გაუსწორებია, მან მხოლოდ დაადასტურა წინა რედაქციის გასწორებაო? ჩვენ ყოველთვის აღვნიშნავთ, რომ ასეთი ვარაუდი ჰქონდა მავანს და მავანს, მაგრამ ვარაუდი ერთია და მისი დასაბუთება კიდევ—სხვა. ვარაუდლად გამოთქმული მოსაზრება თუ დამტკიცებული იყო თავიდანვე, მაშინ სიტყვა კიდევ კვადრატულ ფრჩხილში რატომ ჰქონდათ ჩასმული? მხოლოდ ჩვენ მიერ მოხმობილმა და მანამდე გამოუყენებელმა საბუთებმა თუ დაადასტურა ესა თუ ის ვარაუდი, განა ეს არაფერია?

ალ. ბარამიძე ფიქრობს, რომ კიდევ-ს მსგავსი გასწორებანი ჩვენს აქტივს არ მიეთვლება. რას აბათილებს ჩვენი რეცენზენტი ამით? განა სადმე ვთქვით, რომ ეს გასწორებანი ჩვენს აქტივშიაო? თუმცა, ვიმეორებთ, ახალი, მანამდე გამოუყენებელი მასალების მოხმობით ჩვენ ვაქციეთ გუმანი ფაქტად და ამდენად შეგვეძლო იგი „ჩვენს აქტივში“ ჩავგვეთვალა, ეს უხეირო გამოთქმა რომ ვიხმაროთ. რეცენზენტი საამისოდ

მხოლოდ ერთ მაგალითს განიხილავს და ისე ზეპირად ასახელებს რვა დანარჩენ ასეთ ადგილს (130, 180, 194, 198, 206, 212, 228, 290). კატეგორიულად უნდა განვაცხადოთ, რომ არსად, აქ ჩამოთვლილ შენიშვნებში, სხვისი გასწორებანი ჩვენთვის არ მიგვითვლია. ამ ადგილებში ჩვენ მხარს ვუჭერთ, დამატებითი საბუთებით ვადასტურებთ II გამოცემის რედაქტორთა ვარაუდს და, ვიჩენთ რა კეთილსინდისიერებას, მაინც ყველგან ვუთითებთ, რომ ისინი სხვისია.

15. „ვისრამიანის“ მთარგმნელს სპარსული ჩინებულად სცოდნია, მაგრამ ორიოდ შეცდომა მაინც მოსვლია. საგანგებოდ განვიხილეთ ასეთი ადგილები, რათა ტექსტმა ქართველი მკითხველი შეცდომაში არ შეიყვანოს. რეცენზენტის აზრით, „აქაც რედაქტორებს წარმოდგენილი აქვთ რიგი საინტერესო დაკვირვება და მახვილგონივრული მოსაზრებანი, მაგრამ მათ მიერ მოყვანილი მაგალითები არ შეეფერება ამ განყოფილების დასათუტრებას („მცდარი ვაგებანი“) (გვ. 179). როგორც ვხედავთ, ლაპარაკია არა იმაზე, რომ ზოგი მაგალითი არ შეეფერება ამ დასათუტრებას, არამედ იმაზე, რომ ამ თავში მოტანილი ადგილები საერთოდ არ შეიძლება მცდარ ვაგებად იქნას მიჩნეული. სანამ ალ. ბარამიძის მიერ ამის ნიმუშად მოტანილ მაგალითებზე შევჩერდებოდეთ, გაკვირვებით მთარგმნელის ერთ შეცდომას, რომელზედაც ჩვენს გამოცემაში უკვე გვქონდა საუბარი და რომელსაც რეცენზენტი აფუჩჩეჩებს. ორიგინალში იკითხება ერთი, ირანისტიკაში ფართოდ ცნობილი ადგილი (სადაც გორგანნი ფალაურის ერთგვარ ცოდნას ამჟღავნებს):

خوارسان را بود معنی خور آیان
کجا ازوی خور آید سوی ایران (۱۷۶، ۴)
„ხორასანი ნიშნავს მზის ამოსავალს,
რადგან მზე ირანში ხორასნით ამოდის“.

მომხდარა ისე, რომ მთარგმნელს ეს ადგილი რატომღაც ვერ გაუვია: „ხორასანი ფალაურითა ერთ ჰამოსა და მომცემსა ქვეყანასა ჰქუიან. ერაციისა და სრულისა სპარსეთისა საქამადი ხორასნით მოვა“ (108, 6). თარგმანი, რა თქმა უნდა, მცდარია და ამის მიჩქმალვა საქმესაც ავნებდა და „ვისრამიანის“ მთარგმნელსაც დაამდაბლებდა.

განვიხილოთ კიდევ ორ ადგილს, რომელთა შესახებ ალ. ბარამიძემ გამოთქვა მოსაზრება, დედანი სწორადაა ვაგებულიო.

თვალ-მარგალიტით მოქრთამულმა შაჰრომ ვისი ვიროს გაჰყარა და მოაბადს გაატანა. ეს ამბავი ღამით მოხდა. გორგანნი წერს: „ღამე [იყო] ბნელი და კუბრში ამოვლებული, შავი და საშინელი, ვით განშორების დღე“ (176, 53) ქართულ თარგმანში ვკითხულობთ: „რა კარი გააღო ცი-

ხისა, მოაბადს ქალი ზელთა მისცა. [ლამე] სიბნელითა წერისა ფერად შავი იყო. მოყუარულთა გაყრა დია მწარეა“ (59, 20). ჩვენ ვწერდით: „მთარგმნელმა შედარება ცალკე ფრაზად გაიზარა და ლამის აღწერაში, ცოტა არ იყოს, უადგილო თხრობა ჩაურთო, თუმცა შინა-არსი ამით მაინცდამაინც არ წამხდარა“ (გვ. 488). რეცენზენტი ჯერ იმაზე გვედავება, რაზედაც ჩვენ არ გვიდავია (ლამე რომ წერის ფერია)²⁷, მერე კი გვასწავლის: ვისრამიანის ავტორი შემოქმედებითად ააზრიანებს და ათავისებურებს სათარგმნელ ტექსტს. ეს მისი თავისებურებაა, მისი ღირსებააო (გვ. 180). ავტორი ამბობს: ლამე განშორების დღესავით ბნელი იყოო, თარგმანში კი გვიწერენ: ლამე ბნელი იყო, მოყვარულთა გაყრა მწარეაო, განა ეს „შემოქმედებითი გააზრიანებაა“?

16. მოაბადმა ვისი ხელთ ჩაიგდო და მარაგში წაიყვანა. მას ძმები, ზარდი და რამინი, ახლდა თან და დიდი ლაშქარი მიჰყვებოდა. უეცრად ქარმა ტახტრევანს სახურავი მოგლიჯა და მზეთუნახავი ვისი გამოაჩინა. მოხდა ის, რაც „ვეფხისტყაოსანშიც“ ხდება: რამინმა ქალსა შეხედა და „ლახვარი ეცა ცნობასა და გულსა“. რამინი ცხენიდან ჩამოვარდა და გონი დაკარგა. აქ ორი რამ იყო რამინის, მეფის ძმისა და ტახტის მემკვიდრე რაინდის, თავს: მას შეუყვარდა თავისი სარძლო, მისი ძმის საცოლე და, მეორე, ამ სიყვარულმა ისე დააძაბუნა, რომ დიდებულებისა და მდაბიო მოლაშქრეთა თვალწინ ცხენიდან ჩამოაგდო. ერთიც და მეორეც სათაკილო იყო. ქართულ თარგმანში იკითხება: „მერმე შეიწყალა ღმერთმან და ცოტად ცნობად მოვიდა, და ენისა ჳმარების ძალი არა ჰქონდა და ცრემლნი სდიოდეს. მერმე ზელი უჭუივლო და კაცთა სირცხულითა კუნესა დაიწყო“ (60,2).

ორიგინალში პირიქითა გვაქვს: კვენესა დაიწყო კი არ სწერია, არამედ აღარ კვენესოდა, ე. ი. ხალხის შერცხვა და კვენესა შეწყვიტო. სპარსულში საქმეს ცვლის ერთი წერტილი, — თუ მას სტრიქონს ზემოთ დავსვამთ 4-ს მივიღებთ და გამოვა, რომ რამინი აღარ კვენესოდა, ხოლო თუ სტრიქონის ქვემოთ ჩამოვიტანთ 4-ს მივიღებთ და გამოვა: რამინმა კვენესა დაიწყოო. შეიძლება, მთარგმნელის ხელნაწერში იყო ეს წერტილი უადგილო ადგილას, ანდა შეიძლება, სულაც არ ყოფილიყო იგი. ასეა თუ ისე, მთარგმნელს აქ ايلنا ('არ ტიროდა') უნდა ამოეკითხა და არა ايلنا ('ტიროდა'). ალ. ბარამიძე ექომმაგება მთარგმნელს, მაგრამ

²⁷ არა თუ არ გვიდავია, პირიქით, ტექსტში ეს წერის ფერი ჩვენ აღვადგინეთ. ყველა ხელნაწერსა და გამოცემაში წეროს ფერი იკითხებოდა. გარდა ამისა, ტექსტს აკლდა მითითება, თუ რა იყო წერის (მელნის) ფერი. ჩვენ აქ ლამე აღვადგინეთ. უცნაურია, რომ რეცენზენტი ჩვენვე გვიმტკიცებს იმას, რაც უკვე დამტკიცებულია ჩვენ მიერ.

იმას კი არ ამბობს, მის სპარსულ ნუსხაში ალბათ ასე ეწერა და ამას შეაცდინა „ვისრამიანი“ მთარგმნელიო, არამედ გაუგებრობის შედეგად მიღებულ ფრაზას იწონებს და იცავს: „გონს მოსულმა რამინმა კენესა და-იწყო, რომ მიჯნურობა დაეფარა, გულის შეღონება კი უეცარი სნეულებისა და ფიზიკური ტკივილის მომიზეზებით შენიღბათ“ (გვ. 179). რეცენზენტი არ გვეთანხმება რა ჩვენ, წარმოადგენს ვარაუდს (თავისთავად მიუღებელს), რომლის ავტორი ჩვენვე ვართ. გამოკვლევაში ვწერდით: „შეიძლება მთარგმნელმა ისე გაიაზრა, თითქოს რამინი თავისი მიჯნურობის დამალვას შეეცადა ფიზიკური ტკივილის მოჩვენებით“ (გვ. 487). მაგრამ ეს ვარაუდი, ვიმეორებთ, სწორი არაა, რადგან ყველაფერს ნათელს ჰფენს ერთი დეტალი თარგმანისა, რომელსაც ალ. ბარამიძე ყურადღებას არ აქცევს. თარგმანში ვკითხულობთ: „მერმე გელი უკუივლო და კაცთა სირცხვილითა კუნესა დაიწყო“. რაზე უკუივლო ხელი რამინმა? პასუხს ქართულის წინა ფრაზა და ორიგინალი იძლევა. წინა ფრაზაში ცრემლნი სდიოდესო წერია, ხოლო ორიგინალი ამბობს: „ორივე ხელი თვალეზზე მოისვა, კაცთა სირცხვილითა აღარ კვნესოდაო“ (9ა, 32).

ე. ი. რამინმა ტარიელის მსგავსად „თვალთა ხელი უკუივლო, ცრემლნი ცხელნი მოიწურნა“. ხოლო თუ ასეა, განა ცრემლი იმისთვის მოიწურა, ე. ი. ტირილი იმიტომ შეწყვიტა, რომ იქვე კენესა და გოდება დაეწყო. არა, მან იმის გამო უკუივლო ხელი, რომ ტირილი შეეწყვიტა. რამინმა ცრემლი მოიწმინდა და სირცხვილით აღარ კვნესოდა.

17. მიიჩნიათ, რომ „ვისრამიანი“ თავისუფალი თარგმანია. ამას აფიქრებინებთ ასეთი ტიპის მაგალითები:

ჯერ კიდევ იუსტინე აბულაძემ შენიშნა, რომ ორიგინალის გამოთქმას: (173, 94) *داگر بر خاک نشاند ای گوهر* „მარგალიტი მეტი აღარ დაყარა მიწაზე“ — ქართულ „ვისრამიანში“ შეესატყვისება „მარგალიტი ღორსა წინა აღარა დაყარა“ (იუსტინე აბულაძე, რუს-თველოლოგიური ნაშრომები, გვ. 101). ასევე, იმავე იუსტინე აბულაძეს ჰქონდა შემჩნეული, რომ ორიგინალის აფორიზმი:

معلم چون کند داستان نوازی
 کند کودک بپیشش پای بازی (179, 34)

„მასწავლებელი რომ საამო გალობას იწყებს, მოწაფე იმწამსვე ცეკვას გააბამს“ ქართულ თარგმანში ასეა გადმოტანილი: „რა ხუცესი ორძალთა უკრევდეს, დიაკონმა შუშპარისა კიდე რამცა ქმნა“ („ვისრამიანი“, 104, 13). იუსტინე აბულაძე თვლიდა, რომ ორივეგან მთარგმნელს „განზრახ შეცვლილი“ აქვს ეს ადგილები. კ. კეკელიძე და ალ. ბა-

რამიძე ასეთ ადგილებს თარგმანის „გაქრისტიანების“ ნიშნად მიიჩნევენ (კ. კეკელიძე, II, გვ. 54. ალ. ბარამიძე, ნარკვევები, I, გვ. 81). და საბოლოოდ „ვისრამიანს“ თავისუფალ თარგმანად თვლიან. ზემოთ მოტანილი ადგილები ასეთი დასკვნის უფლებას ვერ მოგვცემდა. მარგალიტის ღორისთვის დაყრა ზუსტად გამოხატავს იმ შინაარსს, რასაც მარგალიტის მიწაზე დაყრა გვაძლევს. მაგრამ ამავე დროს, ჩვენი ფიქრით, აქ სწორედ ღორი უნდა წავიკითხოთ და არა მიწა, რადგან ორიგინალის كَحَا (ხაქ—‘მიწა’) უნდა მოდიოდეს كَحُو (ხუქ—‘ღორი’) ფორმისაგან. ასევე, ხუცესისა და დიაკონის იგავი შშვენიერად გამოხატავს იმას, რაც სპარსულშია თქმული, ოღონდ استان نوازى ჩვენ გვესმის არა როგორც „ვისრამიანის“ მთარგმნელს („ორ ძალთა უკრევდეს“) და მკვლევართ (იუსტ. აბულაძე: „საამო გალობას იწყებს“; ალ. ბარამიძე: „საარაკო გალობას რომ დაიწყებს“), არამედ ასე: „ტაშს რომ დაუკრავს“. მაგრამ, ასეც რომ არ იყოს, ხუცესი აქ მასწავლებლის მნიშვნელობითაც შეიძლება გავიგოთ, ხოლო დიაკონი—მოწათის, შეგირდისა (შდრ. თედო სახოკია, როგორ ვიზრდებოდით ძველად).

ქართველ მთარგმნელს ქრისტიანობის ელემენტები რომ გამოაჩინდეს, ეს გასაგებიცაა, მაგრამ ვერ ვიტყვით, რომ იგი ასეთი ტენდენციის მატარებელი იყოს, თუნდაც დამტკიცდეს, რომ მან აქა-იქ ქრისტიანული ელემენტი შეიტანა თარგმანში. ასეთი მაგალითები მთარგმნელის პრინციპის გასარკვევად ვერ გამოგვადგებოდა, რადგან ასე რომ ვიმსჯელოთ, მაშინ რა ვუყოთ ისეთ შემთხვევებს, როცა ორიგინალში ნახსენებია იესო ქრისტე (۲۵۹, ۲۱۲ — گوی مانند عیسی بود بر ما — „ხან იესოსავით იყო მთვარეზე“), ხოლო ქართულ თარგმანში მას გვერდი აქვს ავლილი („ვისრამიანი“, 152, 5)?

ორიგინალში იხმარება جیحون (მდინარე ჭეჰჰუნი) თოთხმეტჯერ, ქართულში მას სამჯერ მისადაგებული აქვს მტკვარი, ხოლო თერთმეტჯერ ჭეონი ფორმითვეა გადმოტანილი. ალ. ბარამიძეს ეს მაგალითი იმის დასტურად ნიაჩნია, რომ თარგმანი თავისუფალია. იგი უგულვებელყოფს ერთ რამეს: მტკვარი არის კი მთარგმნელისეული? იქნებ ამ ფორმით მერე შეცვალეს გადამწერებმა თარგმანის ჭეონი.

II გამოცემაში იკითხება: „თუმცა ცისა თუითო ცუარი ას-ასად მტკურისა ოდნად შექმნილიყო“ (გვ. 125). ორიგინალში აქ ჭეჰჰუნის ნაცვლად სადრჰლ („ასი მდინარე“) გვხვდება (۲۲۶, ۱۳۹) ერთ-ერთი საუკეთესო ქართული ხელნაწერი (S—96) აქ ჭეონს კითხულობს. ამგარაა, ჩვენი წინაპრებისთვის ჭეონი და მტკვარი სინონიმები ყოფილა. და ეს გასაგებიცაა, რადგან სპარსულში ჭეჰჰუნის მარტო მდინარე ჭეჰჰუნს (ამუ-ღარას) კი არ ნიშნავს, არამედ საერთოდ

დიდ მდინარეს ეწოდება. ქართულშიც თითქმის ასეა, მტკვარი და რიონი დიდ წყალსაც ნიშნავს ჩვენში (იტყვიან: „ეს რა რიონი მოვარდნილა“, „მტკვარი დამდგარაო“). ამიტომაცაა, რომ ქართულში მტკვარი ოთხჯერ გვხვდება და აქედან ის ორჯერ შეესატყვისება ჯეაჰუნს, ხოლო ორჯერ უბრალოდ ორიგინალის დიდ მდინარეს ცვლის (100, 4 (65, 1) — 124, 181 (77, 37) — 226, 139 (194, 24) — 339, 28 (194, 5). მტკვარი საერთოდ დიდი მდინარის მნიშვნელობით იხმარება თარგმანში. ე. ი. იმ მნიშვნელობით, რაც ორიგინალში ჯეაჰუნნი ექვონდა.

უთითებენ მეორე მაგალითზე. ორიგინალში იკითხება:

چو سارم سرو گوهر بار در بر
چرا جویم چنان خشک و بی بر (121, 127)

„როცა მყავს მარგალიტის ნაყოფიანი სარო კულში [ჩახუტებული]. რაში ვეძებ უნაყოფო და გამხმარ ქადარს“.

ამის შესატყვისად ქართულ თარგმანში ვკითხულობთ: „ვირე მაქუს ნაძუი ნაყოფიანი, არ ვეძებ ანწლსა მყრალსა, დამბალსა და დამქნარსა“ (45, 4). ეს დაცილება ორიგინალის შინაარსს არ ცვლის, რადგან ქართულით ზუსტად იგივეა თქმული, რაც ორიგინალით.

გარდა ზემოთ მოტანილი ადგილებისა, ალ. ბარამიძის რეცენზიაში არა ერთი და ორი სხვა ადგილიცაა განხილული. ბევრი მისი შენიშვნა მართებულად მიგვაჩნია, ზოგზე კი სხვა დროს გვექნება საუბარი როგორც ამ სტრიქონების ავტორს, ასევე, ალბათ, ალ. გვახარიას.

II. მანავი — ვამანი

ძიძამ შაპროს მიუწერა: შენი ქალიშვილი მეტად ნებიერია, იმდენ რამეს მთხოვეს, რისი შეძლებაც მე არა მაქვს, ამიტომ კეთილინებე და წაიყვანეო. აქ ქართულ ტექსტში ერთი ასეთი ადგილი იკითხება:

„რა შუადღე იქმნას, ოქროქსოვილსა ითხოვეს და სალამოდ — ოქსინოსა, წამსა და წამსა თუითოფერსა ითხოვეს და ათასსა მანავსა ხარასა“ (39, 15).

გაუგებარია, რას უნდა ნიშნავდეს აქ მანავი? იუსტინე აბულაძეს ის ესმოდა როგორც „გვარი, ნაირი“ (II გამოცემა, გვ. 367)²⁸, რაც კონტექსტის შინაარსიდან გამომდინარე განმარტება უნდა იყოს.

²⁸ იუსტინე აბულაძეს „ვისრამიანი“ არ გამოუცია. ის, სპარსული ორიგინალისა და მისი ქართული თარგმანის უებრო მცოდნე, რატომღაც არ შესულა მეორე გამოცემის რედაქციაში. მაგრამ უფრო უცნაური ისაა, რომ ამ გამოცემას მისი ლექსიკონი ერთევის, სადაც მას სხვანაირად ესმის ტექსტის ზოგი ადგილი, ვიდრე რედაქტორებს.

ორიგინალში ვკითხულობთ:

چو باشد روز را هنگام پیشین
ز من خواهد پرند و بهمن چین (۱۸، ۱۴۷)

„დღისით, სადილობის დროს
მთხოვს აბრეშუმს და ჩინურ ბაჰმანს“ (?).

მაგრამ თავისთავად ესაა გასარკვევი, რას ნიშნავს ორიგინალის „ბაჰმანს“? მხოლოდ ერთი (კალკუტური) ნუსხა კითხულობს მის ნაცვლად ۱-بر-بر:

زمن خواهد پرند بربر و چین²⁹

„მე ბერბერულ და ჩინურ აბრეშუმს მთხოვს“.

მაგრამ ქართულ თარგმანს არ ეტყობა, რომ იგი ამ რედაქციისაგან მოდიოდა, მის ვარიანტებში არსადაა ფიქსირებული არა თუ ბერბერი, არამედ ჩინიცი (ჩინეთი). ქართული თარგმანი, ვფიქრობთ, სწორედ აღრეციტირებულ ბაითს უკავშირდება, რასაც სწორედ ეს მანავ-ი ადასტურებს.

როგორც ილია აბულაძემ შეგვნიშნა, „ვისრამიანის“ ვაამანი შეცდომით მივიჩნიეთ ჩვენ მავანის დამახინჯებულ ფორმად, მან ჩინებულად განმგვიმარტა, რომ ვაამანი იგივე სპარსული ბაჰმანია (بهمن) და მავანს ნიშნავს³⁰.

აქ „ვისრამიანისთვისაც“ არა ერთგზის ნახმარი ეს ფორმა—ვაამანი (بهمن) უნდა გვექონდეს, დედანშიც სწორედ ეს უკანასკნელი იკითხება. ჩანს, ამ სიტყვას ვერ იგებდნენ გადამწერები, რომელთაც ასეთი ფორმები მოუციათ: ვმანავსა: Q—355, H—1211, H—716, S—17, S—27, S—102; ვამონავსა: S—3702; ვამნავსა: ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, H—112, H—2216. ეს უკანასკნელი, ვფიქრობთ, ვაამანსა ფორმის დამახინჯებული სახეა და ნიშნავს: „ესა და ეს“, „მავანი და მავანი“, „ნაირ-ნაირი“, ძიძას უნდა თქვას: ვისი ათას ნაირ ხარას, ე. ი. ძვირფას ქსოვილს ითხოვსო.

III

ჩვენსა და სხვათა გამოცემებში იკითხება: „და გაგზავნილნი წაიღეს ქარისაგან უფიცხესად ყოველგან, ვითა:

شوی ویس و رامین تصنیف فخر الدین اسعد الاستربادی الفخری²⁹
الگرگانی، بتصحیح کپتان ولیم ناسولیوس و منشی احمد علی صاحب، کلکته،

გვ. 23, 1875

³⁰ ილია აბულაძე, ძველი ქართულის ლექსიკიდან, გვ. 197.

„შევიყრებით, შევეკაზმებით მაჰსა ზედა მისავლადო ტაბარისტანით, ჯორჯანით, დეისტანით, ხუარაზმით, ხორასანით, ქოისტანით, სინდით, პინდოეთით, თაბათით, ჩინით, მაჩინით, სულდით და თურანითაო“ („ვისრ.“, 1962, 47, 33; „ვისრ.“, 1964, გვ. 24).

ორიგინალის (69, 38—42) მიხედვით ირკვევა, რომ აქ გაერთიანებულია ავტორისა და პერსონაჟთა სიტყვები. ტექსტი ასე უნდა გაიმართოს:

„და გაგზავნილი წავიდეს ქარისაგან უფიცხესათ ყოველგან, ვითა: „შევიყრებით, შევეკაზმებით მაჰსა ზედა მისავლადო“ ტაბარისტანით, ჯორჯანით, დეისტანით“ ლა ა. შ.

IV

გამოცემებში (მათ შორის, ჩვენს რედაქციაში) ვისი მოაბადს ასე შეუთვლის:

„ამა საწუთროსა შიგან შენ ჩემგან ვერას გაიხარებ და ვერცა რასა მისებრსა მე ვჰნახავ, მის უკეთესი სხუა ვინ გამოვიჩიო? დღეთა შენთა შიგან შენ ჩემგან ვერას გაიხარებ, თუ უკუნისამდისცა აქა დასდგებო“ („ვისრ.“, 1962, 53, 30).

ყურადღებას იქცევს ორჯერ მოტანილი „შენ ჩემგან ვერას გაიხარებ“. მართალია, „ვისრამიანს“ ჩვევია განმეორებანი, მაგრამ აქ ეს განმეორება ქართულ ხელნაწერთა შეცდომის შედეგი ჩანს. ორიგინალშია:

دراين گيتى بجای او که بينم
برو بر ديگری را کی گزینم
تو هرگز کم خویش از من نیینی

وگر خود جاودان اینجا نشینی (77, 16)

„ამ ქვეყნად მის (ე. ი. ვიროს) ნაცვლად ვის შევხედო, მის სანაცვლად ვინ ავიჩიო!

შენ შენს წადილს ვერასოდეს შეისრულებ ჩემთან, სულ აქ რომ იჯდე“.

და მართლაც ხელნაწერებში: H—1211, S—96 „შენ ჩემგან ვერას გაიხარებ“ მეორეჯერ აღარ გვხვდება.

V

ვისისადმი გაგზავნილი მოაბადის საჩუქრების ჩამოთვლისას ქართულ ტექსტში ასეთი ადგილი გვხვდება: „მრავალნი მონა-მჟეველნი: ბერძენნი,

ჩინელნი, ყუელანი კეკლუცნი“. მეორე გამოცემის რედაქტორებს აქ კვადრატულ ფრჩხილებში აღუდგენიათ ორიგინალისეული პირმთვარენი: „მრავალნი მონა-მკვევალნი: ბერძენნი, ჩინელნი [პირმთვარენი] ყუელანი კეკლუცნი“ (გვ. 48). ორიგინალშია:

زچینی وز رومی ماهرویان
همه کافور رویان مشک‌مویان (۱۰۸، ۱۴۵)

„ჩინელი და რუმელი პირმთვარენი,
ყველანი ქაფურის (თეთრი) პირისახის და მუშკის
(შავი) თმის მქონენი

მეორე გამოცემის შესწორება გავიზიარეთ ჩვენც („ვისრ“., 68, 37), მაგრამ, ვფიქრობთ, იგი მცდარია და ტექსტი აქ არაფრის ჩამატებას არ საჭიროებს.

VI. მუშა-ვაზი — მუშკ-ავაზი

„ვისრამიანში“ ერთგან რამინი ასეა აღწერილი: „ყურისა ძირნი წმიდასა ვეცხლსა უგუანდეს; სუბმულით ჯერთ შავი არ ჩაეცვა და მუშა-ვაზნი მუშკისა ყუანჭად შეჰქმნოდა. ნიკაპსა ჯერეთ ცოტა ქაფურისა ფერობა ჰქონდა“.

ორიგინალში ასეთივე აზრია:

هنوزش بود سیمین دو بناگوش
نگشته سیمش از سنبل سیه یوش
هنوزش بود کافوری ز نخدان

دوزلفش بود چون مشکین دو چوگان (۱۱۵, ۲۰)

აქ ყველაფერი ნათელია, მაგრამ ქართულ თარგმანში გაუგებარია მუშა-ვაზი. ეს სიტყვა ქართულ კლასიკურ ლიტერატურაში „ვისრამიანის“ გარდა არსად გვხვდება, საბაძ მას მხოლოდ „ვისრამიანი“ იცნობს და განმარტებული აქვს როგორც „ქველის ვაზის ფერი, ამბრის ფერი“. „ვა-ზი ნამუშავარი კვალად“. მოაქვს ადგილი „ვისრამიანიდან“: „შენ რომ მუშა-ვაზისა ფერსა თმასა ივლეჯ“.

აქ ფორმა მუშავაზისა დაუცავს მხოლოდ სამ ხელნაწერს (S—3702, H—716, Q—355), დანარჩენში მუშკისა იკითხება, რაც ორიგინალის სურათს ზუსტად ასახავს *موی مشکین را کنی تو* „მუშკის თმას ივლეჯ“, მაგრამ ამ მაგალითს ჩვენ ქვემოთ მოვეუბრუნდებით, ახლაკი მივყვეთ ისევ ზემოთ ნახსენებ ადგილს.

როგორც ვხედავთ, მუშა-ვაზი შეესატყვისება ორიგინალის *دو زلف* („ორი ზილფი“). პოეტი ამბობს: მისი ორი ზილფი მუშკის ორ

ჩოგანს ჰგავდაო, ე. ი. მკითხველისთვის ნაცნობი საგანი ზილფები შედარებულია მუშკის ჩოგანს. მაგრამ ქართულში, საბას განმარტება თუნდაც რომ სწორი იყოს, ვითარება ბნელია. გამოდის, რომ მეტაფორაა აღებული და ივია განმარტებული, ე. ი. ნათქვამია, რამინის ვაზი მუშკს ჰგავდაო, მაგრამ მეტაფორა იმისია, რომ იგი თავისთავად განმარტებულია, მას კიდევ შედარება არ სჭირდება. გარდა ამისა, ვაზი, მსხვილი და არც ისე შავი საგანი ვერ გამოდგება ქალის ზილფების მეტაფორად. საბა, „ვისრამიანის“ სათანადო კონტექსტი რომ მოაქვს, კარგად გრძნობს ამ უხერხულობას და ამ სიტყვას იგი ამბრის ფერის მნიშვნელობასაც აშეულებს. მაგრამ ამით საკითხი ბოლომდე მაინც არაა ნათელი—შავი საგნის აღმნიშვნელად რაღა ვაზის ძირი აიღეს. ვაზის ლერწები ანდა პწკალი რომ ყოფილიყო, კიდევ გასაგები იქნებოდა მეტაფორა, მაგრამ ესენი არაა (ვერც იქნებოდა, ისინი შავი არაა). საბას აზრს ავითარებს ივ. ჯავახიშვილი, რომელსაც „ვისრამიანის“ მუშა-ვაზი ყურადღების გარეშე არ გამოიჩენია. მისი დასკვნა ასეთია: „მუშა-ვაზის ფერი ნიშნავს მუშკის ფერს, მუშკის ფერი—კი სპარსულში, როგორც უკვე მოხსენებული გვქონდა, შავსა ჰნიშნავს. ამიტომ მუშა-ვაზის [ფერიც შავის ანუ მოშავო ფერის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო. ყველა ზემონათქვამი აღამიანს დაარწმუნებს, რომ ს. ორბელიანი მართალი იყო, როდესაც ამ სიტყვის მნიშვნელობას ლექსიკონში ასე განმარტავდა „მუშა-ვაზი ძველი ვაზის ფერი, ამბრის ფერი აო (ვისრამიანში). ხოლო ვისრამიანის 1884 წ. გამოცემაში დართულ ბატარა ლექსიკონში ნათქვამია: „მუშა-ვაზი—ძველი ვაზი, რომელსაც ხალხი შავს უწოდებსო“ (გვ. 467).

მასასაღამე, მუშა-ვაზი ძველი ვაზის, ე. ი. ვაზის ლერწის იმ ქვედა ნაწილის აღმნიშვნელი ყოფილა, რომელიც თვითონ ყურძენს არ ისხამს, არამედ რომელსაც რქები გამოაქვს და მთელი ვაზის კვებისთვის მუშაობს. რაკი ძველ ვაზს ყოველთვის მუქი ფერი აქვს, ამიტომ საქართველოში, სადაც ვაზს მევენახეობასა, მეურნეობასა და ყოფა-ცხოვრებაში ფრიად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, შავი და მუქი ფერისათვის ხალხს მუშა-ვაზის ფერი უწოდებია.³¹ ი. ჯავახიშვილს არც ის დარჩენია ყურადღების გარეშე, რომ „ვისრამიანის“ მეორე ადგილას გამოცემებში დღეს უკვე მუშა-ვაზი კი არ იკითხება, არამედ მუშკი, და აქედან გამომდინარე საკითხს სვამს: ასეთი ცვლილება არ შეიძლება გადამწერს დაბრალდეს, იგი მუშა-ვაზს ვერ შეცვლიდა მუშკად, ამიტომ თარგმნის ორ რედაქციასთან ხომ არა

³¹ ივანე ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წიგნი მეორე, თბილისი, 1934, გვ. 294.

გვაქვს საქმე, რომელთაგან ერთი სპარსულ ტექსტს უფრო უახლოვდებოდნენ (იქვე).

მუშავაზი საბასეული მნიშვნელობით გამოყენებული აქვს ზვიად გამსახურდიას ერთ-ერთ თავის თარგმანში. შეიძლება, სხვასთანაც გვხვდებოდეს.

ჩვენი აზრით, საკითხის დაბნელება სწორედ გადამწერთა შეცდომის შედეგი უნდა იყოს და არავითარი საგანგებო გადაკეთება თუ გაქართულება აქ არ უნდა გვქონდეს. მუშავაზი ხომ არ უკავშირდება მუშკ ფორმას? „ვისრამიანის“ ერთ ადგილას ხომ ისინი სწორედ ერთმანეთს ენაცვლებიან: „შენ რომ მუშავაზისა ფერსა თმასა იგლეჯ“ (ვარ.: „შენ რომ მუშკისა ფერსა თმასა იგლეჯ“) და ორიგინალშიაც სწორედ მუშკ იკითხება. ხომ არა გვაქვს აქ რაიმე კომპოზიტი, რომლის პირველი ნაწილი მუშკ იქნებოდა? ჩვენს ეჭვს აღრმავებს ასეთი ფორმა ვახტანგ VI ერთ ლექსში:

„ორნივ ერთად ვთამაშობდით: შენ ქურციკი, მე—ავაზი,

მე უღვაში სუმბულითა, შენთან—თმითა მუშკ-ავაზი“³².

მუშკავაზი აქაც არაა მთლად გასაგები, მაგრამ უკვე ნათელია ორი რამ: 1. აქ მუშკი უეჭველად იკითხება. 2. ამ მუშკ-ავაზს შედარებულია ქალის თმა.

VII

ორიგინალის შემდეგი ორი ბაითის მიხედვით:

خرد آواره گشته هوش رفته

دل اندر تن نه بيدار و نه خفته

نه ز آسا يش خبر دارم نه ز رنج

نه از رامش بدل شادم نه از گنج (141, 141)

ქართული ტექსტი ასე უნდა გაიმართოს:

„ცნობა და სიწყნარე წამსვლია, გული ტანსა შიგან იავარმქნია არცა მძინარესა და არცა მღუიძარესა. ჭირი ჭირად არა მიჩს და ლხინი—ლხინად, არცა ჭელმწიფობა რად ჩემი მიხარის, არცა საქურქლე—დიდებად,—ადარა მაქუს სიხარული“.

³² ვახტანგ VI, ლექსები და პოემები, აღ. ბარამიძის რედაქციით და შენიშვნებით, თბილისი, 1947, გვ. 50. ონანა მდიენის „ბარამჯულიჯანიანიში“ ორჯერ იკითხება მაშავაზი ამავე მნიშვნელობით: „ლალს მაშავაზად უვიშრობს“ (S 1613, 8 r), „ბროლს მაშავაზად გშეენიან“ (იქვე., 13 v).

* * *

ორიგინალის შემდეგი ბაითის მიხედვით:

دلہرا چہ شتاب و چہ نیہیست
کہدروی مر ترا جای فریبست (۱۳۵ ، ۱۰۰)

ქართული ტექსტი ასე უნდა გაიმართოს:

„ჩემი გული თუით ვითარია მხიარული და წყნარი არის, რომელ-
შენ კულა მოსალორებელსა უამსა ეძებდე მაგაშიგან“.

* * *

ქართულ „ვისრამიანში“ იკითხება: „შენისა ქანისაგან შენი ბროლი
უტალაოა და შენისა საუბრისაგან ჩემი სამოთხისა შუე-
ნება“.

ტექსტს აკლია რაღაც. გახაზული ადგილი ბუნდოვანია, დანარჩენ-
თანაც შეუსაბამო. ორიგინალში ასეთი სურათია:

زاندام تو باشد یاسمین
زگفتار تو باشد آفرینم
بہشت جاودان آن روز بینم
کہ آن رخسار جان افروزیںم (۱۲۲ ، ۱۵۹)

„შენი ტანისაგან (ვარიანტია: სახისაგან) მაქვს მე იასამანი
შენი საუარისაგან მაქვს მე სიცოცხლე,
მარადიულ ედემს იმ დღეს ვხედავ,
როცა იმ სულის მომბრუნებელ სახეს შევხედავ“.

პოემის სიუჟეტის შესახებ

ერთ-ერთი რთული საკითხი პოემის წარმომავლობის კვლევაა, მიუ-
ხედავად იმისა რომ ავტორი თითქოს დაწვრილებით გავგაცნობს ამ წარ-
მომავლობის ისტორიას:

بگفتم کان حدیثی سخت زیباست
زگرد آوردہ شش مرد داناست
ندیدم زان نکوتر داستانی
نماند جز بخرم بوستانی
ولیکن پہلوی باشد ز بانس

نداند هر که برخواند بيا نش
 نه هر کس آن زبان نیکو بخواند
 وگر خواند همی معنی بداند
 فراوان و صف هر چیزی شمارد
 چو برخوانی بسی معنی ندارد
 . . . . .

کنون این داستان ویس و رامین
 بگفتند آن سخندانان پیشین
 هنردر فارسی گفتن نمودند
 کجا در فارسی استاد بودند
 بیوستند ازین سان داستانی
 درو لفظ غریب از هر زمانی
 بمعنی و مثل رنجی نبردند
 برو زین هر دوان زیور نکردند
 . . . . .

بدان طاقت که من دارم بگویم
 و زان الفاظ بی معنی بشویم
 کجا آن لفظها منسوخ گشتست

زدوران روزگارش در گذشتست (۲۸-۲۹)

„უტბასუხე: ის ამბავი ძალიან კარგია,
 ექვსთა შეკრებილთაგანია,
 მასზე უკეთესი ამბავი არ მინახავს,
 აყვავებულ წალკოტს თუ შეადარებ.
 მაგრამ ფალაურ ენაზეა,
 ვინც წაიკითხავს, ყველა კი ვერ გაიგებს.
 იმ ენაზე ყველა ვერ კითხულობს კარვად
 და თუ წაიკითხა, ყველა ვერ იგებს შინაარსს.
 უხვად აღწერს ყველაფერს,
 რომ წაიკითხავ, დიდი არაფერი შინაარსი აქვს.

შემდეგ. ვნისისა და რამინის ეს ამბავი
 იმ ძველმა მოლექსეებმა თქვეს.
 სპარსულად თქმაში უნარი გამოიჩინეს,
 რადგან სპარსულის ოსტატები იყვნენ.
 ამგვარად ერთი ამბავი (პოემა) შეკრეს,

მასში ყოველი დროის ენა [იყო].
 აზრისა და იგავისთვის არ უზრუნიათ,
 ამ ორი რამით არ შეუმკიათ ის.

როგორც შევძლებ, ისე ვიტყვი
 და იმ უაზრო სიტყვებისაგან ვაფრეცხავ,
 რადგან ის სიტყვები აღარ იხმარება
 და დროთასვლაში [ხმარებიდან] გასულა“.

ტრადიციულად მიაჩნდათ, რომ ჭახრ ალ-დინმა ფალაურიდან თარგმნა პოემა. ვ. მინორსკიმ გამოთქვა მოსაზრება, გორგანნიმ ფალაურიდან სპარსულად თარგმნილი ამბავი გალექსა და თავადაც ცოტა ფალაურიც სცოდნიათ. იგი იმასაც კი ფიქრობს: ის ექვსი შემკრები და ეს „ძველი ლექსთმცოდნენი“ ერთნი და იგივენი იყვნენ და მათ იქნება „შაჰ-ნამეს“ პროზაული ვერსიის შემქმნელთა მსგავსად გადმოელო ეს ძეგლიო³³.

ვ. მინორსკის ვარაუდი, რომელიც არ ყოფილა მეცნიერის მიერ გამაგრებული სათანადო არგუმენტებითა და არსებული შეხედულებების კრიტიკით, უარყო მ. მაჭუჭუბამ. მისი აზრით, შეუძლებელია ის „ექვსი შემკრები“ და „ძველი ლექსთმცოდნენი“ ერთნი და იგივენი იყვნენ, რადგან პირველთა შესახებ აშკარადაა ნათქვამი, რომ მათ ფალაური ვერსია შეაგროვეს, როცა „ძველი ლექსთმცოდნენი“ სპარსული ვერსიის შემქმნელებად არიან გამოყვანილიო³⁴.

მ. მაჭუჭუბი ჰკითხულობს, თუ ჭახრ ალ-დინს სპარსული ვერსია ჰქონდა ხელთ, რატომ ამბობს იგი, ეს ვერსია *بى معنى* („აზრს მოკლებული“) არისო³⁵. მეცნიერი ცდილობს სხვა ახსნა მოუძებნოს საკითხს და საამისოდ განიხილავს მ. მინორსკის მოსაზრებას, რომელიც ასეთია: ვისისა და რამინის ამბავი იმ მხარეში (ე. ი. ისპაანში) ძალიან ყოფილა პოპულარული. ძეგლი არაბული ხელით ჰქონდათ თურმე იქ გადაწერილი, მაგრამ ენა მისი ფალაური ყოფილა (ამ წიგნით ფალაურს სწავლობდნენ) და, პოეტს მისი გალექსვა დაევალო³⁶.

მ. მაჭუჭუბი მ. მინორსკის ვარაუდს იზიარებს და შენიშნავს: ხორასანში დარის ენა იყო, ხოლო ირანში XIII საუკუნემდე ამ ენაზე კი არ ლაპარაკობდნენ, არამედ სპარსულ დიალექტებზე, და იქნება, გორგანნის დროს ფალაური და სპარსული სინონიმური ცნებები იყოო³⁷.

³³ فخرالدین گرجکانی، ویسو رامین به اهتمام محمد جعفر محجوب،
 تهران، ۱۹۵۹ ۳۳- ۳۹۶ فخرالدین შემდეგში:

³⁴ იქვე, გვ. 19.

³⁵ იქვე.

³⁶ سخن، سال ۶، № 1

³⁷ فخرالدین، ۲۰ ۳۳.

მაგრამ ჩვენ ხომ პოემიდანვე ვიცით, რომ ჭახრ ალ-დინისათვის ფალაური სწორედ საშუალო სპარსული ენაა, მას ფალაური სიტყვები და ფრაზებიც კი მოაქვს. და ისინი მართლაც ფალაურია და არა ახალ-სპარსული. ამდენად, მაჭჯუბის ვარაუდი სწორი არაა.

პოემის ავტორის ნესბაა გორგანე, ე. ი. იგი კასპიის ზღვის მოსაზღვრე პროვინციიდან უნდა ყოფილიყო. ეს გორგანელი კაცი ჰამადანში მიიჩქარის და ისპაანში შემთხვევით ჩერდება. თუ ასეა, მაშინ აბუ ალ-ჰათჰს ხომ უნდა ცოდნოდა, რომ ამ მხარეში ჭახრ ალ-დინი უცხო კაცი იყო, რატომ მოთხოვა მას ინფორმაცია ვისისა და რამინის ამბის შესახებ, რომელიც, როგორც ეს ტრადიციულად განიმარტება სპეციალურ ლიტერატურაში, მხოლოდ აქ, ისპაანში ყოფილა ცნობილი?

გარდა ამისა, თუ ფალაური აქ სპარსულის, ე. ი. შუა ირანის ენის, სინონიმია, საიდან უნდა სცოდნოდა ჩრდილო პროვინციიდან ჩამოსულ კაცს ამ ენაზე არსებული წიგნი?

ერთ-ერთ თავის ნაწარმოებში თეიმურაზ პირველი „ენს-ო რამინის“ ავტორს ბასრელს უწოდებს, ხოლო პოემას—„ბაღდადს ნათქვამ აზბაკს“³⁸.

თეიმურაზ I-ის, სპარსული ენისა და ლიტერატურის საუკეთესო მცოდნის, ცნობის მიხედვით თითქოს შეიძლებოდა ორი ასეთი სურათი შექმნილიყო:

1. როგორც იბნ ასირი გვაუწყებს, თორღულს ბაღდადზე გალაშქვრის დროს მათეულად ეახლა ბასრის მმართველი ამირ აბუ ალ-მალეჟი (გვ. 17, ۱۷۰۰). ვინ იცის, იქნებ ამ დროისთვის ჭახრ ალ-დინი ბასრაში ცხოვრობდა და თავის ამირს ჩამოჰყვა იმ მიზნით, რომ ბაღდადის კომპანიაში მონაწილეობა მიეღო. იქნება, ამიტომაც აღნიშნავდეს იგი საგანგებოდ: თორღულს უნდა გავჰყოლოდი, მაგრამ ისპაანში საქმე მომეცა და ცოტა ხნით დავრჩიო.

2. წარმოშობით გარგანელი პოეტი თან ახლდა თორღულის ჯარს ლაშქრობაში, ისპაანში ერთ ხანს შეჩერდა, აქ აბუ ალ-ჰათჰისაგან მიიღო წიგნის დაწერის შეკვეთა და შემდეგ თორღულის არმიასთან ერთად შევიდა ბაღდადში (ისპაანის აღების შემდეგ თორღულმა 1055 წ. ბაღდადი დაიპყრო). პოეტი დამკვიდრდა ამ ქალაქში და იქ დაამთავრა თავისი პოემა. წიგნის შესავალში ჩართულია კიდევ ერთი სახელმწიფო ფიგურა—თორღულის ვეზირი ხოჯა აბუ ნასრ იბნ მანსურ იბნ მოჰამადი, რომელსაც საგანგებო ქება (მადჰ) აქვს მიძღვნილი³⁹. თორღულისა

³⁸ თეიმურაზ პირველი, თხზულებათა სრული კრებული. აღ. ბარამიძისა და გ. ჯაქობიას რედაქციით, თბ., 1934, გვ. 63.

³⁹ გვ. 16 ويسو رامين

და აბუ ალ-ჭათჭის ქება წიგნში გასაგებია, მაგრამ ვეზირის ქება სავალ-
დებულო არ იყო, როცა წიგნი აბუ ალ-ჭათჭს მიერთვა. გვაუქრებს ვე-
ზირის ქების მთელი შინაარსი და განსაკუთრებით ასეთი ბაითი:

اگر او نیستی مرا خریدار

نبودی شاعری راهیج مقدار⁴⁰

„ჩვენი მუშტარი ის რომ არ იყოს,
მელექსეობას არავითარი ფასი არ ექნებოდა“.

თითქოს შეიძლებოდა ისიც გვეუქრა, რომ ჭახრ ალ-დნის ნესბის
(گرگانی — გორგანი) ტრადიციულად არაბიზირებული ფორმა جرجانی
ჯორჯანი არაბული თუ არაბულისთვის პრიორიტეტის მიმნიჭებელი
წრის ნაყოფი ყოფილიყო).

მაგრამ თეიმურაზ I-ის ცნობა რამდენად სანდოა, ჩვენ არ ვიცით.
საერთოდ მის ეტყობა, რომ პოემის ქართული თარგმანის აშკარად დე-
ფორმირებულ შესავალს უნდა ეყრდნობოდეს. ამ უკანასკნელის მიხედ-
ვით კი, მაგალითად, გორგანის შეკვეთას აძლევს არა აბუ ალ-ჭათჭი, არა-
მედ იბდალ-მელიქ ვეზირი ანუ იბდალ-მელიქ აბუნასრი. თეიმურაზი ამ
აბუ-ნასრს იხსენიებს როგორც ბაღდადის ხალიფას, რაც სრული გაუგებ-
რობის შედეგია. ამდენად, თეიმურაზ პირველის ზოგი ცნობა, მეტი რომ
არა ვთქვათ, საექვო წყაროებს ეუუქნება. ამავე დროს, არ უნდა დავი-
ვიწყოთ კ. გრაფის მიერ პოემის დათარიღება⁴¹: აქ დეტალურადაა აღწე-
რილი ფოლრულ-ბეგის ყველა ომი, ჩამოთვლილია მის მიერ დაპყრობი-
ლი ქვეყნები, მაგრამ არაფერია თქმული მის მიერ ბაღდადის აღებაზე,
რომელიც 1055 წ. მოხდა და რითაც ამ სელჩუკთა სულთანმა თავისი
სახელი ასე აღაზევა. ბუნებრივია, ბაღდადის აღების შემდეგ მიმატებული
ტიტულებითაც არაა ფოლრული აქ მოხსენიებული. პოემა 1055 წლამდე
რომ არ იყოს დასრულებული, შეუძლებელია, ჭახრ ალ-დნის ეს მოვლენა
გამოეტოვებინა. შეიძლება, თეიმურაზ პირველის ცნობის ბასრელ ი
ვეზირის სახელში ნახმარი სიტყვის ნასრის ხელნაწერში დამახინჯების
შედეგად იყოს მიღებული. ასე რომ ჭახრ ალ-დნის მიუჩნევლობა კას-
პის ზღვის მონაპირე პროვინცია გორგანიდან და მისი დასავლეთ ან
სამხრეთ-დასავლეთ ირანიდან წარმომდგარად წარმოსახვა მარტო თეიმურაზ
პირველის ცნობით საფუძველს მოკლებულ ჩანს. არაა გამორიცხული,
შემდეგ გადასულიყო ის ბასრაში, მაგრამ, ვიმეორებთ, ეს დასკვნა მარტო
თეიმურაზ პირველის ცნობით არ გაკეთდება.

⁴⁰ 28. 17 وسو را این

⁴¹ K. H. Graf, Wis und Ramīn. in: Zeitschrift der deutschen morgen-
ländischen Gesellschaft. Leipzig, 1869, XXIII, 336.

ამ ხორასნელ კაცს ისპაანში მოთხოვეს ვისისა და რამინის ამბის შესახებ ინფორმაცია. თითქოს უჩვეულო აქ არაფერია. მაგრამ საქმეს ართულებს პოემაში ნახმარი გამოთქმები, რომლის მიხედვით ასე ჩანს, ვისისა და რამინის ამბავი სწორედ ისპაანის მხარეში ყოფილა პოპულარული. აბუ ალ-ჟათჰი აცხადებს: ის ამ მხარეში ყველას უყვარსო. თავად აბუ ალ-ჟათჰი ჩამოსული კაცი იყო, შეიძლება, ვიფიქროთ, რომ სხვაგან მას არც გაეგონა ამ რომანზე რაიმე, რადგან სხვაგან ის არ ყოფილა ცნობილი; ისპაანში კი ის ცნობილი ყოფილა და აბუ ალ-ჟათჰიც, ბუნებრივია, დაინტერესებულა მითი.

მაგრამ საიდან უნდა ცოდნოდა, კვითხულობთ ერთხელ კიდევ, ჭახრ ალ-დინს ეს ამბავი? აქ ორი ვარაუდი შეიძლება გამოითქვას:

1) აბუ ალ-ჟათჰი, რგორც ამას ჭახრ ალ-დინ ვორგანი გვამცნობს, ფოლრულმა ბაღდადზე ვალაშქერის წინ დანიშნა ისპაანის მმართველად, მათი დიალოგი კი ეტყობა მისი დანიშვნის ორი თვის შემდეგ გაიმართა:

بدو ماه آن ولایت را چنان کرد
که کس باور نکرادی کاین توان کرد (۲۵، ۴۳)

„ორ თვეში ისე აქცია ის ველჯათი,

რომ კაცს არ სჯეროდა, თუ ამის გაკეთება შეიძლებოდა“.

ხოლო თავად პოეტს, არაა გამორიცხული, მეტი ხანი ეცხოვროს ისპაანის მხარეში. შეიძლება, ის 1044 წ. ჩამოჰყვა აქ ფოლრულის არმიას ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან, როცა ამ უკანასკნელმა ისპაანი აიღო და მერე აქ ჩარჩა. ყოველ შემთხვევაში, შვიდი თვე რომ ის ფეხმოუცვლელად ისპაანში ცხოვრობდა, ამას თავად გვიდასტურებს:

زبنگ طبل و بوق مزده خوران
نخفتم هفت ماه اندر صفاهان (۱۴، ۸۸)

„სასიხარულო ტაბლისა და ბუკის ხმისაგან
შვიდი თვე არ მიძინია ისპაანში“.

შვიდი თვე უკვე სახელმძღვანელო პოეტისათვის საკმარისი იყო, რომ მას შეეძლებოდა ახალჩამოსული კაცის ცნობისმოყვარეობა დაეკმაყოფილებინა ამ მხარეში ასე პოპულარული წიგნის შესახებ, მით უმეტეს, რომ შეიძლებოდა ეს დიალოგი უფრო ადრეც შემდგარიყო, აბუ ალ-ჟათჰის ისპაანის მმართველად დანიშვნის პირველსავე დღეებში.

2) ვისისა და რამინის ამბის გავრცელების არედ მხოლოდ ისპაანის მხარის მიჩნევა, შეიძლება, გაუგებრობის შედეგიც იყოს. პოემაში ნახმარია გამოთქმები: در بن کشور მაგრამ ისინი როდი ნიშნავს

მხოლოდ პროვინციას, მხარეს, კუთხეს. ამ ტერმინებში უპირველეს ყოვლისა მთელი ირანი უნდა ვიგულისხმოთ. გარდა ამისა, ყურადღებას იქცევს كشور-ის ვარიანტული წაკითხვანი კალკუტურსა და ოქსფორდულ ნუსხებში: گیتی ('ქვეყანა, სამყარო'), რისი გათვალისწინებით გამოდის, რომ ვისისა და რამინის ამბავი მთელს ქვეყანაზე თუ არა, მთელს ირანში მაინც ყოფილა ცნობილი. აბუ ალ-ჰათჰი საერთოდ ეძებდა ამ ამბის მცოდნე პოეტს და მოხდა ისე, რომ მხოლოდ აქ, ისპაანში, მიაღწია მან მიზანს, გორგანის, რომელმაც ის იცოდა. თითქოს ერთგვარად საექვოა ერთი რამ: თუ ეს რომანი მთელს ირანში ყველასთვის იყო ცნობილი, როგორ მოხდა, რომ, ნასერ ხოსროვის დახასიათებით, ასე განათლებული კაცი, როგორც აბუ ალ-ჰათჰი იყო, დარჩენილა მისი უცოდინარი. მაგრამ, რადგან ჩვენი აზრით, პოეტი აშკარად გვეუწება, რომ მან სპარსულ ენაზე შექმნილი ვერსია გალექსა, ეს ეჭვი უსაფუძვლო ხდება.

არ უნდა დაგვავიწყოს გორგანის ორმა ცნობამ: 1. ვისისა და რამინის ამბავი ფალაურია (۲۸, ۳۳ وليکن پهلوی باشد زبان) „მაგრამ ფალაურია მისი ენა“. 2. ვისისა და რამინის ეს ამბავი ძველმა მწერლებმა თქვეს და სპარსულის ცოდნაში უნარი გამოიჩინესო (۲۹, ۵۰). აქ წინააღმდეგობა როდი გვაქვს. პირველი ცნობა იმაზე უთითებს, რომ ვისისა და რამინის ამბავი ფალაურია წარმოშობით, ეს ფალაური დედანი ჰახრ ალ-დინის დრომდე ყოფილა შემონახული, მაგრამ ფალაური ყველამ აღარ იცის და ამიტომ წაკითხვით შეიძლება წაიკითხონ (კითხვა ადვილია), მაგრამ გაგებით ყველა ვერ გაიგებს. მეორე ცნობით, ეს ფალაური ვერსია გორგანზე აღრე ახალ სპარსულ ენაზე უთარგმნიათ. მისგან ერთი ამბავი შეუკრავთ. გორგანი ამ სპარსულ ვერსიას იმას უჩივის, რომ: „მასში ყოველი დროის (ვარიანტით: ადგილის) ენა [არის], აზრისა და იგავის მისაცემად თავი არ შეიწუხეს და ამ ორი რამით არ შეამკეს ისო“ (۲۹, ۵۲—۵۳) ხოლო თავის ფუნქციას პოეტი გარკვევით ასე ჩამოაყალიბებს: „როგორც შევძლებ, ისე ვიტყვი და იმ უაზრო სიტყვებისაგან გავრეცხავ, რადგან ის სიტყვები აღარ იხმარება და დროთა სვლაში [ხმარებიდან] გასულა“ (۲۹, ۵۸—۵۹). ხმარებიდან გასული სიტყვებით გორგანი ფალაურ ლექსიკას გულისხმობს. ისმის საკითხი: რომელ ტექსტში უნდა გამოჩენილიყო ფალაური ლექსიკა არქაულად, ფალაურში თუ ახალ სპარსულში? რა თქმა უნდა, ახალ სპარსულში. ე. ი. ტექსტი, რომელიც გორგანიმ „გარეცხა“ (ე. ი. ფალაური არქაული ლექსიკიდან გაასუფთავა) ახალ სპარსულ ენაზე ფალაურიდან გადმოთარგმნილი ტექსტია.

ასე რომ არა, თავად ფალაურ ძეგლზე რატომ იტყოდა გორგანი: ფალაური განმტკნებლთაა საესე და ახლა მე მინდა ამ სიტყვებისაგან განვწმინდო იგიო.

მივატყვიოთ ჯურადდება ავტორის სხვა ცნობებსაც. იმ ექვს კაცს გორგანი შემკრებს უწოდებს, ხოლო ამ „ძველ ლექსმცოდნეებზე“ ნათქვამია: სპარსულის ცოდნაში დიდი უნარი გამოიჩინეს (ამაოდ ჰკონია, ჩვენი აზრით, ვ. შირინსკის⁴², რომ აქ ირონიითაა ნათქვამი ეს ქება) და ერთი ამბავი შეკრესო (۲۹, ۵۰. بيوستند). რა თქმა უნდა, არაფერია მოულოდნელი იმაში, რომ იმ ექვს პირს კოლექტიურად შეეკრიბა და დაეწუშაებინა „ვენს-ო რამინის“ სიუჟეტი, მაგრამ სპარსული ვერსია რამდენიმე კაცს უნდა შეეცნა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, ჩანს, ვისისა და რამინის სიყვარულის შესახებ ახალ სპარსულ ენაზე ერთმანეთის მეტ-ნაკლებად მსგავსი და ერთმანეთთან მეტ-ნაკლებად დამოკიდებული რამდენიმე რომანი არსებობდა, რადგან გორგანი მათ ავტორებს მრავლობით რიცხვში ასხენებს (სოხანდნან — ‘მელექსეები’). თავის წყაროებს მრავლობით რიცხვში გორგანი ასხენებს ამბის დასაწყისშიც: „დაწერილი ამბები ვიბოვე“ (۲۹, ۴۱), თუმცა მათ ნაწარმოებზე აცხადებს: „ერთი ამბავი (ბოემა) შეკრესო“. არაა გამორიცხული, რომ გვეტონდეს საქმე ერთი ფაბულის გაგლასთან სხვადასხვა პოეტის ხელში.

გვინდა დავსვათ ასეთი საკითხიც: პროზაული იყო თუ ლექსითი ის ახალ სპარსულ ენაზე გადმოთარგმნილი ტექსტი რომანისა, რომელიც გორგანმა გალესა? ჩანს, ის ლექსითი იყო. (დაახლოებით ამავე აზრისაა ი. რიბკა. იხ. Ян Рипка, История персидской и таджикской литературы. Редактор и автор предисловия И. С. Брагинский. М., 1970, გვ. 175—176). გორგანი ახალ სპარსულ ვერსიას, მის წყაროს, იმას როდი უჩივის, რომ რითმა არა აქვსო (ასეთ რამეს უჩივის ის, მაგალითად, ფალაურ ვერსიას. ۲۹, ۳۶—۳۸), არამედ იმას, რომ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მასში არქაული ლექსიკაა ბევრი და ივავი და აზრი აკლიო. გარდა ამისა, თავისი წყაროს ავტორებს გორგანი „სოხანდნანს“ ს უწოდებს. ეს სიტყვა კი „ვენს-ო რამინში“ მაინც „ლექსის მცოდნეს“, „პოეტს“ ნიშნავს (შდრ. ۲۸, ۴۱—۲۸, ۴۸—۵۳, ۶.) და არა პროზის ოსტატს. თვით სპარსულ ლიტერატურისთვისაც კი გაუგონარი სიმრავლე პოეტური სახეებისა, რაც „ვენს-ო რამინს“ ახასიათებს, ექვს გვიბადებს, მათი ავტორი შეიძლება მართო გორგანი არ იყოს.

და მართლაც, ახალი სპარსული ლიტერატურის ფეხის აღდგმის ხანაში, რომელიც გორგანის უსწრებდა და რომელსაც რუსდამის პლეადა

⁴² 88. 19, فخراالدين

ამშვენებდა, არაა მოულოდნელი, ახალ სპარსულ ენაზე გალექსილი ყოფილიყო ფალაურ ენაზე არსებული ეს რომანი. ეს მით უფრო საყარაუდებელია, რომ ამ დროს სწორედ „ფალაურ“ სიუჟეტებს ლექსავდნენ.

ჩვენს ყურადღებას იქცევს ერთგვარი ლირიკული წიადსვლები „ვენს-ო რამინში“, სადაც გმირის მეტად ზოგადი განცდებია გადმოცემული. ერთგან ასეთი ლირიკული ტირადა რამინისა მთავრდება პოეტის სიტყვებით:

بتهنای سخنهای سرایان

که گویند آن سخن مهر آزمايان (۱.۳, ۲۶۵)

„მარტოობაში ლექსებს გალობდა,
რომელსაც შეყვარებულები ამბობენ“.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ვირო რამინს ახასიათებს, როგორც ორძალის დამკვრელს, ძველად კი დამკვრელები პოეტებიც იყვნენ (შრდ. „მგოსანი“ — ქუსანი — „მესაკრავე“). ნეზამის „ხოსროვ-ო შირინში“, სადაც ირანის ისლამადელი ყოფაა ასახული და რომელსაც ფალაური წყაროები ასაზრდოებს, დამკვრელები ნაქნს და ბზრბედი პოეტებად გვევლინებიან და ხოსროვისა და შირინის გრძნობათა გამომხატველ იმპროვიზაციას ქმნიან. არ არის გამორიცხული, რომ ასეთი ყოფილიყო რამინი. ამ ეჭვს გვიღრმავებს სხვა გარემოებაც. ჩვენი აზრით, „ვენს-ო რამინის“ გმირთა უმეტესობა საკუთარი სახელით არაა პოემაში გამოყვანილი. موبد (მოვბად) საზოგადო სახელია, იგი ცეცხლთაყვანისმცემელთა ქურუმს აღნიშნავდა, მაგრამ „ვენს-ო რამინში“ ასახულა დრო, როცა უმაღლესი მოვბადი, ანუ უმაღლესი ქურუმი უმაღლესი ადმინისტრაციულ ინსტიტუტად ქცეულა. „ვენს-ო რამინში“ რომ მოვბადი საკუთარი სახელი არაა, ჩანს ზარდის სიტყვებიდანაც, რომლითაც ის მოვბადს მიმართავს: ვიროს ქვეყანაში ერთი ნაწილი შენ ძალად მოვბადს გვეძახისო (۱.۱۷۳ دور موبد گرو هی خوانندگت) პოემის ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი გმირის, ძიძის, საკუთარი სახელი ჩვენ არ ვიცით, იგი იხსენიება როგორც ديدا (‘დიდა’). რამინის მეგობრის სახელი گوگ ამ გმირის განსაზღვრებაა (ნიშნავს: „კარგის მთქმელი“) და არა საკუთარი სახელი, იგი რამინის კეთილი მრჩეველი იყო და სახელიც ასეთი აქვს შერქმეული. არც چيرو ჩანს საკუთარი სახელი. იგი მისი პარალელური ფორმის შაპრ-ბანჟს (‘დედოფალი’) შემოკლებული სახეობაა. და ბოლოს, თვით რამინ არ გვეჩვენება საკუთარ სახელად. გორგანისეე განმარტებით, რამე ანუ რამინ ნიშნავს კარგს, ხოლო ძველი ლექსიკონები სიტყვა რამეს განმარტავენ როგორც ლეგენდარულ მეჩანგეს, ხოლო ჩვენი პოემის გმირის სახელს მეჩანგეობას უკავშირებენ, რადგან „ის დიდად მომლხენი და დროისტარების მოყვარული იყო“ (ბორჰან-ე ყუთე, გვ. 931). ყველაფერი ეს გვიბიძგებს, გამოვთქვათ ეჭვი: ხომ არ არსებობდა

აღმოსავლეთში სიმღერები (მსგავსად, მაგალითად, მაჯნუნს, ლეჟონს მიწერილი ლექსებისა), რომელთაც რამინს მიაწერდნენ, ხომ არ გამოიყენა იგი გორგანნი და ჩვენს პოემაში ხომ არ ისმის მათი მისუსტებული, შორეული ჰანგები? აღვნიშნავთ რა ამას, არ გვაფიწყდება ი. ს. ბრაგინსკის მიერ გამოთქმული მეტად საინტერესო მოსაზრება უფრო ადრინდელი მოვლენის შესახებ: რამ ავესტას ენაზე მესაქონლეობის მფარველი ღმერთის სახელია, ხოლო ენს—სოფლის თემს ნიშნავს, ამიტომ ამ პოემაში მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის ღვთაებათა დამეგობრების ძველთაძველი ამბავი ხომ არ შემოგვრჩაო (И. С. Брагинский, О „самой безнравственной“ поэме и ее смысле. сб. Фахриддин Гургани, Вис и Рамин. Перевод С. Липкина. М., 1963, გვ. 16).

გორგანის პოემას ემჩნევა, რომ რამდენიმე სხვადასხვა ვარიანტის სიუჟეტის კომპილაცია უნდა იყოს. ამით ჩვენ იმის თქმა არ გვინდა, რომ ამ პროცესის ავტორი გორგანია, შეიძლება, ეს კომპილაცია მანამდე მოხდა, უპირველეს ყოვლისა ეს ემჩნევა პოემის „აზრსა და იგავს“ ე. ი. იდეას, — პოემაში ერთმანეთშია არეული მაზდეანური და მაჰმადიანური დოგმები (აქ უნდა გვახსოვდეს, რომ გორგანმდე ეს ვერსია მუსულმანური სამოსელით შეეძლოთ შეემოსათ აგრეთვე მის წინამორბედებსაც, გორგანის მიერ გამოყენებული სპარსული ტექსტის შემქმნელებსაც). მაგრამ არანაკლებ ეტყობა ეს პროცესი პოემის შინაარსს.

ვ. მინორსკიმ შენიშნა ის შეუსაბამობანი, „რომელიც“ ენს-ო რამინის“ გორგანისეულ ტექსტში სუფევს. ასე, მაგალითად, მას შემდეგ, რაც მოაბადმა ვისს სცემა ლალატისათვის, იგი მარავს გაეშურა. და აქ მას შაჰრო გამოეგება. შაჰრო მარავში ყოფილა, ჩვენ კი ეს არ ვიცოდით. ასევე, ვიროს წინააღმდეგ წამოსული მოაბადი „გორაბს მოვიდა ლაშქრითა, სადა ვისის სახლი და სადგომი იყო“. გორაბი კი რამინის ცოლის, გულის, საცხოვრებელი ადგილია. ვ. მინორსკი ასეთ შეუსაბამობებს ფალაურტიან ტექსტის გადმოკეთების შედეგად მიიჩნევს. აქ, მაგალითად, ის ფიქრობს, ომიანობის დროს ვისი დროებით გორაბში გაუხიზნავთ⁴³. მისი აზრით, ფალაურ ტექსტში უნდა ყოფილიყო სათანადო შინაარსის შემცველი თავი. ეს რომ ასეა, იქიდანაც ჩანს, რომ ვისი ექვეიანობს: რამინი გორაბში მას უღალატებს და სხვას შეიყვარებს. ჩანს, ის იცნობდა გულს ჯერ კიდევ მაშინ, როცა გორაბში იყო. არის სხვა შეუსაბამობანიც. სამ მათგანზე უთითებდა მ. მაჰჯუბი, რომელთაგან ერთი დიდაც დამაფიქრებელია: პოემიდან ვიცოდით, რომ ვისი და რამინი ერთსა და იმავე ძიძასთან იზრდებოდნენ. მაგრამ შემდეგ, რამინი გზაში ვისს დაინახავს და პირველად განიცდის ამას. თავისთავადაც ძიძასთან საუბარში ვისს პირ-

⁴³ გვ. 416 ، فخرالدين

ველად ესმის რამინის სახელი⁴⁴. ვფიქრობთ, ვისისა და რამინის ამბის ზოგ ვერსიაში აღმოსავლური ეპიკის ერთად აღზრის ეს მომენტი ან არ იყო და იგი მან შემდეგ შეიძინა სხვა სიუჟეტების გავლენით, ანდა იყო ის, მაგრამ ასევე ცნობილი, ამ შემთხვევაში, პირველის გამომრიცხავი სიუჟეტური ხერხი, ქალის უცბად დანახვა და მოწონება არ იყო და შემდეგ ისესხა. თავის დროზე ჩვენ შესაძლებლობა გვქონდა კიდევ რამდენიმე ასეთ შეუსაბამობზე მიგვეითებინა⁴⁵. ერთი ასეთი შეუსაბამობა კარგად შენიშნა ლ. მემარნიშვილმა⁴⁶.

შეუსაბამობანი პოემაში ბევრია, მაგრამ ისინი ორი სახისაა და გარჩევა უნდა⁴⁷. ასე, მაგ., პოემის დასაწყისში მოაბადის წვეულებაზე ვხვდებით ვინმე ფერი ვისს (۳۶, ۱۹ و ۱۰۰), რომელსაც შემდეგ მოაბადი შაჰროს ქალიშვილად გაგვაცნობს. ამ წვეულების დროს კი პოემის გმირი ვისი ჯერ დაბადებული არაა, შეიძლება გვეფიქრა, რომ ეს ვისის დაა. მაგრამ აქი იმავე წვეულებაზე შაჰრო მოაბადს ეუბნება, ჯერ მე ქალიშვილი არ შემძენიაო (۴۱, ۴۴). ამავე დროს რა ვუყოთ იმ ფაქტს, რომ ამავე წვეულებაზე ვხვდებით რამინს და ვიროს. ვირო პოემაში რამინის კბილადაა გამოყვანილი (۱۹۹, ۱۰) და, ამდენად, ის ამ წვეულებას, საექვოა, დასწრებოდა. ყოველ შემთხვევაში, რამინი ვერ დაესწრებოდა, რადგან ისიც შემდეგ დაიბადა (ის ხომ ვისთან ერთად იზრდებოდა). და მაინც არ შეიძლება ვიფიქროთ, ეს ადგილი არ ეკუთვნის გორგანის, რომ იგი ინტერპოლატორთა ნახელავია.

პოემაში ჩვენთვის სრულიად მოულოდნელად ჩივის ვისი:

وگر رامين همه خوبی و زیست
 تو خود دانی چگونگی دلگیریست
 ندارد مایه جز شیرین زبانی

نجويد راستی در مهربانی (۱۳۸, ۱۷۵)

„რამინია და, ლამაზი და მშვენიერი კია,

თვით იცი, რა გულწარმტაცია,

[მაგრამ] ცარიელი ტკბილი სიტყვაა

[და] სიყვარულში სიწრფელეს არ დაგიდეცა“.

⁴⁴ გვ. ۱۲۲ و رامين

⁴⁵ ვის რამინიანი, გვ. 14. ა. გვახარია, მ. თოდუა, „ვისრამინის“ ერთი შეუსაბამობის გამო, „ლიტერატურული საქართველო“, 1964, № 43.

⁴⁶ ლ. მემარნიშვილი, მკითხველის შენიშვნა, „ლიტერატურული საქართველო“, 1964, № 37.

⁴⁷ ზოგი ადგილი ამაოდ იწვევს ე. მინორსკის ჩაფიქრებას. მაგ., სავალდებულო არ იყო მოაბადის წვეულებაზე მაინცდამაინც ირანის ქაშირიდან ყოფილიყო სტუმარი და არა ინდოეთის ამავე სახელწოდების ქალაქიდან. ასედაც არავითარი შეუსაბამობა არა გვაქვს, რადგან იმავე წვეულებაზე არიან სტუმრები მაჩინიდან და ბერბერიდან.

რამინს ჯერჯერობით ვისისგან ასეთი შეფასება არ დაუმსახურებია.

რამინს მობეზრდა ვისის სიყვარულით გამოწვეული ათასი ფათე-რაკი და მოაბადს პროვინციაში გამწესება თხოვა. მეფე სიხარულით დათანხმდა; რამინი გამოსათხოვრად მიდის ვისთან. ვისი მას კუმტად მიიღებს, ჩანს, არაა რამინის გადაწყვეტილებით კმაყოფილი. რამინიც გულს აჰყვავს და სატრფოს ცივად მოშორდა. მაგრამ ვისმა შეიგნო თავისი საქციელი და რამინს ბოდიში მოუხადა. ისინი ისევ ნეტარებენ ერთად და ერთმანეთი უყვართ. რამინი გორაბს მიდის, იქ ცოლს ირთავს და ისევ ვისის სიყვარული როცა მოუვლის, შესარიგებელ წერილში წერს: „შენი ბრალი იყო, შენ გამაძევო (از پشیمانان ۱۲). მაგრამ ვისს არ გაუძევებია იგი, პირიქით, დარჩენას ემუდარებოდა. ვავიხსენოთ ისიც, რომ სხვა დროს, აშქუფთიღევანის ციხეში ჩაკეტილი ვისი თავისთავს უწყურება რამინის წასვლის შემდეგ. რატომ არ დაგიჯერე, რამინ, და როცა მიდიოდი, მეც თან რატომ არ წაგყვით (۲۴۴, ۲). მაგრამ ჩვენ ხომ ვიცით, რომ რამინს ასეთი წინადადება არ მიუცია ვისისთვის და ვერც მისცემდა, რადგან იგი თან იახლა მოაბადმა ლაშქარში. რამდენიმე ბაითის შემდეგ (۲۴۶, ۴۵) თავად ვისი ჩივის: „გამოუშვებლობლად წამივიდა ღიჯნური“ (شاد یار و مرا نکرده یارو). აშკარაა, აქაც თავი უჩენია პოემის სიუჟეტურ სხვაობებს.

ამ შეუსაბამობებს კვერს უკრავს და აღრმავებს არაპოემისეული მასალებიც. ცნობილია, და ლიტერატურაშიც მიუთითებენ⁴⁸, თუ რა ცუდად იხსენიებს ვისს თვით ისეთი ბილწისიტყვა მწერალი, როგორც ზაქნა-ნა: ვისისა და რამინის ამბის წამკითხველი ქალისგან სათნოების იმედი ნუ გექნებათ⁴⁹. ჩანს, იყო ამბები ვისისა და რამინის შესახებ, რომელშიც ვისი ალბათ აღვირახსნილ ცხოვრებას ეწეოდა და რამინიც მისი სათანადო პარტნიორი უნდა ყოფილიყო. ამ უკანასკნელის შესახებ ასეთი აზრის დანაშრევი იგრძნობა დარიგებაში, რომელსაც პოემის მიხედვით ვირო ვისს აძლევს: „ამას რად არ მითხრობ, თუ რამინს შიგან ნივთი რა ნახე ესეთი, რომელ ყუელასა იგი გამოარჩიე? საჭურჭლესა შიგან რა უც ჩანვისაგან და ძალისაგან კიდე? მისი მეტი რა იცის, რომელ ჩანგი მორთოს, ჩამოჰკრას და ზედა შეუტკმოს? ნიდაგ მთვრალი იზახის, ვითა მტერიანი, მიწყით მისი ტანისამოსი ხამართა თანა დაწინდულია, ური-

⁴⁸ Е. Э. Бертельс, История персидско-таджикской литературы, М., 1960, 33-285. ვის რამინი, 33. 16.

⁴⁹ کلیات عبید زاکانی باتصحیح ومقدمه عباس اقبال، تهران، ۱۳۳۲. 33. 55.

ანი მისნი არიფნია, ხარაბათნი მისნი ნადიმნია, არ ვიცი თუ შენ
სადა შეისწავლე იგი და რასთვის ესრე გამიჯნურდი მისთვის?“
(172, 173—174).

ვიროს ეს სიტყვები სწორი თუ არ იყო, ვისს ხომ შეეძლო შეე-
ტია: ტყუი, რამინი ასეთა არ არისო. მაგრამ აი, რას პასუხობს იგი:
„რაცა გიბრძანებია, ყველა მართალია... რაცაღა იქმნა, იქმნა! აწ თქუმა
და ნანვა აღარას გუერგებისო“ (172, 172—173, „ვისრა“. 106, 10). არ-
სად გორგანანს პოემაში რამინი ჩვენ არ გვინახავს ამ როლში. პოემაში
მას საამისო არაფერი უჭირს, რომ მიკიტნებთან ღვინის ფასად ტანისა-
მოსი დაავიროს. გორგანანს პოემის გმირი რამინი ტახტის მემკვიდრე
უფლასწულაა, რაინდი, მდიდარი. ფვიქრობთ, აქ თავი იჩინა ვისისა და
რამინის რომელიღაც სხვა რომანმა, სადაც ჩვენი გმირები ასეთებად
იყვნენ დახატულნი.

ესი და რამინი, როგორც შეყვარებული ჯუფთი, მოხსენებულია
კლასიკური ხნის პირველი პოეტების ლექსებში, მაგრამ, სამწუხაროდ,
იქ მათ სიყვარულსაა მხოლოდ ხაზი გასმული და სხვა რამ ინფორმაცია
მათზე არა გვაქვს. ბევრს ვერაფერს იძლევიან აგრეთვე ძველი ლექსი-
კონებიც. ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ‘ამდ
ალ-დინ ჭაყრბ ქერმანანს (გ. 1391 წ.) მესნევი „მოჰაბბათ-ნამე“, სადაც
სხვა შეყვარებულ წყვილთა გვერდით რკინისა და მაგნიტის თავში ვისსა
და რამინზე ასეთი ცნობა გვაქვს (რადგან ძველს ამ თვალსაზრისით ჯერ
არავენ შეხებია და, შეიძლება, ამ კუთხით ბევრი არც იცნობდეს, მოვი-
ტანთ ამ ცნობებს მთლიანად):

حکایت ویس

چنین دیدم که وقتی ویس دلبند
که رامین داشت با او مهر و پیوند
نگه دار اساس عهد یاران
سزاوار اساس دوست داران
شناسای رموز دلربایی
طلب کار نشان آشنایی
گهی شمع شبستان ظریفان
حریف آب دندان لطیفان
گهی ساقی بزم شهریاران

تهالی صفت تخت تاجداران
 کمند دلبری افکنده بدوش
 کمان عنبرینش گوش تا گوش
 ز چشم مست او عشاق مخمور
 بشوخی گشته در آفاق مشهور
 بخردی جرمی از رامین بر نجید
 بکلی دامنش از وصل در چید
 همی انگیخت هر دم صد بهانه
 که دارد در فراقش جاودانه
 نوشتش ده تجبت نامه رامین
 که نتوانست برد از خاطرش کین
 تو کردی خسته تیغ زبانت
 تمیترسی که از خویش برانم

* * *

چو بشنید این سخن آهن گران شد
 تو پنداری که قولش از زبان شد
 بزاری گفت کز احوال ایشان
 تو هم یک قصه بشنو زین پریشان

حکایت رامین

شبى مهر سپهر چهر رامین
 که بودش آستان ویس بالین
 قبای لطف بر قامت بریده
 زشوقش ویسه پراهن دریده
 بلطف شمع جمع عشق بازان
 بقامت سرو باغ دلنوازان
 جهان زودیده رسم عشقبازی

چو از ویسه اساس دننوازی
چراغ مجلس صحبت نشینان
نواهای سرود نازنینان
پریشان خم گیسوی ویسه
که بودش سرمه خاک کوی ویسه
دلش شیر محبت خورده در مهد
بیایان برده در کوی وفا عهد
فتاده صیت عشق او در آفاق
بدو خواننده ارادت نامه عشاق
ببزم ویسه آمد مست و طافح
نشان ز بخشش از چهره واضح
برسم عربده تندی همی کرد
شکراب ساغر زهر همی خورد
حدیثی چند گفتش گاه خفتن
که اینجا عیب باشد باز گفتن
چو از خواب مستی گشت بیدار
مگر یاد آمدش از خشم و پیکار
بویسه گفت کای مقبول خاطر
چه گشت امشب ازین شوریده صادر
جوایش داد کای درد تو دارو
کلام اللیل یمحوه النهار

* * *

اگر داری هوس بنشین و بنویس
خطا پوشی ز سیرت نامه ویس
بتندی گر ز من آمد گناهی
زهر عفو تو دارم عذر خواهی
سزد گر عفو تو عذرم پذیرد
که لیلی خرده بر مجنون نگیرد

چو مقناطیس دید این عذر خواهی
 که بر صدق هوا دادش گواهی
 کشیدش در کنار و عذر میخواست
 که چون باز آمدی شکرانه بر ماست

„ვისის ამბავი

ასე მინახავს, რომ ერთხელ საამთ ვნსი,
 რომელთანაც რწმინს სიყვარული და კავშირი ჰქონდა,
 შეყვარებულთა პირობის საფუძვლის დამცველი,
 მიჯნურთა საფუძვლის შესაფერისი,
 თვალწარმტაცობის სიფაქიჯის აღიარება,
 ნაცნობობის ნიშნის მაძიებელი,
 ხან გონებამახვილთა საწოლის სანთელი
 [და] ნატიფთა ტკბილი ჰარიფი,
 ხან [კი] მეფეთა ნადიმის მწლე,

გვირგვინოსანთა ტახტისა.

გულწარმტაცობის ქამანდი [რომ] ეყარა მსრებზე
 [და] ამბრის მშვილდი აქეთ-იქით [რომ ჰქონდა].
 მისი მთვრალი თვალებისაგან მიჯნურები—მთვრალნი
 [რომ იყვნენ],

კეკლუცობით ქვეყნის კიდემდე რომ გავარდნია სახელი,—
 სულ მცირე მიზეზით გაბრაზდა რამინზე
 [და] ჩამოშორდა.

წამლაუწუმ ათას საბაბს იმიზეზებდა,
 [და ემუქრებოდა] არასოდეს არ გავიკარებ აქლოსო!
 მიწერა მას ათი სასიყვარულო ბარათი რწმინმა (?),
 მაინც ვერ შეძლო მისი გულიდან გადაედო მტრობა:
 შენ მოქანცე ჩემი ენა (?)
 არ გეშინია, რომ ჩემგან გაგაგდო!

* * *

ეს რომ მოისმინა რკინამ, დაუმძიმდა,
 გეგონებოდა, ენა ველარ მოიბრუნაო.
 ტირილით უთხრა: იმათი ზღვომარეობისა
 შენც მოისმინე ერთი ამბავი ამ დაფანტულიდან.

რამენის ამბავი

ერთ ღამეს ცის მზის სახის მქონე რამენი,
რომელსაც ვნისის ზღურბლზე ეძინა,
წყალობის კაბა პქონდა ტანზე მორგებული,
მისი სიყვარულით ვისას პერანგი დაეხია,
მოტრფიალეთა კრებულის სანთლის წყალობით,
გულის მაამებელთა ბალის საროს ტანით.
ქვეყანას მიჯნურობის რიგი მისით ენახა,
როგორც ვნისის მეოხებით—საფუძველი ნეტარებას.
თანამეინახეთა მეჯლისის ჩირაღი

[და] სატრფოთა გალობის ჰანგები, (?)
კულულების ხვეულები ვნისის თმისა,
ვისთვისაც ვნისის ქუჩის მტვერი სურმა იყო.

მის გულს სიყვარულის რძე აკვანში ესვა
[და] ერთგულების ქუჩაში პირობა შეესრულებინა,
მისი სიყვარულის ამბავს ქვეყანა მოევლო

[და] მიჯნურები სასიყვარულო წიგნს მით კითხულობდნენ.
ვნისის ნადიმზე მთვრალი და გაღეშილი მივიდა,
მისგან შეურაცყოფის ნიშანი სახეზე ეტყობოდა.
ჩხუბს როგორც შეეფერებოდა, ცხარობდა,
შაქრისბაგვიანი შხამის სასმისს სვამდა.

რამდენიმე ამბავი [ისეთი] უთხრა მას ძილის დროს,
რომ [მისი] აქ განმეორება საძრახისია.
როცა სიმთვრალის ძილისგან გამოფხიზლდა,
თითქოს მოაგონდა ჩხუბი და უთანხმოება,
ვნისს უთხრა: შეებაგ გულისა,
რა მოხდა ამელამ აქ უსიამოვნო ამბებისაგან?
უპასუხა: ჰე, შენზე დარდი წამალია.
„წუხანდელი ნათქვამი წარხოცა დღემ“.

* * *

თუ სიყვარული გაქვს, დაჯექი და დაწერე.
ცოდვა ვნისის საქციელის წიგნით დაფარე,
სიფიცხით თუ შეგცოდე,
ყველა შეცოდების პატიებას ვითხოვ.
ხამს, რომ შენმა შეცოდებამ ჩემი ბოდიში მიიღოს,
რადგან ლეაღი მაჯნუნთან შარზე არაა.

როცა მაგნიტმა ნახა ეს ბოდიში,
 ვნების სიწრფელეზე მოწმედ დაუდგა.
 ჩაიკრა გულში და უბოდიშებდა;
 რადგან დაბრუნდი, მადლობელი უნდა ვიყოთ“⁵⁰.

ეს ეპიზოდი ბევრი რამით არის საყურადღებო. ვისი, რომელიც დახასიათებულია როგორც „მეფეთა მეჯლისის მწე“, გამოყვანილია მეტად ჭირვეულ სატრფოდ, რომელიც სულ მცირე რამეზე შარსა დებს რამინს და გაძევებით ემოქრება. ამავე დროს ის მეტად შემწყნარებელი გამოდის, ხოლო რამინი—უხეში. რამინი არ ჩანს ამ ბალადაში სამეფო გვარისა, ის სხვისი წყალობით ცხოვრობს, მემუსიკეობასა და ქეიფში ატარებს დროს, მთვრალი დადის და უშმაწურ სიტყვებს ისვრის თვით მაღალი საზოგადოების წარმომადგენელთანაც კი. ვფიქრობთ, ჭაყმა ქერმანის ამ ბალადას უშუალო კავშირი უნდა ჰქონდეს რამინის იმ სახესთან, რომელსაც ვისთან საუბარში ვირო გვიხატავს. რამინი აქ გვევლინება თავისუფალი ხელობისა და ქცევის ლამაზ ტრუბადურად, რომელსაც მაღალი საზოგადოების ბანოვანთა გულები დაუტყვევებია. ეს სახე მოაბადისა და მარკოზ მეფის ახლო ნათესავის რომანტიკულ სახეს მერე უნდა შერწყმოდა. არც ისაა გამორიცხული, რომ ეს შერწყმა ვისისა და რამინის რომანის ჯერ კიდევ ფალაურ ლიტერატურულ ვერსიებში მომხდარიყო.

ყურადღებას იქცევს ფრაზა, რომელსაც რკინა ეუბნება მაგნიტს: „მათ (ე. ი. ვისისა და რამინის) მღვთმარეობაზე შენც ერთი ამბავი მოისმინე ამ დაფანტულისაგანო“. თუ „დაფანტული“ აქ შეჭირვებულის სინონიმი არაა, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამით ვისისა და რამინის ამბავია დახასიათებული (როგორც ხალხში გავრცელებული თუ თავ მოუყრელი).

⁵⁰ کلیات عماد لنینგრადის სალიტოვ-შჩედრინის სახ. ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, 83v—108 r (იხ. Дорн, 407, 76 r—102v).

ОШИБКИ ПЕРЕПИСЧИКОВ РАННИХ ВЕКОВ ПОВТОРЕННЫЕ
КЛАССИКАМИ ПОСЛЕДУЮЩИХ ВРЕМЕН

Ошибки, допущенные первыми переписчиками персидских рукописей, вводили в путаницу не только читателей, а подчас и классиков последующих времен, повторяющих некоторые поэтические образы автора искаженного текста. Здесь мы приводим два примера:

1

В одной главе „Лейли-о Маджнун“ у Неẓāmī так описан сад:

لاله ز ورق فسانده شنگرف
کافتاده سیا هیش بر آن حرف
زلفین بنفشه از درازی
در پای فتاده وقت بازی
غنچه کمر استوار میکرد
پیکان کشیی از خار میکرد
گل یافت ستبرق حریری
شد باد بگشواره گیری
نیلوفر از آفتاب گلرنگ
بر آب سپر فکند بی جنگ
سنبل سر ناه باز کرده
گل دست بدو دراز کرده
شمشاد بجعد شانه کردن
گلنار بناز دانه کردن
نرگس ز دماغ آتشین تاب

Здесь в каждом байте—один вид декоративного растения: لاله ('тюльпан'), بنفشه ('фиалка'), گل ('роза'), نیلوفر ('водяная лилия'), سنبل ('гиацинт'), شمشاد ('бук'), نرگس ('нарцисс'). Наше внимание привлекает байт, в котором речь идет о бутоне:

غنچه کمر استوار میگرد
پیکان کشیی ز خار میگرد

Но, во-первых, غنچه ('почка, бутон')— не вид декоративного растения, а во-вторых, не у всяких бутонов имеются „стрелы шипов“ (پیکان از خار). Все издания¹ и привлеченные в них персидские списки сохранили лишь эту форму: غنچه (В некоторых списках вообще не читается этот байт, видимо, переписчики воздержались от такого алогизма)².

По нашему мнению, здесь было слово خفچه, которое значит „растения, имеющие много шипов, красными и круглыми плодами“ (Борһан-е қатъ, стр. 761), Crataegus, что еще первыми переписчиками было принято как غنچه ('бутон, почка')³.

1. نامه لیلی و مجنون حکیم نظامی گنجه ای بتصحیح وحید دستگردی، چاپ دوم [تهران]، ۱۳۳۳، стр. 96. نظامی گنجوی، لیلی و مجنون، متن علمی و انتقادی بسمی و اهتمام ازدر علی اوغلی علی اصغر زاده و ف. بابایف، مصحح متن علمی و انتقادی ی. ا. برتلس، مسکو، ۱۹۶۵، стр. 183.

² См. рукопись Института рукописей им. К. С. Кекелидзе АН Грузинской ССР. Р—623, 106 г.

³ Ср.: „Разбухла почка и хранит в колчане шипы, что встанут в круг ее венчанья“. (См.: Низами, Лейли и Меджнун. Перевод с фарси Павла Антокольского. М., 1957, стр. 89). В этом переводе не всегда поняты не только сложные поэтические образы поэмы, но и простые выражения. Так, напр., в предыдущем байте زلفین понят как „два локона“. Автору подстрочника здесь, видимо, показалась форма арабского двойственного числа. Но в таком случае надо прочесть з о л ф а й н и (как в таджикском издании поэмы. См. Низоми Ганҷави, Достони Лайли ва Маҷнун. Ба чап таъйёркуанда А. Деҳоти, дар зери таҳрири С. Айни. Сталинобод, 1948, стр. 94), что противоречит метрике данного стиха: — — | — — | — — | — — |
Здесь имеется персидское слово з о л ф й н ('цеп, кольцо'. См.: Борһан-е қатъ, стр. 1027).

Интересную картину дает анализ подражаний сюжету Нежамй. В первой его назире „Маджнун-о Лейля“ (1299 г.) Хосрова Дехлеви (1253—1325) повторяется это описание и среди других байт есть и такой:

غنچه بدر آمد از شبستان
پر شیر شدش ز ابر پستان⁴

Здесь уже нет несуразницы в смысле атрибутов бутона, но в принципе от этого суть дела не меняется,—байт о бутоне выделен.

Видимо, через сто лет после создания Нежамй поэмы в списках уже имелась эта ошибка переписчика, что и повторил Хосров Дехлеви.

В других подражаниях этой поэмы дело обстоит иначе. В соответствующей главе Хелалй (—1529) два раза говорит, о *غنچه* но оно представлено не как декоративное растение, а как деталь розы:

گلها همه سر زدند از گل
واز خنده گشود غنچه را دل
.....
گل بیشتر از رسیدن خویش
افراخت از غنچه خیمه در پیش⁵

Так поступает и другой подражатель ‘Абдй-бек Ширази (р. в 1515):

شد غنچه لاله گرد گلزار
آویزه لعل را نمودار⁶

⁴ امیر خسرو دهلوی، مجنون و لیلی، متن علمی و انتقادی و مقدمه از طاهر احمد اوغلی محرم اوف، مسکو، ۱۹۶۵، стр. 167

⁵ Бадриддин Хилоли, Осори Мунтахаб. ТартибдиХандаи китоб ва муаллифи муқаддимавау тавзеҳот Қамол Айнӣ. Сталинобод, 1958, стр. 276.

⁶ عبدی بیک شیرازی، مجنون و لیلی بتصحیح ابوالفضل هاشم اوغلی رحیموف، مسکو، ۱۹۶۶، стр. 109

Даже в тюркской версии Фузӯли (1498—1556) читаем:

ياغدردی سحاب ژاله داشن
اول داشله ياردی غنچه باشن
.....
درک ایلدی غنچه رمز وایما
گل آدینه اچدی میک معما⁷

Такою же картину видим [и в „Лейли-о Маджнӯн“ (1489) Мактабӣ:

هر خار ز گل کاید باغی
هر غنچه ... (деф.)⁸

Хеләли, ‘Абди-бек Ширази, Мактабӣ, Фузӯли догадались, что здесь отдельно выделить байта о *غنچه* не логично, но так как им не было известно, что это результат ошибки переписчиков, они, не решившись выкинуть его из традиционной картины сада *Незәмй*, стали описывать как компонент цветов.

II

Одно известное стихотворение *Дақӣқӣ* (—977 г.) начинается так:

در افکند ای صنم ابر بهشتی
زمین را خلعت اردیبهشتی
زمین بر سان خون الوده دیبا
هوا بر سان نیل اندوده مشتی
بطعم نوش گشته چشمه آب
برنگ دیده آهوی دشتی
بهشت عدن را گلزار ماند
درخت آراسته حور بهشتی

⁷ فضولی, لیلی و مجنون, ترتیب ایدهنی ورداقتورو پروفه سورح. آراسلی⁷

باکو, ۱۹۵۸, ۱۰۱-стр.

⁸ Рукопись Института рукописей им. К. С. Кекелидзе АН ГССР, Р—262, 10.

چنان گردد جهان هزمان که در دشت
 پلنگ آهو نگیرد جز بکشتی

„Райское облако, о, красавица, накрыло
 Землю весенним (ордибехштским) халатом.
 Земля похожа на окровавленную дилу,
 Воздух подобен синему мешти⁹.
 Родник стал нектаром по вкусу,
 А по цвету—глазом степной газели.
 Цветник подобен райскому саду,
 Дерево — разукрашенной райской красавице.
 Так вращается этот мир (такой он есть)“...

Последнюю строку этого фрагмента читают и толкуют по-разному¹⁰. Е. Э. Бертельс, видимо, здесь читает *kūštī* ('борьба'):

„Таким становится мир с каждым мгновением, что в степи
 Леопард хватается за газель только, чтобы поиграть с ней“¹¹;

Так понят этот байт и во французском переводе:

کنج باز یافته، دقیقی و اشعار او، گردآوردۀ محمد دبیر سیاقی،
 У Дабір-е Сийақи читается *мшті* ('вид ткани'), а не *шті* стр. 74, 1334, تهران ('красивый'). Последняя форма встречается у Шабля Но'манӣ (стр. 42, 1335, تهران, جلد اول، شعر العجم، شبلی نعمانی), Хушанга Мо-стоуфӣ (стр. 56, تهران, شعرای بزرگ ایران، تهران، 1335). А. Мирзоева (Рудаки и развитие газели. Сталинабад, 1958, стр. 28. Далее: А. Мирзоев), Ш. Хусейнзода, (Адабиёти Тоҷик. Сталинобад, 1954, стр. 91. Далее: Ш. Хусейнзода). Но таким чтением нарушается гармония компонентов байта, (برسان — برسان) *мшті* Е. Э. Бертельс понимает как *moštī*: „Воздух—словно рука напоенная мускусом“. (Е. Э. Бертельс, История персидско-таджикской литературы. М., 1960, стр. 163. Далее: Е. Э. Бертельс, История), что, конечно, неверно.

¹⁰ Этот байт вообще не читается в некоторых текстах (См.: نمونه ادبیات стр. 19, 1926, مسکو، صدرالدین عینی، جمع کنندہ: رудаکی و تاجیک، جمع کنندہ: صدرالدین عینی، مسکو، 1926, стр. 19. Составление, примечания и редакция И. С. Брагинского, переводы В. В. Державина и В. В. Левика. Сталинабад, 1949, стр. 127; Рудаки. Вступительный очерк, составление и примечания И. С. Брагинского, переводы В. В. Державина и В. В. Левика. Сталинабад, 1955 г., стр. 123).

¹¹ Е. Э. Бертельс, История, стр. 163.

„Le monde se fait chaque jour plus aimable et l'on dirait que la panthère me saisit que par jeu la biche“¹²;

А. Челидзе:

„იმგვარ შეიქმნა დღეს ქვეყანა, რომ მინდორ-ვეღშო
ვეფხვს ახლა მხოლოდ საჭი და ოდ თუ უნდა შეველი“¹³.

(„Таким стал мир, что в поле ныне леопадру только для того нужна газель, чтобы бороться с нею);

А. Е. Бертельс, С. Шервинский:

„Вступит и газель в поединок с барсом,
Так прекрасен мир, так цветы манят“¹⁴;

Н. Османов:

„Каждый миг мир станвится таким, что кажется,
Барс не хватает газель, кроме как у бить“¹⁵.

А. Мирзоев *کشتی* читает как *кушти*¹⁶ и понимает его как зооастринский зонар¹⁷.

کشتی значит ‘борьба, единоборство’ (М. А. Гаффаров, стр. 658). Это действие, в котором *دو کس برهم چسپند وخواهند* (стр. 1649) „два человека пристают друг к другу и один хочет сбить с ног другого“; *نبرد وپیکار و مصارعت. و بهم چسپیدن دو پهلو ان ییکدیگر و کوفتن و افکندن یکدیگر را بر زمین (فرهنگ علی اکبر نفیسی،* стр. 2803) ‘борьба, сражение; состязание. Пристать двух пахлаванов друг к другу и сбить противника с ног’. Борьба, единоборство; *کشتی گرفتن* ‘бороться, мериться силой’ (Б. В. Миллер, стр. 401). Поэтому толкование Е. Э. Бертельса и французской антологии опирается скорее на

¹² Z. Saïâ, *Antologie de la poésie persane textes choisis par Z. Saïâ. Traduits par G. Lazard, R. Lescot et H. Masse.* 1964, стр. 50.

¹³ ირანელი ლირიკოსები. თარგმანი ირანულიდან ა. ქეღვიძის მიერ. თბილისი, 1936, стр. 250.

¹⁴ Антология таджикской поэзии—под редакцией А. Бертельса и С. Шервинского. М., 1957, стр. 50. Ср. Ш. Хусейнзода, стр. 91 (*гӯшти*—‘борьба’).

¹⁵ А. М. Мирзоев, стр. 39.

¹⁶ Ашъори х, амасрони Рӯдакӣ. Сталинобод, 1958, стр. 282.

¹⁷ Там же, стр. 395.

интуиции, чем на содержание текста. Не кажется убедительным понимание и А. Челидзе,—леопард не занимается борьбой, тем более с газелью. У А. Е. Бертельса и С. Шервинского передано настроение стиха, не опираясь на данные текста (в предложении подлежащим является не „газель“, а „леопард“).

В толковании Н. Османова не учтены грамматические особенности языка. Если گشتی считать глаголом, как это делает исследователь, то перед нами форма, образованная یای حکایت которая исключает употребление предлога جز. Не убедительным кажется нам чтение и толкование А. Мирзоева,—зороастрийский зонар даже в метафорах не может иметь ничего общего с барсом и газелью.

По нашему мнению, здесь имеется слово گشتی (gašti), значения которого такие: پاسبان و نگهبان و پاسبان شب و خوشی و شادی و صحت و تندرستی و مسرور و شادمان و خوشحال (فرهنگ علی اکبر نفیسی، стр. 2905 'сторож, караульщик; ночной сторож; мир, веселье, здоровье, благополучие; радостный; радующийся, веселый'. У борхāн-а گشت тоже самое, что سیر ('прогулка, гуляние', (برهان قاطع، стр. 1819).

Дақйқй хочет сказать: всем известно, что леопард хватает газель, но сейчас прекрасный весенний день умиротворил даже хищного леопарда, он не хватает газель, а, наоборот, гуляет с ней.

Такой поэтический образ часто встречается в восточной поэзии. В поэме „Вис-о Рамин“ Фахр ал-Дйна Горганй (XI в.) читаем:

¹⁸ „Что овец пасут волки“ — که میشان را شبان بودند گرگان

¹⁹ „Онагр со свирепым львом цил воду“; — همی با شیر بیشه خورد گور آب

У Мо‘езй (1048—1121):

²⁰ „Степная газель мирно существует со львом“; — آهوئی دشتی امان یابد ز شیر مرغزار

ویس ورامین از فخر الدین اسعد گرگانی، تصحیح ماگالی تودوا و الکسندر گواخاریا، تهران، ۱۳۴۹، ۵، ۳۲۵

¹⁹ Там же ۳۲۵، ۹

²⁰ Стр. 1303 علی اکبر دهخدا، امثال و حکم، جلد سوم،

У Руставели:

„თხა და მგელი ერთად სსოვლეს“²¹ — „Паслись вместе волк и коза“.

По-видимому, слово گشتی у Дақийи неправильно было истолковано еще в средние века, иногда его читали и понимали как کشتی (‘корабль, судно’). Это видно из одного байта „Вис-о Рамйн“:

²² — نگیرد یوز آهوی شکاری — „Гепард не может поймать дикуую газель“, особенно из одного варианта это байта:

²³ — نگیرد یوز آهو بی سماری — „Гепард не может поймать газель без лодки“ и его дословного грузинского перевода: „ავაზა უბავრდ თხასა ვერ შეიპყრობს“²⁴.

Этот вариант и следует восстановить в тексте „Вис-о Рамйн“ несмотря на то, что он возник в результате недоразумения²⁵.

²¹ შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1968, 1582. 4.

²² Стр. 121, ويس ورامين،

²³ مثنوی ویس و رامین تصنیف فخر الدین اسعد الاسترآبادی الفخری الکرگانی، بتصحیح کپتان ولیم ناسولیوس صاحب و منشی احمد علی صاحب، به اهتمام کپتان صاحب، کلکته، ۱۸۶۵، стр. 111

²⁴ ვისრამიანი., ტექსტი გამოსაცემად მომზადდეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ალექსანდრე გვახარიაშ და მაგალითოდ უამ. რედაქტორი გიორგი წერეთელი, თბ., 1962, გვ. 102.

²⁵ С. Иорданишвили также показала лодка для барса неподходящей: „Из-за полноводья мы вынуждены перевозить ловчего барса в лодке, чтобы поохотиться на козла“. (Висрамини, Перевод С. Иорданишвили. Тб., [1966 г.], стр. 78).

ქართული წარმოშობის სპარსელი კომეტები

როგორც ცნობილია¹, ერთ დროს ნებისთი თუ უნებლიეთ ირანში მოხვედრილმა არაერთმა ქართველმა დიდ წარმატებებს მიაღწია იქ როგორც პოლიტიკის, ასევე ხელოვნების სარბიელზე. მათ შესახებ სპარსულ წყაროებს შემოუნახავს სანდო ცნობები. ამათგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ცნობილია ორი ძეგლი: ესქანდერ მუნშის (1560—1634) „თარნ-ე ‘აღემ ნარ-ე ‘აბბასი“ („აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორია“) და მირზა მოჰამმად თაჰერ ნასრ-აბბადის (1618—1690) „თაჰქერე-ე ნასრ-აბბადი“ — („ნასრაბადელის თაჰქერე, (ლიტერატურის ისტორია)“). არასპარსულ წყაროთაგან ქართველ მოღვაწეთა შესახებ ირანში ყურადღებას იქცევს სომეხი მემბტიანის ზაქარია კანაკერცის „ქრონიკა“² „ნასრ-აბბადის თაჰქერეში“ ციტირებულია ექვსი ქართული წარმო-

¹ ვ. ფუთურიძე, ქართველი მოღვაწენი ირანის კულტურულ ასპარეზზე, ანალები, ტ. I, თბილისი, 1947, გვ. 287.

² მისი ქართველობასა და საქართველოსთან დაკავშირებულ ადგილების გერმანული თარგმანი თავის დროზე გამოსცა ბ. დორნმა. იხ. B. Dorn, Beiträge zur Geschichte der Kaukasischen Länder und Völker aus morgenländischen Quellen. III. Erster Beitrag zur Geschichte der Georgier. Memoires de l'Academie imperiale des sciences. VI serie, t. sixieme. SPb, 1845, გვ. 1. ახლანდ ქართულად გამოიცა ასეთი ადგილების ვ. ფუთურიძისეული თარგმანი (იხ. ესქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1970).

تذکره نصرآبادی، تألیف میرزا محمد طاهر نصرآبادی اصفهانی،
با تصحیح وحید دستگردی، تهران، ۱۳۱۶ — ۱۳۱۷

Закарий Канакерци, Хроника. Перевод с армянского, предисловие и комментарий М. О. Дарбинян-Меликян. М., 1969. ქართველობა ირანში, ეტყობა უძველესი დროიდან ცხოვრობდა. ირანელი მეცნიერი ქასრაენ თავის წიგნში „ჩემელ მაყალე-ე ქასრაენ“ („ქასრაენის ორმოცო სტატია“) გაკერით ეხება რა ამ საკითხს, მიუთითებს ქართველთა უძველეს კოლონიებზე ირანში. მისი აზრით, გორჯ ძველად ვარან ფორმით იხმარებოდა (სასანიდები ქართველებს ასე იხსენიებდნენ). ამ უქანასენელს უკავშირებს ქასრაენ სოჰბურ ვრაც და სლაჟურ გრუზ

შობის სპარსელი პოეტი: ქაახოსროვ-ხანი, ზეჟანალ-ბეგი, სოჰრან-ბეგი, ქაზლ-‘ალ-ბეგ მომთაზნი, შირმარდნ-ბეგი და ‘ალ-ბეგი (მაუჯი). ამათგან ქაზლ-‘ალ-ბეგ მომთაზნის ერთი ლექსი ქართულად თარგმნა დ. კობიძემ.

XVII საუკუნის ირანში ქართველთა აქტიურობა ირანის კულტურის ასპარეზზე გასაგებიც არის, თუ გავიხსენებთ იმ როლს, რასაც საერთოდ ქართველობა თამაშობდა სეფიანთა კარზე. თითქმის მოსალოდნელი იყო, რომ ეს ელემენტი შემდეგ დაკარგავდა თავის იმ ერთადერთ, გარეგნულ ქართულ, იერს და გამუსულმანებულ ქართველთა ქართველობის კვალი წაიშლებოდა. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, ტერმინი გორჯი შედგომდა და დარჩა გასპარსებულ თუ გაქურთვებულ ქართველობის ნაწილს ირანში.

ქართული წარმოშობისა და საამისო ნიშნად გორჯის გვარად მატარებელ თვალსაჩინო სპარსულ პოეტებს ყაჯართა დინასტიის (1779—1925) პერიოდშიაც ვხვდებით. აქ გვინდა შევეხოთ რამოდენიმე პოეტს, რომელთაც ჩვენი საზოგადოება ჯერ არ იცნობს და რომელთა სახელები

ფორმებს. გორჯიდან წარმოებულად მიიჩნია მას გორჯ, ხოლო ამ უკანასკნელიდან მისი არაბიზებული ადგილმდებარეობა ჯორჯი-ი. ქასრაგის აზრით, ირანული სოფელი გორჯან (گرجان) ოდესღაც აქ ჩასახლებული ქართველების სამკვიდრო უნდა ყოფილიყო. ასეთივე აზრს აძლევს მკვლევარი ხორასნის სოფელს გორჯუნანს (گرزوان) ქასრაგი თვლის, რომ 'ემნდ ქათბე ესჰაჰანის სელჩუყთა ისტორიაში ქართველთა, ე. ი. جرج-ის ნაცვლად შეცდომით خزر „ხაზარი“ იკითხება (او اوغل السلطان في بلاد خاهازي) ქასრაგი საერთოდ აფრთხილებს მკვლევარებს, ასეთი შეცდომანი ხელნაწერებში ხშირი იქნება და მხედველობაში იჭონიეთო) იხ.: გვ. 291—293, 1957 'چهل مقاله كسروی، تهران'.

გორჯი ჰქონდათ ფსევდონიმად ირანში მცხოვრებ არა მარტო პოეტებს, არამედ საერთოდ ყველას, ვინც ოფიციალურად თუ არაოფიციალურად ამ ნებსის ტარებას ისურვებდა, ამით ისინი თავიანთ წარმომავლობას უსვამდნენ და უსვამენ ხაზს. ასეთები იყვნენ, მაგალითად, ძმები კალიგრაფები ჭარჰან-ბეგ გორჯი და აბდ-ალ-ლაჰ გორჯი. (აქ შეიძლება გვეხსენებინა ქართველი პოეტი მეთამ გურჯი, რომელმაც ეს ნებსა ალბათ არაქართულ წრეში ყოფნის დროს აირჩია. რაც შეეხება მის სახელს, იგი ნიშნავს სწორუბოვარს, უცალოს. ასეთი სახელი ბევრს ერქვა აღმოსავლეთში, მათ შორის ცნობილია პოეტები: მეთამ გოჯარანი, მეთამ ლჰურნი, მეთამ ჰამადანი, მეთამ ახლდგურანი, მეთამი ქანანი, მეთამი ჰარაგი და სხე).

⁵ დ. კობიძე, აბდ-ორ-რაჰმან ჯამი, თბილისი, 1966, გვ. 64.

⁶ ჭარჰან-ბეგის მიდამოებში დღესაც შევხვდებით ბევრ ქურთს, რომლის ოფიციალური გვარია გორჯი, ისინი ყოფილი ქართველები არიან. ასევე, ჰამადანის ახლოს არხანფულში, თითქმის ნახევარი სოფელი ატარებს ამ გვარს. არ ვიცი, ძველად რა იყო, მაგრამ დღევანდელ ირანში არ ჩანს იმის ნიშნები, რომ ამ გვარის მატარებელთა ასეთი არჩევანი რაიმე სახის წინააღმდეგობას აწყობდეს.

და ლექსები ირანელებს საუკეთესო პოეტთა ანთოლოგიებში აქვთ შეტანილი. ისინი ბევრ მეცნიერს ქარაჯელებად (ქალაქია თეირანის ახლოს) მიაჩნია, რადგან ქართველი (ვორჯი) და ქარაჯელი (ქარაჯი) სპარსულად ერთნაირად იწერება.

1. ახთარი

ირანელი მეცნიერი ებრაჰიმ სეჰანი თავის წიგნში, რომელიც ყაჯართა დინასტიის დროინდელ სპარსულ ლიტერატურას ეძღვნება, გვაცნობებს, რომ ვინმე მირზა აჰმად გორჯინ დაუწერია ჭათაბ-ალ-შაჰის მეფობის (1797—1834) დროის სპარსული ლიტერატურის ისტორია (თახქერე), მაგრამ ვერ მოუშთავერებია, ისე გარდაცვლილა. მისი საქმე დაუგვირგინებია ჭაჭელ-ხანს⁷.

ვინ იყო ეს მირზა აჰმად გორჯინ?

თეირანის უნივერსიტეტის ხელნაწერთა საცავში ინახება ერთი სპარსული ნუსხა, რომელიც დაწვრილებით ცნობებს გვაწვდის ქართული წარმოშობის ამ მკვლევარზე:

اختر اسمش احمد بيگ اصلش از ولايت گرجستان و از خانه زادن
سلاطين صفويه است مولدش دار السلطنه اصفهان و در خدمت بعضی از
اولاد كريم خان از زمرة مهربان و چندی امراء آن سلسله را از چاکران
و پس از آن مدتی بمنادمت امير جليل نامدار سليمان خان قاجار محسود
اقران بود و در آن اوان بر منظر یکی از وشاقان ماه روی عنبرین موی
گلغذار آفتاب رخساران سرکارش نظری بود و گاهی بر پایش بزاری
سری سودی و بسریر خامه بر صفحه نامه بنامش غزل سرودی تا آنکه امير
جليل را از اطوار طرفین سوء ظنی حاصل بلی [شعر] درسوخته پنهان
نتوان داشتن آتش * ما هیچ نگفتم و حکایت بدر افتاد * از اتفاقات در همان
اوقات اختر بختش از اوج شادی روی بحضض نهاد و دیوانش مطلق نظر
امير معظم افتاد در اثنای مطالعه با بیانی که از اشاره گذشته تصریح به
نام معشوق شده بود رسید آتش غیرت در کانون خاطرش زبانه کشید
و اطفای آتش غضب را بجز از آب تیغ ندید حسب الامر آن امير جليل
زبان آن بیچاره بریده آمد و پرده راز نهانش دریده پس از آن به اصفهان
شتافت و بتحریر تذکره مشتمل بر احوال و اشعار شعرای معاصرین

⁷ ابراهيم صفائی، نهضت ادبی ایران در عصر قاجار، تهران، ۱۹۵۵، ۵۹-۸۰.

که مدتی بود منظور نظر داشت پرداخت هنوز با تمام نرسیده یار رسیده
عمرش باخر رسید و زبان بریده در کام خاموشی کشید جهان فانی را بدرود
و در تیره تراب غنود برادر کپترش نشاطی کتاب مزبور را بدارالخلافه برده
که از نظر اقدس خاقانی گذرانیده باشد بعد از شرف استان بوس و عرض
کتاب چندی از قرب آن استان سر مفاخرت بر آسمان سود و هنوز بکام دل
شبی نغزوده بحکم اجل محقوم پی سفر برادر نشد بعد از آن اتمام آن کتاب و
شرح برخی از احوال خاقان گیتیستان و الحاق احوال و اشعار بعضی از شاه
زادگان عظام بعده اهتمام مقرب الخاقان فاضل خان جارچی باشی که شایسته
آن امر بود مقرر گشت و بعد از اتمام مسمی بانجمن خاقان آمد خلاصه مردی
بود خوش روی و تند خوی و باندک ناملایمی از دوستان و بیگانگان رنجیده
و تیغ هجا نظما و نثر از نیم کشیدی و باین واسطه اکثری از مردمان را از
مجالستش احتراز بود و باب التیام کمتر کسی از بیم هجا بر روی خاطرش می
گشاد شعر را خوب میشناخت و شکسته را خوب مینوشت در اوانی که
در شیراز بود با فقیرش کمال و داد و نهایت اتحاد بود و اکثر فقیر را جلیس
بود صاحب دیوان است لیکن دیوانش در این اوقات از نظر پنهان است
آنچه از اشعارش ممکن باشد ثبت آمد

- [۱] حسرت نظاره در دل مرغ قفس
خرمن گل ریخته بر سر بازارها
- [۲] من در سماع از اینکه حدیث تو میروم
ناصرح با این خیال که گویشم به پند اوست
- [۳] ترا که غیر جفا رسم آشنائی نیست
عجب که بخت ترا با من آشنا بکنند
- [۴] باقصه محشر بجهان عیش حرام است
بس مصلحت آنست که باور نکند کس
- [۵] دلم مرغ گرفتار که از این آه و فریادش
بدام هر که میافتد همان دم سازد آزادش

- [6] بمجس تا که من نشسته ام برجای نشیند
از آن ترسد که چون بنشست بنشینم بپهلویش
- [7] خلاف آن کند هر کار گفتم بارها اورا
کنون دانسته ام این باز میدانم چه میگویم
- [8] نه یادم کردی و نه رفتی از یادم چه خوش بودی
چنان کز یاد خود بردی اگر میرفتی از یادم
- [9] خجل ز ماه رخت آفتاب خاوری ادا
چه سود از اینکه نیاید بکار روز سیاهم
- [10] مجوی جرمی از من در این چمن که من اختر
خزان رسیده بهارم سموم دیده گیاهم
- [11] بوقت کشتنم آهی ز سینه سرزد و آه
نشد که کشته تیغ تو بی گناه شوم
- [12] کشتی و خوشم که دامن ترا
گیرم فردا باین بهانه
- [13] پیمان شد حدیث دل ز بس گفتیم و نشنیدی
سر آمد رشته الفت ز بس بستیم و بشکستی
- [14] نه ز خم خارو نه بیم خزان نه غیرت گلخن
خوش آن مرغی که در گنج قفص بکرفت ماوای *

ახთარი. მისი სახელია აჰმად-ბეგი, წარმოშობით გურჯისტანის
ველშათიდანაა, სეფიანის სულთნების მონათა ნაშვირია. დაბადებულა სა-
ტახტო ქალაქ ისპაანში, ქარმ-ხანის მემკვიდრეებთან დაახლოებულ
ჯგუფში [იყო] და იმ გვარის ამირებს ემსახურებოდა. ამის შემდეგ ერთ-
ხანს დიდი ამირას, სახელოვანი სოლემან-ხან ყაჯარის რჩეული იყო. იმ

حاج میرزا علی اکبر نواب منجم شیرازی، متخلص به بسمل پسر *
آقا علی ابن محمد اسماعیل بن محمد مهدی، تذکره دلگشا 200، 201
تذکره دلگشا (فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، مجلد دهم،
نگارش محمد تقی دانش پژوه، تهران، 1336، 1923، 200)

ხანებში ერთ მხესავით [ელვ არე] ღაწეების, ამბრის თმისა და მთვარის სახის [მქონე] ღამაზის სახეზე ეჭირა თვლი. ერთ ხანს მას ქვეთინით ფეხებში უვარდებოდა და მის სახელზე ღაწელებს თხზავდა. სანამ დიდმა ამირამ ორივეს საქციელზე ცუდი არ იფიქრა [ლექსი]: „ხანძრის ღროს ცეცხლის დამალვა შეუძლებელია, ჩვენ არაფერი გვითქვამს და ამბავი მაინც გაერცელდა“. და აი, მაშინ მისი ბედის ვარსკვლავი ნეტარების ტატნობიდან ძირს დაეშვა, მისი [ლექსების] დღეწანი დიდმა ამირამ ნიშანში ამოიღო და კითხვის ღროს წააწყდა განმარტებას, სადაც ნართულად სატრფო იყო ნაგულისხმევი, ექვიანობის ცეცხლი გონების კერაზე აუგიზგიზდა და რისხვის ხანძრის ჩასაქრობად ხმლის წყალზე მეტი ვერა ნახარა. იმ დიდი ამირას ბრძანებით იმ საცოდავს ენა მოაჭრეს და ხვამიადის ფარდა დაეხა. ამის შემდეგ ისბაანს გაეშურა და შეადგინა მიმოხილვა თავისი ღროის პოეტების ცხოვრებისა და შემოქმედებისა, რომელთაც გარკვეული ღროის მანძილზე თავად იცნობდა. და ის-ის იყო, ამთავრებდა [ამ შრომას], რომ სიცოცხლე დაუმთავრდა და ენამოჭრილი გაჩუმების ხახაში შთაინთქა. თავისი წუთისოფელი გაათრია და ბნელ სამარეში მიიძინა.

მისმა უმცროსმა ძმამ ნეშბთიმ ზემოთ ხსენებული წიგნი სატახტო ქალაქში (თეირანში) წაიღო, რათა ხაყანის წმინდა თვალებისთვის ეჩვენებინა. [მისი] ზღურბლის კოცნით განდიდებისა და წიგნის მირთმევის შემდეგ ერთხანს იმ ზღურბლის ახლოს დიდების თავი ცას მიაწვდინა და გულის ნებაზე ჯერე ერთი ღამეც არ მოესვენებინა, რომ განაგები სიკვდილის ნებით [თავისი] ძმის კვალს გაჰყვა. ამის შემდეგ იმ წიგნის დამთავრება და განმარტება ქვეყნის დამპყრობი ხაყანის ცხოვრების ზოგი ამბისა და ზოგ დიდებულ უფლისწულთა ლექსებისა და ცხოვრების შესახებ ვალად იღო ხაყანის უახლოესმა კაცმა ქაზელ-ხან ჯარჩიზაშიმ, რომელიც ამ საქმისათვის შესაფერისი იყო, დაასრულა იგი და „ნაჯომან-ე ხაყან“ (‘ხაყანის საზოგადოება’) უწოდა.

ღამაზი კაცი იყო, ფიცხი ხასიათისა. ვინც არ უნდა ყოფილიყო, მეგობარი თუ გარეშე, ცოტა რამეზე გაუბრაზდებოდა და გალექსილი თუ პროზაული სატირის მახვილს ქარქაშიდან იძრობდა. ამიტომ ბევრი მასთან ურთიერთობას გაურბოდა და კეთილგანწყობილების კარს მისი სატირის შიშით ნაკლებად უღებდა.

ლექსი კარგად იცოდა, შექასტეს კარგად წერდა. როცა შირაზში ცხოვრობდა, ქაყნრთან ახლო მეგობრობა და ურთიერთობა ჰქონდა. და უმეტესად ქაყნრის თანამეინახე იყო.

დღეწანი ჰქონდა, მაგრამ მისი დღეწანი დღეს აღარ ჩანს. აი, რაც მის ლექსთაგან შეიძლებოდა მოგვეტანა:

- [1] გალიის ფრინველის გულში სიმძიმელი, ვარდის კონა დაცვენილი ბაზრის კარებთან.
- [2] მე შენ ამბავს ვუგდებ ყურს, მაგრამ ჩემს დამრიგებელს ჰგონია, მას ვუსმენ,
- [3] შენ, რომელმაც ურთიერთობაში ვნების გარდა არაფერი იცი, მიკვირს, რომ ბედმა შენი თავი მე გამაცნო.
- [4] განკითხვის დღის ამბებით, ქვეყნად განცხრომა ჰარამია, სჯობს, კაცმა არ დაიჯეროს [ეს].
- [5] ჩემი გული დატყვევებული ფრინველია, რომლის ამდენ გოდებისაგან მახეში გაბმულს შეეცოდებათ და იმავე წამს აახატებენ.
- [6] მეჯღოსში სანამ მე არ დავჯდები, არ იკავებს აღგილს, ეშინია: რომ დაჯდება, მე არ მოვუჯდე გვერდით.
- [7] რასაც ვეტყვი, ყოველთვის იმის საწინააღმდეგოს აკეთებს, ახლა გავიგე, კვლავაც გავიგებ, რას ვეტყვი.
- [8] არც მომიგონე და არც გადამიხვედი გონებიდან, რა კარგი იქნებოდა, ისე, როგორც შენ გადამიგდე გონებიდან, მეც მაგიწყდებოდე!
- [9] შენი ლოყების მაგარისა აღმოსაფლეთის მხეს რცხვენია, მაგრამ რად ვინდა, ჩემს შავს დღეს არაფერში არგია.
- [10] ამ წალკოტში ნუ ეძებ ჩემში სილაღეს, რადგან მე, ახთარი, დაჭირებული გაზაფხული ვარ და სამუშაოდავლილი წალკოტი.
- [11] ჩემი მოკვლის დროს ოხვრა ვულისგან აღმოხდა, არ იქნა, უდანაშაულოდ ვიქნე მოკლული შენი ხმლით.
- [12] მომკალი და მიხარია, რადგან კალთაზე მოგეკიდები ხვალ ამ მიზეზით.
- [13] დამთავრდა [ჩემი] გულის ამბავი, ამდენი ვითხარი და არ მისმინე, გათავდა მეგობრობის ძაფი, ბევრი ვბანდე და [შენ კი] სწყვიტე.
- [14] არც ეკლის ჩხელეტა, არც ჭირხლის შიში, არც აბანოს ღუმელის სიფიცხე, კარგადაა ის ჩიტი, გალიის კუთხეში რომ იპოვნა ბინა“.

როგორც ამ წყაროდან ირკვევა, მწრზნ აჰმად გორჯი და აჰმად-ბეგ ახთარი ერთი და იგივე პიროვნებაა. როდის დაიბადა ის, ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ „თაზქერე-ე დელგომუსს“ ავტორის ცნობით, ის ჯერ კიდევ ქერიმ-ხანთან ყოფილა დაახლოებული (ეს უკანასკნელი ირანში მეფობდა 1750—1779 წლებში), ხოლო ჭათჰ-ალის მეფობის (1797—1834) წლებში გარდაიცვალა (1816 წ.). თავისი ცხოვრების პირველი ნაწილი მას ისპაანში გაუტა-

რება, მეორე — შირაზში, მესამე — თეირანში. როგორც ვ. პერჩი გვაუწყებს, თხზულების წერა მას 1812 წ. დაუწყია⁹. მეფეებთან და უფლისწულებთან მისი ახლო ურთიერთობა გვაფიქრებინებს, რომ შეიძლება იგი საკმაო გავლენის პირი ყოფილიყო. ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ცნობა, რომ მას ჰქონია დნვანი. დნვანი ეწოდება ლირიკული ლექსების (ლაზელების) კრებულს, სადაც თავმოყრილია ლექსები ანბანზე. ჯერ მოდის ანბანის პირველ ასოზე დამთავრებული რითმის მქონე (ლაზალი მონორიმია) ლექსები, შემდეგ — მეორე ასოზე დამთავრებული რითმის მქონე ლექსები და ა. შ. ვიდრე ანბანის ბოლო ასომდე. ასეთი კრებული, ბუნებრივია, ყველა პოეტს არ ჰქონდა სპარსულ ლიტერატურაში. დნვანი მხოლოდ რჩეულთა ღვაწლის შედეგი იყო. და აი, ერთი ასეთი რჩეულთაგანი ყოფილა ახთარი.

ახთარი არა მარტო პოეტი ყოფილა, არამედ, როგორც აღინიშნა, მკვლევარიც, ავტორი ესოდენ მნიშვნელოვანი მეცნიერული თხზულებისა. უწერია მას პროზაც, კერძოდ, მის პროზაულ სატირულ ნაწარმოებებზე აშკარად გვითითებს „თაზქერე-ჟე დელგოშს“.

ყურადღებას იპყრობს ზემოთ მოტანილი წყარო იმითაც, რომ იგი გაგვაცნობს ახთარის ძმას ნეშათის, ისიც პოეტი და ლიტერატორი იყო, მან მოუარა ძმის შემკვიდრებას და თეირანში ხაყანთან (ჰათჰ-ალე შაჰთან) წაიღო. თეირანის ხელნაწერთა საცავები იცნობენ ამ ფსევდონიმის მქონე ორ პოეტს: მოჰამმად ბაყერ-ბეგ ნეშათისა და მირზა აბბას ნეშათის¹⁰. პირველი მათგანი ახთარის ძმაა. მას ქვემოთ შევხვებით.

ბუნებრივია, ასეთი მნიშვნელოვანი პოეტი მხოლოდ ლიტერატურული ფოლიანტების კუთვნილება არ იქნებოდა და მიუხედავად იმისა, რომ ახთარის დნვანი არ ჩანს, მისი ლექსები სპეციალისტებს ზეპირად სსომებია. ზემოთ მოტანილი ბაითები სწორედ მისი ლაზელებიდანაა (ამაზე უთითებს მათი რითმა, — გაურითმავეი ტაეპებიდან ბაითი ლირიკული ლექსისთვისაა დამახასიათებელი და არა მესნევისთვის).

ახთარი მარტო ერთი წყაროთი არაა ჩვენთვის ცნობილი. როგორც მაღალი პოეზიის ნიმუში, ოთხი ციტატი, ოთხი ბაითი, მისი ლექსებიდან, შესულა კრებულში „სონბოლესთან“, რომელიც ირანის საუკეთესო პოეტთა ნიმუშებს აერთიანებს.

ჰედაჯათი ძირითადად იმეორებს „თაზქერე-ჟე დელგოშს“ ცნობებს ახთარის შესახებ.

⁹ Verzeichniss der persischen Handschriften von. W. Pertsch, Berlin, 1888, N 664.

¹⁰ გვ. 1927 (ხელნაწ. № 2999) تذکره دلگشا.

من قصایدہ

- [۱] هنگام سحر که ظلمت و نور
آمیخت بهم چو مشک و کافور
انجم لرزان و چون نلرزد
باد سحری و بینوا عور
گیتی خندان و چون نخندد
وارسته ز ظلم شام دیجور
- [۲] دیدی آخر که آن خار ابله
کرد کاری که قدح او کردم
پس ازین گر ... زن اورا
... نامردم

قطعه و غزلیات

- [۳] با قصه محشر بجهان عیش حرام است
پس مصاحبت آنست که باور نکند کس
- [۴] در شب آدینه انگوری که در خم میکنم
نیم آن را بهر حرمت وقف مردم میکنم
- [۵] دم از وارستگیا میزدم گفتا بلی رستی
پس از کویم برو گفتم روم گفتا توانستی¹¹

۱۱ رضاقلی خان هدایت، مجمع الفصحاء، IV. تهران، ۱۳۳۹

هدایت: ۱۵۴-۱۵۵

[1] განთიადისას, როცა სიბნელე და სინათლე
 ერთმანეთში მუშკი და ქაფურით აირია,
 ვარსკვლავები ცახცახებენ, ანდა როგორ არ უნდა
 იცახცახონ,—
 დილის ნიავი და შიშველი—უმწეო.
 ქვეყანა იღიმება, ანდა როგორ არ იღიმებოდეს,—
 დახსნილია ბნელი ღამის სიშავისაგან,

[2] ნახე ბოლოს იმ რეგვენმა ვირმა
 ისეთი საქმე ჭნა, რომ დავცინე.
 ამის შემდეგ მისი ცოლის...
 თუ არ...., კაცი არ ვიყო!

ყ ე თ ' ა და ღ ა ზ ე ლ ე ბ ი

[3] განკითხვის დღის მიზეზით ქვეყნად განცხრომა
 აკრძალულია,
 ამიტომ გვირჩევენია, კაცმა არ დაიჯეროს იგი.

[4] პარასკევ ღამეს ქვევრში რომ ვყრი ყურძენს,
 ნახევარს ხალხს ვაყფად ვუყოფ.

[5] ხსნათა შესახებ ჩამოვუგდე სიტყვა, მითხრა: კი, ხსნილი
 იქნებო, ოღონდ
 ჩემს ქუჩაზე ნუ გამოჩნდებიო.
 ვუპასუხე: არც გამოვჩნდები-მეთქი!
 მიპასუხა: შეგიძლიაო.

ამ წყაროთაგან შორს არ დგას აყუ ბოზორგის მოკლე ცნობა
 ახთარზე:

المعاصر لفتح علي شاه و اسمه احمد بيك و له تذكرة جمع فيه شعراء
 عصره لم تتم فاتمه بعد وفاته اخوه محمد با قريبيك كما ذكرناه في
 12 (ج ٤ - ص ٢٩)

آقا بزرك الطبراني، الذريعة الى تصانيف الشيعة، القسم الاول¹²
 من الجزء التاسع، تهران [1955]، ط الف، 61. الذريعة
 შემდეგში;

„მათჳ 'აღწ შჳპის თანამედროვეა. მისი სახელია აჳმად-ბეგი, ეჳუთ-
ვნის თაზჳერე, რომელშიც თავისი დროის პოეტებია თავმოყრილი, ვერ
მოამთავრა და დაასრულა მისმა ძმამ მოჳამმად ბჳყერ-ბეგმა, რო-
გორც ვახსენეთ IV ტომში, 49 გვერდზე“.

ახთარს ეხება არა ერთი სხვა სპარსული წყაროც. ხაჯამფჳრს
افشار اختر گرجی و اختر گرجی-دا میاڳنیا¹³.

ლეჳსთა კრებულს „სონზოლესთან“ დაუცავს ახთარის ოთხი
ბაითი:

اختر اسمش احمد بیگ از طایفه گرجی است

- [1] بینم اگر بیزم نهانی بسوی او
بیند چنان بغیر که او را خبر کند
- [2] بس که دید از پی نظاره بهره گذرم
میشناسد بنظر گرچه نداند نامم
- [3] میکنم وصف لبش اما ز بیم مدعی
میبرم نام زلال خضر و پی گم میکنم
- [4] کشتی و خوشم که دامن ترا
فردا گیرم باین پناه¹⁴

„ახთარი. მისი სახელია აჳმად-ბეგი, ტომით ჳართველია.“

- [1] ნადიმზე მისკენ მალულად რომ ვიყურები,
ის სხვას უმზერს, რათა მას აცნობოს.
- [2] საკმარისია მნახოს, გზაზე გავლილი,
შეხედვით მიცნობს, თუჳცა ჩემი სახელი არ იცის.

13 დოქტრ ჳიამპორ, فرهنگ سخنوران, تبریز, 1340, 31-33.

შემდეგში: ჳიამპორ

14 თეირანის უნივერსიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, № 3153,

ფერსტ კთაბჳანე მრკزي دانشگاه تهران, مجلد یازدهم, نگارش 82r-83v. ob.

محمد تقی دانش پژوه, تهران, 1340, 2112-83.

[3] მის ტუჩებს აღეწერ, მაგრამ რაყიდის შიშით
ვახსენებ ხეჯრის წყალს (უკვდავების წყალს) და კვალს ვფარავ.

[4] მომკალი და მიხარია, რადგან კალთაზე
ხვალ მოგეკიდები ამ მიზეზით“ (sic).

ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქ იქცევს აქავე ბაზორგის ცნობა: ახთარისეულ ჰოეტთა მიმოხილვა მისმა ძმამ ბაყერ-ბეგმა (ნეშფინი) განაგრძოთ. ეს მით უფრო საინტერესოა, რომ ასეთივე აზრი აქვს გამოთქმული რეზე ყოლნ-ხან ჰედნაათს, ოლონდ არა იქ, სადაც ის ახთარზე ლაბარაკობს, არამედ იქ, სადაც ძაწველ-ხანს გაგვაცნობს:

احمد بیگ اختر چندی بدین اندیشه درافتاد و کاری بیایان نا برده عمرش
بیایان آمد محمد باقر بیگ گرجی نشاطی تخلص برادر کبترش بدان
خدمت پرداخت و بانجمن نیامده در گذشت¹⁵

„აჰმად-ბეგ ახთარმა ამაზე ბევრი იშრომა და საქმე ბოლომდე არ ჰქონდა მიტანილი, რომ სიცოცხლე დაუსრულდა. მოჰამმად ბაყერ-ბეგ გორჯინი, მისმა უმცროსმა ძმამ, რომელიც ნეშფინს, ფსევდონიმით წერდა, მას მოჰკიდა ხელი და დამთავრებული არა ჰქონდა, რომ გარდაიცვალა“.

„ანჯომან-ე ხნყანი“:

اختر اسمش احمد بیگ از غلامزادگان سلاطین صفویه است در
جوانی چندی امراء زندی را خدمت کرده پس از انقراقت آن سلسله خدمت
امیر الامراء العظام و اجب الکبراء الفخام امیر ستوده رای نامدار سلیمان
خان قاجار را اختیار کرد و در انحضرت باری تمام و اعتباری ما لا کلام
یافت و همانا بایکی از وشاقان آفتاب چهره اش نظری از روی مهر داشت
با خطائی خالش مغالزه کردی و بامید وصالش غزل سرودی روزی امیر
مخدوم دیوان او را برگرفته همی خواند تا بدان غزلیا که در آن تصریح
باسم معشوق شده بود رسید آتش غیرت زبانه زده امر بقطع زبان آن
نادان فرمود پس از آنکه الت سود بزبان رفت به اصفهان شتافت و بتدارک
جمع و تالیف تذکره معاصرین افتاد الحق در جمع اشعار و ضبط اسامی
کمال سعی مبذول داشت اگرچه در انتخاب شعر و نگارش حال نه بوجه

¹⁵ هدایت، IV، 1339، 319-83.

صواب کار کرد صورت اتمام نیافته مهلت بانجام رسید برادر کهنترش محمد باقر بیگ-نشاطی تخاصص که ذکرش خواهد آمد اتمام کتاب و انجام کار برادر را همتی گماشته چون خود مرد قلیل البضاعه ضعیف الصناعه بود از عهد بر نیامده متوسل بکتاب در گاه جهان پناه خسروی شد تادر نگارش احوال و انتخاب اشعارش یاری کنند آن نیز در دار الخلافه بنحویکه در احوالش مسطور است و خواهد بود در گذشت باعتقاد فقیر موسس و متمم را هیچچیک مایه و پایه آن نبود که از عهده فهم کلام معاصرین کماهو حقه برآیند تا بجرح و تعدیل و نقد و تزییف چهرسد...

این چند شعر از انتخاب اشعار اوست

غزلیات

- [۲] چون چنین شد که رزق مقسود است
بضرورت رسد چه پخته و چه خام
شادی آنکه در جهان اختر
نخورد وقت چاشت آنده شام
- [۳] حسرت نظاره او در دل مرغ قفس
خرمن گل ریخته بر سر بازار ما
- [۴]* ز آن نه نوشم می که میترسم نشاط مستیم
همچو غمهای دگراز دل غم دلبر برد
- [۵] ترا که غیر جفارسم آشنائی نیست
عجب که بخت مرا با تو آشنا نکند
- [۶] بوی خوش تو رهبر دل گشت بکویت
نشیده کسی راهزنی راهبر افتد
- [۷] هر زمانم دل بجائی میرود
هیچکس را یار هر جائی مباد

*) ზემოთ ერთხელ მოხმობილი ციტატები სათვალავში შევკვამს.

- [۱۰] فتاده‌ایم بی دل در هوای منزل خویش
دلیل گمره و ره دور تاجه پیش آید
- [۱۱] نه اندوه جهان کاهد نه بر عشرت بیفزاید
دهد گر جام می خضرم ننوشم آب حیوانش
- [۱۲] بتی کو بامنش عهد دگر بود
به بزم غیر مردم ز انفعالش
- [۱۴] ز غیرت گرچه خنجر آخته چشم از مژه سرویش
پی نظاره رویش همان خم گشته ابرویش
- [۱۶] خاک شد از این تمنا صد هزاران جان پاک
تا تو زان سرو خرامان سایه افکندی بخاک
- [۱۷] خلاف آن کند هر کار گفتم بارها اورا
کنون دانسته‌ام این بار میدانم چه میگویم
به ارباب وفا آن بی وفا خوش نیست دانستم
پس از این باوی از اغیار میدانم چه میگویم
- [۱۸] میکنم و صف لبش اما ز بیم مدعی
میبرم نام زلال خضر و پی گم میکنم
- [۲۲] مکن که این همه دمساز اشک و آه شوم
منی که از تو تسلی بیک نگاه شوم
ز چا بکی چو مرا دید سر کند سخنی
که شکوه‌ام رود از یاد و عذر خواه شوم
بوقت کشتنم آهی ز سینه سر زده‌آه
نشد که کشته تیغ تو بیگناه شوم
- [۲۳] همچو غمزه غارت کرد ملک دل مدارائی
که این ویرانه هم از توست گر هست آن سپاه تو

[28] تا [كه؟] خون چون منى ننديش از روز جزا
كس چه دارد با تو جز كشتن چه كارم کرده

[29] از دادن دل يا كه ز خدمت
خجلك زده عشاق تو هر يك ز نگاهى
كو طاق تظاره و كو تاب تماشا
گرفتم كه بانشو خ گرفتم سر راهى

[30] كوشم كه پسند يده هر فن باشم
يكچند خلاف راى دشمن باشم
چون نور بچشم مردمان جا گيرم
تا هر كه بر و يت نگرد من باشم¹⁶

„ახთარი. მისი სახელია აჰმად-ბეგი. სეფიანის სულთანების მონათა (ლოლამთა) ნაშიერია. ყმაწვილობაში ერთხანს ზენდის ამირებს ემსახურებოდა, [მაგრამ] ამ გვარის განშორების შემდეგ დიდ ემირთ ემირის, ღირსეული და სახელოვან სოლეჰმან-ხან ყაჯარის სამსახური არჩია. მის უდიდებულესობაში სრული აუღენცია და ენით უთქმელი პატივისცემა მოიპოვა. მის ერთ ლამაზ მხევალს თვალი დაადგა და თავი ვერ შეიკავა. მის ხალებს უმღეროდა და მასთან შეყრის იმედით დაზელებს თზავდა. ერთხელ პატრონ ამირას მისი ლექსების დონეანი აელო და კითხულობდა. როცა იმ ადგილამდე მიატანა, სადაც სატრფოს სახელი იყო გაცხადებული, ექვიანობის ცეცხლი აუვიზვიზდა და იმ უმეცრის ენის მოჭრა ბრძანა. მას შემდეგ, რაც ქვეყანას მოედო, ისპანს მიაშურა და [თავის] თანამედროვეთა [შესახები] თაზქერეს შეკრებისა და დაწერის თადარიგს შეუღდა.

ქეშმარიტად, ცდილობდა მრავალი პოეტისა და მათი ბევრი ლექსებისთვის მოეყარა თავი. თუმცა ლექსის შერჩევასა და ბიოგრაფიების დაწერაში სამართლიანად ვერ გაისარჯა, [მათი] დასრულება რომ ვერ შეძლო ისე გაუთავდა [სიცოცხლის] ვადა. მისმა უმცროსმა ძმამ მოჰამმად ბწყერ-ბეგმა, რომელსაც ნეშთონ ჰქონდა ფსევდონიმად და რომელსაც [თავის დროზე] მოვიხსენიებთ, ძმის წიგნის მოთავება და საქმის დასრულება განიზრახა. [რადგანაც] თავად ხელმოკლე და უმწეო კაცი იყო, განზრახვა ვერ შეისრულა, წიგნითურთ სამეფო კარს მიაშურა, რათა ლექ-

¹⁶ ირანის მეჯლისის ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, გვ. 486, راوى، انجمن خاقان، შემდეგში; انجمن خاقان

სების შერჩევასა და ბიოგრაფიების დაწერაში მოხმარებოდნენ. ისიც, სატახტო ქალაქში (თეირანში), როგორც ეს მის ბიოგრაფიაში არის და იქნება აღწერილი, გარდაიცვალა.

ჩემი რწმენით, არც [თაზქერეს] დამწყებსა და არც [მის] მომათაგებელს, არც ერთს, იმისი შეძლება და საფუძველი არა ჰქონდა, რომ [მათ] თანამედროვეთა შესახებ როგორც ეგებოდა, ისეთი ნაწარმოები დაეწერა. რომ არაფერი ვთქვათ სხვა საქმეზე, გამართვაზე, კრიტიკაზე და სხვ

ეს რამოდენიმე ლექსი მის ლექსთაგანაა ამორჩეული:

ყ ე თ 'ა

- [2] რადგან ასეა [განაგები], რომ პური არსობისა
განსაზღვრულია,
აუცილებელს ვერ ასცდები, ასეთი იქნები,
თუ ისეთი.
რა კარგია, რომ ამ ქვეყნად ახთარი
საუზმეზე ვახშმის ჯავრს არა ჭამს!

ღ ა ზ ე ლ ე ბ ი

- [3] მის ნაღვლიან გამოხედვა სატრფოსაკენ გალიაში
ჩამწყვდეული ჩიტის გულსა ჰგავს.
ყვაილის გროვა დაუყრია ჩვენი ბაზრის შესაგლეღთან.
- [5] ღვინოს იმიტომ ვერიდები, რომ მეშინია, სიმთვრალის
ნიშატმა
გულში სხვა დარდებივით გულწარმტაცის დარდიც არ
გამიქარვოს.
- [6] შენი გაცნობა ჯაფის გარეშე არ შეიძლება, [მე მინდა
ეს ჯაფა]
საოცარია, ბედმა არ გამაცნო შენი თავი.
- [7] შენი ფშვენა კულს შენი უბნისკენ ეტიკობს,
კაცს არ სმენია ბეკობრის ეტიკობა.
- [8] გული ხან სად მიმდის და ხან—სად,
ყველას აშოროს ხან სად და ხან სად რომ არის ისეთი
სატრფო!

- [10] საკუთარი სადგურის ვნებას მივცემულვართ
გულწართმულნი,
უსაზმნო საბუთი და უსაოდგრო გჯა სანამ უნდა გვედოს წინ!
- [11] არც საწუიროთ ნადეღლი ლეგზლობს და არც ნეტარება
მატულობს
ხეიკმა რომ დენის ჯანიც ზომაწოდოს, მის უკდავების
წყალს არ დაველეგ.
- [12] კერბმა ლამაზმა ქალმა, რომელსაც ჩემთან განსაკუთრებული
აღთქმა ჰქონდა,
გამცვალა და მიმსხვერპლა მე.
- [14] თვალმა ეჭვიანობით წამწამთა ხანჯალი გაიწვავდა მისკენ,
მისი სახის მზერის მიმართულებით მისი წარბები მორკალა.
- [16] ათასი კეთილშობილი დამიწდა ამ სათხოვართ:
ის წერწეტა სარო გამოაჩინო.
- [17] რაც ვუთხარი, მის საწინააღმდეგოს აკეთებს,
აწი კი ვიცი, გავიგე, რა უნდა ვუთხრა.
დავრწმუნდი, რომ სატრფო ვერაა კარგი,
ახლა მეც ვიცი, სხვებზე რა ვუთხრა.
- [18] მინდა აღეწერო მისი ტუჩები, მაგრამ ხალხის შიშით
ხეზრის ზულღლის წყალს ვახსენებ და კვალს ამით ვიბნეგ.
- [22] ნუ იზამ, რომ ცრემლისა და თხერის ზიარად მაქციო
მე, რომელიც შენ წამსვე შევიძლია დამამშვიდო.
როცა მე დამინახავს, მყისვე დაიწყებს [თავის მართლებას].
ხვეწნა დამავიწყდება და ბოდის მოვითხოგ.
ჩემი მოკვლის დროს თხერა გულიდან აღმოხდა,
არ იქნა, რომ შენი ხმალით უდანაშაულოდ მოგვედგე.
- [23] თვალის ჩაკვრით იცვარპყო თავშეკაავების გულის სამეფო,
ეს ნანგრევებიც შენია, ის ჯარი თუ შენი იყო.
- [25] ჩემი სისხლის დაღვრის გამო შურისძიების დღეზე არ იფიქრო,
რა იცი შენ მოკვლის გარდა, [შენც აბა სხვა]
რა მიქენი.

- [29] გულის დაკარგვით ან სამსახურით დარცხვნილნი არიან შენი მიჯნურები ერთი შენი შეხედვით სადაა შეხედვის ღონე და სადაა თვალის შევლები ძალა, მგონი რომ თავხედობით ავიკელი ქვეყანა.
- [30] ვცდილობ, რომ ყოველი სიბრძნის მოსაწონი ვიყო, მტრის შეხედულებას ვეწინააღმდეგო. ხალხს თვალში სინათლედ ჩავუდგე, რათა შენ რომ შემოგხედავენ, შენთან მოვიდე“.

„ნევზრესთან-ე დარანს“ ავტორს თავის თაზქერეში მოტახილი აქვს ახთარის ლექსთა ათა ფრაგმენტა, რომელთაგან ორი სხვა თაზქერეში არ გვხვდება:

[1] پرسید مدعی که در این کو چه میکنی
دانشاد ازان شدم که ندانسته مطلبم

[2] قاصد چو نظر بر آن لب نوش کند
و آن گفتن شیرین چو شکر گوش کند
یکباره وداع خرد و هوش کند
از نامه و نام من فراموش کند¹⁷

- [1] „მკითხა რაყიფმა: ამ ქუჩაზე რას აკეთებო? მიხარია, რომ ჩემი მიზანი არ იცის.“
- [2] როცა მოუწდება იმ ტყბილი ბაგეების შეხედვა ანდა როცა მის შაქარავით ტყბილ სატუბარს უგდებს ყურს, ერთბაშად ჭკუა და გონება ეკარგება [და] ჩემს სახელს ივიწყებს“.

თავის „საჰინათ ალ-მაჰმუღში“ ცნობალი ლიტერატორი მაჰმუღ მირზე ყაჯარი ახთარს ასე გაგვაცნობს (მოკვაქვს მხოლოდ ის ფრაგმენტები და ლექსები, რომლებიც სხვა, ჩვენს მიერ ზემოთ მოტანილ, წყაროებში არ გვხვდება):

تذکره نگارستان دارا تالیف عبد الرزاق دنبلی متخلص به مفتون،
جلد اول، بکوشش دکتر ع. خیامپور، تبریز، ۱۳۴۲، 170، 83.
نگارستان دارا შემდეგში:

اختر

اسمش احمد بیگ از غلامزادگان پادشاهان صفویه بود مشارالیه چندی درسلك جامگی خواران امیر سلیمان خان قاجار بسر بردی با یکی از خواص علمان مثال آن خان والاسری و سری داشت چنانکه شاهدان خیالش گواه عشق پاکش افتاده مضامین بکرش که مصرحاً بنام معشوق بود برهان محبتش شد مشارالیه آتش غضبش زبانه کشید و زبان او را ازین سبب برید ازان جهت اختر طالعش پستی گرفته هر روزی بکاری دلخوش داشت وقتی هم بشوق جمع و تألیف اشعار شعرا هوس بهم رسانید این تصور مصداق خارجی بهم رسانیده خاك شد در غزل سرایی طبعش فی الجملة امتیازی دارد این چند بیت از قصیده و غزل از منتخب اوست

غزل

- [۱] جور چندین نپسندند بیاران یارا
روزی آید که بجویی و نیایی مارا
- [۲] اشارتی مگر امشب زیار من دارد
و گرنه غیر چه کاری بکار من دارد
ز خواریم سگ آن در ملول و بیخبران
که رشك بر من و بر اعتبار من دارد
- [۳] هزار جانها گردد در بها دهیم کم است
مگر که بوسه شیرین خود بهانکند
- [۴] جفارا هم خود امروز انتقام است
گرفتم اینکه فردایی نباشد
بهای بوسه گفتم جان دهم گفت
کسی را با تو سودایی نباشد
- [۵] سازم ز خبرهای عجب مضطرب او را
تا غیر زیاد تو بفکر دگر افتد

- [6] مردیم بحسرت ز تمنای جفایت
تا چون شود آن کز تو طلبکار و فابود
- [7] آن بیوفا نوید عیادت از ان دهد
بیمار خویش را که ازین مژده جان دهد
- [8] تا طفیل او بمحفل برمنش افتد نگاه
چون درون آید رقیبی جا دهم پہلوی خویش
- [9] گفتم نگه تو دل ز من برد
گفتا بتو کسی نگاه کردم
- [10] سگم گفتمی و خرسندم بدم گفتمی و دلشادم
که روزی برده‌یی نامم که وقتی کرده‌یی یادم
- [11] کرده ام آنچه توان کرد بعالم جزء یش
دیده ام آنچه توان دید بگیتی جز کام
بسکه دید از پی نظاره بہر ر ہگندرم
میشناسد بنظر گرچہ ندانستہ بنام¹⁸

„ახსარი

მისი სახელია აჰმად-ბეგი, სეჰნან მეფეთა მონის ნაშვიერთაგანი იყო. ეოთხანს დიდი ემირის სოლემენ-ხან ყაჯარის სამსახურში იყო. იმ ხანის ერთ ყილმანის მსგავს სასასთან ხვაშიადი ჰქონდა. იმდენად, რომ მისი ოცნება ამ სპეტაკი სიყვარულის ზოწმე გახდა, მისი უზიწო ნართაულები, რომელიც სატრფოს შეეხებოდა, მისი სიყვარულის დამამტყიცებელი საბუთი შეიქნა. ხანის მძვინვარების ცნული აღევჩნო და მას ამიტომ ენა ამოაჭრა. ამის გამო მისი ბედის ეარსკვლავი ჩაესვენა. რუდუნებით ცხოვრობდა, პოეტთა ლექსების მოგროვების წადილმა შეიპყრო, მაგრამ ეს განზრახვა რომ ვერ შეისრულა, ისე გარდაიცვალა.

ლაზელის თხზვაში მისი ბუნება გამოირჩევა. ეს რამოდენიმე ბაითი მის ყასრდათაგან და ლაზელთაგანაა ამოკრებილი (ჩვენ მოგვაქვს მხოლოდ ის ბაითები, რომლებიც სხვა თაქტურებში არ გვხვდება.— მ. თ.):

¹⁸ იხ. ხაყანაშვილის გამოცემა, გვ. 159: محمود میرزا قاجار، سفینه محمود، შემდეგში: سفینه محمود

- [1] ამდენი ტანჯვის მოყენებას არ მოგიწონებენ, სატროვოვ, ერთი დღე დადგება, ძებნას რომ დამიწყებ და ვერ მიპოვი.
- [2] მას ამაღამ ჩემი სატრუოვოგან ხომ არა აქვს რაიმე ნიშანი, აბა, ასე რომ არა, ჩემს საქმესთან რა ესაქმება.
ჩემს უბედურებაზე მისი ნაკაზიკ კი მოწყენილია, მაგრამ
ანუნშიაც არ მაგდებს ის,
ჩემზე და ჩემს აბრუზე ვინც ექვიანობს!
- [3] მას ათასი სულიც რომ მივცეთ, ცოტაა, ოღონდ თავის ტკბილ კოცნას ფასი არ დაადოს.
- [4] დღეს უნდა მოხდეს მტანჯველას განკითხვა [რადგან] მგონი, რომ ხვალე არ არსებობდეს.
ვუთხარი: კოცნის საზღაურად სულს მოვცემ-მეთქი, მიპასუხა: კაცს არ ექნება შენთან სავაჭრო გარიგებაო.
- [5] საოცარი ამბებით ვაღელვებ მას, რათა შენს გარდა სხვის ფიქრშიც ჩაეარდეს.
- [6] ჩვენ შენგან ტანჯვის მოლოდინში დავიხოცენით და რა დღეში იქნება ის, ვინც შენგან ერთვულებას ითხოვს.
- [7] ის ვერავი იმიტომ იტკობანება თავის ავადმყოფთან: განახულვებო, რომ იცის, ამ ამბისგან სულს განუტევებს [ის ავადმყოფი].
- [8] საზოგადოებაში მისი მხერა რომ მივიპყრა, როცა რაყიფი შემოდის, ჩემს გვერდით ვისვამ.
- [9] ვუთხარი: შენმა შემოხედვამ გული წამართვა-მეთქი, მიპასუხა: შენთვის როდის შემომიხედავსო!
- [10] ძალი მიწოდე და მიხარია, გამლანძღე და ვხარობ, — ერთხელ ხომ მახსენე მაინც, ერთხელ ხომ მოვაკონდი მაინც.
- [11] ამ ქვეყნად ყველაფერი გარდავახადე რისი გარდახდაც შეიძლებოდა, გარდა ნეტარებისა,

ყველაფერი ვნახე, რისი ნახვაც შეიძლებოდა, გარდა
სიამოვნებისა.

ვისაც კი თვალი შეუსწრია ჩემთვის,
ყველა მიცნობს, თუმცა სახელი ჩემი არ იცის“.

ბაჰმან-მირზა ყაჯარის, ცნობილი 'აბან-მირზას' შვილი, თავის თაზ-
ქერეში ძალიან მოკლედ გადმოგვცემს ახთარის ბიოგრაფიულ ცნობებს,
(თავისთავად იგი ახალს არაფერს შეიცავს), შემდეგ მოაქვს მისი ორი
ბაიტი, რომელთაგან ერთი ნაცნობია, ლოლო მეორე ასეთია:

هر روز در فغانم و هرشب بیاریم
یارب مباد ا چون منی این روز و این شب¹⁹

„ყოველ დღე ზოთქმაში ვარ და ყოველ ღამე ღმერთს ვუხმობ:
ღმერთო, ნუკრასოდეს ყოფილა, მე რომ მადგას ისეთი დღე
და ისეთი ღამე“

ახთარის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ გარკვეული ცნო-
ბები დაუცავს შინაგან „მაჯაჲ-ე შო'არან“,²⁰ მაგრამ, სამწუხაროდ, ის
თითქმის „თაზქერე-ე დელგოშანს“ იმეორებს.

ე. წ. დრევენ-ბეგის თაზქერეში ახთარის შემდეგი ლექსები იკითხება:

غزل

تاکی به من این جفا و بیداد
داد از ستم تو سنگدل داد
یک لحظه نمی روی ز یادم
یگبارہ ام ای که کردی از یاد
آنی که گه ستیزه جوید
گر دون ستمگر از تو امداد
لیلی ز کمر شمه تو مجنون
شیرین ز شمایل تو فرهاد
صید تو شد اختر و نخواهد
آزادی خود زدام صیاد

¹⁹ بهمن میرزا قاجار پسر عباس میرزا، تذکره محمد شاهی، 451-83.

²⁰ محک شعراع
شاملو: შამლოვის ბიბლიოთეკის ხელ-
ნაწერი, № 4096, 283 r შემდეგში:

وله

به جسم خاکیم آن کرد عشق پاک اختر
که با نحاس فرومایه کیمیا نکند

ایضاً

آن جفا پیشه کی دهد دادم
ندهد گوش چون بفریادم
ای که هرگز نمی روی از یاد
وی که هرگز نمی کنی یادم
بوفایت که دل در او بستم
بجفایت که تن به او دادم
که من از دوری تو مجنونم
که من از فرقت تو فرهادم
عشق آتش کشیده کنونم
هجر بر باد داده بنیادم
به مکافات داد گرچه کنی
ای که خون ریختی به بیدادم
گرم از وصل خود نسازی بشاد
این چه سازی که باغمت شادم
منم آن صید ناتوان اختر
گر نگاه می فکنده صیادم

ایضاً اختر

شادم که بکنج بی کسی ها
جان دادم و از غم تو رستم
گردون بیمهر و دوست دشمن
دیگر بکدام امید هستم
تو مست می غروری ای شیخ
من مست ز باده "الستم"

گوئی که مده بادلبران دل
میبود اگر دلی بدستم

وله

مراجمی بینگ بریط و نی
بسی خوشتر ز دوران جم و کی
نگارا حسرت دیدار تا چند
خدایا صحبت اغیار تا کی
مکن رسم جفا آئین خود هان
مباش ایمن ز آه بیدلان هی

منه

رقیب نیز نماند چنین بکام خود ای دل
درین بساط که نوشد می نشاط مدامی
ز دستیاری عشق است و ز کمال وی اختر
نظام نظم نظامی صفای جرعه جامی

قطعه

بروای خواجه خود ستائی چند
زاینکه داری تو زر بمن چه رسد
هم ترا زاین خلایق آخر کار
بجز از چند گز کفن چه رسد
آسمان ... کیقباد درید
تا بتو ... خواره زن چه رسد

ایضاً

خواجه مغرور حشمت است و جلال
تا از این نخوتش بجان چه رسد
د عوی جود دارد او بکسی
ندهد آب تا به نان چه رسد

گر بدی گفت شاد باش ای دل
کز بد او تو را زیان چه رسد
بر مکافات این عمل بنگر
که مر او را ز آسمان چه رسد
چرخ با بهمن و قباد چه کرد
تا به این خام قلتبان چه رسد

ایضاً

ای دغل پیشه وقت شد که اگر
دست از این داوری نداری باز
قطعه در هجات پردازم
که بماند بروزگار دراز
الحذر هان که صر فیه نبود
هیچگه صعوه را ز جنگل باز

و منه

ای ز نامت همه ز مانه بنگ
بس عجب شهره جهان شده
چند گوی ز حشمت اب و جد
چون تو خود فخر دودمان شده
من چه گویم که داند این همه کس
که چسان بوده چسان شده
ساده بودی مخنثی بودی
ریش آورده قلتبان شده

و منه رباعی

ای فرق نکرده شاخ صندل زارزن
افسانه بکردنی به کوی و برزن
گفتی که نه شیعه و سنی است فلان
همچون تو مخنث که نه مردی و نه زن

ايضاً

... که گذشته صد ره از صرصر عاد
... که کننده رخنه در سبع شداد
بر ریش کسی که دفترم بستد و برد
بر ... کسی که وعدهام کرد و نداد

بعضی دیگر از احوال و اشعار اختر را فقیر
در اخبارالیزد نوشته ام²¹

ლაზელი

სანამდის გინდა ჩემთან ეს ჯაფა და მტარვალობა,
გულქვაგ, შენს გამო მოვთქვამ, შენს გამო.
ერთ წუთს არ მშორდები გონებიდან,
შენ კი ერთხელაც არ მომიგონებ.
შენ ისა ხარ, ვისგანაც მტარვალობაში
ურჯუკი საწუთრო შევლას ითხოვს.
ლეღონ შეხი თვალის ჩაკვრით მაჯნუნად ქცეულა,
შინინი შენგან ჭარჰნდი გამხდარა.
ნადირივით გაგიბამს მახეში ახთარი და არ უნდა მას
ამ მახისგან ახსნა.

და მისივეა:

ჩემს მიწიერ სხეულზე ისეთი რამ მოიმოქმედა,
რასაც ალქიმი ვერ უზამს სპილენძს.

აგრეთვე [მისი ნათქვამია]:

ის მტანჯველი რას მომექცევა მე სამართლიანად,
როცა ჩემს ყვირილს ყურსაც არ უგდებს.
ჰეი, ვინც არაჰოდეს არ გადამიდხარ გონებიდან,
ჰეი, ვისაც არაჰოდეს არ გაგონდები.
შენს ერთგულებას დავუმონე გული,

²¹ გვ. 10 احمد بن ابی الحسن شیرازی، حدیقة الشعراء
სწავლულისა და ბიბლიოფილის ჯაჭარ სოლთან ალ-ყორანის ხელნაწერი. ამ ნუსხის
ფოტობირი თავნია ად გაგვაცო სწავლულმა თეირანში 1970 წ. 4 დეკემბერს. (ის
იღვა ხაჯანმის გამზირზე ერთ-ერთ ქარვასლაში) და სახსოვრად იქედან ოთხი ბითიცი
ამოგვიწერა.

და შენეულ ქენჯნას მივეცი.
 შენს სიშორეში მაჯნუნად ვქცეულვარ,
 შენგან განშორებულა—ჭარჰაღი ვარ.
 ცეცხლმოკიდებული მიჯნური ახლა ვარ,
 განშორებას იავარგუქნივარ.
 სამუქფოდ სამართალს თუმც იქმ,
 ჰეი, ვინც უსამართლოდ დაღვარე ჩემი სისხლი.
 თუ შენთან შეყრით არ გამახარებ,
 ამას რას აკეთებ!—შენზე ჰმუნვაც მსიამოვნებს.
 მე ის უმწეო ნანადირევი ვარ, ახთარი,
 თუმცა თვალდაცეცებული მონადირე ვიყავი.

ახთარისაა აგრეთვე [ეს ლექსი]:

მოხარული ვარ, რომ სადღაც მიკარვულში
 აღმომხდა სული და შენზე ვაებას დავეხსენი.
 საწუთრო უმოწყალო გამიხდა და მევობარა—მტერი,
 სხვა რაღა იმედი უნდა მქონდეს.
 შენ ყოყლოჩინობის ღვინით ხარ მთვრალი, შეიხო,
 მე კი—ალ-ასთამის ღვინით.
 მეუბნები, გულწარმტაცებს გულს ნუ ანებებო,
 ამას მაშინ შევძლებდი, თავი ხელთ რომ მქონდეს.

და აგრეთვე მისია [ეს ლექსი]:

მე [ღვინიანი] ჯამი ბარბითისა და ნაის ხმით,
 ბევრად მირჩენია ჯემშიდრსა და ქაის დროს.
 ლამაზო, სანამდის ეს ნაღვლიანი მზერა,
 ღმერთო, სანამ ეს უცხოობა!
 მტარვალობას ნუ იქცევს წესად,
 გულდაკარგულთა ოხვრას გაუწიე ანგარიში.

მისგანაა:

რაციფიც არ დარჩება ასე თავისი წადილშესრულებული,
 ძვირფასო,
 ამ სუფრაზე, სადაც მარად ნიშატს ეძლევა.
 სიყვარულის შემწეობითა და სრულქმნილებითაა, ახთარ,
 ნეზამნს ლექსის სიმწყაზრე, ჯამნს ყლუბის სიწმინდე.

მომწყდი, ხოჯავ, სანამდის ვინდა ასე ტრაბახი?
 შენ რომ ოქრო ვაქვს, ამით მე რა!
 ან შენც ამ ნივთთაგან საბოლოოდ
 რამოდენიმე წყრთა სულარის მეტი რა დაგრჩება.
 ზეცამ ქაჯობდის ...,
 შენც ... გარდა რა ვეწია!

ა გ რ ე თ ვ ე [მ ი ს ი ა]:

ხოჯა გაზულუქებულია და დიდებული,
 მაგრამ ეს ამბარტავნობა რას არგებს მას!
 სიუხვეზე თავს იღებს ის, კაცს [კი]
 წყალს არ მიაწოდებს.
 თუ ცული თქვა, მხიარულად იყავ, გულო,
 მისი ცული შენ რას გავნებს!
 ნახე თუ ამ საქმის მუქათად
 ზეცამ რა მიუზღოს მას!
 განგებამ ბაჰმანსა და ყობდს რა უქნა
 და ამ ყალთაბანდს რა უქნას, ნახავ!

ა გ რ ე თ ვ ე [მ ი ს ი ა]:

გაიძვერავე, ისეთი დრო დადგა, რომ თუ
 ამ საქმისაგან ხელს არ აიღებ,
 ისეთ სატირას დაგიწერ,
 რომ დიდხანს დარჩეს ამ ქვეყნად.
 ფრთხილად, თორემ, ხეირი არ დაეყრება
 არასოდეს ბელურას ქორის ბრჭყალებისაგან!

და მის განაა:

ვი შენ, ვისი სახელისგან ყამი რომ სირცხვილშია ჩავარდნილი
 და თვითკმაყოფილებით ქვეყნად რომ დიდად განთქმულხარ,
 სანამდე ბაქიობ შენი წინაპრების სახელით,
 როცა თავად სახლეულის სიამაყე გამხდარხარ.
 მე რა უნდა ვითხრა, როცა ეს ყველამ იცის,
 ვინ იყავი და რად იქეცი,—
 ჭონა იყავი, პერმაფროდიტი იყავი,
 წვერი დაიყარე და ყალთაბანდად იქეცი.

და მისგანაა [ეს] რობზ'ი:

ეი შენ, სანდალოზის ხეს ფეტვისაგან რომ ვერ არჩევ,
ქვეყნის სამასხროდ ქცეულხარ.

თქვი: მავანი და მავანი არც შიიტია და არც სუნიტო,
შენსავით ჰერმეფროდიტი ყოფილა,—არც კაცი ხარ და
არც—ქალი.

აგრეთვე [მისია]:

..., რომელიც 'ადის ქარიშხალს მოაქვს,

იმ კაცის წვერებზე, რომელმაც ჩემი რვეული აიღო და წაიღო.
იმ კაცის ..., რომელმაც პირობა მომცა და არ დამიბრუნა“.

ახთარის ლექსებისა და ცხოვრებას შესახებ ზოგი რამ დაწერილა
მაქვს „ახბზრ აღ-გეზდში“.

თავად ახთარი თავის თაზქერეში შემდეგ ავტობიოგრაფიულ ცნო-
ბებს გვაწვდის (და მოაქვს თავისი ლექსების რამოდენიმე ნიმუში):

بندۀ مؤلف را نام احمد است و تخلص اختر و والد فقير از
اقادادگان تفليس که بشرف اسلام مشرف شده و از جانب ام از
احفاد حسن پاشای ترکمان
مولدم در خطۀ تبريز واقع شده نہایت دراصفہان وشيراز نشو و
نما یافته‌ام و از خدمت دانشمندان بقدرمقدور فی الجملہ خطی و ربطی
تحصيل نموده ودرمراتب شعری آنچه سخن‌شناسان دقیقہ باب را بنظر
آيد مشخص گردد

დრდოკ زندიე მმთაბე თ თლდ მრჩომ მმლავმ აშტგალ დაშტმ მს
აზაყვავი ან დოკ გოშე ნშინი თნზოთ აქტიარ
დრინ თკ თე სნე ۱۲۲۵ (يك هزار و دويست و بيست و پنج)
هجرى است هوس اين معنى دامنگير که خيالات شعراى معاصرین را
آنچه بزعم خود رجحان داده و منتخب دانسته جمع آوری ودریک رشته
مرتبط ودر يك خريطه منخرط گردانیده که مطالعه کنندہ را حظی و افر
و بهجتی کامل دست دهد لاجرم قدری از خيالات خام‌خود نیز ایراد میشود

ملتس از مطالعه کننده این است که چشم ازستم ظریفی پوشیده
چنانکه سهو و نسیانی که لازم انسان است ملاحظه افتد
بقدر وسیع در اصلاح کوشد و اگر اصلاح نتواند ببوشد
و من الله لرشاد و منه التوفیق و علیه توکلت و الیه انیب

فی القصاید

جهان را چون طلسمی دان همه و خیال آنجا
طلبکار حقیقت را از اینجا گو برون نه پا
اگر بادوست پیوستی چه در دیر و چه در مسجد
اگر از خویشتن رستی چه باشیخ و چه باترسا
چو باید دیده بر بستن چه از گلخن چه از گلشن
چو میباید ز تن کندن چه از پشمین چه از دیبا
پی کامی که کم یابی مشو بر هر دری تازان
پی گنجی که بگذاری مرو در کام از درها
تو این می بایدت خوردن اگر تلخ است اگر شیرین
بحسرت بایدت مردن گر امروز است اگر فردا
فلک رازین چه مکروهی تو گر شادی و گر غمگین
جهان را زین چه اندوهی تو گر زشتی و گر زیبا
چو بایدت ترک جان گفتن چه در سقسین چه قسطنطین
چو باید در لحد خفتن چه جابلقا چه جابلسا
اگر از عالم نوری چه در چین و چه در ماچین
و گر از ملک دین دوری چه در شرب چه در بطحا
چها بینی و از غفلت همان نا دیده انگاری
یکی بند امل بگسل یکی چشم خرد نگشا
کیان رفتند هان بنگر وزین پس هم چها دیگر
ز بطن چارماد آید پدید وصلب هفت آبا
تو اش از جان طلبکار و تو را او خود بجان دشمن
مثال ما و این عالم حدیث آب و استسقا
گرت آیات دین باید ورت نور یقین باید
یکی دست تو سئل زن بدامان شه لولا

پیمبر خواجه عالم طفیلش عالم و آدم
 حکیم من رآنی گو مقیم بزم او ادنی
 کنایت شد زشان او اگر عرش و اگر کرسی
 عبارت شد ز نام او اگر یاسین و گر طه
 تعالی الله سرانگشتش تبارک معجز مشتش
 زحکم آن قمر منشق ز فیض این حجر گویا
 زبان درمد حتش راند اگر برجیس اگر کیوان
 کمر در خدمتش بندد اگر بهرام اگر جوزا
 بهفت اجرام فیض او چنان چون نور در دیده
 بهفت اقلیم حکم او چنان چون روح در اعضا
 اگر چه ز آدم و حوا بصورت در وجود آمد
 بمعنی شد طفیل او وجود آدم و حوا
 تویی شاهها که چون اختر تورا جبریل مدحتگو
 تویی بر مهتران مهتر تویی از والیان والا
 تورا گرسایه نور آمد عجب نبود چنین باید
 چراکز نور دارد سایه خورشید جهان آرا
 نواهی یا اوامر آنچه از صدر توشد صادر
 جزاین کس را نه در خاطر که صدقنا و آما
 رسانندی پایه بر جایی که آنجا کم رسد پای
 وصی چون تو مولایی نزیبید هر کسی الا
 قسیم النار والجنة نظام الدین و الملة
 علیم علم ربانی علی عالی اعلا
 شهنشاهی که از یزدان همی گردیده در فرقان
 بنامش انما نازل بشانش هل اتی انشا

وله

پیش که شاه خاوران بر کشد از افق لوا
 مطردچین بهم درد جوشن زنگی هوا
 پرچم این لوای زر شقه گشا شود سحر
 پرشود از شکوه وفر عرصه این کهن سرا

پیش که صبحدم بگه قافله شب سیه
عزم سفر فتد بره مرغ سحر زند در
من بعزیمت سفر لب بوداع و دیده تر
تا چه بر آید از قدر تاجه گشاید از قضا
بسته سلیم بر میان لیک نکرده جاهمان
دست بر بقیه عنان پا بر کاب بادپا
حلقه بگرد من حشر وز پی هدیه سفر
هر کس و قصه‌یی دگر هر که فسانه‌یی جدا
آن بعتاب و داوری کم پی هدیه آوری
جامه ولیک عبقری جام ولی جهان نما
وان دگری درین سخن کا وری ارمغان من
حقه لعل از یمن طبله مشک از ختا
وانکه پس از دعای شه داشت بلب ثنای شه
گفت ز خاک پای شه خواهم مشت کیمیا
جمله درین که ناگهان گشت بسینه دل طپان
وز طرفی بیوی جان خواست نسیمی آشنا
آن بت تند خو ز در گشت عیان وزین خبر
شکوه ز پای تا بسر کینه ز فرق تا پیا
غیرت سحر سامری ساخته زلف عنبری
حلقه چو مار حمیری ریخته کاکل از قفا
جامه لاله گون به بر لاله صفت فکنده سر
دست عتاب بر کمر چشم غضب به پشت پا
ابروی ناز پر ز چین چین ز کرشمه بر جبین
ز هر فشانده ز انگبین گفت چه گفت مرحبا
ای همه زرق و لاف ای هی ز چنان گزاف هی
قصد چه کار تا بکی عزم کجاست تا کجا
ترک دیار و یار اگر کرده و میکنی سفر
باری ازین چه در نظر داری و چیست مدعا
عزم کجا کدام سو بهر چه کام و آرزو
چیست بیانه هان بگو کیست مراد و انما
آن بت بیگنه کشم ساخت ز خود چو بیبشم
گفتم شد فرامشم داشتم آنچه مدعا

گفت کس دگر بین کرده عزیمتی چنین
 گفتم اگر بجرم این باید کشتنم بیا
 آن صنم بهانه جو گفت همین و تافت رو
 جان من و عتاب او قصه برق با کیا
 زین سفر مشو شم نعل فکندی ابرشم
 گر نشدی عنان کشم شوق حضور پادشا

و له

چون قضا آنکه کامگار بود
 چون قدر آنکه کامران باشد
 آنکه در چشمه سار خنجر او
 آتش و آب را قران باشد
 سر بد خواه چیست می سزدش
 چرخ اگر گوی صولجان باشد
 مجلس اوست در بسیط جهان
 آنکه در ساختش جنان باشد
 درگه اوست در مواقف دهر
 آنکه او ملجأ مهان باشد
 ابر را با کف تو منزلتی
 باشد از ابر درفشان باشد
 بحر را با دل تو دستگهی
 باشد از بحر بیکران باشد²²

„[ამ წიგნის] თქვენს მონა-მორჩილ ავტორს სახელიდ აჰმადი მქვია
 და ფსევდონიმად ახთარი მაქვს. მამაჩემი თბილისელ აღიდადი(?) ჩა-
 მომავალი ვახლდათ, რომელიც ისლამით განდიდებულიყო, დედის მხრით
 ჭასან-ფაშა თორქმანის ჩამომავალი ვარ.

დავიბადე თავრიზში, უმეტესად ისპანსა და შირაზში ვიზრდე-
 ბოდი, სწავლულებთან სამსახურისაგან შეცლებიდადევარი ცოდნა შევი-
 ძინე და ლექსის წერაშიც ამ საგნის კარგად გცოდნეებს თვალში რომ
 მოუვიათ, ისეთი ხარისხი მოვიბოვე.

تذکرهٔ اختر، تالیف احمد گرجی نژاد تبریزی مولد متخلص به 22
 اختر، جلد اول، بکوشش دکتر ع. خیامپور، تبریز، ۱۳۴۳ '249' 230
 تذکره اختر: შემდეგში

ზენდთა მეფობის დროს განსვენებულას მამის სამსახურში ვაყავი
მათი მეფობის გამოცვლის შემდეგ კი განმარტობა ვამჯობინე.

ამ დროისათვის, ახლა რომ ჰიჯრის 1225 (=1810) წელია, ერთ
სურვილს შევეუპყრივარ,—მინდა შევადგინო კრებული თანამედროვეთა
ლექსებისა, რომელნიც ჩემი სურვილისა და გემოვნებისამებრ ამომირჩე-
ვია და შემიკრებია. ისინი ერთ ძაფზე ავაცვა და ერთ ჩახეში მოვაგრო-
ვო, რათა მკითხველს მთლიანი ნეტარება და სრული სიამოვნება მიანი-
ქოს. რასაკვირველია, საკუთარი უხეში ფანტაზიის ნაყოფიც იქნება მო-
ხმობილი.

მკითხველს ვთხოვთ, გონებამახვილობის სისასტიკის თვალებით არ
შემოგვხედოს და გვაპატიოს შეცდომები, რომელნიც საერთოდ ადამიან-
ნისთვის დამახასიათებელია.

„შეძლებისდაგვარად შეეცდება გამოასწოროს
და თუ ვერ გამოასწოვებს, დაფარავს“.

აღლჰისგანაა ქეშმარიტი გზა, მისგანაა შეწვევა, მისი იმედი გვაქვს
და მასვე მივმართავ მონანიებით“.

ახთარის თაზქერეს ტექსტი, ოღონდ, სამწუხაროდ, შემოკლებული
და არაკრიტიკული, გამოსცა ხაჯამფურმა „თაზქერე-ეე ახთარის“ სა-
ხელწოდებით. მაგრამ როგორც ირკვევა, ჯერ კიდევ ნათელი არაა, რა
ერქვა ახთარის ნაშრომს,—აღმოჩნდა მისი ხელნაწერები, რომელთაც
ر. آ. انجمی ეწოდება. ერთ-ერთი ასეთი ნუსხა ჩნახება, როგორც გვაუწყე-
ბენ, როქნ ალ-დინ ჰომდაუნ ფაროხის პირად ბიბლიოთეკაში²³. თხზულე-
ბა შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველში ავტორის თანამედროვე პოე-
ტებია მიმოხილული, მეორე ნაწილი კი თავად ავტორს ეხება (თაზქე-
რეთა ავტორების ასეთი მეთოდი ცნობილია). ახთარს განხილული აქვს
ხაჯამფურის გამოცემის მიხედვით—128, ხოლო ჰომდაუნ ფაროხისეული
ნუსხის მიხედვით 134 პოეტი²⁴. ჭაჭელ-ხანის „ნაჯომან-ე ხაყანი“ გამო-
ცემული არაა, ახთარის თაზქერეს ხაჯამფურისეული გამოცემა, როგორც
აღვნიშეთ, არასრულია და არაკრიტიკული, ამდენად, სპეციალისტთა
წრეს შესაძლებლობა არა აქვს, გაარკვიოს, როგორ გადაამუშავა ფაშელმა
ახთარის ნაშრომი, რა მიიღო მისი, რა შეცვალა, რა შეასწორა და სხვ.
საჭიროა, ეს საკითხი საგანგებოდ იქნას შესწავლილი როგორც ერთი,
ისე მეორე თაზქერეს ყველა ნუსხის მოხმობისა და მათი ურთიერთ შე-
ჯერების საფუძველზე. წინასწარ კი მხოლოდ ის შეიძლება ითქვას, რომ
ჭაჭელი არც თუ დიდ კეთილსინდისიერებას უნდა იჩინდეს მისი წინა-

²³ احمد گلچين معاني، تاريخ تذکره های فارسی، جلد اول، تهران،

²⁴ იქვე, 83. 48.

შემდეგში: معاني 38. 47. ۱۳۴۸

მორბედის ღვაწლის შეფასებაში. „ჭაჭელ-ხანმა, რომელმაც თავისი „წაჯომან-ე ხაყანის“ საფუძვლად ახთარას „წაჯომან-ე ვარს“ აიღო, უმაღლესობა გამოაჩინა და ახთარას ბიოგრაფიის გადმოცემის დროს მისი ძვირები თქვა“²⁵. ეტყობა, ფაქტულად შეხედულებას ახთარაზე არაფერ იზიარებდა, როგორც ეს ჩვენს მიერ შემოთმობილ თაზქერებშიაც კარგადა ჩანს.

2. ნეშატი გორჯი

როგორც ზემოთ ერთხელ უკვე აღვნიშნეთ, ყუჯანთა ხანაში გახმაურებულია ქართული წარმომავლობის კიდევ ერთი პოეტის, ახთარის ძმის ნეშატის სახელი. „საჭინათ აღ-მაჰმული“ მასზე შემდეგს წერს:

نشاطی

اسمش محمد باقر بیگ اصلش از غلام زادگان صفوی و از طایفه ساکن²⁶ لرستان گاهی در اصفهان و وقتی در شیراز بسر بردی اگر چه هر روزی بفیروزبختی پیوستی و هر ساعتی به نیک اخترى خوبستن بستى در شرب مدام افراط مینمود چنانکه در سال يك هزار و دوست وسى و پنج بمرض عرق النساء از هنگامه میخوارگى را گرم نموده در دارالخلافة طهران پیمانۀ عمر را بسر پیمانۀ مى نهاد
ورقى چند از بعضى از موزونان ایام بدست خود گرفته بدربار شهریارى معروض که همتى [از ان جانب فرمایند که کتابى در ذکر شعرای عصر تمام نماید حکم باتمام فرودند دوسه ماهى درین تصور که عمرش بسر آمد همان مسوده هار ا باهر همايون فاضل خان گروسى ترتیب کرد آنچه او فرودى در اشعار این کاستى و هر چه بشعرا او خواستى این حشو و زوايد نخواستى نثرى لايقتر از ان فر اهم آورده مدقن نموده نمیدا نه چه بود که مکره طباع افتاد و از نظر ها مفقود گشت و نسجت عليه عناکب النسجان و بمقتضای اذا لم تستطع امرأ فدعه²⁷ و جاوزه الی من یستطیع²⁷
حسب الامر همايونى باتمام این سفینه فرمان رفت

²⁵ გვ. 49. (معانی). როცა მოქვეს ჭაჭელის ეს ტექსტი, მაინც თავს ვერ იკავებს და სჭოლითში შე იშვავს: „რა უმაღლესობა! „წაჯომან-ე ვარს“ ბიოგრაფიულ ცნობებს ეყრდობა, მანში ციტარებულ ტექსტებს გამოიყენებს და ასე იღ ლაქლაქებსო“ (გვ. 50, (معانی).

²⁶ ტექსტში: ساكى
²⁷ თ. ზქერეს გამოცემულა დ-რი ხაჯანყული შენიშნავ, ამ ბაითის დედანი ასეთიაო:

إذا لم تستطع شیاً فدعه
و جاوزه الی ماتستطیع
(رك. ابن خلكان، جلد اول، ترجمۀ حال خليل بن احمد فراهيدى، ص ۲۴۶)

باری این جوان در رسم غزل سرایی با بهره بیتی چند دارد که
میتوان شنید گاهی که شرف حضورم روزی او بود اشعار خود را بمن
میخواند این ابیات منتخب اشعار اوست

غزل

- [۱] بخاک اقم بران در چون نه بینم پاسبانش را
که تا بوسم باین تقریب خاک آستانش را
بخو بان فخرها آن مه کند در عرصه محشر
زدیگر کشتگان افزون چو بیند کشتگا نشرا
- [۲] بیزم غیر دانم باده خوردی شب نمیدا نم
که بیرون آمدی از بزم یارفتی بخواب آنجا
- [۳] خیر از آشیانم نیست اما این قدر دانم
که برقی سوخت در گلشن بشاخی آشیانی را
- [۴] بمحفل جانب هر کس بجز من بیند و من هم
کنم بر روی این و آن بصد خجالت نگاه آنجا
- [۵] بیرون شدن ز بیم اسیری نمیتوان
آخر شد آشیان بگلستان قفس مرا
- [۶] نمی آیم از آن ناخوانده باین شوق در بزمش
که قدری نیست پیش میزبان ناخوانده مهمان را
- [۷] خواند از دام بگلزار هماواز مرا
بگمانی که پر بسته بود باز مرا
- [۸] دل آباد است از عشقش مبادا
خرابی این خراب آباد ما را
بگفتم یاد کن اغیار را هم
مهر گفتم ز یادت یاد ما را
- [۹] منم آن مرغ بخود ساخته دست آموزش
که رماند زخود و گه کند آواز مرا
- [۱۰] کس ز انجام تو آگاه نگردد ای عشق
داده جان هر که نظر میکند آغاز ترا

- [۱۱] خواهد ندهد وعده که در بزم من آید
گوید که بیا نیمشب بی خبر آنجا
پیغام من آهسته رسانید بگوشش
گوش است همه رخنه دیوار و در آنجا
- [۱۲] ملتفت ناشده چون بگذری از من گویم
پی تسکین دل خویش که شناخت مرا
- [۱۳] جرأت نظاره برویش چو نیست
میگذرم در گذرش از قفا
- [۱۴] گر بر زبان نیاوری امروز ذکر ما
روزی بیاید اینکه یفتی ب فکر ما
- [۱۵] گویند روز حشر چو خلق از ثواب خویش
ماییم و رحمت تو بکردار ناصواب
زافغان بی شمار همی منع ما کند
کس منع او نمیکند از جور بی حساب

وله

- [۱۶] بی سبب ناید ازین پرده برون آوازی²⁸
در پس پرده کسی هست که آوازی هست
- [۱۷] بهار اینچنین کم از خزان نیست
که گل را خنده بلبل را فغان نیست
- [۱۸] می آید و بر سنبش از گرد نشانی است
دراه وی امروز مگر چشم تری نیست
- [۱۹] من بیخبرم از دل و هرسو خبری هست
کافتماده بدنبال بتان در بدری هست
- [۲۰] تو میر وی و دهم جان بجانم نظری کن
که سوی هم زدو جانب نگاه باز پسین است
- [۲۱] من نگویم که مسیحا بود آن شوخ ولی
دانم این قدر که در لعل وی اعجازی هست

آذاری: ده جلد ۲۹

[22] دلرا مڪان بيزم ومرا آستان دوست

هم گشته ام مصاحب و هم پاسبان دوست

[23] ديگر ز تو امروز بسويم نظري نيست

آيا چه خطا رفته كز انم خبري نيست

[24] گناه من نبود گر فتاده ام ز قفايت

گناه عشوه شیرين و خنده نمکين است²⁹

„ნე შათი.. მისი სახელია ბყერ-ბეგი, სეფიანთა მონების ნაშინია, ლურისტანში რომ ესახლნენ. ერთხანს ისპაანში ცხოვრობდა, ერთხანს — შირაზში, თუმცა ლაღად და ბედნიერად ატარებდა დროს, სმას ისე გადაჰყვა, რომ ათას ორას ოცდახუთმეტ (=1819) წელს იშვიასით გარდაიცვალა. შუა ქეიფში.

თავის თანამედროვეთა ლექსების რამდენიმე ფურცელი აიღო და სამეფო სასახლეს მიაშურა, რათა მათი კეთილშობილებით ესარგებლა და თანამედროვე პოეტების მიმოხილვა დაემთავრებინა. შესაბამისი ბრძანებაც იქნა გაცემული. ორი-სამი თვე ამ ვითარებაში [იყო] და გარდაიცვალა. იმ ნაწერებს უზენაესი ბრძანებით [ქაჯელ-ხან გარუსიმ მოჰკიდა ხელი. ის, რაც მას მიემატებინა, ამან შეამცირა და ის პოეტები, რომელიც მას შეეტანა, ამან უკუაგდო. მასზე უკეთესი პროზა გააწყო და შეკრიბა. არ ვიცი, რატომ იყო და რა მოხდა ისეთი, რომ დაიკარგა და „ობობებმა გააბეს მასზე ქსელი“, და შესაბამისად [ანდაზისა]: „როცა არ შევიძლია რაიმე საქმე, მიატოვე იგი და გადაეცი მას, ვისაც შეუძლია“, უზენაესი ბრძანება გაიცა მისი დასრულებისა.

ამ ახალგაზრდას დაწევი ემარჯვება და რამდენიმე ბაითი აქვს, რომელთა მოსმენა შეიძლება. როცა ჩემთან ყოფნის ბედნიერება ჰქონდა, თავის ლექსებს მიკითხავდა. ეს ბაითები მის ლექსთაგანაა ამოკრებილი:

ლაზელი

- [1] როდესაც კარებთან მის ღარაჯს დავინახავ, მიწაზე ვეცემი, რათა ასე მაინც ვემთხვიო მის კარის ზღურბლს. სხვა კეკულტთა შორის ის მთვარე უფრო მოიწონებს თავს განკითხვის დღეს, როცა დაინახავს, რომ სხვებზე მეტი მას ჰყოლია მოკლული.
- [2] ვიცი, რომ სხვასთან ქეიფობდი მთელი ღამე, [მაგრამ] არ ვიცოდი, რომ აღეკი სუფრიდან და იქ წახვედი დასაძინებლად.

²⁹ صفيۃ المحمود، 334 ج.

- [3] ჩემს ბუდეზე ამბავი არა მაქვს, მაგრამ იმდენი კი ვიცი, რომ ელ-ქექმა დამწვა ბაღში, ხის ტოტზე, ბუდის პატრონი.
- [4] საზოგადოებაში ყველასკენ გაურბის თვალი ჩემს გარდა [და მეც] სირცხვილით ვიწურები და ისე ვაყოლებ თვალს ხან ერთს და ხან მეორეს.
- [5] დატყვევების შიშით გარეთ გამოსვლა შეუძლებელია, ამის გამო წალკოტში ბუდე ყაფაზად მექცა.
- [6] დაუბატიყებლად მის ქეიფზე იმიტომ არ მივდივარ, რომ ვიცი, დაუბატიყებელ სტუმარს მასპინძლის თვალში ფასი არა აქვს.
- [7] კაკანათში გაბმულს წალკოტში მიხმობს გულის სწორი, მას შეკრული ფრთები აშვებულ მაქვს ჰგონია.
- [8] გული მის მოგონებითაა აყვავებული, ნუ იქნას ამ ჩემი ტურფა საქეიფო ადგილის გავერანება! ვუთხარი, ზოგჯერ სხვებაც გახსოვდეს-მეთქი, მიპასუხა: შენი თავი არ გამახსენო!
- [9] მე ის ჩიტი ვარ, რომელიც თავის გუნებაზე გამწრთენა მან, ხან დამაფრთხობს, ხან კი მიხმობს.
- [10] პოი სიყვარულს, შენი დასასრული არავინ იცის, ვინც შენ შემოგხედა, მაშინვე სული განუტევა.
- [11] არ უნდა, პირობა მომცეს, შენს ქეიფზე მოვალო, ამაღამ უაზროდ ამა და ამ ადგილას მოდიო. ჩემი ამბავი ჩუმად გააგებინეთ მას, რომ ხალხმა არ გაგვიგოს.
- [12] როცა უღარდელად ჩამივილი, ვიტყვი ხოლმე ჩემთვის [თავის სანუგეშებლად]: ვერ მიცნო-მეთქი!
- [13] რადგანაც სახეში შეხედვას ვერ ვუბედავ, ზურგიდან მოვეუვლი ხოლმე.
- [14] თუმცა დღეს არ გვახსენებ, ერთი დღე დადგება, ჩვენზე ფიქრში ჩავარდები.
- [15] განკითხვის დღეს ხალხი თავს რომ იმართლებს, შენ იცი და შენმა მოწყალებამ, თუ შეგვინდობ ცოდვებს. ჩვენ გაუთავებელ გოდებას გვიკრძალავს, მას კი კაცი არ უკრძალავს ჩვენს ტანჯვას.
- [16] ამ მოფარდაგულიდან უმიზეზოდ არ გამოვიდოდა ხმა, ალბათ ფარდის უკან არის ვილაცა, ხმა რომ გამოდის.

- [17] რა გზაფხულია ეს, არ ვიცი, რითი არა ჰგავს შემოდგომას, ვარდი არ იცინის და ბულბული არ გალობს.
- [18] მოდის და მის სუმბულზე მტვერს ვამჩნევ, ნუთუ მის გზაზე დღეს არ ტიროდნენ!
- [19] მე გულის ამბავი ვერ გამიგია, ყოველი მხრით კი ამბავი მოდის, კეკლუცთა დევნაში ხალხი სად და სად არ ჰყრაა.
- [20] შენ მიდიხარ და მე სული მიმდის. ჩემკენ მოიხედე, ასე იქნება თუ ისე, მაინც სიკვდილი მომელის.
- [21] მე ვერ ვიტყვი, ქრისტეა ის-მეთქი, მაგრამ ეს კი ვიცი, რომ მის ლალში რაღაც სასწაული არის.
- [22] გულს ქეიფში აქვს ადგილი, მე კი—სატრფოს ზღურბლზე, სატრფოს თანამეინახეც გავმხდარვარ და ყარაულოც.
- [23] დღეს რაღაც არ იხედები ჩემსკენ, რა დაგიშავე ასეთი, რომ არ ვიცი!
- [24] ჩემი ბრალი როდია, უკან რომ დავსდევ, შენი ნაზი კეკლუცობისა და მარილიანი სიცილის ბრალია“.

ახთარს მოაქვს თავისი ძმის მხოლოდ რამოდენიმე ბაითა (ყველა ისინი ზემოთ ციტირებულ მიმოხილვებში იკითხება, რის გამო აქ არ განვიმეორებთ).

თვალ ნეშაფის შესახებ ახთარი მხოლოდ შემდეგს გვაუწყებს:

سمى به محمد باقر بیگ برادر کبتر مولف و به بعضی از کمالات
متصف چنانکه جمعی از مشکل پسندان حالات و مقالات اورا پسندیده دارند
باری پنچ شش هزار بیت دیوان دارد³⁰

„ეწოდება მოჰამმად ბაყერ-ბევი, [ამ წიგნის] ავტორის უმცროსი ძმა[ა]. ზოგი რამ სრულქმნილებათაგან ახასიათებს, იმდენად, რომ [თვით] მიზეზიანთა ერთ ნაწილსაც კი მოადია თვალში მისი ზნე და შემოქმედება. დაახლოებით ხუთი-ექვსი ათასი ბაითის შემცველი დრეწნი აქვს“.

„წჯომან-ე ხაყანის“ ავტორი სავანგებოდ ვანიხილავს ნეშაფის, მაგრამ ახალს არაფერს გვაუწყებს³¹, მას მოაქვს პოეტის ლექსთა 26 ფრაგმენტი, ყველა ისინი ზემოთხსენებულ წყაროებში გვხვდება. ინტერესს მოკლებული არ არის „თახქრე-2ე დელკოშა“ ინფორმაცია, მით უმეტეს, რომ მას დაუცავს ზოგი ჩვენთვის უცნობი ლექსი ნეშაფისა (ნაცნობი ლექსები არ მოგვაქვს):

³⁰ 33. 202. تذکره اختر،

³¹ 33. 689. انجمن خاقان،

نشاطی اسمش محمد باقر بیگ برادر کبوتر احمد بیگ متخلص به اختر است که شرح حالاتش در حرف را مرقوم شد اوایل حال در خدمت ابراهیم خان انور پسر مرحوم کریم خان زند چاکر و ندیم و بعد از انقراض عظمت و جلال ایشان چندی در شیراز و گاهی در اصفهان بسر میبرد جوانی بود بسیار خوشحال و صدیق و با دوستان مهربان و شفیق دلش از رموز محبت با خبر و بکم ازاری در میان همکمان سمر دیدار پری و شان ماه منظرش اکثر منظور و بطلب عیش و نشاط مفلور رفتارش چون گفتار خوبان دلکش و اطوارش چون رفتار سرو قدان مهوش خوش شعر را بسیار خوب می شناخت از جمله معارف موزونان بود صاحب مضامین بدیع است با فقیرش کمال محبت و وداد بود تا اوانی که در دارالعلم شیراز بود روزی نبود که فقیر را ملاقات ننماید تا آنکه عزیمت دارالخلافه کرده بعد از شرف استان بوسی خاقانی مورد تفقدات آشکار و پنهانی گشت باندک زمانی اختر بختش که هنوز از مشرق حصول مرادات طالع نگشته بود غارت آمده در سنه هزار و دویست و سی و چهار در مغرب خاک روی نهفت صاحب دیوانست وقتی یکی از آشنایان او دیوانش را نسخه بر داشته تمام را بنام خود میخواند و مشارالیه بعد از استماع این واقعه دفعی از اصفهان حرکت و بدارالعلم شیراز آمده با مدعی نزاع نمود تا به بینه و برهان در حضور برخی از دانشمندان اثبات مدعا نمود آرامی گرفت و همان شخص این بیت را نیز از خود میخواند

بخیالی ز تو خورسندم و میترسم از آن
که دیگر بار ترا باز نجویم بخیا

و از جمله ایات نشاطی مزبور نبود چون کس دیگر ادعای این شعر را نکرد و وقوفی نیز باین که از خود آن شخص باشد نبود در ضمن این داستان استطراد نوشته شد آنچه از ایاتش انتخاب در این اوراق ثبت شد و بعد از عزیمت دارالخلافه البته ایات دیگر گفته بنظر نرسد

[۱] ز کویش وقت رفتن بند بر پا مرغ را مانم
که چون خیزد قدم بر خاک و دیگر بار بر خیزد

[۲] کنم هر گه دعائی کز دلم بیرون شود مهرش
بخود آهسته میگویم که یارب بی اثر باشد

[۳] مرا ز باعث غم بارقیب آید و پرسد
گمانش این که ز ناسازی زمانه غمینم

„ნე შენ ონ. მისი სახელია ბაყურ-ბეგი, აჰმად-ბეგის უმცროსი ძმა იყო, ახთარის ფსევდონიმი რომ ჰქონდა და ასო რ-ზე რომ მოვიხსენიეთ. პირველად განსვენებული ქარნ-ხან ჯენდის შვილის ებრაჰიმ-ხან ანვარის სამსახურში იყო, როგორც მისი ნაღიმი და მსახური, ხოლო მათი დიდებისა და ძლიერების შესახებ შეგვიხსენიებენ კი ჯერ შირაზში ცხოვრობდა, მერე — ისპაანში. მეტად სასიამოვნო და გულთბილი ახალგაზრდა იყო, მეგობართა მოსიყვარულე და გულშემატკივარი, სათუთი გულისა, კვლევითა მოსიყვარულე და დროის ტარების ტრფიალი. მისი მიხვრა-მოხვრა მშვენიერთა მეტყველების მსგავსად გულწარმტაყი იყო და საქმიანობა — ტანჯენარ პირმოვარეთა ჯოგმანის მსგავსად სასიამოვნო. ლექსი ძალიან კარგად ესმოდა და ერთ-ერთი ნიჭიერ პოეტთაგანი იყო, ფაქიზი ნართაულების მქონე. სანამ მეცნიერების ჯალაქში, შირაზში ცხოვრობდა და სატახტო ჯალაქში ვადავიდოდა, ჭაყურთან მეგობრობდა და დღეს ისე არ გაუშვებდა, მას არ შეხვედროდა. მედესთან აუდენციის ბედნიერება რომ მიეცა, სასახლეში მიღებული კაცი შეიქნა და როცა მისი ბედის ვარსკვლავი საწაღლის აღმოსავლეთიდან არ იყო აღმომხდარი, ათას ორას ოცდაათოთხმეტ (=1818) წელს პირი მისი დასავლეთში დაიძალა. [ლექსების] დღევნი აქვს. ერთხელ ერთმა ნაცნობმა მისი დღევნი გადაიწერა და ლექსები მისსაუთრია. ეს რომ ნეშორემ გაიგო, ადგა და ისპაანიდან შირაზში ჩამოვიდა, მოდავეს პასუხი მოსთხოვა, რამდენიმე სწავლულის თანდასწრებით თავისი ავტორობა დაასაბუთა და [მხოლოდ მაშინ] მოისვენა. იგივე კაცი ამ ბაითსაც იჩემებდა:

შენზე ოცნება მალაღებს და მეშინია,

რომ სხვა დროს ოცნებაში ვერ გამოგიცნო.

იმას მოგახსენებთ, რომ ეს ლექსი ხსენებული ნეშორისა არ იყო, არც ვინმე სხვას განუცხადებია მასზე პრეტენზია და არავინ იცოდა, ვის ეკუთვნოდა. ის, რაც მის ლექსთაგან ამ კრებულში იქნა შეტანილი და დედაქალაქში გადასვლის შემდეგაც ალბათ დაწერა, არა ჩანს.

[1] „მისი გუჩიდან წამოსული დაბორკილ ფრინველს ვკავარ, რომ წაიქცევა და ისევ რომ წამოდგება.

[2] ყოველთვის ელოცულობ, რომ გულიდან ამომივარდეს მისი სიყვარული,

³² გვ. 323, تذکره دلگشا،

ჩემთვის კი ჩუქად ვამბობ: ღმერთო, ლოცვა არ
ამიხდინო-მეთქი!

[3] ჩემთან ჭამუნვის მიზეზით რაყიფთან ერთად მოღის და
მომიკითხავს,
მას მე საწუთროს გაუტანლობისა გამო ვგონივარ
მჭმუნვარე.

[4] ვშიშობ, რომ ნელ-ნელა დაგვაშორიშორებს
ჩემი დაუღვევრობა და სატრფოს გულცივობა“.

რეზნეოლონი-ხან ჰედმათი ნეშაჟის შესახებ შემდეგს გვაუწყებს
(მოგვაქვს მისი ცნობა და ის ციტატები ნეშაჟის ლექსებისა, რომელ-
თაც ზემოთხანნილ თაზქერეებში არ შევხვედრივართ):

نشاطی گرجی اصفهانی نامش محمد باقر بیگ و برادر کبیر احمد
بیگ اختر بوده بعد از فوت احمد بیگ خیال اتمام تذکره او نموده
اجلاس فرصت نداد و بر تذکره حیاتش خاتم خاتمه ممات بر نهاد
وی قریب بدو هزار بیت از قصیده و غزل و بحر تقارب بخط خود
دیوانی داشته و کسی ازمن گرفت که بنگارد و باز سپارد مفقود شد
لهذا اشعارش مشهود نیامد در نظرم این ابیات ازو بود ناچار تحریر نمودم
ازاوست

[1] نشاطی نشاط از قدح نوشی است

خلاصی زهر غم ز بیهوشی است

چهل سال مر عمر کردم تلف

که شاید یکی یاری آرم بکف

بهر چندی از مهر مه پیکری

بسر بردم ایام در کشوری

بشیراز چون رایت افراشتم

یکی را بخود دوست پنداشتم

بپوشاندمش آنچه آراستش

بنوشاندمش آنچه دل خواستش

ز دیرینه یاران من هر کسی

تمنای یاریش کردی بسی

یکی روز شد از برم نا پدید
 بدیشان به پیوست و از من برید
 بهر انجمن گریه سر کردمی
 بهر بزم نالان گذر کردمی
 نشاطی معجو یاری از هیچ کس
 بخود یار خود را همی دان و بس

غزلیات

- [۲] در ره عشق دویدیم بیابانی چند
 کس ندیدیم بجز بی سرو سامانی چند
- [۳] کس ندانست که چون آمد و چون رفت ز بزم
 اینقدر بود که شد پاره گریبانی چند
- [۴] بشیخ شهر گفتم قصه عشق
 غلط کردم که پیر جاهلی بود
- [۵] مکان بمحفل و محروم از پیاله ساقی
 مرا ست جای ترحم که تشنه بر لب جویم

وله

- [۶] آن مکن با من که گر از لطف یار من شوی
 چون بخاطر آیدت آن شرمسار من شوی
 با تو در یک بزم ننشینم که ترسم پیش خاق
 منفعل از گریه بی اختیار من شوی
- [۷] تا کشی از رشک بال افشانی مرغان باغ
 مرغ بی بال و پیرا سوی گلشن میبری
- [۸] بهر که جور نکردی نمیتوانستی
 تو آن نئی که جفا ئی توانی و نکنی^{۳۳}

„ნეშეთი გორჯი ისპაანელი. მისი სახელია მოჰამმად ზაყერ-ბეგი, აჰმად-ბეგ ახთარის უმცროსი ძმა იყო. აჰმად-ბეგის სიკვდილის შემდეგ მისი თაჰქერეს დამთავრება განიზრახა, სიკვდილმა არ

³³ 33. 1041—1042, 1042, 1042, 1042

დააცალა და მისი სიცოცხლის თაზქერზე სასიკვდილო დასასრულის ბეჭედი დაუსვა. მას დაახლოებით ორი ათასი ბაითის შემცველი დრვანი ჰქონდა, ყასნდების, ღაზელისა და თაყნრობის ზომით დაწერილი ლექსები საგან შემდგარი და თავისივე ხელით გადაწერილი. ერთმა კაცმა მიხოვა, გადავიწერ და უკანვე დაგიბრუნებო. დამიკარგა, ამის გამო მისი ლექსები არ ჩანს. ჩემი აზრით, ეს ბაითები მისი იყო. რა მექნა, (სხვისაგან?) გადმოვიწერე. მისი [ლექსებია]:

[1] „ნეშთონ, ნიშატი ტკბილა ღვინის თასშია,
 ყოველგვარი დარდის მაქარებელი უგონოდ ყოფნაა,
 ორმოცი წელი ჩემი სიცოცხლასა იმაზე დავხარჯე,
 ეგებ ერთი მეგობარი ვიშოვნო-მეთქი.
 დიდხანს მთვარის სახის მქონის სიყვარულისათვის
 სად არ დავყავი დრო და ხანი.
 როცა ალამი შირაზში გავშალე,
 ერთი მეგობრად დავიგულვე,
 რაც უნდოდა, იმას ვაცმევედი,
 კარგს ვაქვევდი და ვასმევედი.
 ჩემს ძველ მეგობართაგან მას ყველანი
 მეგობრობას ეხვეწებოდა.
 ერთ დღეს დამეკარგა,
 მათ შეეკრა და მე მომწყდა.
 სად უნდა ვყოფილყავი, რომ არ მეტირა.
 ქეიფებს ზღუქუნით ვატარებდი,
 ნე შშთონ. ნუ ეძებ მეგობრობას ნურავისთან,
 საკუთარი თავი იყოლიე მეგობრად.

ღ ა ზ ე ლ ე ბ ი

- [2] სიყვარულის გზაზე უდაბნოები გადავლახე და არავინ შემხვედრია თავგზააბნელთა გარდა.
- [3] არავინ იცოდა, როგორ მოვიდა და როგორ წავიდა, ის კი მოხდა, რომ ბევრმა დაიგლიჯა საყელო.
- [4] ქალაქის შეიხს სიყვარულის ამბავი მოვუყევი, შევცდი, რეგენი მოხუცი იყო.
- [5] ქეიფში ვზივარ და მწდეს ფიალა არ მოაქვს. შესაცოდი ვარ, მწყურვალ ვზივარ წყლის პირს.

მისი [ლექსი]ა:

- [6] ისეთს ნუ იზამ, რომ [ვინიცობაა] წყალობა მოილო და
დამიმეგობრდე,
ის რომ გაგახსენდეს, ჩემი გრცხვენოდეს.
შენთან ერთ სუფრასთან ვერ დავმჯდარავარ, მეშინია ხალხში
ჩემი უნებური ზღუქუნით არ ჩაგაგდო უხერხულობაში.
- [7] სანამდის მოკლავ, ბალის ფრინველებს შურით ფრთებს...
უფრო ფრინველი წალკოტში მოგყავს.
- [8] ვისაც არა ავნე რა, ალბათ ვერ ავნე,
[თორემ] შენ ისეთი არა ხარ ზიანის მიყენება შეგეძლოს
და არ მიაყენო“.

როგორც ახთარის მიმოხილვისას აღვნიშნეთ, ჭაბუკი მიკროდუბული შეხედულებისაა ძმებზე, ახთარსა და ნეშაზე. ჩვენ არ ვიცით, რა როლი შეასრულა მან მისი ძმის, ახთარის, თაზქერეს ჩამოყალიბების საქმეში. გვინდა მხოლოდ შევნიშნოთ: თეირნის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა ფონდში ინახება ახთარის თხზულების ერთი ნუსხა, რომელიც აბა-იქ ჩასწორებულია. ხომ არ ეკუთვნის ეს ჩასწორებანი ნეშაზე გორჯნს? ნეშაზე ავტორიტეტული ლიტერატურათმცოდნე ყოფილა. როგორც ამას მა'ანნი მიატყია საგანგებო ყურადღება, პოეზიის ისეთი მცოდნე, როგორც ჭათჰ-ალნი შაჰი იყო, ჭერმანის ვალის ებრაჰიმ-ხან ჯაჰირ აღ-დაულას უბრძანებდა, დახმარებოდა მოჰამმად ბაყურ-ბეგს ჭერმანელ პოეტთა მიმოხილვის შედგენაში²⁴. შეადგინა თუ არა მან ეს მიმოხილვა, შემოგერჩა თუ არა ის? ამ საკითხებს დაზუსტება სჭირდება.

მოჰამმად სულჰ შამლჰ-ე ხორანსანს „მაჰაჰ-ე შო'არა“ „თაზქერე-ე დღლგოშას“ თითქმის სიტყვა-სიტყვით იმეორებს²⁵, ასე არ იძლევიან რაიმე ახალს მოჰამმად-ალნი მოდარჩეს თაბრანს „რეჰჰანათ აღ-ნადაბი და აბდ აღ-რეჰჰე დონბალის „ნეგარესთან-ე დარა“. ეს უკანასკნელი გადმოგვეცემს მის ოთხ ბაიოს²⁶, რომელთაც ჩვენ უკვე გვეცანით ზემოთმოტანილ წყაროებში.

3. აჟსეფ გორჯნ

ირანის მეჯლისის ხელნაწერთა საცავში ინახება ერთი დონეანი (№ 16231), გადაწერილი ჰიჯრის 1297 წ. მოჰამმად აღნი ყაზვინის მიერ.

²⁴ 33. 53 معاني
²⁵ 248 0 شاملو
²⁶ 33. 263 نگارستان دارا

540 ბაითი, 41 ფურცელი, 13×22, რომელიც აქსეფ გორჯის ეკუთვნის. ამ კოლექციის აღმკერი იბნ აქსეფ შირაზი გვაუწყებს:

ديوان يوسف گرجي

يوسف تخلص يوسفخان گرجي است که از تربيت شدگان محمود ميرزا است و چنانک از مندرجات بيان محمود بر ميآيد قصايدی غرا درمدح اين شاهزاده دارد و ابياتي از وی در آن کتاب گذارده شده و چنانک از مندرجات ما (ج ۲، ص. ۷۸) معلوم ميشود محمود ميرزا در سفينه المحمود نیز بمعروفی پرداخته³⁷

„აქსეფ გორჯის დევენი. აქსეფი არის ფსევდონიმი აქსეფ-ხან გორჯისა, რომელიც მაჰმუდ-მირზას გაზრდილთავეანია. როგორც მაჰმუდის აღწერილობის (თაჰქერეს) სარჩევიდან ჩანს, მას ამ უფლისწულის შესახებელი ბრწყინვალე ოღა დაუქერია, მისი რამდენიმე ბაითი იმ წიგნში იკითხება კიდევაც. როგორც ჩვენი სარჩევიდანაც (ტ. 2, გვ. 580) ირკვევა, მას მაჰმუდ-მირზა „საჰნათ ალ-მაჰმუდ“-შიც (მაჰმუდის [მიერ შეკრებილი] ლექსების კრებული) გაგვაცნობს“. ამავე ავტორის ვარაუდით, აქსეფ გორჯი ჰიჯრის 1238 (=1871) წლამდე უნდა იყოს გარდაცვლილი, მას ჰქონია შესხმანი. ნასერ ალ-დინ შაჰისა (1848—1896) უფლისწულ ეპთეშამ ალ-დაულასი, უწერია მარსიაც (ელეგია).

იბნ აქსეფ შირაზის მოაქვს მისი შემდეგი ბაითები:

- [1] عشق روی تو صنم صورت بیجانم کرد
کافری بودم و این عشق مسلمانم کرد
- [2] برآستان توای مه نهاده سر يوسف
اگر چه رفته صنم دین و دانش از دستم
- [3] هر کس نظر کند سوی آن زلف پر شکن
جانش برون ز زلف سیاهش رود ز تن
- [4] يوسف برو گدای سرکوی یار باش
شاید ز روی لطف به بخشد گناهرا³⁸

³⁷ ابن يوسف شیرازی، فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، جلد 37
سیم، تهران، 1318-1321، 451 83. ابن يوسف: შემდეგში:
³⁸ იქვე.

- [1] „შენი სახის ტრფიალმა, კერპის მსგავსო, სული ამომხადა, ურჯულო ვიყავი და ამ სიყვარულმა ისლამს მაზიარა“³⁹.
- [2] შენი კარების ზღურბლზე, ო მთვარეო, დაუღვია თავი აჟსეჟს, კერპო, რჯული და ცოდნა ხელიდან წამსვლია.
- [3] ყველა, ვინც მის აშლილ ზილფს შეხედავს, მისი შავი ზილფისგან მის სხეულს სული ეყრება.
- [4] აჟსეჟს, წადი და სატრფოს ქუჩის მაწანწალა გახდი, ეგების მოწყალება გაილოს და ცოდვა გაპატიოს“.

მაჰმუდის თაზქერეში აჟსეჟს გორჯნზე კვითხულობთ:

يوسف بيگ بهشتی است که در گذار عالم عيان گشته و فرشته است که بسيمای انسان ظاهر گرديده اصلش از ديار گرجستان است و ليک در اول حيات که از زندگانش بيش از هفت سال نرفته بود يکی از غازيان رستم نيروی بزور بازو از ولايت سابق الذکر برسم اسيری و لبش را از پستان مادر رها و دستش را از دامن پدر جدا نمود از کفرش باسلام خواند و بر حضرت بطريق پيشکش گذاراند⁴⁰

აჟსეჟს-ბეგი. ამ ქვეყნად მოვლენილი სამოთხის სული და ადამიანის სახით გამოცხადებული ანგელოზია. საქართველოდანაა, მაგრამ ცხოვრების დასაწყისშივე, როცა შვიდ წელს არ იყო გადაცილებული, ერთმა როსთომის ძალის მქონე რჯულისათვის მებრძოლმა ძალითა და ღონით [თავის] ყოფილ ზემოთ ნახსენებ ვილწათიდან როგორც ტყვე [წამოიყვანა], ტუჩები დედის მკერდსა და მკლავები მამის კალთას მოუწყვიტა, ურჯულ ოებიდან ისლამის რჯულზე მოაქცია და მე ფეშქაშად მომართვა“. ამის შემდგომ ტექსტში, რომლის მოტანა აქ არ გვინდა, თაზქერეს უფლისწული ავტორი ზომაზე მეტად აქებს ამ უკუღმართ ბედის მქონე ახალგაზრდის სილამაზესა და ნიქს, გვაუწყებს, რომ ამ დროისთვის მას სამიათასი ბაითი ჰქონია და ბოლოს მოაქვს მისი ყახნების, რობა'ნსა და ღაზელების ნიმუშები.

აქ მოგვაქვს რამოდენიმე ღაზელი, რომელიც მოჰამედ ალნ ყაზენნის მიერ ჰიჯრის 1297 (=1879) წ. გადაწერილ ერთ-ერთ (თუ ერთადერთ?) დნენიდან გვაქვს ამოკრებილი:

[V]

نالهام از هجر يار ماه جبين است
نی غلط آنمه کجا بحسن چنين است

³⁹ ხომ არ ჩანს აქ ყოფილი ქრისტიანის ნართაული?

⁴⁰ გვ. 130 سفينة محمود،

دین دلم را ربوده از کفه آری
 رسم نگاران ربودن دل و دین است
 با همه مردم ز روی لطف بهم راست
 با من بی دل ندانم از چه بکین است
 گوشه چشمان اوست منزل جانم
 چونکه دلم طالبانه گوشه نشین است
 بهر هلاکم کمان بکرده ز ابرو
 تیر ز مژگان نهاده و بکمین است
 گر پری است این چرا ز دیده نهانست
 ور ملک است این چرا بروی زمین است
 حور بهشتی است یا سلاله قدسی
 حسن جبین رو نه از سلاله طین است
 هیچ بدانی تو یوسفا که چه گوئی
 این ملک قدس است روی زمین است

[۲]

نه هر که گفت غزل رسم شاعری داند
 نه هر که دایه شود مهر مادری داند
 نه هر دلی بتواند غم نگار کشد
 نه هر که پوست بیوشد قلندری داند
 براه عشق بسی رنجها کشیدم من
 به بحر عشق نه هر کس شناوری داند
 دلم همیشه بود شاد از جفای نگار
 که قدر گوهر یکدانه گوهری داند
 نمیدهم غم هجران یار را از کف
 چرا که دیده او طرز ساحری داند
 برو تو یار حقیقت بکف بیار ای دوست
 نه هر نگار ز عشاق دلبری داند
 ز هجر یار مکن ناله یوسفا که چرا
 ربودن دل و دین و ستمگری داند

[۳]

ای که چون شمع تو با سوز گداز آمده
 بر سرتربت ما بهر نماز آمده

მژდე ამდნტ ბად სბა დად ული
 მრხბა აზ თო სნმ რფტი ბაზ ამდე
 გრ ბდანი ჟე კშიდმ ზ ზეჯრ რხ თო
 ნო ბბაღნ მნ ამშბ თო ბნაზ ამდე
 ეჰდ კრდმ სრ ჯან რა ბთო ტსღმ კნმ
 გრ ბდანმ სნმა ბნდე ნოაზ ამდე
 მბრ აზ ბჰრ ჯდა აინ დლ მა რა აზ კფ
 აი კე ბა ეშოე უ ბა გმზე უ ნაზ ამდე
 ბჰრ პრსიდნ ჯალ მნ მსკინ გრბ
 ბჰყღტ თო ბშმბაი დრაზ ამდე
 ჯოშ ბოდა აინ რხ ზბბაი თო ბბნდ მჰმოდ
 დლ ზ კფ დადე უ ბა ჯსნ აბაზ ამდე
 არუო მბკნდმ ბოსე ზ ჯაე ზნჯტ
 აზ სრ ლეაფ დეჰი ჯონ ზ ზეჯაზ ამდე
 სნმა ბკდ მკბი გმ თო მნე ბრ დლ რბშ
 ნაზ კმ კნბი აგრ აზ რაე მჯაზ ამდე
 დრდ დლ რა ბედ უ კბი ბთოან გფტ კე თო
 ჰმჯო პრ ბინ ბრ ბრმ მჰრმ რაზ ამდე
 ბოსფ აზ გნჯ ლბტ ბოსე ტმნა დადე
 ჯო ნკე ბა ჯსნ ჯდა დადე ბნარ ამდე

[1]

„ჩემი კენესა იმის შედეგია, რომ მთვარის სახისას გავშორდი
 (არა, შემეშალა, მშვენიერებას განვშორდი)
 და არა იმის ბრალი, ვინც მშვენიერებით ასეთია.
 რჯული და გული წამართვა, სწორია,
 [მაგრამ] გულწარმტაცთა ჩვევა ხომ გულისა და
 რჯულის წართმევია!
 ვისაც უნდა, ყველას მოწყალედ ეპყრობა,
 მე კი, არ ვიცი, რატომ დამემტერა ასე.
 მისი თვალბეზი უბეები ჩემი სულის სადგური არის,
 რადგანაც გულა ჩემი [მყუდრო] სადგურს ეძიებს.
 ჩემს გასაგმირად [თავისი] წარბეზისაგან მშვილდი
 გაუკეთებია,
 წამწამები კი ისრებად დაუღევს და ჩამსაფრებია.

თუ ფერაა, რატომაა, არსად რომ არა ჩანს
 და თუ ანგელოზია, დედამიწაზე რა უნდა?
 სამოთხის ჰერიაა თუ წმინდა სულია,
 მშვენიერებაა, ამქვეყნიური არსებაა კი არ არის.
 თუ იცი, აჟსეჟ, რას ამბობ,
 ეს წმინდა ანგელოზია დედამიწაზე ჩამოსული.

[2]

ყველამ, ვინც დახელა დაწერა, პოეტობა რა არის,
 კი არ იცის,
 ყველამ, ვინც ძიძა იქნება, დედობრივი სიყვარული
 კი არ იცის, რა არის.
 ყველა გულს კი არ შეუძლია სატრფოზე ურვა ატაროს,
 ვინც ტყაუტყს ჩაიცვამს, ყველა ყალანდარი ვერ იქნება.
 სიყვარულის გზაზე ბევრი ტანჯვა ენახე მე,
 სიყვარულის ზღვაში ყველას კი არ შეუძლია ცურვა.
 ჩემი გული სატრფოს მიერ მოყენებული ვნებით მარად
 იქნება მხიარული,
 მარგალიტის ყადრი ოქრომჭედელმა იცის.
 სატრფოს განშორების ჭმუნვას არ ვუშვებ ხელიდან,
 ვინაიდან მისმა თვლებმა ჯადოსანობა იცოან.
 წადი და ქეშმარიტების სატრფო იძიე, მეგობარო,
 [თორემ] ყველა სატრფომ როდი იცის გულწარმტაცობა.
 სატრფოს განშორების გამო ნუ ტირი, აჟსეჟ, და ნუ
 იტყვი, რატომ
 აქვს ხელობად [მას] გულისა და რჯულის მოტაცება!

[3]

პეი შენ, რომელიც სანთელივით იწვი და დნები,
 ჩვენს საფლავზე სალოცავად მოსულხარ.
 შენი მოსვლა ზეჰვირმა გვახარა.
 კეთილი იყოს შენი მოსვლა, ძვირფასო,
 რომ წასული ისევ დაგვიბრუნდი.
 ნეტა იცოდე, შენს სახეს მოშორებულმა რა გადავიტანე!
 ჩემს სართულმალთან ისევ მოსულხარ ნუბიერად.
 პირობა დავდევი, სულის ხვაშიადს შენ გაგიმხელდი,
 რა ვიცოდე, კერპო, შენ ასე უსულგულოდ თუ მომექცეოდი.
 ღვთის გულისათვის ნუ აღმომხდი სულს,

გულწარმტაცო, მიმზიდველო და მაცთურო.
 საკითხავად ჩემისთანა ბეჩავი კაცის ამბისა
 გრძელი გზა გამოველია.
 რა კარგი იქნება, ეს შენი მშენიერი სახე ნახოს მაჰმუდმა,
 რომელმაც თავი დაკარგა შაჰზის სიყვარულით.
 ნიკაპის ფოსო მინდა დაგიკოცნო,
 მოიღე წყალობა, როგორც ჰეჯაზიდან მოსულმა.
 ძვირფასო, ერთი წუთისაც არ გააქარო შენი დარდი გულს,
 ნაკლებად იჭირვეულე, თუ თვინიერების გზიდან
 ხარ მოსული.
 გულის დარდი როგორ შემიძღია მტერს შეგვილო,
 ვარსკლავივით მოსულხარ, რათა ხვაშადი გაგიზიარო,
 აჲსეჲს შენი ტუჩების კოცნა უნდა,
 რადგან ღვთისნიერი მშენიერებით გამომეცხადე“.

ჰედჰაათს მოაქვს რამდენიმე ბაითი აჲსეჲსისა, ამოწერილი მაჰმუდის
 „საბუნათ აღ-მაჰმუდიდან“:

[1] اول از سنگ ستم بال و پر من مشكن
 چون ز بند غمت آخر كنى آزاد مرا

[2] نگذاشت ز هستيم اثر جلوۀ روئى
 اين آتش جانسوز ندانم ز كجا بود

[3] خطش دميد و چشما نش ما يل بعارض اوست
 آرى بسيزه الفت دارند ميگساران
 گر روز حشر باشد آن غمزه بر سر جنگ
 يارب كه مييد يرد عنر گنا هكاران⁴¹

[1] „მტარვალობის ქვით თავში ნუ დამიმსხვრევ ფრთებს, შენზე
 წუხილის ბორკილებიდან ბოლოს ხსნას თუ მიპირებ.“

[2] არ დამიტოვა სახეზე საცოცხლის ნიშან-წყალი,
 არც ვიცი, ეს სულის მზუგველი ცეცხლი საიდან მომედო.

[3] მას აუბიბინდა უღვაშები და თვალები მისი ლაწვევისაყენ
 გაუბრბის,

هدایت، 1204 33⁴¹

ასეა, მდელის ეტანებიან ღვინის მსმელები.
 განკითხვის დღეს მისი თვალის ჩაკერა თუ ჩაგვიღა კრიჭაში,
 ღმერთო, ვინ მიიღებს ცოდვილთა მონანიებას!“

დაბოლოს, აქსეფ გორჯნს ხუთ ბაიტს ვაგვაცნობს „თაზქრე-ფელგოშნც“:

يوسف بيگ از ولايت گرجستان است

- [1] زيم آنکه رسد آفتش ز خار مژه
 بچشم زار خيالش نمی نهد پارا
- [2] خيال فغان دارم [و] ييم دارم
 که افغان اثر در دل او نمايند (نمايد؟)
- [3] خون در پياله فلک دون نموده ايم
 جامی ز دست لاله عذاری گرفته ايم
- [4] پرده بر دار از حديث حسن عشق
 تا یکی در پرده ميگوي سخن⁴²

„აქსეფ-ბეგი. გორჯესთნის ველწიჯათიდანაა.

- [1] იმის შიშით, წამწამთა ეკლისგან არა ევნოს რა, ოცნება მტირალ თვალებზე ფეხს არ აბიჯებს.
- [2] მინდა, რომ ვიყვირო, მაგრამ ვშიშობ, ვაითუ [ჩემმა] გოდებამ მის გულზე არ იმოქმედოს (ცუდად იმოქმედოს?).
- [3] საწუთროს საძაგელ ფიალაში ეღვრით სისხლს, ტიტას ლოყებიანის ხელით მივიღეთ ჯამი.
- [4] სიყვარულის მშვენიერების ამბავს ახადე ფარდა, სანამ გინდა, მარტო ლაპარაკობდე ღამალული!“

⁴² იქვე, გვ. 2112 (ხელნაწ. № 3153, 160r)

4. ხოსროვ გორჯი

ამ პოეტზე ცნობები დაუცავს რამდენიმე სპარსულ კრებულსა და ცნობარს⁴³, ხოსროვ გორჯი მისი ზედწოდება ყოფილა, რქმევია აჟა ხოსროვი. ჰედმაათი ასეთ ცნობებს გვაწვდის მასზე:

خسرو گرگی از غلامان مملوک حاجی ابراهیم خان اعتضاد الدوله
شیرازی مغفور بوده بعد از فتنه آن ایام و حادثه آن هنگام چندی بملازمت
اسد الله بن ولد حاجی بسر برده در خدمت نواب مستطاب شاهزاده محمد
تقی میرزا مقرری و جامگی خوار شد مدتی بفرغت ز یست و اکنون
نیست ازوست:

دل از خدنگ تو مجروح گشت و میترسم
ز مرهمی که بر او کار بیشتر نکند⁴⁴

„ხოსროვ გორჯი ჰჯი ებრავიმ-ხან ეთეჯედ აღ-დაულა შირაზელის მამლუკი მონა იყო. ამ ხანების არეულობისა და იმ დროის ამბების შემდეგ ერთხანს ასად აღ-ლაჰ იბნ ვალედ ჰჯის სამსახურში იყო, უფლისწული მოჰამედ თაყი მირზას მიერ დირაქული ნაიბების სამსახურში იქნა გამწესებული, ჯამაგირი დაენიშნა და ერთ ხანს მოსენებით ცხოვრობდა. გარდაიცვალა. მისია:

„გული შენი ისრით დაიჭრა და მეშინია
მალამოსი, ნეშტარად არ ექცეს მას“.

ჰედმაათი, როგორც ჩანს „საჭინათ აღ-მაჰმუდის“ ცნობებს ემყარება. ამ უკანასკნელში ერთი ასეთი ჩვენთვის აჯამდე უცნობი ბაითი იკითხება:

غزل

از حسرت وصل و هجرت ای ماه
مردیم نشد دل تو آگاه⁴⁵

„[შენთან] შეყრისა და განშორების ჯავრით, მთვარევ,
დავიხოცენით და შენ კი არც გაგიგია“.

⁴³ მათ შესახებ იხ.: გვ. 190, خيامپور,

⁴⁴ გვ. 296, هدایت,

⁴⁵ سفینه المحمود, II, გვ. 693, ح.

5. ბეჰზად-ბეგი

ცნობა ამ პოეტზე შემოუნახავს სულ ცოტა შვიდ სპარსულ თუ არაბულ წყაროს, მათ შორის ნასრბბდელის თაზჯერეს⁴⁶. ეს უკანასკნელი ბეჰზად-ბეგის ჭარბველობაზე არაფერს გვაუწყებს, ამიტომაც არ მოხვდა ეს პოეტი ვლ. ფუთურჩიძის გამოკვლევაში.

აი, როგორ გაგვაცნობს ამ პოეტს ნასრბბდელი:

بهزاد بیگ دوستاق تخلص دارد ولد سهراب بیگ قورچی پدرش
داخل غلامان بوده در زمان شاه عباس ماضی برضای خود ترک ملازمت
نموده و در سن چهل سالگی توفیق خواندن و نوشتن یافته الحال طالب علم
است و در مدرسه سرحوم سارو تقی واقع در محله باغات اصفهان است و
بهزاد بیگ جوان صالح درویشی است در کمال صلاح و پرهیزگاری
و شکستگی و در ترتیب نظم طبعش خالی از لطفی نیست نسخ تعلیق را
خوش مینویسد و مدارس بکتابت میگذرد شعرش این است

شعر

- [1] گردد مدام خون جگر در ایاغ ما
گل همچو غنچه مشت شود بر دماغ ما
- [2] بی جمالت گر بر افروزم چراغ زندگی
هر سر مویم شود روشن ز داغ زندگی
- [3] برآرد گردش دوران اگر گرد اینچنین ازمن
باندک روزگاری آسمان گردد زمین از من
- [4] بی لب گرجام می با شیشه بر سر میکشم
همچو داغ لاله خون از ریشه بر سر میکشم⁴⁷

„ბეჰზად-ბეგი. დუსთაყი აქვს ფსევდონიმად, სობრბ-ბეგ ყორჩის შვილია, მამამისი ღოღამი იყო, განსვენებულ შაჰ-აბასის დროს თავისი სურვილით მიატოვა სამსახური, მეორმოცე წელს წერა-კითხვაში წარმატე-

سفینه خوشگو، № 2724. النزیه، ط 46
خوشگو: შემდეგში: 89-147; خيامپور، 88-213

نصر آبادی، 89-147⁴⁷

ბას მიადწია. ამჟამად მეცნიერებებს სწავლობს სწორ თაყის (?) მედრესეში, რომელიც ისპაანის ბაღების უბანში მდებარეობს. ბეჰზად-ბეგი, ეს ღირსეული ახალგაზრდა, დერვიშია პატიოსნებასა, თავშეკავებასა, თავის დამდაბლებასა და სრულქმნილებაში.

ლექსის წერაში მისი ბუნება წყალობას (ნიჭიერებას) არაა მოკლებული, ნასხ-ე თა'ლნყს კარგად წერს და კალიგრაფობა შეუძლია. ეს მისი ლექსია:

- [1] „ჩენს თასში მუდამ ბრუნავს სისხლი ჯიგრისა,
[ხოლო] ვარდი კოკრის მსკავსად იკვრება ჩვენს ცხვირთან,
- [2] შენი სილამაზის გარეშე სიცოცხლის ჩირალი რომ აგანთო,
თმის ყოველი ღერი სიცოცხლის დაღისგან ამენტება.
- [3] საწუთრომ თუ თავზე ასე მადინა ბღღერი,
კოტა ხანში ცა მიწად იქცევა.
- [4] შენი ტუჩების გარეშე თუ ღვინის ჯამს შუშით ვსვამ,
ვითარცა ტიტას დაღი, სისხლს ფესვებიდან ვიღებ“.

ზემოთ მითითებული წყაროები იმეორებენ ნასრანბადნის ცნობებს, ამ განხვავებით, რომ ნაკლებსა და ზოგჯერ დამახინჯებულ ინფორმაციის გვაწვდიან. ასე. მაგალითად, ხუშგუუს თაზქერეს მიხედვით, პოეტის ფსევდონიმა არა *داوستاق* (დუსთაყ), არამედ *داوشاف* (დუშ-ბაჰ), რისი მნიშვნელობა თავად მის ავტორსაც არ ესმის. ნასრანბადნის ცნობას პოეტზე: *ولد سهراب بیگ قورچی* „სოპრანბ-ბეგ ყორჩის შვილია“, ხუშგუუს ასე გადმოგვცემს: *ولد محراب بیگ گرجیست* „მეჭრაბ-ბეგ ქართველის შვილია“ და სხვ⁴⁸.

ბეჰზად-ბეგი, როგორც კალიგრაფი, შეტანილი აქვს ირანულ კალიგრაფებისადმი მიძღვნილ თავის სამტომიან მონოგრაფიაში მეჰლბ ბაჰანნ⁴⁹.

6. ეშთეჰჰ

ქართული წარმომავლობის პოეტის ეშთეჰჰას დნვანის ხელნაწერი ინახება თეირანში. მასზე პირველწყაროებს ასეთი ცნობები დაუცავს:

⁴⁸ خوشگو، حرف د

⁴⁹ مهدی بیانی، خوش نویسان، جلد اول، تهران، ۱۳۴۵، ۱۰۴ ۳۳.

შემდეგში: خوشنو یسان

میرزا عبد اللہ بن فریدون گرجی مشہور بہ میرزا اشتہا بسال ۱۲۴۵
 در اصفہان متولد شدہ آقا محمد خان قاجار پدراورا باچند تن دیگر
 از نجبای گرجستان بہ ایران آورده و اشتہا در اصفہان بدین جہان
 پاگذارده دراوان جوانی بتحصیل علوم ادیبہ پرداختہ و از صرف
 و نحو و منطق و کلام و عروض و قافیہ بہرہای گرفت و از خطاطی
 وافر یافت وازین راہ کسب معاش می نمود طبع وی بگفتن اشعار
 قادر و دراوائل سرگشتہ تخلص مینمودہ ولی در اواخر اشتہا تخلص کردو
 بہ سال ۱۲۸۹ وفات یافت و عباسقلی خرم این رباعی را در تاریخ وفات
 وی انشا کردہ

افسوس کہ اشتہای بافضل و ہنر
 از ملک فنا سوی بقا کرد سفر
 گفتا پی تاریخ وفاتش خرم
 ای وای کہ اشتہا نداریم دگر

اشعار این دیوان غزلیاتی بطرز حافظ شیرازی ولی مشتمل بر نام
 قسام خوراکیہاست و از این جہت نظیر بسحق اطعمہ میباشد و بد ہم نکتہ
 اگرچہ بسیار مدح کہ و پاچہ دارد بنا بر آنچه در مقدمہ این نسخہ نوشتہ شدہ
 میرزا نصر اللہ بن محمد شفیع خوشنویس اصفہانی کہ میرزا عبد اللہ
 الشہا چند سال معلم خط اطفال وی بودہ بر حسب خواست جمعی بجمع
 وتدوین و تصحیح اشعار اشتہا کہ متفرق بودہ پرداختہ و این دیوان
 ترتیب دادہ است

- [۱] ہر کہ شود کاسہ لیس آل محمد
 بر خورد از سفرہ نوال محمد
- [۲] بمسمومان ز تریاقی نمائندہ رحم بردلہا
 الا یا ایہا الساقی ادر کاساً وناولہا^{۵۰}

მირზა ეშთეჰას (იშტაჰ) სახელით ცნობილი მირზა აბდ ალ-ლაჰ
 იბნ ჭეგრინე ვორჯი ღაიბაღა ისპაანში 1245 (= 1829)წ. მაშამისი სხვა
 რამდენიმე ქართველ თავადთან ერთად ირანში იყვნ მამაღ-ხან ყუჯრმა
 ჩამოიყვანა.

ابن يوسف، 217. 83.⁵⁰

ემთეჰჰმ ფეხი აიდგა რა ამ ქვეყნად ისპაანში, ახალგაზრდობის წლებში ლიტერატურული განათლება მიიღო. მორფოლოგია, სინტაქსი, ლოგიკა, ლეთისმეტყველება, მეტრი და რითმა გაიცნო. კალიგრაფიაში გაწაფული იყო და მითი თავს იჩინებდა. კარგი ლექსები ჰქონდა, ჯერ სარგაშთეს ზედწოდებით წერდა ლექსებს, მაგრამ ბოლოს ემთეჰჰმ მიიღო ფსევდონიმი. გარდაიცვალა 1289 (= 1872) წ. 'აბს ყოლნ-ხანმა რომელიც ხორრამის ფსევდონიმით წერდა, მისი გარდაცვალების თარიღად ეს რობა'ე შეთხზა:

„აფსუს, რომ ემთეჰჰმ, ასეთი სრულქმნილი ოსტატი ამ წუთისოფლიდან სასუფეველისაქენ გაემგზავრა. მისი გრდაცვალების თარიღად ხორრამმა თქვა: ვაი, რომ ემთეჰჰმ აღარა გვყავს“.

ლექსები მისი ღაზელების ამ დრენისა ჰაჭეზ შირანის მანერისაა, მაგრამ სხვადასხვა საკმელზეა [დაწერილი] და ამის გამო ბოსჰაყ-ე ათ'ემეს მიბაძვას წარმოადგენს. ურიგოდ ნათქვამი არაა, თუმცა [საქონლის] თავისა და ფეხების [გან დამზადებული საკმელთა] შესხმას შეიცავს. როგორც ამ ნუსხის შესავალშია დაწერილი, მირზა ნასრ ალ-ლაჰ იბნ მოჰამად შაჰი'მ, ისპაანელმა კალიგრაფმა, რომლის ბავშვებსაც მირზა'აბდ ალ-ლაჰ ემთეჰჰმ რამოდენიმე წელი წერას ასწავლიდა, ემთეჰჰმს გაფანტული ლექსები შეკრიბა გამართა და ეს დრენი გააწყო.

[1] „ყველა, ვინც მოჰამადის გვარის ჯამიტლეკიაა, მოჰამადის მოწყალების სუფრაზე შეექცევა“.

[2] მოწამლულთ რომ თერიაყი მიაშველონ, ამდენი მოწყალება არა აქვთ.
„ოლონდ, ჰეი მერიქიფევე, აავსე ფილა და მომაწოდე“⁵¹.

ემთეჰჰმს დრენი ზოვს დაბეჭდილათაც მიაჩნია. 'აბდ ალ მოჰამად-ხან ირანის თავის ერთ-ერთ სტატიაში მოაქვს პოეტის ასეთი დობადთი:

این گنبد بزرگ که در مسجد شاه است
سربوش کوچکی است بقاب طعام ما

⁵¹ ჰანჯის ლექსია, მისი დრენის პირველი ტავი არაბულ ენაზე. იხ. دیوان خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی، باهتمام محمد قزوینی و دکتر قاسم غنی، 2: 83.

გრუოზი თამ ჭლიყ კნნდ ჯმე
გრდდ ეზაი მქთვრ ვბჃ ო შამ მა⁵²

„ეს დიდი გუმბათი, შაჰის მეჩეთს რომ აქვს [ისპანში], ჩვენი კერძის თეფშის პატარა ხუფად თუ ივარგებდა. ერთ დღეს მთელი ქვეყნის სარჩო რომ შეაგროვონ, საუზმედ და ვახშმად წასახემსებლად თუ გვეყოფა“.

ეშთეჰას სათანადო ადგილი ეთმოზა ხაჰმამფურის ლიტერატურულ ლექსიკონში⁵³.

იბნ აუსეჰი ირანის მეჯლისის ბიბლიოთეკაში დაცული ეშთეჰას გორჯის დნვნის წინაიტყვაობას იხეორებ (ეს უკანასკნელი სწორედ მის შემდგენელს მნრხნ ნარ ალ-ლაჰ იბნ მოჰამმადს ეკუთვნის), ოღონდ მეტი სიზუსტისათვის აქ გვინდა მოვიტანოთ ამ ცნობის ერთი ადგილი:

پدرش حاجی فریدون گرجی که با چند تن دیگر در عهد پادشاه مغفور مبرور آقا محمد خان قاجار بجانب ایران آوردند و از نجیب زادگان گرجستان بود در سنه یک هزار و دوست و چهل و پنج از مادر خود که آنرا گرجیه بود متولد گردید⁵⁴

„მამა მისი იყო ჰაჯრ ჭერნდუნ გორჯი, რომელიც სხვა რამოდენიმე პირთან ცხონებული აყნ მოჰამმად-ხან აყჯარის დროს ირანში ჩამოიყვანეს, საქართველოს დიდგვაროვანთაგანი იყო. დაიბადა ათას ორას ორმოცდახუთ (= 1829) წელს. ქართველი გაზღდათ აკრეთვე მისი დედა“.

ეს ცნობა მრავალჰრივ არის საინტერესო. პოეტს მამა ქართველი დეოდლი ყოვილა. ის, საფიქრებელია, 1795 წ., როცა ირანელმა თბაღლისი აიღეს და ააოხრეს, ტყვედ ჩაუკდა აყნ მოჰამმად-ხანს. ეშთეჰას დედის მხრივაც ქართველია. ტყვედ წაყვანალა, ძალათა ირანში გარეკილი ქართული ტრადიციული ოჯახი, ბუნებრივია, ასე ადვილად და მალე არ დაკარგავდა ქართულ ენას, ქართველობას. ამდენად, ჩვენ საქმე გვაქვს პოეტთან, რომლისთვის სპარსული მეორე ენაა. ის რელივიითაც არაა სულ „გათათრებული“. (ეშთეჰას დნვნში ამის ნიშნებაც შეიმჩნევა: ერთ-ერთ კერძზე ის ამბობს: ისეთაა, რომ შეუბედავ, პირველს გამოისახავო). რაც შეეხება პოეტს მამის სახელს (ჰაჯრ ჭერნდუნ და არა ჰაჯ-

عبدالمحمود خان ایرانی، دراطراف شعرای معاصر، ارمنان، سال 48
چاپاردهم، 83.

خيامپور، 42 83.⁵³

ديوان ميرزا اشتبا، № 14111، ხელნაწერი ბიბლიოთეკის მეჯლისის ირანის⁵⁴
ديوان ميرزا اشتبا: 1 v. შემდგენი:

ჭერნდუნს, როგორც მას აყვ ბოზორგი და იბნ აჟსეჭი უწოდებენ), საეჭვოა, ჰაჯი აქ მისი უპირველესი მნიშვნელობით იხმარებოდეს და პილიგრიმს (მაჰმადიანს, რომელმაც მეჭა მოილოცა) ნიშნავდეს, — ტყვედ ჩავარდნილი და ახლად გაათარებული ქართველი ფეოდალი ასე წარმატებული და სანიმუშო მუსულმანი ვერ გახდებოდა.

პირველწყაროთა ცნობას, ეშთეჰს ბოსჰაყ-ე ათ'ემეს მიბაძვით სწერდაც, სწორია⁵⁵. მაგრამ, რა თავისებურებანი ჰქონდა ბოსჰაყისგან საუკუნეებით ასე დაშორებულ პოეტს, როგორია მისი მხატვრული სამყარო და სხვა, საგანგებო კვლევის საგანი უნდა გახდეს. აყვ ბოზორგის ცნობით, ეშთეჰსს დრეჰანი თითქოს კიდევაც გამოუტყიათ თეირანში⁵⁷. მაგრამ ჩვენ იგი ვერსად ვერ მოვიძიეთ, არ უნახავს მისი გამოცემა, ჩანს, იბნ-აჟსეჭ შირაზისაც, რომელიც, როგორც ზემოთ უკვე დავინახეთ, აღნიშნავდა: ეშთეჰსს დრეჰანი ზოგს დაბოქდილადაც მიაჩნიაო. აყვ ბოზორგის, ამ სწორუბოვარ, აღმოსავლეთმცოდნეთა სამაგიდო მრავალტომიან ბიბლიოგრაფიულ ცნობარში არა ერთი და ორი უზუსტობანი შეიმჩნევა. არაა მოულოდნელი, რომ აქაც რაიმე გაუგებრობასთან გვექონდეს საქმე.

რადგან პოეტმა ფსევდონიმი შეიცვალა, თითქოს უნდა გვეფიქრა, რომ გასტრონომიული ხასიათის მისი პოეტური მემკვიდრეობა ფსევდონიმი ეშთეჰსს უნდა უკავშირდებოდეს. მაგრამ ეს ასე არ არის, პოეტის არა ერთი ასეთი ხასიათის ლექსი სარგაშთეს ფსევდონიმითაა დაწერილი (მაყდაში სარგაშთე იხსენიება). ეტყობა, პოეტს აღრევე ჰქონდა მისწრაფება ამ თემისაკენ.⁵⁶

აქ ნიმუშად მოვიტანეთ ეშთეჰსს სამ ლაზელს, რომელიც ამოწერილი გვაქვს ირანის მეჯლისის ბიბლიოთეკაში დაცულ დრეჰანიდან:

[11]

مشهور گشته است در آفاق نام ما
 ز این اشتهای بیحد ما لا کلام ما

⁵⁵ აი, ერთი ბათი ბოსჰაყის ლექსისა:

جمال بره بریان و حسن دنبه فربه
 چنان بردند صبر از دل که ترکان خوان یغما را

„შემწვარი ბატონის სილამაზემ და მსუქანი ღუმის მშვენიერებამ ისე წარგატაცეს გულიდან მოთმინება, როგორც თურქმა ავაზაკებმა“.

(იხ. გვ. 63 *صبح گلشن* ბოსჰაყს აქ გამოყვებული აქვს ჰანქეჯის ერთი ლაზელი (აგრან თრკ შირაზი))

⁵⁷ *الذریعة، دیوان: سن ر م، 40.483*

با ما کسی چگونه زند لاف پر خوری
کاین سکه را زدند در اول بنام ما
گر روزی جمیع خلائق کنند جمع
گردد غذای مختصر صبح و شام ما
آن گنبد بزرگ که در مسجد شاه است
سر پوش کوچکی است ز قاب طعام ما
جامی ز جام یکشبه آید باصفهان
گر عکس آشبرگ به بیند به جام ما
بندم خیال پختن نان در تنور دل
این هم یکی بود ز خیالات خام ما
س برده ایم سجده بنان همچو زاهدان
دشوار گشته است قعود و قیام ما
پیرانه سر چه ما بجهان یار پشمکیم
واجب بود به پیر جوان احترام ما
قناد را کسی برساند ز ما سلام
و آنگه ز رویی لطف بگوید پیام ما
چون ذکر خیر ما همه شیرینی شماس
دور از مروت است شود تلخ کام ما
از فیض عام شربت نارنج عاقبت
بیش از سکنجبین بجهان شد قوام ما
گر بست باغبان برخ ما ز میوه در
از وی خدای ما بکشد انتقام ما
رهن خیار و خربوزه و هند واته بود
یکچند پیش استر و اسب و غلام ما
اکنون نهند از سر خود پردلان غرور
زینسان که گشت توسن خربوزه رام ما
از بسکه آتشم بدلت از غم کباب
سوزد سمندروی که کند قصد بام ما
عمریست تا که حسرت ماهی است بردلم
هر چند سالهاست نباید بدام ما
باشد همیشه خیمه اجلال ما بیا
گردد اگر بمطبخ سلطان مقام ما
مشکل که روز حشر بر آریم سر ز خاک

تابوی قرمه نرسد بر مشام ما
 البته اشتهای برهاند توراز جوع
 انعام عام صاحب و آلا مقام ما
 میر خجسته فتحعلی خان سپهر جود
 دارای مهر رای فلک احترام ما
 یعنی سلیل آنکه بمدحش سروده است
 حافظ خجسته شاعر شیرین کلام ما
 دریای اخضر فلک و کشتی هلال
 هستند غرق نعمت جاهی قوام ما

[۲]

پیش من گر نهند حلوا را
 میخورم هر چه هست یکجا را
 روح از قالبم کند پرواز
 بینم اروی روح افزا را
 سرو از پا نشیند ار بیند
 قامت قند سرو بالا را
 آفرین بر مربی بالنگ
 کاینچنین پرورد مریا را
 باز لیسیا (؟) همان سر است مرا
 که نساری بجان چلیپا را
 گر سرم میرود ز سر نهم
 شور کله هوای کیمیا را
 هر که چون من ز بان کله خورد
 یابد البته نطق گو یا را
 گر بود مفت روی هم بخورم
 آتش تملو سماق و قارا را
 بوی سیری نیاید از دهنم
 گر خورم سیر روی دنیا را
 تالیبی ترکنم نمایم خشک
 همچو ساحل تمام دریا را

گر خدای جهان بسر گشته
 بدهد ملک روی دنیا را
 وجه انجیر و نار خواهم داد
 ساوه و لنگرود و عقدا را

[۳]

بر کله چون باز کنه صبح دهان را
 صدر لرزه براندام فتد شیر ژیان را
 بر سفره سبیلی نکنم چرب گر آرند
 هر روغن موجود که باشد همدان را
 از مطبخ گرمی که در او دود دمی هست
 دورم نتوان ساخت چه از نار دخان را
 بوئی نرسد شام زقرمه بمشام
 گر باز گذارند همه دیگ جهان را
 گر پرده دلمه بدرم در نظر خلق
 یک لحظه کنم کشف دوصد راز نهان را
 بنیاد زمین را بر سانم بر آب
 گر کسی بسر خاک کشد صورت نان را
 از خربزه دل بر نکنم گر پی قلم
 رستم بزه آرد بسر کینه کمان را
 چو توسن خربوزه نشد رام بناچار
 اندر کف تقدیر نهادیم عنان را
 در باغ اگر فصل بهارم گذر افتد
 از میوه نه بینند دگر نام و نشان را
 هر کس که ز الوچه کند منع دل من
 بیند به تن خویش بلای یرقان را
 الوچه خوانسار چه سودم ندهد زود
 گیرم ره قهرود و طریق برغان را
 سر گشته گرت هست تمنا شکم سیر
 پیوسته بخوان مدح شهنشاه جهان را
 شه ناصر دین خسرو با تاج نگین آنک
 در بندگی اوست هوس تاجوران را

„ქვეყანაზე ცნობილი გამხდარა ჩვენი სახელი
 ამ უსახლდრო და ენითგამოუთქმელი მადით.
 ჩვენთან ვის შეუძლია დაიტრაბახოს ღორმუცელობა,
 როცა ეს სიტყვა თავიდანვე ჩვენზე გამოჭრეს.
 ერთ დღეს მთელი ქვეყნის საჭმელი რომ შეაგროვონ,
 საუზმედ და ვახშმად წასახემსებლად თუ გვეყოფა.
 ის დიდი გუმბათი შაპის მეჩეთს რომ აქვს [ისპაანში],
 ჩვენი კერძის თეფშის პატარა ხუფად თუ ივარგებდა,
 [პოეტი?] ჯამბ [ქალაქ] ჯამიდან ისპაანში ერთ ღამეს ჩამოვა,
 ჩვენ ვშბარგი რომ დაგვილანდოს ჯამში.
 გულის თონეში ვაცხოვრებ ოცნების პურს,
 ეს ჩვენი ერთ-ერთი ფუჭი ოცნებაა.
 განდევნულების მსგავსად ბევრი ვილოცეთ პურზე,
 გაგვძნელება ამდენი დაჩოქება და წამოდგომა.
 რადგან ქვეყანების მსგავსად ჩვენ ფაშმაჭი გვიყვარს,
 ხამს მოხუცმა და ახალგაზრდამ პატივი გვცეს.
 ვინმემ ტკბილეულობით მოვაჭრეს მთავრებს ჩვენი სალამი
 და მოწყალედ ჩვენი ამბავი მოახსენოს:
 რადგან მთელი ჩვენი სიკეთე თქვენს ტკბილეულს უკავშირდება.
 სამართალი არ იქნება, პირი ჩამწარებული გექონდეს.
 იმით, რომ ნარინჯის შარბათსა ვსვამთ,
 ავშარაჯზე უფრო ვართ ამ ქვეყანაზე დაყენებული.
 თუ მებაღემ ბალის კარები ჩაგვიკეტა,
 ჩვენი ღმერთი გადაუხდის მას.
 კიტრისა, ნესვისა და საზამთროს გირაოდ
 მიგვიცია [რაც გაგვაჩნია]: ჯორი, ცხენი თუ მონები.
 ახლა იკითხონ გულოვანმა რაინდებმა,
 რა მოუვათ მათ, — ნესვებით ვართ შეიარაღებულნი.
 გულზე მწვადის წადილის ისეთი ცეცხლი გვიკიდა,
 რომ ამ ცეცხლისაგან სალამანდრაც კი დაიწვის, ჩვენს ბანზე
 თუ ამოძვრა.

ეს რა ხანია, თევზის დარდი ჩამყვა გულში
 და ვერა და ვერ მოვიგდე ფაცერში.
 ჩვენს ბედს ძალიც არ დაჰყუფეს,
 სულთნის სამზარეულოს ახლო-მახლო თუ მოვიკალათეთ.
 საეჭვოა, მეორედ მოსვლის დღეს წამოვყოთ თავი,
 ყაურმის სუნი თუ არ გვეცა ცხვირში.

ე შეთქმვა, რა თქმა უნდა, შენ შიმშილისაგან
ჩვენი დიდებული პატრონის ქველმოქმედება გიხსნის.
ჩვენს ემირს, ჭათჭ-ალ-ხანს, სიუხვის სამყაროს,
ცასავით უსაზღვრო სიყვარული აქვს ჩვენი.
მისი მემკვიდრეა, ვისაც ვაქებ,
ვიზედაც პაჭეზს ხოტბა უთქვამს.
ცის მწვანე ზღვა და ახალი მთვარის ნაგი
პაჯრ-ყავანმის წყალობაში ჩანთქმულან.

[2]

წინ პალვა რომ დამიდვან,
რამდენიც არ უნდა იყოს, გადაცხანსლავ.
[სასუსნავე] რუჰ-აჰზას რომ დავინახავ,
სული ტანისაგან მეყრება.
ალვა ძირს ეცემა, როცა დაინახავს
ტანაყრილ შაჰრის თავს.
აფერუმ ლიმონის მომგლეღს,
რომ ასეთ [ლიმონის] მურაბას გვიზრდის (გვიშაადებს)!
ისეთია . . . (?),
რომ ჯვარს გამოისახავ,
რომც მოვკვდე, არ მოვიშორებ
[ცხვრის] თავის წადილსა და შიგანის სურვილს.
ვინც ჩემსავით ცხვრის ენას შეჰვამს,
ოქროპირი გახდება, თქმა არ უნდა.
თუ მუქთი იქნა, ერთად შევჭამ
მწიფე ფინიკს, სომაცსა და ყარას.
მთელი ქვეყნის ნიორი რომ შევჭამო,
პირიდან ერთი ნივრის სუნი არ ამომივა.
ერთი პირი რომ დავისველო, ამოვაშრობ
მთელს მდინარეს და რიყეს-ლა დავტოვებ.
ღმერთმა სარგაშთეს მთელი
ქვეყნის ბატონობა რომ მისცეს,
ლეღვსა და ბროწეულში მივცემ
სავეს, ლანქრუღსა და ოყდს.

[3]

[ცხვრის] თავს [რომ მივუჯდები] დილაზე და პირს გავაღებ,
მძვინვარე ლომს აცახცახებს [ჩემი შიშით],

სუფრაზე უღვაშიც არ დამესგრება ქონით, თუნდაც
მომართვან,

მთელს ჰამადანში რაც ერბო მოეძევათ.
გაჩაღებულ სამხარეთლოს ბული და ოხშივარი რომ აუღის,
ვერავინ მომაშორება როგორც კვალს ცეცხლს ვერ მოაშორებ.
ყაურმის სუნი ცხვირშიც კი არ მეცემა,
თუნდაც მთელ ქვეყანაზე რაც ქვაბია, წინ დამიდგან,
როცა ხალხის თვალწინ ტოლმის ფარდას გაეხევე,
ერთ წუთში გავხსნი ორას დამალულ საიდუმლოებას.
თუ ვინმე მიწაზე პურს დახატავს,
მიწის პირს ქვესკნელში ჩავლუბავ,
... ნესვის ვერ მოვცილდები, თუნდაც ჩემს მოსაკლავად
როსტომმა მშვილდიც მომართოს.
როცა შმაგი ნესვი არ დამშვიდდა, ძალაუნებურად
ბედის ხელს მივანდეთ სადავეები.
გაზაფხულზე ბაღში თუ გავივლი,
ხილის ნატამალს არ გადამირჩება,
ვინც მე ალუჩის ჭამას დამიშლის,
თავის ტანზე ნახავს ზაფრას.
ხანსადრის ალუჩა თუ არ მრგება,
ყოპრქდისა და ბარჯყანის გზას დავადგები.
საარგაშთე, შენ გაძლომა თუ გინდა,
ქვეყნის მპყრობელის ხოტბა თქვი.
შაჰ ნასერ-ე-დინი, ხელმწიფე [ა] გვირგვინოსანი,
რომელსაც სხვა მეფეები ემონებოიან“.

7. ვაჰან აშრაჰი

ეს პოეტი ქართული წარმომავლობისაა, მაგრამ მისი ნესბა გორჯი
არ ყოფილა. ჰედნაჰათი მასზე შემდეგ ცნობას გვაწვდის:

وفای اشرفی اسمش میرزا مهدی قلی است واز نجیبای عهد است
اجدادش از گرجیان زمان صفویه بوده‌اند و با بزرگان اشرف منسوب
است در نزد منوچهر خان معتمد الدوله منشی حقیقه نگار بوده و خطی
شیرین داشته گاهی بنظمی رغبت می نموده از اوست

زر بدان اندوزد اسمعیل نوری سال و ماه
تا مگر روزی بدان مکنت وزیر ری شود

گرچه کونی پروراست اینچرخ لیک از روی عقل
سنگ دلاکی قلمدان وزارت کی شود⁵⁹

„ვატნე აშრატნ. მისი სახელია მნრზნ მექდნ-ყოლნ-ხანი. თანამედროვეობის ერთ-ერთი რჩეულთაგანია. მისი წინაპრები სეჭნანთა დროის ქართველები ყოვილან, კეთილშობილ დიდებულებს მიეკუთვნება. მანუჩეზრ-ხან მოათამედ აღ-დაულას საიდუმლო მონშნ იყო. კარგი ხელი ჰქონდა, ზოგჯერ ლექსების წერის სურვილიც მოუვლიდა, მისია:

„ოქროს იმიტომ აგროვებს ესმა'ნლ-ნურნ დღე და ღამე,
იქნებ ერთ დღეს იმ სიმდიდრით რეის ვეზირობა გაიკრას,
განგება თუმცა დოყლაპიების მჟარველია, მაგრამ ლოგიკით სალესი
ქვა სავაზიროს ყალამდანად არასოდეს იქცევა“.

8. ქაუქაბნ გორჯნ

სპარსული ლიტერატურული წყაროები გორჯნს ნესბას აკუთვნებენ კიდევ ერთ პოეტს ყობანდ-ბეგს, რომელიც ქაუქაბნს ფსევდონიმით წერდა. ქაუქაბნზე ასეთ ცნობას გვაწვდის ნასრანბანის თაზქერე:

نامش قبادبیگ از اترکست و در قبادآباد میبوده است
شعرش این است

شعر

- [1] هر چه هم رنگ بمعشوق بود معشوق است
نقش عشق است که پروانه بمهتاب نسوخت
- [2] خلوتگه محبت او در دل من است
بیحاصلی ز هر دو جهان حاصل من است
باکاینات کرده ام آن دوستی که یار
در هر دلی که جلوه کند در دل من است
- [3] زخنده تو بدل لذتی نهان دارم
که همچو پسته دل خویش در دهان دارم
- [4] چو در گنج قفس میرم بسوزیدم مگر روزی
بامداد صبا خاکسترم راه چمن گیرد⁶⁰

⁵⁹ 83. 1091, هدایت,

⁶⁰ 83. 313, نصرآبادی,

ში „ქაუჭაბნ, სახელად ყობნდ-ბევი, თურქთაგანია, ჰაიდარაბად-ცხოვრობდა. ეს მისი ლექსებია:

- [1] „ყველაფერი, რაც სატრფოს მსგავსია, სატრფოა, სიყვარულია ისიც, ფარვანა მთვარეანში რომ არ დაიწვა.
- [2] მისი სიყვარულის სავანე ჩემს გულშია, სააქაოსა და საიქიოს დაკარგვა ჩემი ბედია.
- [3] სამყაროსთან გამიწვდია მეგობრობა, მეგობარი ვის გულშიაც არ გამოჩანდეს, ჩემს გულშია“.
- [4] შენი ღიმილისაგან გულში ჩემი ნეტარება მიძევს, ფსტას მსგავსად გული პირში მიძევს.
- [5] როცა ყაფაზის კუთხეში მოგვედები, დამწვით, რათა ერთ დღეს დილის ნიაგმა ჩემი ნაცარი ბაღში წაიღოს“.

როგორც ვხედავთ, ნასრბანდის მიხედვით ქაუჭაბნ თურქი გამოდის, მაგრამ, ჩანს, პარაღელურად არსებულია სხვა პირველწყაროები, რომელთა ცნობით ქაუჭაბნ შამ-აბსის ქართველი დილანია (მონა). გერძოდ, ქამბრ ალ-მოლქ სინდ მოჰამმად სადნუ ჰასან-ხან ბაჰადორის „შამ-ე ნჯომანში“ ვკითხულობთ:

کو کبی قباد بیگ گرجی⁶¹ غلام شاه عباس ماضی بود آخر الامر چون کو کب سیار بر منازل دکن گذر کرد و در حیدآباد ساکن شد و در سنه ۱۰۳۳ در ظلمتکده فنا نا پدید گردید⁶²

„ქაუჭაბნ“ ყობნდ-ბევი გორჯნ შამ-აბსს პირველის ღოღანში იყო, ბოლოს [ცახე] მთარული ვარსკლავის მსგავსად დაქანის მხარეში მოხვდა და ჰაიდარაბადში დაისადგურა. 1033 (=1623) წ. არარსებობის ბნელეთში შთაინთქა“.

9. ნეტვლ გორჯნ

ამ ფსევდონიმით ლექსებს სწერდა მე-18 ს. სპარსელი პოეტი მოჰამმად 'ალნ-ხანი, აღონ-ხანის ძე⁶³, 'ალნ ჰასანის „სობჰ-ე ვოლშანს“, შამს ალ-დინ სამის „ყამუს ალ-აღნისა“ და ჭაყურის „თაზკერე-ე შუსთარს“ ძეგნი ცნობები დაუტყავთ მასზე. სამი მის შესახებ წერს:

⁶¹ ეს სიტყვა (გორჯნ) ტექსტში გაჩით წერია.

⁶² امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بہادر، شمع انجمن، ۱۲۹۳.

⁶³ خیامپور، 600.

„ნე ეჲდი (მოჰამად 'ალ-ხანი). ირანელი პოეტთაგანია, მიუხედავად იმისა, რომ წარმომავლობით ქართველია, მოჰამად-შაჰის დროს ირანელებთან ერთად ილაშქრა და დელიში ჩავიდა. ეს ყეთა მისია:

„თუ ჩემი ამხანაგი ხარ, ჰეი დარდო და სიმძიმელო. ბესმ ილ-ლაჰ. ჯოჯოხეთი სიყვარულის ველია, მოდი. ბესმ ილ-ლაჰ. ჰეი სიკვდილო, სანამდის გარდამივლენ ასეთ ტანჯვას. ტანჯვისგან მაზატებ, მოდი. ბესმ ილ-ლაჰ“.

(گر رفیق منی ای درد بلا بسم الله
سقر وادی عشق است بیا بسم الله
ای اجل چند چنین درد سرم گردانی
فراغم میکنی از درد بیا بسم الله)⁶⁶

„სობჰ-ე გოლშანის“ ცნობით, ნეედი ელჩობაში ყოფილა ინდოეთში (დელიში) გვიანდელ მოღოლთა დინასტიის ერთ-ერთი წარმომადგენლის მოჰამად-შაჰის (1719—1748) დროს⁶⁷. ამავე წყაროშიაც იგი დიდგვაროვან ახლან-ხანის შვილია და თავადაც დიდი იანამდებობის პირია⁶⁸. ჭაყნის „თაზქირე-ე შუშთარში“ ნეედი ფარსის ვალნდ გვევლინება (ایامی که محمد علی خان نژاد بن اصلان خان والی فارس بود⁶⁹ „როცა მოჰამად 'ალ-ხანი ნეედი აბნ ახლან-ხანი ჭარსის ვალნი იყო“). ჭაყნის მოაქვს ნეედის ერთი, სხვა წყაროებისთვის უცნობი ბაითი:

تیر مژگان میزند رگ نشتری در کار نیست
عاشقم بیمار هجرم بستری در کار نیست⁷⁰

⁶⁶ شمس الدین سامی، قاموس الاعلام، استانبول، ۱۳۱۶، ج. IV، ص. 4575.

⁶⁷ ინდოეთში სხვა ქართველი ელტურის მოღვაწეიც ცხოვრობდნენ. აღმოსავლეთში გახმაურებულა ბაბუნა გორჯია, ცოხილი კალიგრაფის, სახელი. ის აბუ თორან ხოშნაენს ესტუმრის მონა ყოფილა, რომელიც მან გაუზატებია და გაუწაფავს. ისე ჰყვარებია ქართველ შაგირდს თავისი მასწავლებელი და იმდენი უტერია მისი სიკვდილის გამო, რომ სინათლე დაუქარგავს (خوشنویسان، بخش اول، تهران ۱۳۴۵، ص. 92).

⁶⁸ შემდეგში: سید علی حسن خان صاحب ۱۲۹۵، ص. 515، صبح گلشن بهادر حسینی قنوجی بخاری، صبح گلشن

سید عبد الله بن سید نور الدین ابن سید نعمت الله الحسینی الشوشتری المتخلص به فقیر، تذکره شوشتر، کاکته، ۱۳۴۳، ص. 143.

⁷⁰ იქვე.

„[მის] წამწამთა ისარი მიხსნის ძარღვს, ნეშტარი საჭირო არაა, მიჯნური განშორების ავადმყოფობით ვარ ავად, ლოგინი საჭირო არაა“.

ნუჟედ გორჯნს ამ მაოლაის მკონე ლექსს ისეთი გამოხმაურება ჰქონია, რომ „ეპოქის პოეტებმა ბოელი ფარსისა და ერაციის მხარეები-სამ [ამ ლექსს] წაბადეს“⁷¹. თავად ჭაყნოს, ამ თაზჯერეს ავტორს, შვიდ-ბაითიანი დაწერილი დაუწერია ამ ლექსის ჯავზად. როგორც ვხედავთ, ალაჰვერდნ-ხანის ოჯახის ამოწყვეტის შემდეგაც ქართული წარმომავლობის ადგილობრივი პოლიტიკური მოღვაწეები ისევ მცლავრობენ ირანში, ეს მით უფრო ნიშანდობლივია, რომ სკორედ ამ დროს იცავენ ირანს ავღანთა და ბელუჯთაჯან ამ მისიით საჯანჯებოდ აქედან გაწვეული ქართველი სახელმწიფო მოღვაწეები: მეფე გიორგი XI (სპარსული და ავღანური წყაროების გორჯნ-ხანი), მისი ძმა ლევანი, მისი ძმისწული ხოსროვ-ხანი, ცნობილი როტომ-ხანი და სჯეები, რომელნიც შეეწირნენ კიდევაც ამ მისიას. სპარსულ პოეზიაში მათი და ირანის პოლიტიკურ სარბიელზე მოღვაწე სხვა ქართველის⁷² შესაჯები არა ერთი და ორი ხოტბაა ცნობილი. ზემოთ დასახელეზული ქართველები კი ირანის სასკოლო სახელმძღვანელოებში ჯმირებად იხსენიებიან.

10. ქანნ გორჯესთანი

მოჰამმად ალნ ესჰაჰანნის თაზჯერე „მაღნნჰე მოთამედი“ იცნობს ასეთი ფსევდონიმის მკონე ქართული წარმოშობის პოეტს, მნრზნ ესმა'ნლს, რომელსაც ჰიჯრის XIII საუკუნეში უცხოვრია⁷³.

11. ამნნ გორჯნ

აი, ის მცირე ცნობა, რომელსაც „სოზჰე გოლშანში“ ვხვდებით:

يميني گر جي از موالي شاه طهماسب صفوي ست و سر پچه طبعش
در معارك نظم قوی

⁷¹ იქვე.

⁷² იხ. თეირ ის უნივერსიტეტის ხელნაწერი № 4614, კვ. 45. ამ კრებულში მნრზნ შამს ალ-დნ მოჰამმად სჯარი სიმოს-ის გორჯნს (სიმოს I?) შეიღს, სავნ-ხანს (გიორგი X?) ასე ახასიათებს:

ترسا بچه است آتش افروز کشت

کآتش زد در خرمن صد حور بشت

„ქრისტია ის შეიღია, ცეცალთაჯეა ისმცემელთა ტაძარში ცეცხლის გამჩაღებელი (ცეცხლოვანი), ხამოთხის ჰკრებებს (ღამაზ ჰალებს) ცეცხლს უჩენს“.

⁷³ გვ. 483, خيامپور.

دستی که عنان خویش گیرد
 امروز در آستین کس نیست⁷⁴

„ამინნი გორჯი შაჰ-ფაჰმასბ სეჰეენს აღჴეეებულ მონათაგანია. მისი ბუნების ჴანგი ლეჴსის სარბიელჴე ძლიერია.

ხელი, რომელიც საკუთარ აღვირს მოხეშავს,
 დღეს არავის სახელოში არ არის“.

თჴ აჴ შაჰ-ფაჰმასბ I იჯულისხმება (1524—1576), მაშინ ამინნი გორჯი მე-16 საუკუნის მოღვაწე გამოდის.

12. ვალნ-ხან გორჯი

ამ პოეტის შესახებ მცირე ცნობას გვაწვდის და მის ერთ ბაიას გაგვაცნობს ერთადერთი პირველწყარო, სენდ ‘ალნ-ხან საჴებ ბაჴანდორ-ჴოსეენი ყანჴჯი ბოჴარის „სოჴჴ-ე გოლშანი“:

ولی خان گرجی از غلامان سلاطین صفویه بود و در شعر و
 شاعری خوش سلیقه و نکو رویه

ای خوش آن عاشق که از غم رویدیوار آورد
 آن قدر گرید که رحمی در دل یار آورد⁷⁵

„ვალნ-ხან გორჯი ეჴიან სულთანთა მონათაგანი იყო. ლეჴსსა და პოეტობაში კარგი ცოდნისა და ნატიფი ეემოვნების [პატრონა].

ის მიჯნურია კარგი, დარღით ჴედელს რომ მიაჴეეეს პირს [და] იმდენს იტირებს, რომ სატრფოა გულს მოუღობს“.

13. ფალეზ შირაზნი გორჯი

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ირანში მოღვაწეობს ქართული წარმოშობის პოეტი ფალეზ შირაზელი, როგორც პირველწყაროები გადმოგვცემენ, ის ყოფილა შვილიშვილი ჩვენთვის უჴვე ცნობილი პოეტის ფსეჴ გორჯისა. თეირანში, მალეჴის ბიბლიოთეკაში დაცული ნუსხა მოჴამმად ჴოსეენ იზნ ალ-ჴაჴ აბუ ალ-ჴასან შო‘აის „თაზჴერე-ეე შო‘აი“ ფალეზ გორჯის შესახებ საკმაო ცნობებს გვაწვდის და პოეტის რამოდენიმე ლირიკულ ლეჴსსა და მესნეენს გაგვაცნობს. მოგვაჴეს ისინი

⁷⁴ صبح گلشن، 616 გვ.

⁷⁵ იმეშ, 61 გვ.

(არ მოვიტანთ შვილ ბაითიან სალანქლავ უწყმაწურ ლექსს და არ
მესნეენს, რომელთაგან პირველი 83, ხოლო მეორე — 153 ბაითისგან
შეღებია):

طالب شیرازی اسمش عبد الله خان و اصلش از گرجستان پدرش
احمد خان و جدش یوسف خان گرجی است که خاقان مغفور فتحعلی
شاه مبرور این شعر را در صفت حسنش سروده

صبا برو بفرنگ و بگو که یوسف گرجی
شکست رونق بازار حسن استرجی

مشارالیه مامش از اهل حبش است و سیم طینتش بیفش استعمال
ترباک را بر شیرۀ تاک ترجیح میداد و غالباً در کنج قهوه‌خانه های
فارس زبان بسته را بسخنوری میگشاد اشعار زیادی داشت که چون نامش
از یاد انام رفته جز چند جزوی که بطریق مدح و قدح ببحر تقارب و
غیره گفته در سنه ۱۳۰۹ در شیراز برحمت ایزدی پیوست و بر خوان
نعمت سرمدی نشست

دو مدح نواب کامیاب فرهاد میرزای معتمد الدوله گوید

همان شہی کہ غضنفر ز بیمش از آهو
رمد بدشت و ز سہمش پلنگ در کہسار
همان شہی کہ ز قہرش ہمی قضا و قدر
یک از یمین بنماید فرار و یک ز یسار
محیط مکرمت و بحر جود شہ فرهاد
جہان فضل و سپہر جلال و کویہ و قار
نظام دولت و عم شہنشہ ایران
قوت مات و قتال فرقہ کفار
یگانہ معتمد الدولہ ای کہ از لقب
گرفت دولت شاہنشہ جہان معیار
بعہد دولت تو ہمگنان براحت و عیش
سبب ز چیست کہ من دور باشم از این کار
بس است طالب آکنون زبان ز عرض بہ بند
دعای را بنما شیوہ گر توئی ہشیار
ہمیشہ تا بوزد در چمن نسیم ربیع

هماره تا برسد صوت کبک و قمری و سار
درخت بخت تو شاداب سبز و خرم و خوش
بحق پنج کتاب و بحق هشت و چهار

نیز از اوست

مصور آمد و عکس تو را بنام کشید
چو خواست طره زلف کشد دراز کشید
بحیرتم که چرا بعد مرگ زنده نشد
اگر جنازه محمود را ایاز کشید

از غزلیات اوست

دلبر ز در درآمد و بنیاد ناز کرد
گویم چرا ز ناز براهل نیاز کرد
گر آنچنان خرام که شمشاد قامتش
بس خنده‌ها بطنطنه سرو ناز کرد
برقع برج فکند و از آن چشم فتنه خیز
برساکنان بزم در فتنه باز کرد
بنمود زلف خویش که یعنی بعاشقان
این است قصه آنکه بدینسان دراز کرد
ابرو نمود و گفت ازین قبله کاهجو
گردد هر آنکه روبوی از جان نماز کرد
ای دل شنو نصیحت و در عشق پا منه
صالح شد آنکسی که ز عشق احتراز کرد
طالب بجوی همت ارآن عارفی که گفت
صوفی نهاد دام و سر حقه باز کرد

و له ایضاً

خرم دل آنکه با نگاری طنناز
باشد بشبستان همه در راز و نیاز
عاشق ز ازل زنده بود تا بابد
چون نام سبکتگین شد از نام ایاز
دل رفت و بزلف یار الفت بگرفت

بیچاره بخود نمود بس قصه دراز
 پروانه صفت بگرد شمع رخ دوست
 پروازکن و بسوز و با سوز بساز
 ساقی برهان مرازمی در غم یار
 مطرب بخدا همین نوا را بنواز
 بود بعراق و فارس یک اهل دلی
 بر خیز که تاکنیم آهنگ حجاز⁷⁶

„თბ ლებ შირაზელი. მისი სახელია 'აბდ ალ-ლაჰ-ხანი, წარ-
 მოშობით საქართველოდანაა, მამამისს აჰმად-ხანი ერქვა, პაპა მისი
 იყო აჟსეფ-ხანი გორჯი, რომლის მშვენიერებაზედაც აწ განსვენე-
 ბულმა ხყანმა, ცხონებულმა ფათჰ-ალ-შაჰმა თქვა:

„სიოვ, წადი ევროპაში და თქვი, რომ აჟსეფ გორჯი
 სილაძისათ გააქუნა ბაჰარი ჰასან ასთარჯინა(?)“.

ამის დედა წარმოშობით აზიინელია, მისი ბუნების ვერცხლი შე-
 ურყენელი. თრიაქის ხმარებას ღვინის ჩვენიან არჩევდა და უმეტესად
 ფარსის ყავა-ხანეებში მოყუჩებული დაბნულ ენას ლექსით აიდგამდა
 ხოლმე. ბევრი ლექსი ჰქონდა, [მაგრამ] მისი სახელი ხალხში
 აღარ იხსენიება, გარდა რამოდენიმე ნაწყვეტისა, რომლებიც სახოტბოდ
 და სალანძღავად შეუთხზავს თაყვარლობისა და სხვა საზომით. 1309
 (=1891) წ.⁷⁷ შირაზში უფლის წყალობას მიერთო და სამარადისო
 მოწყალების სუფრას მიუჯდა.

მორკმული ნაიბის ფარჰად-მირზა მოთემად
 ალ-ლაჟლას საქებრად ამბობს:

შენ ის მეფე ხარ, რომლის შიშით გმირი შველს,
 გაურბის მინდორში და რომლის რისხვით მთიანეთში
 ვეფხი გარბის.

შენ ის მეფე ხარ, რომლის ძლითაც ბედი
 მარჯნივ გარბის, განება კი—მარცხნივ.
 მეფე ფარჰადის სიკეთის სივრცე და სიუხვის ზღვა
 ღირსების ქვეყანავ, დიდების სფეროვ და ხარისხის მთავ,

⁷⁶ 33. 210. محمد حسين بن الحاج ابو الحسن شعاع شيرازي، تذكرة شعاعيه

მალექის ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, № 3839.

⁷⁷ 595 ბოზორგის ცნობით, ენლებ შირაზში გარდაიცვალა 1306 (=1888) წ. იხ-

33. 638. الذریغہ، دیوان: طال

რიგო სამეფოსავ და ბიძავ ირანის მეფისა,
 სიძლიერევე ნაციისა და მომსპობო ურუმუნოთა,
 ერთადერთო მოთამად ალ-დაუ ლევ (ბურჯო ქვეყნისა),
 რომლის ზედწოდებით

ქვეყნისა მპყრობელას სახელმწივომ ღირსება მიიღო.
 შენს სამფლობელოში ყველა შეებაა და კანცარომაშია,
 რატომაა, რომ მე შორს ვარ ამ საქმისგან?

გეყოფა, თაღებ, ჩაიკმინდე არხის სათხოვნელი ენა [და]
 თუ გონიერი ხარ, ლოკვას მიმართე.
 სანამდის ქვეყნად ვახაუჭულას სოა ქრის
 და კაკაბს, გვრიტსა და ქედანს შევხარით,
 შენი ბედის ხე ხარობდეს და ჰყვაოდეს
 „ხუთი წიგნის“ მადლით და მადლით „რვისა“ და „ოთხისა“.

აგრეთვე მისგანაა [ნათქვამი]:

მოვიდა მხატვარი და შენი სუაათი თვალწარჩაკვად
 დახატა,

ზილფის კავები გრძლად გამოუბა.
 გაოცებასა ვარ, სიკვდილს შემდეგ რატომ არ გაცოცხლდა,
 თუ მაჰმუდის კუბოს ააწი შეუღვა!

მისი ღაზელებიდანაა:

გულწარმტაცი შემოვიდა და კეკლუეობა დაიწყო,
 ეს რა დამართა ისედაც გაჭირვებულ ხალხს.
 იმდენად გრაციოზულია, რომ მისმა წერწეტა ტანმა
 საროც კი სასაცილოდ აიგდო.

და იმ ამაფორიაქებელი თვალებით

მეგლისში მყოფთ შუოთის კარები გაუღო.
 გამოაჩინა თავისი ზილფი და მიჯნურებს ამით
 მიჯნურობა უფრო გაუხანგრძლივა.

წარბები გამოიჩინა და გვითხრა: ამ ყებლაზე
 იძიებს ნებას ყველა, ვინც ილოცავსო,
 ძვირფასო, მისმინე მე და საყვარულას ვხაზე არ იარო,
 მან მოიპოვა სიმშვიდე, ვინც საყვარულასკან თავი
 დაიზღვია.

თაღებ, იმ ბრძენისგან იძიე ღირსება, რომელმაც თქვა:
 სუჭნემ დაავო მახე და ოინას ყუთს თავი ახადა.

ბედნიერია, ვინც კეკლუც ქალთან
 განმარტოებულია საწოლ ოთახში.
 მიჯნური უკდავი არის აწ და მარადის,
 როგორც სობოქთეგინის სახელი—ნაწის სახელით,
 გული წავიდა და სატრფოს ზილფს დაუახლოვდა,
 საწყალმა ბევრი ჭირი გადაიტანა.
 ფარვანის მსგავსად სატრფოს სახის ირველივ
 ფრენა იწყებ და დაიწვი.
 მწღევ, ღვინით მიხსენი სატრფოზე წუხილში,
 მუტრიბო, ღვთის გულისათვის, საჩემო დაუყარი,
 ერაცსა და ფარსში გულის საფერო არავინაა,
 ადექი, ჰეჯაზში გავეშუროთ“.

იწლებ შირანის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ სხვა თავ-
 ქერებში⁷⁸ ახალი არაფერია თქმული.

14. შო'ლა

ასეთი ფსევდონიმით წერდა ფარსის მმართველის ემამ-ყოლნ-ხანის
 შვილი ალ-ნურ-ხანი თუ ალ-ნურ ფურ-ხანი. შაჰ-აბას პირველის სიკვ-
 დილის (1729 წ.) შემდეგ, როგორც გადმოგვცემენ, მისივე რჩევით მის-
 მა მემკვიდრემ სეფი I, ერთიანად ამოეღოთა თავისი პაპის ერთგული
 სახლემწიფო მოღვაწეები, მათ შორის უმთავრესი,—ალაჰვერდ-ხანის
 შვილი ფარსის, ზუზისტანის, ირანის არაბული პროვინციების, ბაჰრეი-
 ნისა და სპარსეთის ყურის სანაპიროების მფლობელი, სპარსეთის ყურის
 განმათავისუფლებელი პორტუგალიელთა ბატონობისგან ემამ-ყოლნ-ხანი
 თავისი შვილებით (სეფინ-ყოლნ-ხანი, ჭათჰ-ალნ-ბეგი და ალნ-ყოლნ-
 ბეგი). ემამ-ყოლნ-ხანს 52 ვაჟი ჰყავდა, თითქმის ყველა ისინი ან ამო-
 ჟლეტილ ან დაბრმავებულ იქნა⁷⁹. თვალები დათხარეს, როგორც გვა-
 უწყებს მისი ბიოგრაფი, შო'ლას. „სობჰ-ე გოლშანში“ ვკითხულობთ:

شعله نامش اغور پور خان (اغورلو؟) ارشد امام قلیخان حاکم فارس
 بود هر گاه صفی امام قلیخان را قتل کرده میل بچشم اغور پورخان کشیده

⁷⁸ الذریعه، دیوان: ط ال، 638، فرصت شیرازی، آثار عجم، بمبئی، 1354، 562.
 شیخ مفید بن میرزا محمد نبی شیرازی داور، مرآة الفصاحة 562.
 خاندان سولتانی آل-خورشید کورمخو ხელნაწერი, გვ. 95 r.

⁷⁹ نصر الله فلسفی، زندگانی شاه عباس اول، جلد دوم، تهران، 1347، 393.

محبوس نمود و بهمان حال مرحله آخرت پميوود بهوزونی طبع گاه گاه
ميل بشعر و شاعری ميفرمود

[۱] يار رفت و با خيال او دل غمديده ماند

نشه اين باده آخر در سر شوریده ماند
بی نمک پاش شکر خند دهانش زخم دل
باز در خميازه همچو بسته خنديده ماند

[۲] خنده از گل گريه از ابر بهار آموختيم
ما ز هر صاحبديلی يك شمه كار آموختيم⁸⁰

„შო'ლა. მისი სახელია ნღურ-ფურ-ხანი (ნღურლჴ-ხანი?). ფარსის მმართველის ემამ-ყოლნ-ხანის შვილი იყო. როცა შაჰ-სეჴიმ ემამ-ყოლნ-ხანი მოკლა, ნღურ-ფურ-ხანს თვალები დათხარა, დააპატიმრა და იმავე მდგომარეობაში მყოფი სიცოცხლეს გამოასალმა. დრო და დრო ლეჴისის წერისა და პოეტობის სურვილს იჩენდა.

[1] წავიდა სატრფო და მის ოცნებაში დარჩა სევდიანი გული,
ამ ღვინის ბრუ თავში დარჩა.

დაჭრილ გულს მისი სიცილი იარაზე მარილავით ეყრება,
კვლავ გაზმორებაში როგორც შეკრულა მოციხარი დარჩა.

[2] სიცილი ვარდისგან ვისწავლეთ, ტირილა—გაზაფხულის
ღრუბლისგან.

ყოველა დარბაისელისგან გვისწავლია თითო რამ“.

შო'ლას მოიხილავს სხვა თავჭერებაც⁸¹, მაგრამ ახალს არაფერს იძლევიან.

15. მაჴნუნ გორჯნ

ჴედშათის „მაჴმა' ალ-ჴოსაჴან'ში“ გვხვდება ქართული წარმოშო-
ვის კიდევ ერთი სპარსელი პოეტი.

مكنون گرجی

آقامحمد نام داشت ودر كازرون من تواع شيراز مقام مردی سياح(؟)
بود و آرام در همانجا فوت شد اشعار بسياری گفته بود همانا از میان
رفته اين چند بيت از او نوشته ميشود

ترك چشمش زابروان چاچي كمان انگيخته

تير مؤگان از آن تر كمان انگيخته

⁸⁰ 33. 224، صبح گلشن،

⁸¹ 33. 176، ۱۲۹۲، لکهنو، حسینی، تذکره حسینی،

زابروی خنجر گذار و غمزه جوشن گداز
 بهر قتل عاشقان تیغ و سنان انگيخته
 ابروی و چهر و جبینش قوس و ماه و مشتری
 مشتری در قوس بامه خوش قران انگيخته
 روی ساقی باغجان از زلف و خط و چهر و خد
 سنبل و ريحان و یاس و ارغوان انگيخته
 صحن بزم از مطرب و ساقی و نقل و شمع و می
 زهره و پروین و ماه و فرقدان انگيخته
 گشت طالع آفتابی زرد رو از برج ثور
 ماهی اندر دو هلالش بدر سان انگيخته

و له

تو بآلم خواه بند و خواه بندم را ز پر بگشا
 غرض صید توام یکدر برویم زین دودر بگشا
 اگر خواهی که بکشاید دلم آنماه در محفل
 زجا بر خیز و در بر بند و بنشین و کمر بگشا

و له

ساقی بریز در قدح زر شراب را   وانکه بیار بادو هلال آفتاب را
 عشق سبک عنان بگه صید ر ستمی است   کارد به بند گردن افراسیاب را
 تر کی که از خطا پی یغمای دل بباخت   بالشکر کرشمه چه داند صواب را⁶²

„მაქნუნ გორჯი. ნყნ-მოჯამმადი ერქვა. ქუზერუნში ცხოვრობდა, ზირაზის მხარეში რომ შემოდის. მოგზაური (?) კაცი იყო, მშვიდი [სასიათისა], იქვე გარდაიცვალა. ბევრი ლექსი ჰქონდა, მაგრამ დაიფანტა. ეს რამოდენიმე ბაიტი მისი დაწერილია (მოგვაქვს მხოლოდ სამი ნიმუში—მ. თ.):

მისი თვალის თურქმა ჩაჩურ (ტაშყენტურ) წარბებიდან
 მშვილდი მოზიდა.
 წამწამთა ისარი იმ თურქმანის მშვილდიდან მატაკა,
 ხანჯლის მატარებელი წარბიდან და ჯავშნის დამადნობელ
 თვალისჩაკერიდან
 მიჯნურთა განსაგმირად მახელი და შუბი ავარდა.
 მისი წარბები, სახე და შუბლი მშვილდოსანი, მთვარე და
 მუშთარიც,

⁶² 83. 986, هدایت، جلد پنجم،

მუშთარი და მთვარე მშვილდოსანთან შეყრილან.
 სულის წალკოტის მერიქიფის სახეს ზილფისა, სახისა და
 სუმბულო, რეჰანი, იასამანი და არღვანი აუყვავებია.
 საქეიფო აღვილს მუტრიბის, მერიქიფის, ნულლის, სანთლისა
 ვენერა, ხომლი, მთვარე და მცირე დათვის ვარსკვლავები
 დაუსხამს.

განთიადი გაყვითლდა კუროს ბურჯიდან,
 მთვარე მის ორ ნახევარმთვარეს შორის გაბადრულა.

და მისია [ეს ლექსიც]:

შენ თუ გინდა, შემეკარი ფრთა და თუ გინდა, შემიხსენი,
 შენი მონადირების წადილი მაქვს, ჰქენი ორიდან ერთი.
 თუ გინდა, რომ იმ მთვარემ მეჯლისში გული გამიხსნას,
 წამოდექი, კარი ჩავეტე, დაჯექი და ქამარი შეიხსენი.

და მისია ეს ლექსიც:

მწდევ, ჩამისხი ოქროს სასმისში ღვინო,
 და ორ ნახევარმთვარიან მშესთან ერთად მომიტანე.
 სიყვარული მონადირებაში როსტომი არის,
 რომელიც აფრასიაბის კისერს ქამანდს გადაუგდებს.
 თურქს, რომელიც გულს საავაზაკოდ დაეცა
 თავისი სინაზის ლაშქრით, რა პასუხი უნდა მოთხოვო!*

სხვა წყაროებში მაქნს გორჯის არსად შეგხვედრივართ. როდის
 მოღვაწეობდა ის, რა დავვატოვა ჰედმათის თაზქერეში ციტირებული
 ლექსების გარდა, არ ვიცი.

16. როქნ-ე გორჯ-ი

თეირნის უნივერსიტეტის ცენტრალურ ბიბლიოთეკაში ინახება
 ფოტობირი ერთი ძველი ხელნაწერი კრებულისა, რომელშიაც სხვა არა-
 ბულ და სპარსულ ენოვან პოეტთა შორის ვხვდებით ვინმე როქნ-ე
 გორჯის⁸⁸. აი, მისი ლექსების ნ.მუშები:

[1] گفتم که مگر دفع وقایع کردیم
 یا نفس شمس رام و طایع کردیم

⁸⁸ იხ. تهران تالیف دانشگاه مرکزی کتابخانه میکروفيلمهای محمد تقی دانش پژوه، تهران، ۱۳۴۸، 445، 23.

امروز به نو توبه دیرینه شکست
دردا که به هر زه عمر ضایع کردیم

[۲] در بوستان دهر جفایت سالها
دیدیم و بر درخت وفا بیخ و بار نیست
در بوته زمانه بدمهر بارها
دیدیم و زر خالص صافی عیار نیست
بنما دلی که از غم یاران و دوستان
چون خاطر شکسته من زیر بار نیست
ای عاقلی که دعوی فرزانگی کنی
آخر ز مرگ هیچ کست اعتبار نیست

[۳] اگر خوش آمد نفس اعتبار خواهی کرد
خلاف گفته پروردگار خواهی کرد
رضای ایزد و خلد و هوای نفس و سعیر
ازین دو چیز کدام اعتبار خواهی کرد
هزار کار کنی فرض هر زمان بر خود
درین میانه ندانم چه کار خواهی کرد

[۴] از مشک بر آفتاب پرگار مکش
در باغ بهشت پشته پشته خار مکش
گفتم بکشم بناز زلف تو رخت
گفتا که برو دراز بسیار مکش

[۵] به سوزنی چو نمایند پور مریم را
کز آفتاب شود دور یک سر سوزن
تراچگونه گذارند تا به صد زنجیر
به ساق عرش برآیی و بر نبی گرزن

[۶] سکندر بر (؟) ارسطاطالس روزی
چنین پرسید کای مرد سخن دان
من ار خواهم که یابم عمر جاوید
چسازم چاره و از چیست درمان
حکیمش گفت کای شاه خردمند
خدیبو چین و هند و روم و ایران
سخن گو را عزیز و محترم دار

که عمر جاودان بخشدت یزدان
 سخفای بزرگان ار نیوشی
 چنان باشد که نوشی آب حیوان

- [1] „ვეთხარი: განა ამბები სვიცილეთ,
 ანდა მზეთა ვნებანი დავაცხრეთ-მეთქი?
 დღეს ხელახლა დაივიწყა ძველი პირობა,
 ვაი, როგორ ფუქად დავღუბეთ ჩვენი სიცოცხლე!
- [2] უამის წალკოტში დიდ ხანს ბევრი ტანჯვა
 ვნახეთ. ერთგულების ხეს ფესვი და ნაყოფი არ გააჩნია,
 საწუთროს ჯამში ბევრჯერ ღვარძლი
 ვნახეთ და [დავრწმუნდით], რომ ხალასი ოქრო არაა.
 მაჩვენე გული, რომელიც მეგობრებისა და სატრფოთა
 ჯაგრისგან
 ჩემი ვატეხილი გულის მსგავსად დამძიმებული არ იყოს.
 ჰეი შენ, ბრძენო, მეცნიერულად რომ კამათობ,
 სიკვდილის გამო არავინ გიჯერის შენ.
- [3] თუ მოგეწონა, სულსაც არ დაუქერ,
 შემოქმედის მცნებასაც გადახვალ.
 ღვთის წყალობა და—სამოთხე, ვნებათა ღელვა
 და—ჯოჯობეთი,
 ამ ორისგან რომელს ენდობი.
 ათას საქმეს აკეთებ ყოველი დროისთვის გამართლებულს,
 ამასობაში არ ვიცი, რა საქმეს ჩაიდენ.
- [4] მუშეისგან მზეზე ფარგალს ნუ ხატავ,
 ედემის ბაღში ეკლის კონა ნუ შეგაქვს.
 ვეთხარი: შენს მშვენიერებას დავხატავ-მეთქი,
 მიპასუხა: წადი, ბევრს ნუ აყოვნებო!
- [5] როცა თვით მარიამის ძეს ნემსით გამოაჩენენ⁸⁴,
 რათა მზისაგან შორს იყოს ნემსის ერთი წვერი,
 შენ როგორ მოგცემენ ნებას, რომ ასი ბორკილით
 ღვთისთვის განკუთვნილ მეცხრე ცაზე აღხდე და
 გვირგვინი დაიდგა.

⁸⁴ იგულისხმება ისლამურ აღმოსავლეთში გავრცელებული თქმულება, თითქოს კრისტეს ზეცად აღსვლის დროს უბოვეს ნემსი (ამქვეყნიურ არსად ყოფნის დასტურის), რამაც მისი უფრო აღზევება შეაფერხა.

[6] ერთ დღეს ალექსანდრე [მაკედონელმა] არისტოტელეს
ასე ჰკითხა: ჰეი, მეცნიერო,
თუ უკდავება მომინდება,
რა უნდა ვიღონო, მისი წამალი რა არისო?
ბრძენმა მიუვო: ჰე გონიერო მეფევე,
ჩინეთის, ინდოეთის, რუმისა და ირანის პატრონო,
პოეტს პატივითა და სიყვარულით მოეჭეცი,
ვინძლო ღმერთმა მარადი სიცოცხლე მოგანიჭოს.
დიდებულთა ნათქვამს თუ დაუკდებ ყურს,
ეს ისეთივეა, უკდავების წყაროს სვამდე“.

ქართული წარმოშობის სპარსელი პოეტი სხვაც გვეგულება, მაგრამ
ამჯერად ამით დავკმაყოფილდებით⁸⁶.

⁸⁶ გვ. 61، صبح گلشن،

⁴¹ გადაჭარბებულად გვეჩვენება დ. კობახის შეხედულება, თითქოს ცნობილი
სპარსელი პოეტი ბაჰჰარი (1886—1956) წარმოშობით ქართველი ყოფილიყო (იხ.
დ. კობახიძე, ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი, თბილისი, 1969,
გვ. 217). ბაჰჰარის ბებია იყო ირანში ტყვედ ჩავარდნილი და იქ დამკვიდრებული ქართვე-
ლის შვილიშვილი.

ორი ფერეიდნული საბუთი

თავის ცნობილ ფერეიდნულ ტექსტებში არნოლდ ჩიქობავას მოცემული აქვს სეაჟ ალ-ლაჰ (სეიფოლა) იოსელიანის საინტერესო მოკონება, სადაც ერთა იქუერა ქარაველას, ნესირას ამბავია გადმოცემული. ერთხელ თურმე ტახტის მაძიებელ ქარნმ-ხანს (1750—1779) ფერეიდანში, ზემო მარტყოფში, ოკა კაცთა გამოუვლათა და ერთი გლეხისთვის უკითხავე: ქარაველო, შეკაძლა, სოველში ორი ლიტრა პური გვიყიდო და საუხზე გვაჭამო. გლეხს სტუპრებისათვის პური უყიდა, ბატკანი დაუღავს და, როგორც შეეძლო, გამასპინძლებია. წასვლის წინ ქარნმ-ხანს გლეხისთვის სახელი უკითხავეს. ნესირა მკვიდო, მიუგია ქართველს. ნესირო,—უთქვამს ქარნმ-ხანს,—თუ ჩემი გამარჯვება გაიგო, არ მოვერიდოს, მოღო. ნესირა (ნასირი) იმავე წელს ქვემო მარტყოფში გადასახლებულა და მალე ჯარშიც წაუყვანიათ. ჯარში ნასირს ქარნმ-ხანის გამეფება გაუგია. ამდგარა და შირახში ხლებია. ქარნმ-ხანს კარგად მიუღია თავისი სტუმართმოყვარე მასპინძელი, სულთნობა უბოძებია და შვებულემა მიუცია. ასე გამხდარა ნესირა ნასირხანი. სეაჟ ალ-ლაჰ იოსელიანისვე მოკონებით, მისი შვილიშვილი მადისმაილ-ხანი (მოჰამად ესმაილ-ხან) იქცა თურმე მთელი ფერეიდნის უფროსად.¹

საერთოდ ფერეიდნული ქართველებისა ჩვენ არავითარი დოკუმენტი არ მოკვეებოვება. 1969 წ. 29 ოქტომბერს ფერეიდანში, ქვემო მარტყოფში (ახორ-ფეჰან) ყოფნის დროს ვაკვაცნეს ძველებური სახლკარის პატრონი ნოსრათ ალ-ლაჰი, რომელმაც მის ოჯახში დაცული შვიდი საგვარეულო ქსაბუთის დედანი გამოკვატანა (ისინი გადავეცით საქართველოს მეცნ. აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტს). სამი საბუთი, — ჩარჩოში ჩასმული მოხატული ორი ფირმანი

¹ არნოლდ ჩიქობავა, ფერეიდნულის მთავარი თავიებუებანი. თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, VII. თბილისი, 1927 წ. გვ. 237.

და ერთი პირი, — დაიტოვა. სასიხარულოა აღინიშნოს, რომ ჩვენი მასპინძელი სწორედ იმ ნესირას ჩამომავალი აღმოჩნდა. როგორც ეს ამ საბუთებიდანაც ირკვევა, გვარიც თავისი წინაპრის სახელიდან აქვს ნაწარმოები — ნასირი.

აქ ვამხუერებთ ორ საბუთს, გაცემულს ნასირის წინაპრებისადმი.

1

حكم عالی شد انكه چون عالیجاه عزت و سعادت همراه محمد اسمعیل خان گرجی درین سنوات هر ساله از روی کمال صداقت و درستی کلیه خدمات فریدن را با عالیجاه مقرب الحضرة الوالد میرزا محمد رضاخان نایب فریدن و دهق همراهی داشت و در هر مورد چه امنیت آنحدود و چه اصول مالیات روزوشب با کسان خود مشغول خدمتگذاری بود و مراتب خدمت و جان نثاری او بعرض خاکبای اقدس همایون رسیده بموجب ملفوفه فرمان قضانشان بمنصب کلاتتری کل نواحی فریدن سرافراز و مبلغ پنججاه تومان وجه تقد بصیغه مواجب از بابت مخارج میان محل در حق مرحمت و بر قرار شده که از هذه السنه بونت ثیل و مابعدا همه ساله دریافت نماید لهذا بموجب امتثال امر اقدس وامضای حکم همایون مشارالیه را بمنصب کلاتتری آن نواحی بر قرار داشتیم که نیک و بد کلیه امور رعیت و ولایت را رسیدگی نموده مبلغ مزبور را در جزو مخارج محلی دریافت کرده بلوازم شغل مزبور پردازد عموم خوانین و کدخدایان کل نواحی لازمه احترام را از او بعمل آورده اورا کلاتر مستقل دانسته حسب المرقوم معمول دارند

حرر فی شهر شعبان المعظم سنه ۱۲۸۷

بالله العالی الوائق عبده فتحعلی الراجی

„გამოვიდა მაღალი ბრძანება მასზედ, რომ რადგან მაღალი ადგილის მქონებელი და ბედნიერების მფლობელი მოჰაჰმად ესმა'ილ-ხან გორჯი ამ წლებში ყოველწლიურად სრული ერთგულებითა და რიგიანი სამსახურით თავის მაღალადგილოვან მამობით უდიდებულესობასთან დაახლოებულ მწრზე მოჰაჰმად რე'ი-ხანთან, ფერეიდანისა და დეჰაყის ნაიბთან ერთად იყო და იმ მხარის უშიშროების [დაცვითა] თუ გადასახადების [აკრეფით] თავისი კაცებით დღე და ღამე სამსახურს ასრულებდა, მისი სამსახურისა და თავგანწირულობის ამბავი [შაჰობით] უდიდებულესობის სიწმინდეს მოხსენდა. თანახმად სათანადო ბრძანებისა, მთელი ფერეიდანის მხარის ქალწნთარად ხართ აღწევებული და იმ მხარის საჭიროებისათვის დასახარჯად ორმოცდაათი თუმანი ნაღდი

ხელფასად დაგენიშნათ. [ეს თანხა] ამა წლადან, — რო მელიც ცხენის წილიწაღია, — და ამას იქეთ ვეჭლოთ. ამაჯო [შაჰის] უწმინდესი ბრძანების მორჩილებით და უხედაესი ხელრთვის თანახმად, ზემოთ ხსენებული მოჯამმად ესმა'ილ-ხან გურჯი იმ მხარის ქალწნთარად დაგენიშნეთ, რათა რა'აათისა და ველნაათის მთელა საქმეების კარგსა და ავს ზედამხედველობა გაუწიოს, ზემოთ დასახელებული თანხა მხარის საჭიროებისათვის მიიღოს და ხსენებული საქმიანობის სამსახურში დახარჯოს. მთელი მხარის ყველა ხანი და მამასახლისი ვალდებულია მორჩილებით მოეპყრას მას, იგი თავიანთ ქალწნთარად სცნოს და რაც კანონია, შეასრულოს.

დაიწერა დიდებული შა'ბნის თვეში, 1287 წელს (= 1870 წ.)“

ბეჭედში: „შეწვენითა ალაჰისა, მაღლისა და შეუვალისა. მონა მისი ჭათჰ-ალ ოლ-რანჯი“.

2

مقرب الخاقان محمد صادق خان سرافراز بوده بداند معتمد السلطان
 میرزا محمد خان نایب الحکومه فریدن شرحی از مراتب خدمتگذاری شما
 بعرض رسانیده و بمراتب مرحمت ما افزوده است همیشه اوقات شما را نوکر
 درستکار باکفایت خود مان دانسته و میدانیم محض مزید امیدواری و دلگرمی
 شما بصدور این حکم مطاع مراتب التفتات قلبی خود مان را نسبت بشما
 اشکارو اظهار میداریم که خودتان از چاکران مخصوص ما دانسته بلوازم
 خدمتگذاری بیشتر قیام و اقدام نمائید و کمال مراقبت در خدمت را با
 معتمد السلطان میرزا محمد خان داشته حسب المقرر در عهده شناسید

فی شهر شعبان المعظم ۱۳۱۸

بეჭედში: ظل السلطان

„ხელწვივეთა დაახლოებულთა მოჯამმად სვდეყ-ხანმა, რომელიც [ჩვენგანა] აღზევებულა, იცოდეს: მო'თამედ აღ-სოლოჰან მნრზ მოჯამმად-ხანმა, მთავრობის ჭერონდენელმა (ფერეიდნელმა) ნაიბმა (ნაცვალმა) თქვენი სამსახურობის თაობაზე მოგვახსენა და [იგი] ჩვენი მოწყალების ხარისხამდე აიყვანა. თქვენი სამსახური ყოველთვის ჩვენი ღირსების შესაფერისად მიგვანდა და მოგვანია. თქვენი იმედისა და გულმხურვალეობის მომატების მიზნით, გამგებლის ამ ჰოქმით (ბრძანებით) ჩვენი გულთაღი ურთიერთობის ხარისხს თქვენდამა აშკარასა და ნათელს ვხდით. თქვენ თქვენს თავს ჩვენს საგანგებო მსახურად თვლიდეთ. ჩვენს სამსახურში მეტი გულმოდგინება და მეცადინეობა გამოიჩინეთ. მო'თა-

მედ ალ-სულთან მირზა მოჰამმად-ხანთან სამსახურის დაცვის სრულქმნი-
ლება [კვლავაც] იტონიეთ და, როგორც წესია, პირობის შესრულება
იცოდეთ.

დიდებული შა'ბანის თვეში, 1318 (=1900) [წლისა].

ბეჭედში: „ზელ ალ-სულთან“.¹

---

¹ ალ-მირზა ზელ სულთან—ირანში საკმაოდ ცნობილი უფლისწული, 1891 წლიდან ხელახლა დაინიშნა ისპაანის მმართველად. მრავალი ანეკდოტის გმირი ზელ სულთანის გათრეული ჰყავს ერთ სატირულ ლექსში თანლებ გორჯის.

ჭახრ ალ-დინ გორგანის დღემდე უცნობი ლექსი

პოემა „ვის-ო რმინის“ გარდა ჭახრ ალ-დინ გორგანისა მხოლოდ ორი ფრაგმენტია ცნობილი. მოჭამმად ‘ავჭი (XIII ს.) მათგან მხოლოდ ერთს იცნობდა (ეს ლექსი ასე იწყება: بسیار شعر گفتم „ბევრი ლექსი ვთქვი...“)¹, რეზა ყოლბ-ხან ჰედმათი—კიდევ ერთი რობაის (باز از نفسم „ჩემი სუნთქვისგან კვლავ...“)². სხვა მისი ლექსი არ ჩანდა.

ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ლექსების ერთი კრებული ნაჭეზ ფაშას კოლექციაში (მას ჩვენ მივაკვლიეთ თეირანის უნივერსიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკის მიკროფილმების ფონდში № 601. კოლექციის ნომერია 1026. ხელნაწერის აღწერილობა გამოცემული აქვს მოჭამმად თაყი დანეშ-ე ფაქუჰს³). ამ კრებულს ჭახრ ალ-დინ გორგანის ერთი ასეთი ჩვენთვის დღემდე უცნობი ლექსი შემოუნახავს:

للمرحوم فخرالدین گرگانی علیه الرحمه

به چمن برای روزی سپه بهار بشکن
 سر غمزه‌ای بجنبان صف روزگار بشکن
 گل و نرگس و شکوفه بر جزع و در و لعلت
 خجلند روی بنما همه را عیار بشکن
 اگر مراد باشد که جهان بهم برآید
 بکرشمه شورشی کن کله بر غذار بشکن

¹ محمد عوفی، لباب الالباب، بکوشش سعید نفیسی، ۱۳۳۵، ۳۳-۴۱۷

² مجمع الفصحا تالیف رضاقلیخان هدایت، بکوشش مظاهر مصفا، جلد دوم، ۱۳۳۹، ۹۳۴-۳۳

³ فهرست میکروفیلماي کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تالیف محمد تقی دانش پژوه، تهران، ۱۳۴۸، ۵۰۶-۳۳

لب و زلف را بجنابان دل و جان مرد و زن را
 بدمی هزار بستان بخمی هزار بشکن
 زمی لب تو ما را همه شب خماری دارد
 به دو چشم پر خمارت که مرا خماری بشکن

„განსვენებული ჭახრ აღ-დენ გორგანის [ღვთის]
 წყალობა [იყოს] მასზე!

წალკოტში ერთი დღე გამოდი და გაზაფხულის ლაშქარი დაღეწე,
 ერთი გაინაზე და საწუთროს რაზმი დაღეწე.

ვარდი, ნარგიზი და ყვავილი შენი ონიქსით, მარგალიტითა და
 ლალით

შერცხვენილნი არიან. გვეჩვენე და ყველა [ისინი] გაახუნე.

თუ გსურს, რომ ქვეყანა დაიქცეს,

ერთი თვალის ჩაკერა გეყოფა,—ვერავს თავი გაუტეხე.

ბაგეები და ზილფები შეატოკე [და ამით] ქალისა და კაცის გული
 და სული

ბადეთი ათასობით დაიჭირე, ქამანდით ათასობით დაატყვევე.

ბაგე შენი მთელი ღამე ღვინით გვათრობს,

შენი მთვრალი (მიზნედილი) თვალეებით გამოგვაფხიზლე‘.

ეს კრებული 1340 წელსაა შედგენილი, მაგრამ ეტყობა, რომ ეყრ-
 დნობა ისეთ წყაროს, რომლის შედგენის დროს გორგანნი დიდი ხნის
 გარდაცვლილი არაა, რადგან იგი მოხსენიებულია როგორც مرحوم
 (‘ცხონებული, განსვენებული’).

‘ადრჟყის ოთხი დღემდე უცნობი ლექსი

თურქი მეცნიერის აკმაღ ათეშას მიერ აღმოჩენილი XI ს. სპარსელი პოეტის ‘აფჟყენს მემკვიდრეობიდან დღემდე გარდა მისი „ვარყა და გოლშაჰი“ პოემისა მხოლოდ ორი ბაითია ცნობილი. მათგან ერთი ბაითი მისი რომელიღაც რამალის ზომით გაწყობილი პოემის ფრაგმენტად მიაჩნიათ, ხოლო მეორე — ყაზღის ნაწილად¹. ჩვენ შემთხვევა გვეჩვენდა წავწყდომოდით მის ოთხ ქვემოთმოტანილ ლექსს, — ორს სპარსულსა და ორს — არაბულს ესმა'ილ სჟე'ბის კოლექციაში დაცულ ერთ კრებულში (№ 3775), რომელიც 1282 წელსაა გადაწერილი:²

عيوقی

[1]   گر دوش نخورده شراب ای ساقی
 از چیست دو چشم تو خراب ای ساقی
 ور سحر نکرده بدان دست چو سیم
 آن آتش چیست اندر آن آب ای ساقی

تشبيه العذار

[2]   كان عارضه و الشعر عارضه
 آثار نمل سرت في صفحة العاج
 تلمخت باطليم المسك أرجلها
 فعدن راجعه من غير منجاج

¹ Ян Рипка. История персидской и таджикской литературы. Редактор и автор предисловия И. С. Брагинский. М., 1970, стр. 174.

² ჩვენ მას გავვეცანით თეირანის უნივერსიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკის მიკროფილმების ფონდში იხ. فهرست میکروفیلمهای کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تألیف محمد تقی دانش پژوه، تهران، ۱۳۴۸ء، ۴۴۸-۴۴۹.

اول ز همه جهان بپرداخت مرا
 چون دف بزد و چو چنگ بنواخت مرا
 چون نای دم داد لبش پس چو رباب
 ناکام بپردهن بینداخت مرا

تشبيه المدام

[4]

راقت ورق زجاجها فعجبت
 من نار ترید توقد فی ماء
 فکنا نما فی کاسها مجلوه
 صہبا نور فی کؤوس هوا

„ ‘ა ა ა უ ყ ო

თუ გუშინ ღვინო არ გისვამს, მერიქიფევე,
 რისგან გაქვს თვალეები ამღვრეული, მერიქიფევე?
 და თუ ჯადოქრობა არ გიქნია იმ ვერცხლის მსგავსი ხელებით,
 ის ცეცხლი წყალში მამ რა არის, მერიქიფევე?

შედარება წინამოზე

მის ლოყაზე ჩამოცვენილი თმა
 მსგავსია სპილოს ძვალზე მოფუსფუსე ჭიანჭველებისა.
 [რომელთაც იგი] თავიანთი ფეხების მუშეით დათხუნუნეს
 და უგზო-უკვლოდ უკუიქცნენ.

და [მანვე] გამოთქვა [ეს ლექსი]:

ჯერ მთელ ქვეყანას გამყარა,
 როცა დაფს დაჰკრა და ჩან, ი ააქლერა.
 [მაგრამ] შემდეგ, როცა მისმა ბაგეებმა საღამური მომცა
 რობაბივით
 ძალაუნებურად ქვეყნის ყბაში ჩამავლო.

შედარება ღვინოზე

ელვარებს ვარაყი მისი ჭიქისა და ვამაოცა
ცეცხლმა, რომელსაც ჰსურდა წყალში აღვზნებულყო.
ბრწყინავდა მის ფიალაში ღვინო,
რო ორც მნათობი ცის თაღზე“.

ზემოთ დასახელებულ კრებულში დაცული³ ‘ამაწყის ეს ლექსები მრავალმხრივ არის საინტერესო. მათი ენა, სტილი (თვით ორენოვნებაც კი), ზოტურის სახეები, ლექსის ფორმა (არ უნდა დაგვაფიწყედეს, საქმე გვაქვს რობა‘ის ჟანრის სათავეებთან) და თემა აშკარად მეტყველებენ, რომ სწორია აჰმად ნთეშის დასკვნა,—‘ამაწყი XI ს. პირველი ნახევრის პოეტი ჩანს.

³ როგორც თანდართულ კლიშეზეც ჩანს, ამ ხელნაწერში გვხვდება ‘ომარ ხაფაშის გარდ. 1123 წ.) ერთი რობა‘ი რომელიც მის კრებულებში აღარ იკითხება:

زاهد نكند بزهد سود ای ساقی
زیراکی قدر عمل نمود ای ساقی
پرکن قدح نبید زود ای ساقی
کاندر اول آنج بود بود ای ساقی

„განდევილი ვ ნდევლაზით ვერაფერს მოიგებს, მერიქიფევე,
ბრძენმა საქმეს მისცა უპირატესობა, მერიქიფევე.
ღვინის თასი ავესე ჩქარა, მერიქიფევე,
დააბამითვან რაც იყო, იყო. მერიქიფევე“.

თუ ვავიხსენებთ, რომ XIII საუკუნით დათარგმნული ‘ომარ ხაფაშის ძალიან ცოტა რობა‘ია შემორჩენილი, ამ ციტატის მნიშვნელობა გასაგები ხდება.

ქართული ნაპროგოლი ირანში

(წინასწარი ცნობები)

ირანში ქართული ებიტაფიის მკონე მრავალი საფლავია შემორჩენილი. აქ ვიდრეც სახელდახელო ცნობებს ზოგი მათგანის შესახებ (რომელთა მიგნება, ფოტოგადაღება და ადგილზე აღწერა შევძელით). ისინი დაცულია ისპაანის ჯულფაში ნერსესის, მინასისა და სარქისის სომხურ ეკლესიათა ეიოებში, რომლებიც, შესაბამისად, მდებარეობენ ქვისმთლელთა (სანგთარაშჰა), თავრიზისა და ერევნის ქუჩებზე¹. როგორც წარწერთა ტექსტიდან ჩანს, ზოგ ქართულ საფლავს სომხური ებიტაფიაც აქვს², საფლავებს ძირითადად ქორონიკონი უზის, ისინი XVII საუკუნის მეორე ნახევრისა და XVIII საუკუნის დასაწყისისაა, ამდენად ისტორიულ მნიშვნელობას მოკლებული არ უნდა იყოს, რომ არაფერი ვთქვათ სხვა ინტერესებზე, რომელთაც ეს წარწერები, ჩვენი ფიქრით, უნდა აღძრავდეს. ზოგ საფლავს საერთოდ არ გააჩნია ქორონიკონი, არც ქართული და არც სომხური. ქართველობის გამაჰმადიანებას ირანში არ აყოვნებდნენ (აქედან წასხმული ქართველობა მალე „გაათათრა“ შაჰ-

¹ 33. 15 „۱۳۴۰، اصفهان، جلفای نرسيس، راهنمای میناسیان، تهرمان، تهرمان“

როგორც ლ. მინასია მა გეაცნობა, ისპაანის ჯულფაში, ვაქში, თურმე ინახებოდა ერთი სომხური სახარება (რომელიც შარშან ერევანში გამოუგზავნიათ, მისი ნომერია 10424), გადაწერილი 1069 წელს. სომხურ ხელ აწერს ჰქონია ასეთი ქართული მიწაწერი (თავად ლ. მინასია მა, რომელიც წარმომავლობით ფერეიდნელი სომეხია და იქაურ ქართველობასა და მის ისტორიას კარგად იცნობს, ქართული არ იცის, — მიწაწერი მას ფაქიზად და ზუსტად ასე გადაეხატა):

„ქ. მე ყოვლად უღირსმან შერმაზანის შვილმან დავით შევსწირე წმიდა ესე სახარება სააკაშენს, ეკლესიასა ნათლისმცემლისასა, საოხად სულთა ჩემთა და მეუღლისა ჩემისა ელენესა, და მოსახსენებლად მამისა ჩემისა შერმაზანისა და დედისა ჩემისა ხორეშანისა. მკათათვისა ეა (=11) ქკს უბა (=1733 წ.)“.

² ისინი ჩვენი თხოვნით ამოიკითხა ისპაანელმა მკვლევარმა ლევონ მინასიანმა, ხოლო ქართულად გაგვიწიფრა ელენე ცაგარეიშვილმა, რისთვისაც მათ დიდ მადლობას მოვხსენებთ.

აბსაზმა გარკვეული ღონისძიებების მოშველიებით), რადგან მათ უნდა შეეგოსთ ძირითადად სახელმწიფოს რეკულარული არმია. ყოველშემთხვევაში, ის ეკლესიები, რომელიც ქართველებმა ირანში ჩასახლების პირველ წლებში აიშენეს (ასეთი ეკლესია იყო, მაგალითად, ზემო მარტოფში—ახორ-ე ბლანში), მალე მოშალეს. არის ცნობები, რომ ხაყს მოქიდებული ქართველობა ეკედლებოდა სომხურ თემს, რომელთაც არა თუ აი უშლიდნენ ქრისტიანობას ირანის შაჰები, არამედ მათ დღესასწაულებზედაც კი დადიოდნენ (ცნობილია, მაგალითად, რომ შაჰ-აბასი ესწრებოდა სომხების ნათლისღების ცერემონიებს ისპაანში). სომხებისა და ქართველების ჭირში ძმობის დასტურია ეს საფლავებიც.

წარწერათა დიდ ნაწილში ხაზგასმულია მიცვალებულის წარმომავლობა, — ისინი ზორელები არიან. შეიძლება, აქ საქმე გვქონდეს ირანში ნებით ჩასულ მოქალაქეებთან. ჩანს, ამ დროისათვის ჯულფაში ზოგჯერ უჭირთ პროფესიული ებიტაფიების კეთება, ქართული და სომხური ქორონიკონი ზოგჯერ ერთმანეთს არ ემთხვევა, უმეტესობა შესრულებულია ქართული ენისა და დამწერლობის უცოდინაოი ქვის ოსტატთა მიერ. ხშირად, ეტყობა, მათ მექანიკურად გადაჰქონდათ ქვაზე მათთვის უცნობი ენის ტექსტი და დამწერლობა. ამის გამო დამახინჯებულია არა მარტო ქართულ ასოთა მოხაზულობა (№ 19, I—II), არამედ ქართული ენაც (№ 18, V). ზოგან გადაამწერ ქვისმთელს გამოჩენილი ფრაზებიც კი (№ 11, V).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩვენი პუბლიკაცია მხოლოდ წინასწარ ცნობებად თუ გამოდგება და როგორი დეფექტურიც არ უნდა იყოს ეს ებიტაფიები (ზოგი მათგანი ცუდადაა შემონახული), მათი თუნდაც ასე გამოვყენება სასარგებლოდ ვცანით (შეიმჩნევა დიალექტური ფორმები საგრძნობია იმ დროის ქართულ ხელნაწერთათვის დამახასიათებელი ან-მეტობა. მაგ. № 19 და ა. შ.).

სომხური თემის ეკლესიებში ქართველები იშვიათად როდა უსაფლავებიანთ მანამდეც და მის შემდგომაც. ასე, მაგალითად, 1969 წ. გ. შარაძეს მიკვლეული და შესწავლილი აქვს ლენინგრადში, ვასილის კუნძულზე მდებარე სომხურ სასაფლაოზე შემონახული ქართული წარწერის მქონე სამი საფლავი (XIX ს.) გოდერძი და ზაალ ფირალიშვილებისა და სვიმონ თუმანიშვილისა. ამათგან პირველსა და უკანასკნელს ქართულ და რუსულ ენაზე აქვს წარწერა, ხოლო ზაალ ფირალიშვილის საფლავის ქვას—ქართულ, სომხურ და რუსულ ენებზე (გამოსაცემად გამზადებული ხელნაწერი თავაზიანად გვათხოვა მკვლევარმა, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვასხენებთ).

1

- I [ქ. უფალო,]
- II ღრთო, შვი
- III წყ[ა]ლე და
- IV სასუფ[ე]ვე
- V ლსა თქვენს
- VI ახა და[ა]მკვი
- VII დ(ა)როთ(?) ს
- VIII აბრ[ა]ლო
- IX მოლო...ნ
- X . . . . . ბ . . . .

აშთაზე: ქკ^ს უ[?] = 1714(?) წ.

2

- I ქ. მოი[ხსე]ნიე
- II უფალო, ამ სა
- III [ფლა]უში დებუ
- IV ლი მოქალაქე ბდ
- V გულანთ (?) დავითა

- VI შ(ა)ვილი . . . . .
- VII [ვ]ი[ხ]ც [წაი]კითხოთ,
- VIII შენდობა გვიბძა
- IX ნეთ. მი[ი]ცვალა [მ]კათ
- X ათვის იბ (=12), ქკს უნბ (=1764 წ.).

3

- I ქ. მოიხ[სენე, უფა]
- II ლო, სუ[ლი]....
- III დავი მოქა[ლა] ქ[ე]
- IV შაბუ [და]ნთ ე
- V სტატეს შ
- VI ვილი ის[აიასი].
- VII ვინაც [წაი]კითხ
- VIII [ო]თ, შე[ენ]დობა
- IX გ(ა)ვიბ(ა)ძა [ნე]თ. [დ]
- X აიწერა . . . . .
- XI ნს თე . . . . .
- XII ლისა . . . . .
- XIII გახულ . . . . .
- XIV უ . . . . .

სომხური წარწერა:

*Ա. (ՅՄԷ Տ) ԱՊԱՆ (ԺԻ ... ՆՅԻ ՅԵՂ ' Լ ... ԲՈՒԴԱՂ(?). ՆՅ...
ՍՏԱՏ (Ի?) (ՈՐ)ԴԻ ՈՂՈՐՄԱՅ Ո*

„ეს არის საფლავი..... ბუდალიანთ ...[ექსტატეს შვილის, შეწყა-
ლებული...“

სომხური წარწერა (გაგრძელება ქვის აშინზე):

ԴԻ (ՆԳՐԻՆ) ԴԱՐԻՊ ԵՄԱՅԷ ԹՎ ՌՃՂԵ ՓԵՏՐՎԱՐԻ Ի

„ღარიბ ესაია. წელსა 1746, თებერვლის 20“.

- I ქ უფალო იესო
- II ქრისტეო, შე
- III იწყალე და კურ
- IV თხვეით მ[ო]ისხენე
- V მ[ო]ნ[ა] შენი გორელი
- VI თაყაინსშვილ
- VII ი ზა[ა]ლ. ვინც ვინ წა
- VIII იკითხოთ და
- IX შენდობით მოი
- X [ხსენო]თ, ღ-თა თქ
- XI [ვენც] შეგინდ
- XII ოს ცოდვანი თქ
- XIII ვენი. ამინ. ბძა
- XIV ნებით ღ-თის [ით]
- XV ა მი[ი]ცვალა

XVI ქქს . . . . .

სომხური წარწერა:

ՏԱՊԱՆ ԳՕՐԵՅԻ ԹԱՂԻՆԻ ՈՐԴԻ ԶԱԼԻԿԻՆ

„საფლავი გორელი თაყინას შვილი ზაალბეკისა“.

5

- I ქ. ზ... საწოსა (?) ამის
- II [სოფ]ლისგ[ან]...
- III ... ლე უცნაურისა
- IV [სიკ]ვდილისაგ`ნ მე
- V ...ურის შვილი
- VI ...ებ ზურაბ წოდ
- VII ებული, წლისა ა[თრ]
- VIII ვამეტის, ქ[ა]რთველი
- IX ... მადებელი (?)
- X [ქრის]ტიანი ...ნო
- XI ... მანო მკვიდრნო
- XII საქართველოსანო.

6

- I [ქ.] უფალო ღმე
- II რთო, შეიწყ[ა]ლე
- III აქა მაწოლიე
- IV გორელ სააკ[ა]
- V შვილი გიო
- VI რგი. შეუნდე

- VII ცოდვ[ა]ნი მიხი.
 VIII მი[ი]ცვ[ა]ლა იანვრის დამ
 IX დექს, ქკს უზ (=1719 წ.).

სომხური წარწერა:

X ԱՅՄ Է ՏԱՊԱՆ ՍՀԱԿԻ, ՈՐԴԻ ԳՕՐԳԻՆԻՆ ԹՎ ՌՁԿԷ
 „ეს არის საფლავი საჰაკის შვილის გიორგისა. წელსა 1718“.

7

- I ქ. ღმერ
 II თო, შეიწ
 III ყალე
 IV გორ
 V ქაშვი
 VI ლი გი
 VII ორგი.
 VIII ქკის ტო
 IX გი (=1685 წ.)

8

- I ქ. მოიხსენე, უფა
 II ლო, მონა შენი,
 III თაყინანთ
 IV გოგინ[ა]ს შვი
 V ლი გ[ო]დერძი.
 VI მ[ი]ცვალა ქკს ტ[ქ]ა (=1703 წ.), მ
 VII არიობის რა (=1). ვინ

VIII ცა წ[ა]ი[კი]თ(ა)წ[ო]თ(ა),

IX შენდობა

X უბძანეთ.

სომხური წარწერა:

საფლავი გოგინას შვილის გოდეგძისა. წელსა 1703

„საფლავი არს გოგინას შვილის გოდეგძისა. წელსა 1703“.

9

I ქ. ეს არს

II საფლავი

III თაყინანთ

IV გოგინ

V ას [შვილ]

VI ის დავი

VII თ[ი]სი . ღმ

VIII ერთმან

IX შეუნდ

X ნოს. ქ

XI კ^ს ტ . . .

სომხური წარწერა:

საფლავი დავითისა. წელსა 1651

„საფლავი დავითისა. წელსა 1651“.

10

I ქ. მოიხსენე,

II უფალო, ესე

III საფლ[ა]ვი ბე...

- IV თა გიორგ[ი]
- V ხა შვილი ხა (შვილისა?)
- VI ტინასი (?). ვინც
- VII ა წაიკითხოს,
- VIII შენდობა უბძან
- IX ოს, ამე[ნ]. მიი
- X ცვალა ღვინ[ო]ბ
- XI [იხ] დამ(ა)დექ
- XII ხა, [ქ]კს უკ[ვ?] (=1738 წ.).

11

- I ქ. მ[ო]იხსენე,
- II უფალ[ო, გო]
- III რელი აღ... ნა
- IV შვი[ლი]... [ვინც] წაიკითხოს,
- V შენდობა უთ[ს]რას,
- VI ღრთნ იმის დედ
- VII [მა?] მას შეუნდოს.
- VIII ამინ. ქკს ტუბ (?) (=1704 წ.)

ზედა აშიაზე აწერია:
 „ქალან(ა)თარაშ(ა)ვლი გიორგი არის გორელი“.

12

- I ქ. უფალო იესო
- II ქრისტეო, შეიწ
- III ყალე და აკურ

- IV თხე, მ[ო]ისხენ
- V იე მ[ო]ნა შე
- VI ნი გორელი
- VII მამიჯ[ა]ნ[ა]ს შვ
- VIII ილი ათ[ა]ბე
- IX გა. ვინც წ[ა]იკ
- X ითხოთ, შენ
- XI ღობით მ[ო]ისხე
- XII ნით, შეგინდნ
- XIII ოს (?) ღმერთმ^ნ თ
- XIV ქვენცა. ქკს *)

სომხური წარწერა:

ՏԱԳԱՆԷ ԱԹԱԲԷԿԻՆ ԹՎ ՌՃԾԱ

„საფლავი არას ათაბეკისა. წელსა 1702“.

13

...
 თვს (?) ი... გა...
 ... ლს

14

- I ღმერთ
- II მ^ნ ... (?) შეუ
- III ნდნოს...
- IV სეფს ბეაზ (?)

*) თარიღი არ უზის.

- V ნა (?) მამიჯა
- VI ნ[ა]ს შვილ
- VII ის შვი[ლს, რომ?]
- VIII ელი იყ[ო?]
- IX ქრის[ტიანი]..
- X . . . . .
- XI ნთ . . . . .
- XII . . . . .
- XIII . . . . .

15

- I ქ. უფ[ა]ლო დ[მერთო,]
- II აცხოვე ა[ქა]
- III მწოლე...
- IV გ[ორელი]...
- V ამირბა...
- VI ე[ლიზბა]რ[ის]
- VII ... აღდ(?)
- VIII . . . . .
- IX . . . . .
- X ... შნი
- XI [დმერთ] მ-ნ თქ
- XII [ვ]ენც შეგინ?
- XIII [დოს ცოდვანი?]

XIV თქვენი. მი[ი]ც

XV ვ[აღ]ა თიბ[ა]თ

XVI ვის დ[ა]მდექს

XVII ა, ქკს ტყბ (=1704წ.).

სომხური წარწერა:

*ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԱՄԻՐԲԱՆԵՆՅ ԱԼԻԶԲԱՐԻ ՈՐԴԻ ԲԱԼ Ի(?)
ԹՍԱՐԻՆ ԹՎ ՌՃՅԵ*

„ეს არის საფლავი ამირბაბიანთ ალიზბარის შვილის ბაღ(?)თასა-
რისა. წელსა 1706“.

16

I ქ. უ[ფალო, შე

II იწ] ყ [აღუ]...

III .... მ(?)უ

IV .....

V .....

VI სული შენ...

VII .....

VIII ..... ლი (?)

IX .....

X .... ვი[ნცა შე

XI უნ]დ[ოთ,]

XII თქვენ[ცა შეგ]

XIII ინდოთ.

სომხური წარწერა:

*ԱՅՍԷ ՏԼ ... ԳՕ ... Շ ... Ա ... ՈՒԵՍ ... ՆԻ Ի ... ԶԴ Փ ՅԱԻ
ԻԲԼ ՄԻ ... Ի(?) ՈՄ*

„ეს არის საფ[ლავი] „გო“..... „შ“..... „ა“..... „უეს“..... „ნი“.

1751“.

- I ქ. [უფალო ლ] მე [რთ
- II ო,] შ [ეუნდე აქა] მ
- III წ[ოლელის?] გორე
- IV [ლი მი]რიანთ რამაზ
- V. ასა შვილის ზურ[ა]ბის
- VI ხულსა, სამოთხე და ნ[ა]
- VII თელი აღირსე, შეუ
- VIII ნდე ცოდვანი მისა. ვი
- IX ნ[ც]ა წ[ა]იკითხოთ, შენდ
- X ო[ბა] უთბარით(ა). ლ
- XI მერთმა თქვენცა შ
- XII ევინდოს(ა) ცოდ
- XIII ანი თქვენი. მი[ი]ცვა
- XIV ლა ქრისტობის
- XV კდ (=24), ქკს ტქზ (=1709 წ.).

სომხური წარწერა:

*ԱՅՍԷ ՏԱԳԱՆ ԳՕՐԵՅԻ ՄԻՐԻԱՆԵՆՅ ԸՌԱՄԱԶԻ ՈՐԴԻ ԶՈՐԱ-
ՊԲԷԿԻՆ ԹՎ ՌՃԾԸ ԴԵԿԴԵՄԲԵՐԻ ԻԴ*

„ეს არის საფლავი გორელი მარიანთ რამაზის შვილის ზურაბბეკისა.
წელსა 1709, დეკემბრის 24“.

- I ქ. უფალო ღმერთ
- II ო, შეიწყალე [აქა მ]წ
- III ოლელისა გორელი

- IV მირ[იან]თ რამ[ა]სას შ
- V ვილის მი ... ეგისა (გივიბეგისა?) სული (სა).
- VI სამოთხე და ნათელი
- VII აღირსე, შეუნდე ცო[ღვან]
- VIII ი მისი. ვინც წ[ა]ი[კითხოთ და]
- IX შენდობა უთმ (ა)[რათ,]
- X ლ[მერთ]მა [თქვენც შეგ
- XI [ინდ]ოს(ა) ცოდვანი თ
- XII ქვენი. მი[ი]ცვალა ქრისტ
- XIII ისშობის იე (=15) გახულს ქკს უკბ (=1734 წ.).

სომხური წარწერა:

*ԱՅՍԷ ՏԱՊԱՆ ԳՕՐԵՅԻ ՄԻՐԻԱՆԵՆՅ ԸՌԱՄԱԶԻ ՈՐԴԻ ԳՎԻ-
ԲԷԿԻՆ ԹՎ ՌՃԶԴ*

„ეს არის საფლავი გორელი მირიანთ რამაზის შვილის გივი-ბეგისა. წელსა 1735“.

- I ქ. მიი(ე)ცვალა (?) თ...
- II გაეუფაესა (მ(ა)ეუფ(ა)ესა?) გ(ა)ორ(ა)
- III ელი პეტინასა [შ]ვი
- IV ლი ბერ(ა)უა. ვინაც
- V წ[ა]იკით(ა)ხ(ა)ოს, შენ
- VI დობა უთ(ა)ხ(ა)რას.
- VII თ(ა)ეზ(ა)ერ(ა)ვლისა
- VIII ე (?=5) მ(ა)ეუფ(ა)ემა (მი)იბარა
- IX ქ(ა)ორ[ო]ნიკონის უკთ (=1741 წ.).

- I ქ. უფალო ღმერთო,
- II შეიწყალე აქა
- III მწოლელისა მო
- IV ქალაქე თუ თუ
- V ლი (?) პაპუასა შ
- VI ვილი ... ურ ... მ
- VII წერლ[...] ფარ
- VIII ს[ა]დ[ა]ნ[ი]ს სიძე. სულ
- IX სა სამოთხე დ
- X ა ნათელი ა[ლი]
- XI რსე, შეუნდე ც
- XII ოღვ[ა]ნი მისი. გ [ი]
- XIII ნც წ[ა]იკითხოთ
- XIV (ა), შენდობა უთ
- XV [ხა]რით. ღმერთ
- XVI მა თქვენცა შე
- XVII გიდნოს(ა) ცო
- XVIII დვ[ა]ნი თქვე[ნი].

- I მოიხსენე (ა),
- II უფალო, ესე

- III საფ(ა)ლაგი
- IV გორელი ხო
- V ჯაბეგ^ნთ მამ
- VI ულის შვილი გ
- VII იორ[გისა?] ...
- VIII ც . . . . .
- IX . . . . .

- I ქ: [მოისხენე] ღ^თ [ო],
- II ეს ს[ა]ფლ[ა]ვი
- III ზირაშვილ
- IV ტარ[ი]ლისა.
- V ვინც წ[ა]იკითხ
- VI ოს(ა), შენდობ
- VII ა უთხრას.
- VIII ქკს უით (=1731 წ.).

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОРБЕЛИАНОВСКОЙ ВЕРСИИ
„КАЛІЛЫ И ДИМНЫ“

I

„Калила и Димна“ в Грузии известна с глубокой древности. В предисловии к переводу „Анвар-е Сохайли“ Вахтанг VI писал: „Во времена царицы-цариц Тamar перевели эту книгу, как свидетельствует „Картлис Цховреба“ (‘История Грузии’). Это видно и из того, что большинство басен, притч и устных стихов-мунасибов, распространенных сегодня в Грузии, имеется в этой книге. Затем этот перевод исчез“¹.

Кроме „Картлис Цховреба“ нет документов, подтверждающих эти сведения, хотя царь и указывает на нее как на один из источников, а не как на единственный источник. Возможно, такие документы и существовали; по нашему мнению, даже „Картлис Цховреба“ не является свидетельством того, что памятник в то время был уже переведен на грузинский язык. В одной из летописей „Картлис Цховреба“ — „История и восхваление венценосцев“ читаем: „Перед ним явился посланник султана, человек хитрый и коварный, знаток своего дела, с целью разведать расположение войск. Подобно басне о сове и вороне из индийской книги „Калила и Димна“, он, разузнав все, как ворон, расправил крылья свои, взлетел высоко и, явившись пред султаном и атабаком, сказал им...“².

Из этого явствует лишь то, что автор „Истории и восхваления венценосцев“ знал указанный памятник, тем не менее не исключено, что он мог познакомиться с ним не в грузинском переводе, а по другим версиям, либо по устным рассказам. Ведь известно, что

¹ Рукопись Ленинградского отделения Института востоковедения АН СССР, М—53, стр. 10. Далее: В.

² История и восхваление венценосцев. Перевод и примечания К. С. Кекелидзе, Тб., 1954, стр. 25.

автор „Истории и восхваления венценосцев“ : выглядит человеком всесторонне образованным, который, стоя на почве национальных, культурных традиций, проявляет глубокое знакомство с образованностью Востока и Запада.

Не все авторы, исторические лица и сочинения, упомянутые в „Қартлис Цховреба“ были известны по литературе, существовавшей тогда на грузинском языке, их могли знать и в оригинале и по другим источникам. В „Истории и восхвалении венценосцев“ описано воцарение Георгия III в 1156 г. К этому времени уже существовали арабские версии этого сборника и даже его персидская обработка—версия Наџр ал-Лаһа (1144). Не исключено, что грузинский летописец был знаком с индийским сборником именно по этим версиям.

В „Қартлис Цховреба“ встречается только одна вышеприведенная притча из „Қалылы и Димны“, но исследователи М. Г. Джанашивили и А. Г. Барамидзе указывают еще на три места летописи³, где якобы подразумеваются притчи из этого памятника:

1. „Великий Василий, светило Кесарии, в книге естествознания, известной под названием „Шестоднев“, говорит, так что „птица алкун кладет яйца на берегу моря; бури и волны морские не преступают повеления бога и охраняют семья алкуна?“⁴.

Здесь упомянут „Шестоднев“, а не „Қалыла и Димна“. В „Шестодневе“ же читаем: „Есть морская птица—зимородок. Она имеет обычай вить гнездо у самых берегов, кладет яйца на песке и сидит в гнезде среди зимы, когда от частых и сильных ветров море выплескивается на сушу. Но вдруг умолкают ветры и морская волна не движется, пока, в течение седми дней выводит он своих птенцов. Поелику же им нужна и пища, то великодаровитый бог дал сему малейшему животному и другие седми дней на возвращение птенцов. Это знают все мореплаватели, почему и называют дни сии зимородковыми“⁵.

³ М. ჯანაშვილი, ქლილა და დამანა. „თემი“, 1912, № 88; ა. ბარამიდე, ქლილა და დამანა. См.: სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული. II, თბ., 1962, სტ. 7. Далее: ს.-ს. ორბელიანი.

⁴ ქართლის ცხოვრება. ტექსტად აღწერილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის შიერ, II, თბ., 1959, სტ. 15.

⁵ უძველესი რედაქციები ბასილი ქესარიელის „ექქუსთა დღეთაჲსა“ და გრიგოლ ნოსელის თარგმანებისა „მაცისა აგებულეებისათვის“. ილია აბულაძის გამოცემა. თბ., 1964, სტ. 116.

В „Шестодневе“ вообще проводятся аналогии с миром животных, используя для примеров различные их качества, а не сюжеты (притчи). В данном случае мы имеем то же самое. Что же касается „Калилы и Димны“, то и здесь мы встречаемся с этой птицей и, однако, там приводится о ней целая притча: Одна титева, не считаясь с морем, свила гнездо на берегу его. Но море вышло из берегов и унесло птенцов титевы. Птица пожаловалась своему царю. Он же, собрав всех птиц, заставил морского царя вернуть птенцов его поданной⁶.

2. Царь индусов рассказывает Вахтангу Горгасалу такую притчу: одна ворона нашла раненого сокола и, прогив своего обыкновения, пожалев его, стала растить сокола. Он же, следуя своей натуре, съел благодетельницу-ворону⁷.

По мнению М. Г. Джанашвили, это—притча о „Птенце и вороне“ из „Калилы и Димны“.

Но М. Г. Джанашвили и А. Г. Барамидзе не учитывают двух следующих несоответствий. Во-первых, содержание их различно. В „Калиле и Димне“ соколёнок покидает гнездо вороны с ее согласия, и впоследствии становится царским соколом. Цель и основная мысль притчи совсем иные. В первом случае говорится о неблагодарности, во-втором же—о естественном стремлении сокола. Во-вторых, допущено анахронизм: М. Г. Джанашвили и А. Г. Барамидзе забывают, что в „Картлис Цховреба“ эта притча не могла быть заимствована из „Калилы и Димны“, поскольку Кашефй внес ее в „Анвар-е Сохайли гораздо позже (XVI в.).

3. В „Картлис Цховреба“ Вахтанг Горгасали говорит царю синдов: „Так как ты не веруешь в Христа, глупец, ты похож на крота, у которого нет глаз, и место его под землей и не видит он ясного солнца и красоты земной, и довольствуется он жизнью своей, ибо думает, что жизнь всех существ такова, как его собственная“⁸.

⁶ كليله ودمنه به تطبيق چندین نسخه معتبری چاپی و خطی، تهران، 108. كليله ودمنه: Далее: كليله ودمنه انشای ابوالمعالي نصر الله منشی، تصحيح و توضیح مجتبی مینوی طهرانی، چاپ دوم، [تهران]، ۱۳۳۵، st. 141. كليله و دمنه كاشفی یا انوار سبیلی، تهران ۱۳۴۱، st. 110.

⁷ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I, თბ., 1955, სტ. 190.

⁸ ქართლის ცხოვრება, სტ. 192.

М. Г. Джанашивили и А. Г. Барамидзе считают, что здесь подразумевается одна из притч о мыши из „Қайлы и Димны“. В „Қайлы и Димне“ имеется пять притч о мыши („Мышь и яма с просом“; „Ворона и мышь“; „Мышь, превратившаяся в женщину“; „Кошка и мышь“; „Дружба мыши с жабой“), однако, ни одна из них по содержанию не соответствует вышеприведенному отрывку. Тем более, что это — притчи, в то время как отрывок из „Қартлис Цховреба“ представляет собой описание качества этого зверька. Следует учесть и то, что в „Қартлис Цховреба“ выведена не мышь, а крот, *თავი მხუნველი* — *tagvi mthunveli*. (Крот толкуется в словаре Сулхана-Саба как „слепая мышь“). Здесь не может быть и речи о мыши, поскольку мышь не слепа, постоянно не живет под землей, может смотреть на солнце и видеть красоту земли.

II

Интересно само по себе и название, данное нашими предками этому индийскому сборнику. В критическом тексте „Қартлис Цховреба“ он называется „Қилила-Дамана“⁹. Как известно, среднеперсидское *Damaṇaka* в арабском заменена формой *Dimna*. М. В. Рябинин¹⁰ считал заслуживающей внимания грузинскую форму *Damaṇa*, как близкую к среднеперсидской (хотя и знал, что грузинское чтение связано с поздней версией Кашефа). Он не учел более древнего чтения „Қартлис Цховреба“; хотя форма *Damaṇa* сохранена в издании, тем не менее в вариантах *i* упорно повторяется, — *Klaldims*, *Kalaldilms*, *Klaldimls*¹¹, свидетельствуя в пользу формы *Dimna* и поэтому в тексте „Қартлис Цховреба“ должно быть восстановлено — *Kilila-Dimna*.

III

Грузинская версия „Қайлы и Димны“ ведет свое начало от „Анвар-е Соһайля Ва‘еза Кашефа“ (ум. 1504). Этот памятник на грузинский язык начал переводить царь кахетинский Давид, но он умер в 1602 году, успев перевести лишь часть произведения (до притчи о черепахе и скорпионе). Перевод Давида попал к царю Вахтангу VI (1675—1737), который приказал одному персу, знавшему грузинский язык и жившему в Грузии, продолжить эту ра-

⁹ Там же, стр. 13.

¹⁰ М. В. Рябинин, Книга Калила и Димна, ее происхождение и история. М., 1889, стр. XXXVIII—XXXIX.

¹¹ *ქართლის ცხოვრება*, II, Тб., 1959, стр. 13.

боту. Перевод был закончен неким армянином в Иране. Эту версию сам Вахтанг сравнил с оригиналом и восстановил места, пропущенные переводчиками (особенно стихи „Анвәр-е Соһайли“), в прозе или в стихах на полях или между строк¹². Однако царь все же не был удовлетворен этим переводом и сам заново перевел весь памятник. Прозу он всюду передал прозой, стихи же передал порою стихами, порою прозой. Перевод был выполнен разговорным языком того времени, и, как указывал сам Вахтанг, представлял собой не художественный перевод, а лишь подстрочник, требующий обработки¹³.

Однако в связи с политической ситуацией царь не нашел времени для этого. С целью обработки текст перевода был послан С.-С. Орбелиани (1658—1725). Перед отправкой текста царь пересмотрел стихи и, дабы не ввести в заблуждение Орбелиани, заложил их точным прозаическим переводом. Орбелиани блестяще справился с поручением царя и создал шедевр грузинской переводческой литературы. Прозу он перевел прозой, а стихи—стихами. Сулхан-Саба не изменил содержания текста Вахтанга, но предположил ему вступление и добавил три притчи, намекающие на его отношения с царем (в то время их отношения были несколько натянутыми). С.-С. Орбелиани лишь в одном месте разрешил себе расширить текст¹⁴.

Как отмечает Сулхан-Саба и как подтверждает проведенный нами анализ текста, Вахтанг не знал в совершенстве персидского языка, поэтому витиеватый язык „Анвәр-е Соһайли“ был понят им не всегда правильно, а знавший персидский язык Орбелиани не всегда обращался к оригиналу и поэтому повторил почти все ошибки переводчика. Более того, некоторые правильно переведенные Вахтангом места, он не понял ввиду их специфичности или же не смог правильно прочесть и передал ошибочно. В результате всего этого в орбелиановской версии „Қадамлы и Димны“ много ошибок и неточностей.

В науке этот факт известен, но отмечается обычно лишь одно-два места. Благодаря сопоставлению нескольких редакций оригинала с его грузинскими версиями учитываются и разбирают-

¹² Рукопись Института рукописей АН Грузинской ССР им. К. С. Кекелидзе, S—3177. Далее: А.

¹³ Рукопись: В.

¹⁴ Рукопись ЛО ИВАН, P—2. Далее: С.

ся все неточности и ошибки перевода¹⁵. Некоторых из них мы хотели бы коснуться здесь. (См. XVI раздел).

IV

Как известно, „Калилу и Димну“ переложил в стихи и Рӯдакӣ. К этому времени (X в.) среднеперсидская версия уже не существовала и произведение на персидский язык было переведено с арабского. Рӯдакӣ переложил в стихи именно этот уже переведенный прозаический текст.

Некоторые исследователи, считая недостаточным сведения „Шаһ-наме“, не берутся указать, какой именно текст переложил Рӯдакӣ в стихи—арабский или прозаическую версию, уже переведенную с него на персидский. В пользу последнего предположения говорит литературная практика X—XII вв. Рӯдакӣ обращался к притчам „Қалйлы и Димны“ не раз. Он использовал их как в месневи, так и в қасидах.

Из „Қалйлы и Димны“ Рӯдакӣ, как впрочем и из других его произведений, дошли лишь [фрагменты. (Они внесены в его сборники отдельным разделом). П. Хорн, С. Нафисӣ фрагменты Рӯдакӣ идентифицировали со стихами его „Қалйлы и Димны“¹⁶. Как полагает С. Нафисӣ, двадцать один фрагмент взят из „Қалйлы и Димны“.

Но, по нашему мнению, у С. Нафисӣ не всегда точно указаны места таких байтов. Напр., байт

از فراوانی که خشکامار کرد
زان نهبان مر مردرا بیدار کرد

С. Нафисӣ увязывает с притчей „Отшельник, див и вор“¹⁷, но див не мог тихо разбудить отшельника. Кроме того, сам С. Нафисӣ *خشکامار* понимает как водянка (так же толкует его и А. Носир¹⁸). Получается недорозумение. Не связан ли этот фрагмент с притчей „Купчиха и вор“ и не следует ли *خشکامار* понимать как

¹⁵ См. შაჰნამე თსდუბ, „ქელოლა და დამანას“ საბავსეული ვერსია. თბ., 1967. Далее: შ. თსდუბ.

¹⁶ См.: لغت فرس تالیف اسدی طوسی، بکوشش محمد دبیر سیاقی، تهران، ۱۳۳۶، چهل و دوو. Стр. لغت فرس. Далее:

¹⁷ سعید نفیسی، احوال و اشعار رودکی سمرقندی، جلد دوم، تهران، ۱۳۱۰. Стр. 588. Далее: نفیسی.

¹⁸ А. Носир, Лугати „Мадор ул-Афазил“-и Файзи ва ашъори Рӯдакӣ. „Шарки Сурх“, 1958, № 3, стр. 82.

‘исследование, изучение’ (см. II، فرهنگ نفیسی). Смысл бейта таков: „Разобрав соответствующим образом ситуацию, [жена] тихо разбудила мужа“.

Байт

چون گل سرخ از میان پیلگوش
یا چو زرین گوشوار از خوب گوش

у С. Нафйси связан со стихом версии Наџр ал-Лаһа:

ز بس کش گاوچشم و پیل گوش است
زمین چون کلبه گوهر فروش است

В этом фрагменте описан сад, а в бейте Рӯдакӣ кто-то (или что-то) сравнивается с красной розой.

Таковую работу провоздили ученые (Г. Алиев, В. Капранов¹⁹), но, к сожалению, они иногда повторяли П. Хорна и С. Нафйси.

Нижеуказанные фрагменты Рӯдакӣ, по нашему мнению, принадлежат „Каллле и Димне“:

1. هیچ شادی نیست اندراین جهان
برتر از دیدار روی دوستان
هیچ تلخی نیست بر دل تلختر
از فراق دوستان پر هنر

„Нет радости в этом свете
Лучше, чем видеть лица друзей:
Нет горечи для сердца,
Чем разлука хороших друзей“.

(Ср. Наџр ал-Лаһ, стр. 168: هیچ شادی چون صحبت و مجالست
دوستان نیست و هیچ غم با فراق دوستان و فقد برادران برابر نتوان بود)

2. مرد را انہماز خشم آمد ازین
غاوشنگی بکف آوردش گزین

„Муж рассердился от этого,
Взял большую дубину“.

(Ср. Наџр ал-Лаһ—„Глава о благочестивце и ласке“).

¹⁹ Г. Алиев, Дар барой „Калилаву Димна“-и Рӯдакӣ. „Шарки Сурх“, 1958, № 10; В. Капранов, „Лугати фурс“-и Асади Тусӣ хамчун манбаъ барои амӯзиши назми давран Рӯдакӣ. „Шарки Сурх“, 1956, № 8.

3. گفت فردا بینی او را پیش تو
خود بیاهنجم ستیم از ریش تو

„Сказал: завтра он перед тобой предстанет,
Сам выжму гной из твоих язв“.

(Ср. Наср ал-Лан—„Осел без сердца и ушей“).

4. پادشا سيمرغ دريا را برد
خانه و بچه بدان تیتو سپرد

„Мурской государь увел симурга,
А гнездо его и птенца отдал титеву“.

(Ср. Наср ал-Лан, стр. 108).

5. گرسنه روبه شد تا آن تبیر
چشم زی او برد مانده خیره خیر

„Голодная лиса подошла к тому барабану,
Удивленными глазами стала смотреть на него“.

(Ср. Наср ал-Лан, стр. 71).

6. باز کرد از خواب زن را نرم و خوش
گفت دزدانند و آمد پای پش

„Разбудив жену тихо и спокойно,
Сказал: это воры; и обулся“.

(К одному человеку прокрались воры. Он услышал и нарочно стал рассказывать жене, как все имущество он якобы приобрел воровством. Это дает нам право заключить, что Рӯдаки, по видимому, перевел и введение к книге).

7. کرد باید مر مرا واورا رون
شیر تا تیمار دارد خویشتن

„Должны испытать и меня, и его,
Чтобы лев был спокоен“.

8. تنگ شد عالم بر و از بهر گاو
شور شور اندر فکند و کاو کاو

„Так разгневался на быка, что не мог устоять на месте
Разъярился и заметался“.

Как известно, некоторые фрагменты, принадлежащие Рӯдакӣ, написаны размером рамал и по содержанию связаны с притчами „Синдбад-наме“. Это обстоятельство навело П. Хорна на мысль, что Рӯдакӣ переложил в стихи и „Синдбад-наме“²⁰. С. Нафӣси высказал предположение, что Рӯдакӣ либо переложил в стихи „Синдбад-наме“ целиком, либо перевел лишь отдельные его притчи, внес их затем в „Қалӣлы и Димну“²¹. А. Мирзоев не разделяет этого мнения, считая, что содержание этих двух произведений („Қалӣлы и Димны“ и „Синдбад-наме“) не совпадает²². Аргумент А. Мирзоева не убедителен, ибо различие в содержании основной линии произведения не мешает взаимозаимствованию отдельных притч. В соответствии с ситуациями и присущими им взглядами персонажи рассказывают разные притчи, поэтому их тема и характер не ограничены. (Именно благодаря этому притчи „Қалӣлы и Димны“ встречаются и в „Книге мудрости и вымысла“ С.-С. Србелиани, несмотря на то, что содержание этих произведений отличается друг от друга). Возможно, Рӯдакӣ использовал отдельные притчи из „Синдбад-наме“, тем более, что они могли раньше процарствовать в ту прозаическую персидскую версию, которую Рӯдакӣ переложил в стихи. С другой стороны, не следует забывать, что во времена Рӯдакӣ этих притч могло и не существовать в персидской версии „Синдбад-наме“. Ведь Заһирӣ Самарқандӣ составил свое сочинение, в котором ныне имеются эти притчи, двумя веками позднее; возможно, он и сам заимствовал эти притчи из „Қалӣлы и Димны“ Рӯдакӣ. Тем более, добавили бы мы, что в „Синдбад-наме“ Заһирӣ встречаются и другие притчи из сборника „Қалӣла и Димна“, например, „Рассказ о воине, мальчике, кошке и змее“²³.

Рӯдакӣ не распространяет содержания. Для примера сличим два места.

1. Ибн ал-Муқаффа:

---

²⁰ стр. لغت فرس، چهل و سه

²¹ Стр. 594 · II نفیسی،

²² А. Мирзоев, Абӯ Абдулло Рӯдакӣ. Сталинабад, 1958, стр. 169.

²³ Мухаммад аз-Захири аз-Самарқанди, Синдбад-наме. Перевод М.-Н. Османова, под редакцией А. А. Старикова. М., 1960, стр. 128.

„...и когда придет судья и спросит у дерева его свидетельство, то ты заговоришь из дупла его так.—Простодушный взял деньги“²⁴.

Рудаки:

„...когда спросит он у дерева свидетельство, ты тогда ответь из дупла: в том сундуке был динар и тот простодушный взял его“²⁵.

2. Ибн ал-Мукаффа:

„Он сказал:—Я не знаю, что это за голос, который я слышу. Во всяком случае, думаю я, тело обладателя его соответствует его голосу, а сила соразмерна его величине. Если это все так, то здесь нам не место.

Димна сказал:—Не тревожит ли царя еще что-нибудь, кроме этого голоса?

Лев сказал:—Кроме него меня ничего не тревожит.

Димна сказал:—Недостойно, чтобы заставлял царя покинуть его место этот голос. Сказано: разъедает плохую плотину вода, а ум—тщеславие; вредит доблести сплетня, а слабому сердцу—громкий голос и крик“²⁶.

Рудаки:

„Спросил Димну: что это за голос.

Кто кричит так пронзительно и душераздирающе?

Димна ответил:

„Ничего тебя не тревожит и не беспокоит кроме этого голоса? чем сильнее течение воды тем скорее снесет она потерявшую опору плотину.

Слабое у тебя сердце,—громкий голос, тревожит тебя и крик заставляет трепетать“²⁷.

Фрагменты из „Калилы и Димны“ Рудаки могут быть также и объединены, поставлены в прямой последовательности. Напр.: приведенный нами выше байт и уже известный байт из „Калилы и Димны“ вместе составляют именно такой отрывок:

²⁴ Калила и Димна. Перевод с арабского И. Ю. Крачковского и И. П. Кузьмина. М., 1957, стр. 114. Далее: Калила и Димна.

²⁵ Рудаки. Стихи. М., 1964, стр. 214. Далее: Рудаки.

²⁶ Калила и Димна, стр. 82.

²⁷ Рудаки, стр. 212.

„Потем увидела сна у дефера барабан.
Он все гремя издавал громкий звук.
Голодная лиса подошла к тому барабану,
Удивленными глазами стала смотреть на него“.

В некоторых случаях обнаруженные фрагменты объединены неверно, их следовало бы связать в другой последовательности и т. д.

Вслед за Рӯдаки, „Калілы и Димну“ перевел Наср ал-Лан (1144 г.)

V

К притчам „Калілы, и Димны“ обратился и Нефәмі в поэме „Хосров и Шіргін“. По гресе Шерін Еозоргімгд рассказывает сорок притч. Здесь каждый сайт является отдельной притчей. При этом, Нефәмі не передает их содержания, а лишь намекает на него²⁸. Эта глава так и называется: „Рассказ сорока притч из „Калілы и Димны“ с помощью сорока прибауток“. Например:

بخود کشتن توان زین خاکدان رست
چنانک آن پیر ماهی ز آفت شست

„Можешь спастись, притворившись мертвым,
Как старая рыба спаслась от опасности невода“.

Здесь поэт имеет в виду притчу о трех рыбах, где умная рыба притеорилась мертвой, и рыбаки выкинули ее. Нефәмі в соответствии с текстом „Калілы и Димны“ последовательно рассказывает эти притчи.

В некоторых же случаях с целью наставления используются два эпизода:

1. Благодаря знанию избежишь опасности,
как та красивая птица избегала сетей.
2. Не будь нахалом и научись преданности
у мыши, прогрышей сеть, и у вороны, которая,
схватив клюгов, перенесла ее.

Возможно, здесь погінны переписчики. Это сомнение усиливается тем, что во многих рукописях имеются байты-дубликаты (в притче о двух лекарях), которые следуют за байтом такого со-

کتاب خسرو و شیرین حکیم نظامی قمی شهیر به گنجوی، چاپ²⁸
دوم، تهران، ۱۳۳۳، стр. 406 خسرو و شیرین
Далее:

держания: тело лечит знающий, в руках незнающего лекарство превращается в яд. Этот дубликат внесли в бакинское издание „Хосрова и Ширин“²⁹, хотя данный текст этого издания не установлен и логически непоследователен. Здесь же следует отметить, что в этом издании опущен байт к притче о „Голубе и зерне“:

مزن بی پیشینی بر کس انگشت
چنان کان نر کبو تر ماده را کشت

„Будучи неосмотрительным не возводи вину на человека, подобно голубю, убившему голубку“³⁰.

Этот байт имелся в пяти рукописях, которыми располагала редакция.

По сравнению с арабским изданием (редакция Шейхо) в поэме Незамй отсутствуют притчи:

1. О вши и блоха 2. О голых женщинах 3. О старой змее и лягушке 4. О госте 5. О подражателе-мастере 6. О сороке и куропатке 7. Об илладе (индийском государе и коварных брахманах). Первых двух притч нет в версии Наसर ал-Лаха. Следовательно, количественном отношении поэма Незамй не соответствует ни арабской, ни персидской версиям.

В основе версии Незамй скорее всего лежит арабская версия. Притчи здесь расположены так же, в таком же порядке, как и в арабской версии. Но в такой же последовательности притчи могли быть расположены и в каком-либо списке персидской версии.

В пользу арабской версии, возможно, говорит и то, что в данной ситуации герой поэмы Бозоргамид наряду с „Калилой и Димной“ знакомит нас и с целым рядом явлений, в частности с учением Мохаммада.

Как известно, Незамй, создавая свою поэму, использовал определенные источники. Можно предположить, что в этих источниках говорилось о „Калиле и Димне“. Возможно, в первоисточнике поэмы Незамй имелось не сорок, а лишь несколько притч и сам Незамй затем пополнил их из арабской или персидской версий.

نظامی گنجوی، خسرو و شیرین، ترتیب دهنده لو خه تاقوروف،²⁹
باکو، ۱۹۶۰، 704،

³⁰ Там же, стр. 707.

Напр., в „Шāh-нāме“ в эпизоде Хосрова Парвиза Барбед поет семь мелодий (гандж), в поэме же Незāмй уже их тридцать. Быть может, между этими двумя явлениями в творчестве Незāмй имеется что-то общее. Не исключено, что независимо от арабской и восходящей к ней персидской версии „Қалāлы и Димны“ источником, которым пользовался Незāмй, был какой-нибудь неизвестный нам перевод среднеперсидской версии.

VI

Версию „Қалāлы и Димны“ Наср ал-Лаһа переложил в стихи Аһмад ибн Моһаммад Тўсей, известный под псевдонимом Қане'й. Это сочинение дошло до нас в двух списках³¹. Қане'й в своей версии сообщает много автобиографических сведений. Он был придворным поэтом Хорезмшаһа Моһаммада (1200—1220). После нашествия монголов Хорезмшаһ бежал сперва в Ирак, а затем на Каспий. Поскольку в Хоросане Қане'й считался весьма известным поэтом и богатым человеком, приближенным к царю, он был вынужден бежать от монголов в Индию, а оттуда через Адан, Медину, Меку и Багдад—в Рум. Здесь он попал ко двору Қайқобада I (1219—1236). Кроме Қайқобада I его мамдўһами были наследники Қайқобада Қайхосров II (1236—1246) и 'Из ал-Дан Қаус (1246—1283), в период царствования которого он и переложил в стихи „Қалāлы и Димну“, посвятив свой труд патрону, неоднократно восхваляя его в нем (во вступлении, в] конце глав и в последней части книги). Қане'й написал много хвалебных песен в честь рода Хорезмшаһов. При дворе сельджуков поэт „служил целых 40 лет“³². „Стихи, написанные им за небольшое время, равнялись бы ноше одного верблюда“³², „Хвалебные песни, посвященные им, составили почти тридцать томов“³³. Поэт восхваляет и прославляет свое „Сельджук-наме“, которое, возможно, и представлял с собой сборник этих од³⁴. По всей вероятности, книга была завершена в 1260 г. (Моһаммад Хорезмшаһ

³¹ Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum by Charles Rieu, II. London, 1881, стр. 582.

³² کتبه و دمنه منظوم. Рукопись Британского музея, стр. 186, Далее: قانعی

³³ Там же, стр. 16.

³⁴ Там же, стр. 115.

потерпел поражение в 1220 г., после чего поэт сорок лет служил при дворе сельджуков).

В произведении Қане'и жалуется на свое положение (на него донесли султану), он хочет скрыться из Рума, поскольку там „не могут оценить достойного человека“³⁵. Здесь же мы узнаем, что у поэта было двое детей. В этом списке Қане'и величают царем поэтов.

Сочинение Қане'я предпослано довольно большое вступление, которое можно разделить на две части. Первая часть представляет образец менторского наставления и делится на 35 глав. В них автор дает наставления общего и практического характера.

Вторая часть введения представляет собой традиционное предисловие к „Калиле и Димне“. Қане'и повторяет вступление к версии Наџр ал-Лаһа. Она построена так же, как арабская версия в шейховской редакции и версия Наџр ал-Лаһа, согласно которых история Анушйрвана написана Бозорджмехром. Месневи подразделено на 14 глав.

Каждой главе предшествует небольшое вступление (диалог между Бараһманом и Раи), в конце же даются вывод и лирическое отступление типа Сақй-наме, в котором вкратце говорится о тщетности всего существующего, а также воздается хвала вину и патрону (эти лирические отступления составляют от шести до шестнадцати байтов).

В сочинении нет трех притч, имеющихя у Наџр ал-Лаһа („Мышь, превратившаяся в женщину“, „Старуха и ее умирающая дочь“, „Голуби и зерно“). В то время в британской рукописи притча о слоне и жаворонке включена в раздел о провалившихся в колодец.

„Калила и Димна“ Қане'и написана размером мотақареб. Заимствуя у Наџр ал-Лаһа лишь содержание, поэт перелагает текст в стихи по поэтическим законам месневи. Он часто повторяет слова, термины и фразы Наџр ал-Лаһа, избегает арабских стихов включенных в его версию, но приводит порою имеющиеся у Наџр ал-Лаһа персидские стихотворения с некоторыми изменениями. Напр., Наџр ал-Лаһ (стр. 19):

³⁵ Там же, стр. 176.

گر دسته گل نیاید از ما هم هیمة دیگ را بشایم³⁶

(„Если из нас не получится букета роз, то мы пригодимся как дрова под кастрюлю“).

اگر دسته گل نیاید ز بید ز هیزم نشاید بریدن امید³⁷

„Если из ивы не получится букета роз, все же можно надеяться, что получается дрова“.

Стихи Қане'и носят отпечаток влияния Фердоуси. Он часто упоминает своего великого соотечественника. Заимствует у него сентенции. Например:

درختی که تلخ است اورا سرشت
 گرش درنشانی بیاغ بهشت
 بکوشی و اورا بهنگام آب
 به بیخ انگبین ریزی و نوش و ناب
 سرانجام گوهر بکار آورد
 ترا میوه تلخ بار آورد³⁸

Он часто прибегает к героям „Шаһ-наме“ (Сам, Зал, Ростам, Испандиар, Фараморз).

Поэт обращается и к Дақиқи. Два байта, которые сегодня читаются в „Шаһ-наме“ Фердоуси, Қане'и приписывает Дақиқи:

دقیقی در آن نظم شه نامه گفت
 که گفتار او بود برائی جفت
 هرآنکه که تو تشنه گردی بخون
 بیالای آن دشنة آبگون
 زمانه بخون تو تشنه شود
 براندام تو موی دشنه شود³⁹

³⁶ Стр. 39, کلیله و دمنه,

³⁷ Стр. 37, قانعی,

³⁸ Там же, стр. 104.

³⁹ Там же, стр. 172.

„Дақиқӣ в переложенном в стихи „Шаһ-наме“ сказал
(Сказавшее им было умным):
Каждый раз, когда возжаждешь крови,
Выхватишь сверкающий меч,
Бренный мир возжаждет твоей крови,
На твоём теле волосы превратятся в меч“.

Список „Қалйлы и Димны“ Қане'й, переписанный в 1559 г., несомненно, заслуживает внимания для установления текста „Шаһ-наме“. Некоторые персидские списки „Шаһ-наме“ не содержат этих двух байтов и, думается, что они здесь и не нужны. Интересен и тот факт, что во всех академических изданиях читается:

میالودی این خنجر آبگون
Наҗр ал-Лаһ не указывает авторов, использованных им классических стихов и сентенций. Қане'й же пытается установить автора той или иной сентенции, приведенной в стихах Наҗр ал-Лаһа, и заменяет ее подлинными стихами этого поэта, зачастую называя имя автора.

Некоторые места в „Қалйле и Димне“ версии Наҗр ал-Лаһа Қане'й читает по-своему. Арабское „Шатраба“ в персидской редакции Мяновй „Шанзаба“ (ср. груз. *Šuturba*) в версии Қане'й читается как „Ширба“. У Қане'й, подобно „Панчатантре“, чувствуется тенденция локализовать каждую историю в каком-либо определенном географическом месте. (Напр., действие притчи „Обезьяна и пыльщик“ разворачивается в Руме, действие притчи „Жена уродливого купца и вор“ происходит в Казвине, действие „Двух лекарей“ — в Ширазе и т. д.).

(На 155 стр. пропущено около пяти байтов. На 102 стр. опущена мольба Матӯқи о том, чтобы мышь сперва освободила ее друзей. Несколько эпизодов из притчи о провалившихся в колодец включено в другом месте. Притча о слоне и жаворонке разделена на две части. Вторая часть читается на стр. 209).

VII

К числу версий „Қалйлы и Димны“ принадлежит еще неизвестный в специальной литературе месневй Ҷабӯри, сохранившийся в одном экземпляре, который находится в Центральной библиотеке Тегеранского университета (№ 2433)⁴⁰, автор его переложил

⁴⁰ См.: فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، مجلد نهم، نگارش محمد تقی دانش پژوه، تهران، ۱۳۳۶، стр. 1106.

Микрофильм этого списка из Тегерана при содействии своих иранских коллег любезно предоставил нам К. С. Айни.

в стихи первую главу и больше половины второй главы „Анвар-е Сохайли“ Ва‘еза Кашефи. Рукопись месневи состоит из 127 страниц (5200 байтов).

Взяв лишь канву рассказа и упрощая витиеватый садж, „Анваре Сохайли“, поэт в классическом стихе (размером мотақ-арсб) передает содержание притч. Конечно, нельзя согласиться с автором описания списка (в самой рукописи), считавшего месневи Сабурй „одним из драгоценных памятников“, но сочинение это безусловно стоит на определенном уровне.

Кто автор этой версии „Калилы и Димны“? В одном разделе своего обширного предисловия автор называет себя Сабурй (نوای صبوری بشعر اندرون „Голос (мелодия) Сабурй в стихотворение“. Стр. 18). В вышеупомянутом описании рукописи, правда, высоко оценен этот Сабурй, но не указан, кто он; ведь в персидской литературе не мало есть носивших такой тахаллос. Иранский ученый Мо‘аммад Тақи Данеш-е Пажу‘и в своем каталоге эту версию приписывает поэту Малек ал-Шо‘ара Хорасани (умер в 1904 г.), отцу известного поэта и ученого Ба‘ара (1886—1951)⁴¹. Мнение Данеш-е Пажу‘и, конечно, обосновано материалом, данным в самом тексте месневи. Поэт неоднократно сообщает нам, что он родом из Кашана (стр. 12). Из этого города он едет в Тегеран (стр. 13), где безрезультатно пытается сделать литературную карьеру, желая посвятить шаху На‘сер ал-Дину свою „Калилу и Димну“, над которой три месяца работал (стр. 11, 12) еще в родном городе (стр. 13). После постигшей его неудачи (он не смог привлечь к себе внимание шаха) собирается в Тус к наместнику и брату шаха (стр. 15), в честь которого у него есть панегирик (этот чаме как и чаме, посвященное На‘сер ал-Дину, включен в предисловие месневи. Стр. 16). Он даже имел приглашение из Туса. (стр. 13). Нельзя утверждать, что сам эмир приглашал поэта, во всяком случае, нет сведений о том, что он получал какое-нибудь вознаграждение. (в книге еще ничего не сказано о том, как оценили его службу и талант). Конечно, в тексте не могла быть дана их оценка, но можно думать, что „Калила“ Сабурй и в дальнейшем не привлекала к себе внимания мамдў‘а — тот факт, что она не за-

⁴¹ См.: стр. 1106, IX, فهرست.

кончена, дает право думать, что ее автор и в Хорасане не нашел поддержки.

Месневи посвящен Хорасанскому эмиру (стр. 19, 20—21), хотя не забыт и шах (стр. 21). Наше внимание привлекает одна дриписка рукописи, принадлежащая, по нашему мнению, самому Bahāru:

آنچه بنظر فقیر میرسد این کتاب از آثار مرحوم ملک الحکما
حافظ انصحة خراسان یا از آثار مرحوم حاج ندیمباشی برادر مرحوم
محمود خان ملک الشعرا باشد. و یا از همان خانواده مردی حکیم تخلص
این کتاب را گفته است و بدون شبهه از مرحوم صبوری ملک
لشعراء نیست. چه هر چند مرحوم صبوری از خانواده صبا است
اما صبا نیای او نمیشود بلکه نیای صبوری میرزا احمد صبور برادر
زاده صبا است. و عموی صبوری نیز شاعر نبوده چنانکه در این کتاب
آمده است. و در تاریخ ۱۲۸۹ که سال گفتن این کتاب است صبوری
در خراسان ملک الشعرا و موظف خواندن قصاید سلام بوده و آنجا
که صاحب این کتاب نام صبوری را میبرد در ضمن وصف سلام
استانه است که ضمنا نام «مستشار» یعنی حاج رضا مؤتمن السلطان
وزیر خراسان را هم میبرد و باید هويت این شخصی از آقای
علی رضا خان صبا پرسید. تخلص شاعر هم در صحیفه ۱۲۳ دیده
میشود که گوید: چگویم حکیمان اندر جهان که رفته است نام
سخن از میان. اما از حیث سبک و شیوه هم این کتاب بشیوه مرحوم
صبوری نیست و بیشتر از صبوری بسبک کلاسیک نزدیک است و آن
استحکام و جزالت و پختگی را ندارد و اشعار سست بسیار دارد

حرره م. بهار

„Как кажется бедняку, эта книга—из сочинений покойного Малек ал-җукама хранителя печати Хорасана, или сочинений покойного җаджа Надим-баша, брата покойного Маһмуд-хана Малек ал-Шо'ара, а если нет, тогда ее автор—некий из этой фамилии по прозвищу җаким. Без сомнения, можно сказать, что она не при-

надлежит покойному Малек ал-Шо'ара Сабӯри. Хотя покойный Сабӯри происходит из фамилии Сабә, но Сабә не его дед, т. к. его дед мирзә Аһмад Сабӯр—племянник Сабә. И дядя Сабӯри не был поэтом, как это сказано в данной книге. В 1289 (=1872) году, когда писалась эта книга, Сабӯри был в Хорасане в должности малек ал-Шо'арә и чтеца қасид, и в том месте, где автор этой книги приводит имя Сабӯри, в описании саләма двора он упоминает „Мосташәра“, т. е. һадж Резә мо'таман ал-Солтане, хорасанского визира; и о нем надо спросить у г-на 'Али Резә-хәна Сабә. Тахаллоқ поэта имеется на 123 странице, где сказано: „Что я могу сказать на свете, һаким, когда стихотворения не в почете на этом свете“. Стиль и манера этого месневи более близки к классическому стилю, чем стиль покойного Сабӯри, и нет в них той прочности и зрелости, и много у него слабых стихов. Приписал: М. Баһәр“.

Баһәр здесь рассуждает как постороннее лицо, а не как сын Сабӯри. Видно, он не чувствует себя авторитетом в определении объема поэтического наследия своего отца. Он мог просто сообщить, что этот месневи не принадлежит отцу, и ему бы поверили. Доводы Баһәра весьма убедительны. Действительно, в 1289 г., когда писалась „Калила“ Сабӯри, ее автор еще не был оценен, в то время, а Малек ал-Шо'арә в Хорасане уже был в почете. Баһәр, которому было 18 лет, когда умер его отец, мог иметь какое-то определенное представление о литературном наследии своего отца, не говоря уж о том, что он, как блестящий знаток стиля, мог и по стилю определить авторство отца. Трудно согласиться с Баһаром в том, что тахаллоқ автора месневи—һаким, т. к.: 1) в одном месте поэт уже упоминает себя тахаллоқом Сабӯри, 2) в фразе چگويم حكيمًا من под словом حكيمًا по-нашему мнению, подразумевается не автор стиха, а читатель (тем более, что местоимение употреблено здесь в единственном числе).

Информация каталога о том, что рукопись состоит из 14 глав—результат недоразумения: в предисловии и рукописи дан перечень таких глав (т. к. они имеются в версии Кашефи, в основе данного месневи), но в действительности, как говорилось выше, в стихи переложены лишь полтора главы из 14.

Эта версия—вторая попытка автора переложить в стихи „Калилу и Димну“. За 15 лет до этого он переложил приблизительно 1000 байтов, но автору не понравились свои незрелые

стихи (на персидском и арабском языках), и он бросил эту работу (стр. 20).

Сабурӣ, как и Кашефӣ, передает историю этого сборника без упоминания месневи Қане'й (XIII в.).

VIII

Начиная с среднеперсидского, все версии этого сборника назывались „Қалила и Димна“. В 1494 г. эта традиция была нарушена Ва'езом Кашефӣ, переделавшим версию Наср ал-Лаһа в „Анвар-е Соһайли“. Две трети притч этого сочинения, так же как и основная рамка—история [Хумаюнфала и Ходжестераи—принадлежат Кашефӣ. Им же вводятся новые слова и выражения, создаются новые ситуации и эпизоды, вводятся новые персонажи. „Анвар-е Соһайли“ является прекрасным образцом витиеватого языка, характерного для прозы того времени.

Академического издания текста „Анвар-е Соһайли“ не существует, а имеющиеся его [издания (индийское⁴², немецкое⁴³) изобилуют ошибками. По-видимому, Вахтаг располагал одним из лучших списков этого сочинения, которое помогает нам восстановить текст персидского оригинала. Так, например, в последнем (тегеранском) и берлинском изданиях читаем:

گر از گردش چرخ باشد امان
بخواهيم کين خود از بدگمان
چنان سر بگويمشان در ستيز
که ماند زما نام تا رستخيز

Выясняется, что первый байт в этом отрывке является началом вставленной перед ним цитаты, во многих же списках первый байт читается следующим образом:

مخالف چو موراست ما ازدها
کجا گردد از پنجه ما رها

„Враг похож на муравья, а мы—на дракона.
Куда он уйдет от наших когтей?!“

⁴² کتاب انوار سہیلی من تصنیف ملا حسین بن علی الواعظ الکاشفی،
باہتمام کرنیل یوسف اوزلی، 1851

⁴³ کلیله و دمنہ یا انوار سہیلی، چاپخانہ مشرق، برلین، ۱۳۴۱

В грузинском списке сохранено именно такое чтение. Здесь также читается много стихов, которых не найти в общепризнанных изданиях. Многие из этих стихов, несомненно, заслуживают внимания. Например, в притче о трех рыбах читаем следующий стих:

„Отрешение от моря сего мира возможно с помощью самоубийства.
Волнение моря выбросит мертвого на берег, где
исполнится твое желание“⁴⁴.

Это — стихи Незамй из поэмы „Хосров и Ширйн“: *بخود کشتن توان زاین خاکدان رست * چنانکه آن پیر ماهی ز آفت شست*⁴⁵. Ясно, что авторы грузинской версии опираются на Кāшефй.

В одной главе гость говорит хозяину-отшельнику: — У мыши, наверно, где-то припрятан клад и поэтому она так свободно держится с тобой. — Он разроет мышиную норку в келье хозяина и действительно обнаружит там клад. Далее в многочисленных персидских списках имеется: *... زاهد گفت این بود*. „отшельник сказал: это было...“

В грузинской версии читаем „Сказал отшельнику: это было причиной смелости и украшением силы“⁴⁶. Грузинское чтение поддерживается версией Рудаки: *گفت دینی راکه این دینار بود*. „Сказал верующему: это динар“⁴⁷.

В грузинской версии читается одна кет‘а из ħāфеза, которую почему-то больше не включают в его дивāн (*شاه هرموزم* (ندی و))

Сулхан-Саба Орбелиани, наряду с Вахтангом VI и Онаной Мдивани, является первым грузинским переводчиком персидской лирики. Вахтанг VI некоторые стихи в своей версии перевел рифмованными. Онана же Мдивани, по приказу Вахтанга, все цитаты „Анвар-е Соһайлй“ перевел стихами. Роль С.-С. Орбелиани в этом деле неизвестна грузинской общественности, поскольку не многие знают что стихи, входящие в „Анвар-е Соһайлй“, принадлежат не Кāшефй, а заимствованы у персидских классиков. Следует отметить, что его перевод этих стихов обработан в соответствии с содержанием притч.

⁴⁴ *ს.ს. ორბელიანი*, стр. 246.

⁴⁵ Стр. 406, *خسرو و شیرین*.

⁴⁶ *ს.ს. ორბელიანი*, стр. 345.

⁴⁷ Рудаки, стр. 224.

Кашефи восстановил традицию „Панчантантры“ и назвал главы в сборнике по признаку поставленных в нем вопросов, а не по признаку имен персонажей.

IX

В 1588 г. в Индии по приказу Акбара (1556—1605) „Анвар-е Сохайли“ переработал Абӯ ал-Фазл ибн Мобарак под названием „Аййар-е Данеш“ (‘Высшая проба знания’)⁴⁸. Автор хотел освободить книгу от арабской лексики и „странных метафор“, сделав ее „доступной для простого читателя“. Версия состоит из 16 глав, среди которых, в отличие от „Анвар-е Сохайли“, имеются предисловия Бозурджмехра и Барзое к „Калйле и Димне“. Остальные главы соответствуют „Анвар-е Сохайли“.

Абӯ ал-Фазл ибн Мобарак сокращает написанную Кашефи витиеватым языком притчу, упрощает фразу, меняет лексику и даже действующих лиц.

X

В 1944 г. в Тегеране вышла еще одна версия „Калйлы и Димны“, — „Рай и Бараһман“, переложенная в стихи молодым поэтом Джаһанбахшом Джамһарй (ум. в 1970 г.) в течение года^{48a}.

Автор переложил притчи версии Наср ал-Лаһа на современный язык, ничего не добавив от себя. Месневи состоит из 8000 байтов, написанных размером неседж-е мосаддас. Цитаты персидских классиков, приведенные в версии Наср ал-Лаһа, автор переработал, а из встречающихся в ней арабских фраз передал лишь некоторые. Джамһарй назвал свою версию „Рай и Бараһман“, поскольку они являются действующими лицами всего произведения, в то время как Калйла и Димна — персонажи лишь первых глав сборника.

XI

Орбелиановская версия „Калйлы и Дамны“ изучается давно. Большой вклад в это дело внес А. Г. Барамидзе, работа которого „Грузинские версии „Калйлы и Димны“ или „Анвар-е Сохайли“ создала в этой области целую эпоху⁴⁹. Однако, к сожалению, данный

⁴⁸ ابو الفضل بن مبارك، عيار دانش، كانبور، ۱۳۱۲

^{48a} رای و براهن، کلیه و دمنه منظوم، گوینده جهانبخش جمهری، تهران، ۱۳۲۳

⁴⁹ ა. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, I, თბილისი, 1945, სტ. 237. Далее: ა. ბარამიძე.

памятник, столь интересный для разрешения многих узловых вопросов грузинского языка и литературы, в должной мере еще не изучен.

До выхода в свет работы А. Г. Барамидзе общественность знала две версии: версию Давида и анонимов (А) и версию Сулхан-Саба Орбелиани. К тому же было известно, что в эту последнюю внес свой вклад Вахтанг, а именно, что он перевел памятник с персидского и поручил Сулхан-Саба Орбелиани отшлифовать его перевод. Но какой из переводов принадлежит Вахтангу и каков он? Э. С. Такайшвили считал, что это была именно А версия, в которую Вахтанг внес много исправлений⁵⁰. По мнению Э. С. Такайшвили, этими исправлениями и ограничилась роль Вахтанга. А. Г. Шанидзе обратил внимание А. Г. Барамидзе на некую рукопись, хранящуюся в Ленинграде. А. Г. Барамидзе выяснил, что это именно тот самостоятельный перевод Вахтанга VI, который был положен в основу версии Орбелиани. По-видимому, данным вопросом тщательно не занимались, в противном случае о существовании этого перевода должно было быть известно. Сам А. Г. Барамидзе знал о заявлении М. Ф. Броссе, что тот пользовался трудом Вахтанга⁵¹; и действительно, перевод Вахтанга хранился в коллекции М. Ф. Броссе. Исключено, чтобы Броссе не было известно о принадлежности этого перевода Вахтангу, однако он не изучал его специально и не сравнивал с орбелиановской версией. В противном случае он не мог бы заявить, что в орбелиановской версии проза принадлежит Вахтангу, а стихи—Сулхан-саба Орбелиани⁵², что не соответствует действительности. Это еще в 1845 г. отмечал Д. И. Чубинашвили⁵³. Первым исследователем перевода Вахтанга является А. Г. Барамидзе. Он доказал, что в основу орбелиановской версии положен принадлежавший М. Ф. Броссе недавно обнаруженный перевод Вахтанга, и что Сулхан-Саба переработал как прозу, так и его стихи.

⁵⁰ Е. С. Такайшвили, Описание рукописей „Общества распространения грамотности среди грузинского населения“. т. I. Тб., 1902—1904, стр. 304.

⁵¹ M. Brosset. De la littérature romanesque georgienne. 1877, t. VIII (1881), стр. 440.

⁵² Bibliographie analytique, ouvrages de Marie-Felicite Brosset. Saint-Petersbourg, 1887, стр. 440.

⁵³ ქართული ქრისტიანობის ანუ გამოკრებილი ადგილები ქართულთა წერილთაგან დავით ჩუბინაშვილის მიერ, ნაწილი პირველი, პროზა. სანქტ-პეტერბურგი, 1846, стр. 111.

⁵⁴ ა. ბარამიძე, стр. 348.

Свою версию Вахтанг VI, кроме С.-С. Орбелиани, оказывается, послал и Онане Мдивани (ум. в 1728 г.), поручив ему переложить подстрочник в стихи. Способный поэт Онана справился со своим заданием. Не владея правилами персидского стихосложения, по заявлению самого О. Мдивани, он, естественно, был вынужден прибегать к форме и размеру грузинского стиха („лекси“, монорим; „шаир“, „пистикаური“ и др.).

Возникает вопрос: почему Вахтанг VI послал свой подстрочник двум редакторам? По мнению К. С. Кекелидзе, отношения между Вахтангом и С.-С. Орбелиани в то время были натянутыми и Вахтанг боялся, что С.-С. Орбелиани мог не внять просьбе своего царя. Поэтому он счел целесообразным одновременно послать подстрочник для отшлифовки и О. Мдивани⁵⁵.

В обе версии—О. Мдивани С.-С. Орбелиани—включены предисловия Вахтанга, где он излагает историю своего перевода. Эти предисловия идентичны. Только в онановской версии Вахтанг дополнительно сообщает, что поскольку он занят, то посылает свой перевод Онане с тем, чтобы подстрочники были переложены в стихи. Отшлифовать прозу Онане не поручали. С другой стороны, рассказывая историю своей версии, С.-С. Орбелиани подчеркивает, что Вахтанг поручил ему отшлифовать текст.

Когда написаны Вахтангом VI эти предисловия: до или после завершения этих версий?

Предисловие Вахтанга VI можно прочесть и в черновике его подстрочника; стало быть, их Вахтанг еще не получал, а его предисловие к книге уже имелось. Отсюда вывод: предисловия Вахтангом VI были заранее написаны. Онановская версия не получила одобрения со стороны Вахтанга, поэтому ее и не переписали, что же касается версии С.-С. Орбелиани, ее велели переписать и снабдить миниатюрами⁵⁶.

Привлекает внимание одна деталь: как заявляет Онана, он оставил нетронутыми прозу и стихотворения Вахтанга. Как уже отмечалось выше, прежде чем оправить текст, Вахтанг еще раз пересмотрел подстрочник и внес в него некоторые уточнения. У Онаны повторяются первоначальные чтения Вахтанга, в то время

⁵⁵ ქ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბ., 1958, სტრ. 469.

⁵⁶ Рукопись ЛО ИВАН, Р—2.

как у С.-С. Орбелиани учтены поправки царя. Сба эти чтения имеются в одной и той же рукописи—S 31. Следует заключить, что, получив от Онаны текст своего подстрочника, Вахтанг вновь пересмотрел его и, внося целый ряд уточнений, послал на этот раз С.-С. Орбелиани.

XII

В грузинские версии „Калилы и Димны“ следует включить еще одну анонимную версию, найденную в одном грузинском письмовнике. Сохранилось лишь предисловие к этой версии⁵⁷. Она является переработкой вахтанговского перевода, его краткой, но полной и популярной в свое время версией. Анонимный автор принадлежит к т. н. „Школе Антона“ (XVIII в.).

XIII

Сулхан-Саба обработал подстрочник, почти полностью изменил словесную ткань (что не всегда было продиктовано необходимостью) и переложил в стихи написанные прозой места.

Нельзя безоговорочно согласиться с мнением некоторых исследователей (А. Г. Барамидзе, Е. П. Метревели, А. А. Гвахария), якобы Вахтанг затруднялся найти соответствующие эквиваленты в грузинском и поэтому, нарушая самобытность родного языка, прибегал к формам вспомогательного глагола, не заменяя даже некоторых синтаксических оборотов и целого ряда терминов⁵⁸.

В то же самое время не следует сравнивать перевод Вахтанга с орбелиановской версией с художественной точки зрения: прекрасный знаток грузинского языка Вахтанг VI сделал лишь дословный перевод, подстрочник. Восточные термины и персидские обороты он сохранил сознательно с тем, чтобы в дальнейшем при обработке текста легко было бы восстановить точную картину оригинала. Сам Вахтанг не считал свою версию совершенной, хотя и довел перевод до конца. Он писал, что у него не нашлось времени для завершения труда⁵⁹. Несомненно, под завершением подразумевается отделка-редактирование перевода. Сб этом свидетельствует и тот факт, что именно по его инициативе была осуществлена эта

⁵⁷ Рукопись Института рукописей им. К. С. Кекелидзе АН Грузинской ССР, Н—1334.

⁵⁸ ე. მეტრეველი, ა. გვახარია, სულხან-საბა ორბელიანის მთარგმნელობითი მეთოდის შესწავლისათვის. См. сборник: სულხან-საბა ორბელიანი. თბ., 1959, стр. 181. Далее: ე. მეტრეველი, ა. გვახარია.

⁵⁹ Онановская версия „Калилы и Димны“, 7 г (Рукопись хранится у С. И. Кубанейшвили).

обработка. К тому же надо отметить, что обилие персидско-арабской лексики обусловлено спецификой современного ему разговорного языка. Как заявляет Вахтанг, он избрал простонародный грузинский для перевода памятника⁶⁰, а простонародный язык того времени изобилует персидскими словами.

Лексика орбелиановской версии, как отмечает А. Г. Барамидзе, архаична. Е. П. Мэгрвели и А. А. Гвахария, напротив, утверждают, что Сулхан-Саба пишет на литературном языке того времени⁶¹. Сулхан-Саба умышленно заменяет лексику Вахтанга архаичной, пытаясь при этом синтаксически и стилистически создать имитацию древнегрузинского, впрочем эта не всегда удается. С точки зрения истории грузинского языка перевод Вахтанга имеет большее значение, нежели версия Орбелиани.

В противоположность распространенному и по сей день мнению выяснилось, что Сулхан-Саба знал персидский язык. Он достаточно хорошо понимает и переводит оставленные Вахтангом арабско-персидские термины и фразы, а иногда даже обращается к оригиналу с тем, чтобы лучше разобраться в подстрочнике.

А. С. Хаханашвили отмечал, что грузинская версия местами носит отпечаток христианства⁶². Он ошибался, считая, что догмы христианства, имевшиеся в оригинале, принадлежат грузинской версии, и внесены переводчиками-христианами. Д. З. Бакрадзе пошел еще дальше. Как отмечал Сулхан-Саба Орбелиани, кое-что противное христианской вере им было переделано. (Кстати, такие переделки встречаются и в переводе Вахтанга). Однако их в общей сложности очень мало. Стучается даже, что в оригинале⁶³ упоминается, например, Христос, в переводе же имя Христа опущено⁶⁴.

XIV

В грузинской версии все стихи оригинала переведены стихами, но, естественно, они не совпадают с формой и размером стиха оригинала. Сулхан-Саба Орбелиани в основном опирался на подстрочник. При выборе формы и размера стиха он прежде всего принимал во внимание содержание текста. Сулхан-Саба

⁶⁰ С, стр. 11.

⁶¹ ე. შებრეველი, ა. ვვახარია, стр. 192.

⁶² А. С. Хаханов, Очерки по истории грузинской словесности, вып. III. М., 1901, стр. 136.

⁶³ Стр. 206, *كليه و دمنه*

⁶⁴ В, стр. 311. ს.-ს. მრებელიანი, стр. 206.

Орбелиани в присланном ему перевода Вахтанга (М—53) переложил прозу в стихи (как в свое время на полях версии Давида и анонимов Вахтанг срифмовал некоторые места); Сулхан-Саба Орбелиани приложил к своей версии целый ряд стихов Вахтанга, указав при этом имя автора.

Изучение грузинской поэтики началось XVIII в. Оно было связано с изучением орбелиановской версии „Қалылы и Димны“⁶⁵. И это естественно, поскольку Сулхан-Саба Орбелиани использовал чуть ли не все „формы“ и размеры грузинского стиха. К сожалению, ни в старых, ни в новых исследованиях нет правильного отражения сущности грузинского стиха, с точки зрения его т. н. „твердой формы“ (или строфы) и размеров, в то время, как в орбелиановской версии эти два понятия в основном представлены правильно. Большинство исследователей не различает понятий „Твердой формы“ и размера стиха, а если и различает, то не может найти разграничивающего модуса. Например, *mrčobledi* (а а в в) определяется как четырнадцатисложный стих, в то время как *mrčobledi*—форма стиха, которая может состоять из произвольного количества слогов. На самом деле *mrčobledi* указывает на то, что стихи рифмуются между собой попарно. Часто используют термин „вид стиха“, подразумевая под ним семисложный, тринадцатисложный *mrčobledi*, триолет и т. д. Здесь смешиваются понятия т. н. „твердой формы“ строфики и размера стиха, забывая, что одно не исключает другого.

Размер грузинского стиха не выходит за рамки одной строки; он определяется количеством стоп и слогов, закономерной группировкой их в строке, „твердая форма“ же грузинского стиха обуславливается расположением рифм в строфе.

В орбелиановской версии все стихи озаглавлены по форме и размеру, а не по содержанию. Эти заглавия (т. е. определения того или иного стиха) всегда точны. Тем не менее Сулхан-Саба не придерживается единого принципа. Стихи он называет то по их размеру (*šairi, pistikauri*), то по форме (*mrčobledi, gwuli, cčobili* и т. д.), но Сулхан-Саба не путает понятия „твердой формы“ и размера. Думается, его выбор зависит от того, что наиболее явно проступает в стихе. Этим же следует объяснить и двойное название

⁶⁵ ქართული პოეტიკის ქრესტომათია (XVII—XIX სს.) გ. შქაძის რედაქციითა და შენიშვნებით. თბ., 1954. Далее: ქრესტომათია.

некоторых стихов (mčobledi-piṣṭiḳauri). Вероятно, Сулхан-Саба считает čaḡruḥauri размером стиха, а не его „твердой формой“, ибо у него есть на это основание. Čaḡruḥauri условно можно считать и размером, поскольку внутреннюю рифму в стихе можно рассматривать и как ритм.

С.-С. Орбелиани используют

А. следующие размеры:

1. Šairi (5353, 53/53; 44/44)—древнейший и весьма распространенный размер, характерный для грузинской классической и народной поэзии; он занимает ведущее положение и в орбелиановской версии.

Некоторые ученые ошибочно считают šairi „твердой формой“ стиха, т. к. руставелевское šairi связано с моноримом-катреном (а а а а), однако монорим-катрен в грузинском языке выражается и другими размерами. Для Орбелиани шестистрочный монорим тоже šairi, если он такого же размера. Сулхан-Саба пользуется как „высоким“, так и „низким“ šairi.

2. Piṣṭiḳauri (5555)—двадцатисложный размер. Исследователи определяют этот размер, указывая на своеобразие стихотворной формы. В „Каляле и Димне“ мы встречаем стихи, которые имеют внутреннюю рифму и называются piṣṭiḳauri. Это не ошибка, поскольку стихи по своей форме могут быть либо čaḡruḥauri, либо моноримом, а по размеру—piṣṭiḳauri.

3. Тринадцатисложный размер. Отмечают, что этот размер впервые использовал Орбелиани в рефрене стихотворения „Učho“ (его мы коснемся ниже) и в первых четырех стихах „Iambiko“.

Б. Следующие „твердые формы“ (строфика) стихов:

1. „Таери“ (‘стих’) очень распространен в версии Орбелиани. Это однострофный стих, по размеру либо šairi, либо piṣṭiḳauri. Его считают определенным видом стиха. Однако трудно понять, что именно подразумевается под „видом“ с „твердая форма“ или размер, этот термин вообще не соответствует искомому понятию, ввиду того, что не учли причину, породившую таери в грузинской поэзии, в частности тот факт, что в прозе оригинала „Калялы и Димны“ таери представляют собой цитаты из стихов того или иного классика. Часто при определении таери указывается на ко-

личество слогов, что в принципе неверно. Поскольку в данном случае количество слогов не имеет значения, Сулхан-Саба в этих стихах пользуется иногда внутренней рифмой, что дает возможность воспринять их как mḡobedi, и стало быть, такие редкие случаи следует выделить.

2. „Leksi“ (‘стихотворение’) всегда содержит две рифмующиеся строки, поскольку иногда является половиной руставелевского катрена.

Видимо, слово „leksi“, [как [термин, был заменен арабским „šīḡ“, принявшим в грузинском форму šaīḡi; впоследствии он стал выражать четырех- и более сложный стих.

3. Mḡobledi („Mḡobli“—‘два, двойной, пара’) подразумевает двустрочную стихотворную форму типа а а. В „Калыле и Димне“ встречается шести-, восьми- и десятисложные mḡobledi. Количество слогов его и внутреннее расположение рифм (čaḡruḡauli)—произвольное.

4. Čaḡruḡauli требует внутренних рифм в стихе piṣṭiḡauri и поскольку, с одной стороны, размер piṣṭiḡauri в грузинском языке уживается большей частью с моноримом-катреном а, с другой, čaḡruḡauli как форма встречается исключительно в пределах одной строки и затем сама по себе может образовывать монориму—в результате этого piṣṭiḡauri и по сей день неправильно считают „твердой формой“ стиха, čaḡruḡauli же—ее развитием. Количество строк č a ḡ r u ḡ a u l i неограничено, это двадцатисложный монорим, в каждом из которых имеются следующие рифмы: 5 а 5 а 55 в, 5 с 5 с 55 с, 5 в 5 в 55 а, 5 а 5 а 55 а.

Для строф čaḡruḡauli характерна внутренняя рифма. Г. В. Церетели увязал ее с арабскими макāмами⁶⁶, а А. А. Гвахария показал, что тройная рифма čaḡruḡauli встречается и в персидской поэзии⁶⁷.

5. В „Калыле и Димне“ имеется тринадцать стихов žeṣḡobili. Основной признак žeṣḡobili—моноримичность, количество строк и слогов произвольно. Монорим—самая распространенная форма гру-

⁶⁶ გ. წერეთელი, სემიტური ენები და მათი მნიშვნელობა ქართული კულტურის ისტორიის შესწავლისათვის. См. Сборник докладов Тбилисского университета, Тб., 1947, стр. 45.

⁶⁷ ა. გვახარია, შინაგანი რითმის ისტორიიდან. См. сборник: ძველი ქართული მწერლობის საკითხები. თბ., 1964, стр. 111.

წიგნების

- I. „იასე თუშის სამეცნიერო“
- II. ძუხუჭ გორჯის დღეწა.
- III. ეშთეჰ გორჯის დღეწა.
- IV. როქნ-ე გორჯის ლექსები.
- V. ჭახრ ალ-დინ გორჯანის ლექსი.
- VI. 'აჰმადის ლექსები.
- VII—XVI. ქართული ნეკროპოლი ირანში.
- XVII. ყანე'ის „ქილილა და დამანა“.
- XVIII. საბურის „ქილილა და დამანა“.
- XIX. ბაჰარის ავტოგრაფი.
- XX. „ქილილა და დამანას“ ანონიმური ვერსია.
- XXI. „ქილილა და დამანას“ ვახტანგისეული ვერსია.
- XXII. „ქილილა და დამანას“ საბასეული ვერსია (ავტოგრაფი).
- XXIII. „ქილილა და დამანას“ ბებუდაშვილისეული ვერსია.
- XXIV—XXV. ფერეიდნული საბუთები.

Միջոցով և արդարեւ ինչպէս զայն ինքն ինքն
նախնային արարածն ինչպէս զայն ինքն ինքն

Ստորագրեալ ինչպէս զայն ինքն ինքն
նախնային արարածն ինչպէս զայն ինքն ինքն

Ստորագրեալ ինչպէս զայն ինքն ինքն
նախնային արարածն ինչպէս զայն ինքն ինքն

Ստորագրեալ ինչպէս զայն ինքն ինքն
նախնային արարածն ինչպէս զայն ինքն ինքն

Ստորագրեալ ինչպէս զայն ինքն ինքն
նախնային արարածն ինչպէս զայն ինքն ինքն

Ստորագրեալ ինչպէս զայն ինքն ինքն
նախնային արարածն ինչպէս զայն ինքն ինքն

Ստորագրեալ ինչպէս զայն ինքն ինքն
նախնային արարածն ինչպէս զայն ինքն ինքն

Ստորագրեալ ինչպէս զայն ինքն ինքն
նախնային արարածն ինչպէս զայն ինքն ինքն

سوزت است در اینم بیوم
سخن چمنه تو من دین مراد کرد
در سایه چو دید اندیشه مفاکت
ادرا پنجره سوزلف خوش خلق کرد

یوسف است تر سپا برده امانه

دل چمنه اند ترا به جفا قابل کرد
ایضا

از سبب همه گسنگ از چوب غم دوری	منم خورم خنجر کز زنده هم دوری
در پس کعبه سلامت ز بنان که چمن	کشته مهد و شق سپا بر بسوم دوری
دل و دین و لاهم خشت ز نام بود	مردمان لغنه ز تنم دل خرم دوری
قد من از خشم بجان تو خرم کشیم	تو بود از که چنین زلف پر از خرم دوری
پن که افکام هر مهدی کن سگین غم	در بن چه ز رخسار تو محکم دوری
داده کوه بر پیر بسته نه ادوی	لطف بره تو بگو تا بگو چه بود دوری
من چون بکس ز بیم سر از کفر خو	بسته از زلف پر از زمین دستم دوری
بر سف افکام بی آتش بر زبان بکن	بسکه اینم زاله و فریاد و ملامت دوری

الایا ایها ائتی ادراکاً و اماناً

شوخنی نقیم مایل بدین شیرین سما

خصوص از نقل بل کزوی سندان

که بگذار دمقاحی بای زرد الو قنبلها

بخربان جوکنم زین بسیمیه بانی

کن کار ما دیدند شب از خوابان

معلمو مان ز تریاقتی مانند رحم برد

رس میلم بشرنی است زور و سینه

مرا از نقل دل برداشتن نقلی سبزه

بسیایه دمی زنی ای قند و محشر

شغالانرا بود انکور بای باع اردان

چه خواری با کشیدندی بنا چاری بانی

نخوردند اشبرک پشت پای خوش کشته

جرس فریاد میدهد ارد که بر بند محلهها

انور ک...

<p>رکوبه ساطعاً که در هر نوع مدار ضای و مریداً هر دو نوع مدار طبیعه و نوی کشکوردی بیار فی قیامی بار حیدر بنی مدار چهار حرفه در مختصر نوع مدار دوستان جیبی که در نوع مدار باشانه تسلیم هر دو نوع مدار</p>	<p>دوستان در هر دو نوع مدار قوی کرده خود انصبان من جامه و صابونها را در دست به نامه سیاه و دستی اثری نکوی کشاکش و بطور اقل بدوستی کشیم موافق نظری نزار احکام و مطاله از دست</p>
<p>بعضی دانه که از هر نوع باره بخازد رغوی که در هر دو نوع مدار نظر در هر دو نوع مدار کافی است هر دو نوع مدار بگردن هر دو نوع مدار هر دو نوع مدار هر دو نوع مدار هر دو نوع مدار</p>	<p>و کن کرمی اگر خوشتر مدفن اعتبار خوانی کرده خلاف گفته پروردگار خوانی کرده نصای از د و خلد و هوا و نفس و غیر از نزد و حدنگند نام اعتبار خوانی کرده قرار کار کنی فرض هر زمان بر خود هر چه میسازند نام چه کار خوانی کرده</p>

لمرحوم فخر المیرزا کانی علم‌الرحمه

بجز برای روزی همه بهار بنکن	سه مرتبه پنجشنبه صرف روزگار بنکن
کل روز کس شکوه بر جوع و ولعت	بجفتن در وی بنماهه را اعتبار بنکن

اوست مراد باشد که جهان بهم برآید	بگشاید شغری کز کله و غدا بنکن
لین لفظ را بخندان در دیوان مردوزن را	بی منزلتستان چشمی هزار بنکن
زی لب بقمارا همه شب خار دارد	بدو چشم بر خارت که مرا خار بنکن

زاهد کند زهد سودای سبائی
 زبیرا کقدر عمل بودای سبائی
 بر کن و تاج بنید روزای سبائی
 کاندرا زلیح نوز بودای سبائی

مهرستی

گر چشم خواهوت و قداشتی
 از خوی بلند دست و آداشتی
 با ملحه ای بحسن رویه بازی
 ای یوسف دور کار کمالی

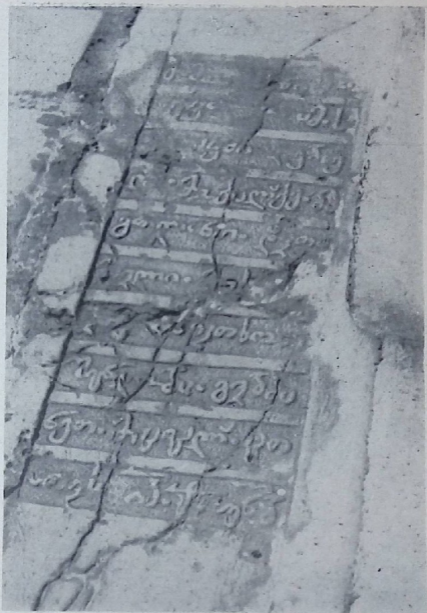
عیونی

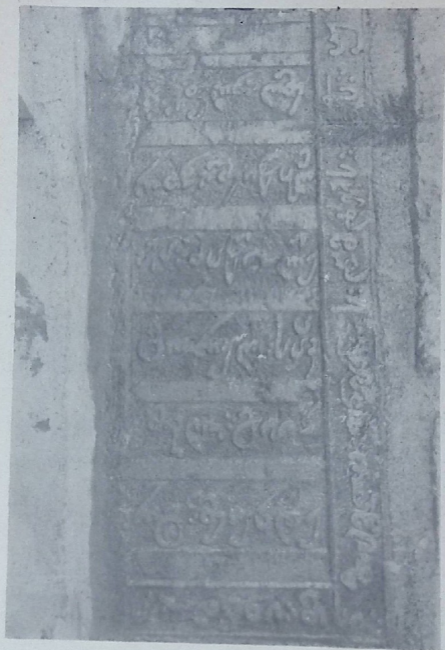
گردوش بخورد سبای سبائی
 از جلیبت ز دوحتم تو خراب سبائی
 و ز سحر ز کرده بدان دست حوسم
 از السن حست اندک ای سبائی

تشبیه العذار

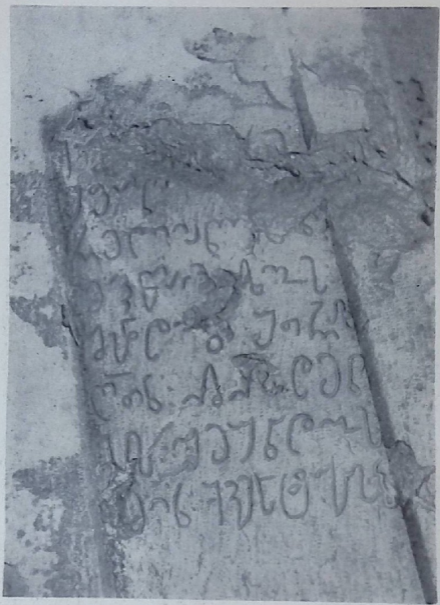
کان غارضه و الشقر عارضه
 انا رمل سرت و صفحه العارح
 ناطق و طبع المسک و حلیمها
 معال راجعة من غیر مناع

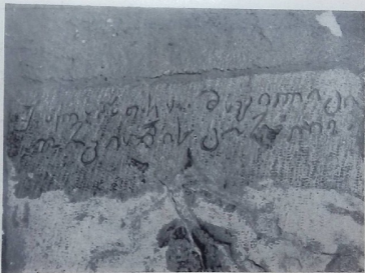
کسی زونی زودش
 و کمان با سها جان
 از بار تیرید و قتل
 از دور ز خلیجها
 نسیم در همی
 حننا حننا
 حوزت زرد
 اول نغمه جهان
 و ما

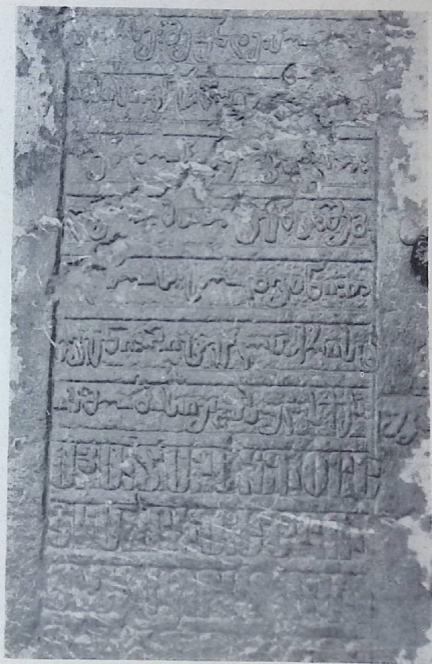

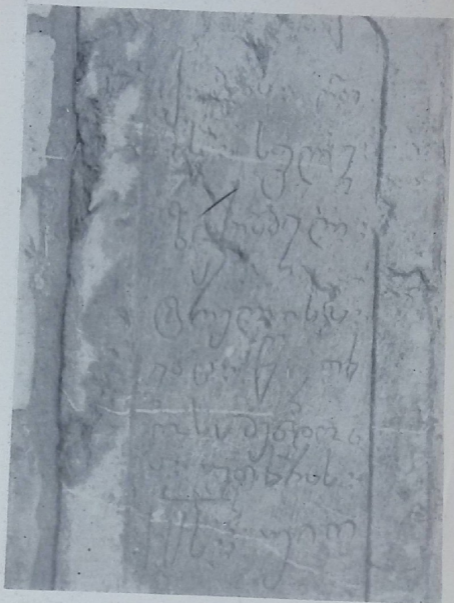

Handwritten text in a cursive script, likely Hebrew, arranged in approximately 12 horizontal lines. The text is written on aged, slightly stained paper. The script is dense and characteristic of early modern Hebrew manuscripts. The lines are roughly horizontal but follow the natural curve of the page. The ink is dark, and the paper shows signs of wear, including some staining and discoloration, particularly on the right side.

مذاهب

کتاب کلیله و منتهی در مصنفات اهل اشعرالهدی محمود الطوسی المشهور

بقافی رحمة الله علیه و منتهی در مصنفات

خدا یا تنبی زنده باهوت	فرزند این چهره	خداوند یوان کردوان	فرزند پیکر و ماه و مهر
خداوند خون و مکن و مکان	مان قار و منتهی جاودا	خداوند معذی و عواد	کراود او جان و توان هنر
ولی ده که چون دیده بینا بود	دیمی ده که چون دست کنیا	دردی فرزند از راستی	نکشته بگرد در کاستی
خیمیری که چون مهر خشان بود	نور ارکان بخشان بود	کباشه که کورش آبدار	فرزند چون لولو شامار
جینی فرزند تازمه و راه	و مای که هرگز نکند و بجاه	نخچون که مانه در بک	نکشته بد زر و باد و شان
زبانی که ان باشم را بی کام	که تسبیح و تو حیل گویدم	سری خان که رود بی آفت	دو دید که در بندم از هر دم
مکن تکیه این جان آبادن	پیری و جز تو ست از این	جان ده فاش و است	کزی تو ز بر بیارم نس

تمام خداوند پروردگار
 چه در نیمه نام که چون است او
 معنی بسج و ایم است از او
 بی بسج و پیشانی همه
 بی پیمان خود کردمان است
 نشانی با جز او نیاید
 بلند آن خداوند جان و قدر
 ترا نیامه کرد او کی بدین
 راه خار و تن معنی است
 چه ایند که زنده هرگز است
 در نخستین خود کرد جان دروان

خود آفرین الگو کرد کار
 چه از دانش بیرون است او
 اگر هست متولد اگر است
 شبان آفرین است بر این
 رسید ایم همه در تمام
 چو پیش در راه هرگز سپهر
 در جان به اندیش از او بود
 به اینها هر گفته است نشین
 بجز خار و ده مانده کس
 در آفرینش جهان
 زین کاشی خود کرد این جهان

خدا ای صفت آسان آفرین
 هر بندگی که با کبر است ایم
 در پیش از زمان سر او است
 در این خود او چه اگر است دیو
 هر دشمنی و در پیسنده او
 چگونه توان دیدن او را دید
 به اندیش آن است که پیش
 نشانی او پس هر که پیش
 چنین گفته کردند آن چاره
 در آفرینش جهان
 بند پیغمبر تو که هر یک او

زین آفرید و زمان آفرید
 ندانستی که زانداشته ایم
 خود در خلق کارشند است
 نقشه یکباره در ایم بود
 چه یا باستان آفرینت را
 خود در خود گفتن که برسیه
 بگو که کبر زین پیغمبر خشم
 قون زین سر بود از او است
 چنانچه خود می کرد
 در زین وقت با او است
 در زین وقت با او است

در یک نظر فقیر است. کتاب از آثار مرحوم ملک اکملی حافظ الصحره همان با در شمار
 حاج میرکاشان را در مرحوم محمود خان ملک اشراشتم و با از زبان خانواده مرحوم حکیم گلشن
 کتاب را گشت است و بدون شبهه از مرحوم صبور ملک اشراشتم است چه هر چند
 مرحوم صبور که خانواده مباحث امامان بسیار او میبود بلکه نام صبور نیز از
 صبور برادر زاده مباحث و هم صبور نیز شاعر بوده چنانکه در مکتب است
 و در تاریخ ۱۲۸۹ سال گلشن مکتب است صبور در همان مکتب اشرا و مؤلف خندان
 قصاید سلام بوده و آنجا که در مکتب نام صبور را میبرد در ضمن وصف سلام است
 است و مثنای نام لا شش «بیت حاج رضا سوتن العظیمه وزیر خردان را هم میبرد
 و باید بگویم بخش را از آثار میرزاخان صبا پر سید - تنفیصی است هم در صفحه ۱۲۳
 دیده می شود و گوید چگونگی که سن لدر جهان در وقت است نام بخ از سان
 اما از حیث مکتب و شیوه هم مکتب شیوه مرحوم صبور نیست و بیشتر از صبور است
 کلا مکتب نزدیک است و آن آهنگم و جزالت و پنجتا را اندر او شش است بسیار
 لکن م بهار

6. მფხარსაჲნი. 6. მიახრება. მფეგლონი. მს. ხედას. ჭმოკლო
 ეს. თვითნი. მიაყარე. ნეგნია. ლეგის. 6. მძის. ჰეგნობს. მუქია.
 ნეგნია. მუქია. ესე. ვთა. მძის. სხივებელი. სურს. ათობს. ვაყმან.
 6. თვითნი. ათა. სურს. ჭხსთვალს. მძისთეს. ზოგე თეს. თეს. ჭხსთ
 ვალს. 6. მძის. სხივებელი. ათა. ღმრეველი. ერთს. წამს. მუ
 ვრთივთა. ღმრეველი. ^{სხ} ესე. ვთა. ათ. ღმრს. 6. მუქმ. სხივებ
 ღმრს. ათ. სხივებ. სურს. ათს. ვლმრს. თვითნი. ჰეგნ. ნალომნი.
 ღმრნი. ათ. სურს. სურს. სხივებელი. ვაყმანი. მსურს. ზოგე. მან.
 თვითნი. თეს. თეს. ვაყმანი. 6. მუქმანი. მიახრება. ზოგე. ათ.
 ვლმ. 6. მძის. მძის.

... արեւելքէն եւ արեւմուտքէն ի վերջնսն ի շրջանսն ի Կոնստանդնուպօլսիս ի Կարա Սուլթանի շրջանսն:

... արեւելքէն եւ արեւմուտքէն ի վերջնսն ի Կոնստանդնուպօլսիս ի Կարա Սուլթանի շրջանսն:

... արեւելքէն եւ արեւմուտքէն ի վերջնսն ի Կոնստանդնուպօլսիս ի Կարա Սուլթանի շրջանսն:

Գուրգուր Զեմեան, Բժիշկու ախտն շնորհու շնորհակցելն
 և արա մեծոյ Բարձրանի ախտն նշանն քիտու ձեռն, որքո զո
 քիտմանս տղուն ևնչն մե թուրս, ք շուս քրքուր Գրչկու ք
 շնորհո Գրչկեանո զոն զնշնառն ևնչարք ևնչնչնչն ևն
 արթն զննելն լայնն ևննաւորք.

ցոնոս սոս, Զնքն սոս, զոն մտննն արթն ևնչո.

Լման շննան Գրչոս ևնչնոն զննչարք արթ ննոն ք լայնոն զոնն
 Գրնոս շննննչոս ք ևնչնոննոս զոննոն Գրն ննննչնոն Գրչ
 ննն զոնն ևնչննոն ևննոս բարչոննոն, և ևնչոսն Գրն նննն
 քչոսոս ևննչարք արթ նն ևնչոն քնն նննն, նննչոննոն, ք Գրնն
 ևննչնոն, սն ննչնոն Զնչոն Գրչո շնչննչոն, քննչոնն քնչ
 նո բարչոն Գրնչն ևոնն ս ևնոնն զննոն, քննոնոն նննչոն
 սոսոս ննննչոն բարչոն քննչոսն ևննոնն բոննչոն շննչոն
 ննոն արթնն Գրնն ևննչոնն Զնննն ևննն.

քնչոնն ևննչն ևննոսն, նննչոն Գրնոննոն նննոն.

Գրնն շնչոննոն սոննոնն, քննչոսոս ք զնննոն.

Լման ս Զննննն Գրնն զոնն ննչոն բարչոննոն, քննչոնն նննչոն
 նննչոն ևննչոննոն արթնն ևնչոննոնն ննչոն, քննոն նննչոն զոնն
 քնննն ևնչոնն ննչոն, ննոն նն ևննոն քննոննոն, ևննոն
 ննչոնն ննոն քննչոննոնն, ննչոնն նննչոննոն բարննոն ևնչոնն
 նննոն ննչոն, նն բն և նոն ևնչոննոնն նննոն ևն ննն
 քն ննչոննոն նննչոննոն քննչոննոն նննոննոն, քննոն սն.

مجلس
 امده چون بیاد حضرت است سوره محمد صید خان که در آن است

از دست کمال حضرت از کلبه قدرت فرین بود بجا کعبه که از آله بر او مقرر فرمودند بر فرین در آن

در هر روز در وقت آنکه خواب در صحرای است از خواب بگردد و در آن روز که در آن روز

تسبیح این را به هر شب مؤمنه خواند و در آن شب که در آن روز که در آن روز که در آن روز

فروغ میان مردمی است بر آید که در آن شب که در آن روز که در آن روز که در آن روز

شده بود که در آن روز که در آن شب که در آن روز که در آن روز که در آن روز

سیدان از ایران
معه این

موقوفه از موقوفه...

عمر در آب...
بر آب...

بناست خون...
در...

میرخوان...
مخلص...

بیرت...
۱۳۱۸

зинского народного стиха, в которой встречается до двухсот рифмованных строк. Мамука Бараташвили в качестве примера *ṣeṣqobilī* приводит свои стихи, которые после драбления строк по двум коленам представляют собой типичную восточную стихотворную форму — газель. Здесь имеется *maṭla'* и *maḳta'* с тахаллосом и такое же расположение рифм. По содержанию — это любовная лирика. *Ṣeṣqobilī* Орбелиани не связано с этой формой, оно ведет свое начало от грузинского народного монорима, где *maṭla'* и *maḳta'* не обязательны. Эгих двух компонентов нет в его *ṣeṣqobilī*, хотя в грузинском народном монориме они и встречаются, но не обязательно одновременно. По принципам своего построения [восточная газель и грузинское *ṣeṣqobilī* весьма близки, тем не менее их нельзя увязывать друг с другом с точки зрения генезиса. В грузинской литературе, кроме вышеуказанного стиха Мамуки Бараташвили, имеется еще заимствованная непосредственно из восточной поэзии форма газели (Вахтанг VI⁶⁸, Давид Гурамишвили⁶⁹, Ал. Чавчавадзе⁷⁰). У Давида Гурамишвили эта форма называется „*mdenari*“. Поэтому неправильно, будто тахаллоз, характерный для таких стихов, ведет свое начало от грузинской народной словесности.

6. С орбелиановским *ṣeṣqobilī* увязывается его же *ṣqobilī*. Эти понятия часто дополняют друг друга. Как правило, оба технически могут быть разделены на равные колена.

Для Теимураза Багратиона (1782—1846) *ṣqobilī* являются и такие стихи: *aavs*, *aavv*⁷¹.

Это обстоятельство наводит на мысль, что *ṣqobilī*, возможно, обозначал стих вообще, как понятие, противоположное прозе (Ср. *ṣqobilisitqwaoba* — ‘поэтика’). Привлекают внимание слова Руставели: „Она была рассказана до этого как повесть, а отныне это жемчуг нанизанный“ (*ṣqobilī*). Может быть, *ṣqobilī* (‘нанизанный’) — термин, адекватный арабскому *naẓm*?

7. *Ṣereuli*, как и почти все другие „твердые формы“,

⁶⁸ ვახტანგ IV, ლექსები და პოემები, ალ. ბარამიძის რედაქციითა და შენიშვნებით. თბ., 1947, სტრ. 99, 77; 103, 109; 105, 133.

⁶⁹ დავით გურამიშვილი, დავითიანი. თბ., 1955, სტრ. 78; 163.

⁷⁰ ა. ქავკავაძე, თბულეზანი, ე. გრიშაშვილის გამოცემა. თბ., 1940, სტრ. 4, 45, 60, 63, 67.

⁷¹ ტ. რუხაძე, ძველი ქართული ლირიკის ისტორიიდან. თბ., 1954, სტრ. 136.

определялась неправильно. Šereuli напоминает газель, с той лишь разницей, что каждый второй стих не опускается, а рифмуется друг с другом (ааааа).

8. Dagnaqoguli подразумевает повторение в конце каждой строфы одного и того же стиха, рефрена. В „Калыле и Димне“ имеется одно единственное dagnaqoguli, являющееся моноримом, стихи же представляют собой šaḡuḡauli.

Основным признаком Rvuli является восемь рифм. Оно состоит из восьми моноримом-стихов, количество слогов произвольно.

9. „Iambiko“ встречается в „Калыле и Димне“ всего два раза в виде пятистрочного монорима. Первое представляет типичное десятисложное стихотворение, во втором случае — четыре строки тринадцатисложные, пятая же — шестнадцатисложный šairi.

10. „Ucḥo“. В „Калыле и Димне“ привлекает внимание одно стихотворение, условно названное А. Г. Барамидзе „Женщина“. Оно состоит из пяти строф, каждая из которых содержит четыре десятисложных стиха со своим моноримом, при этом четвертый стих является повторением конца первого стиха (ааав, сссв и т. д.), в то же самое время это — тринадцатисложный рефрен. Сулхан-Саба пишет следующее: „об этом четыре-пять стихов написал некий мудрец уцхо“. Специалисты считают, что „четыре-пять“ является названием стихотворения — „четырёхстрочные и пятистишие“⁷², а „исхо“ — использовано в значении saucḥo — ‘прекрасное’. В действительности же, это один из видов формы восточного стихотворения мураббе⁷³. Сулхан-Саба обычно пользуется традиционными формами грузинских стихов, здесь же, допуская исключение, он называет эту форму „ucḥo“ (‘чужая’).

На то, что ucḥo употреблено им как название формы стихотворения, указывает следующее: подобно другим названиям оно выделено в строке интервалом. Это стихотворение А. Г. Барамидзе считает первым образцом деформации грузинских норм, примером новаторского стихосложения⁷³. На самом деле это чистейшее повторение восточной формы.

Сулхан-Саба Орбелиани использовал „твердые формы“ своего времени. Поэтому его версию можно считать первой хрестоматией грузинской поэтики. Однако следует отметить, что некоторые формы, существовавшие в то время, им все же не исполь-

⁷² გ. შიქიძე, მამუკა ბარამიძის თბ., 1958, სტ. 83.

⁷³ ა. ბარამიძე, სტ. 340.

зованы. Напр., форма аава, хорошо известная в грузинской народной словестности и в литературе.

Сулхан-Саба Орбелиани не представлял себе стихов без рифмы. А соответствующие места в оригинале не всегда рифмуются (например, матла' кет'ы: а в).

Сулхан-Саба как поэт испытывает большое влияние Руставели, хотя сентенции, соответствующие афоризмам из „Витязь в тигровой шкуре“, он передает своими словами.

Грузинские „твердые формы“ Д. И. Чубинашвили считал заимствованным из персидской поэзии⁷⁴. Д. Кипиани справедливо отверг этот взгляд Д. И. Чубинашвили, забывая, что здесь мы имеем дело либо исключительно с восточными терминами (ше'р, байт), либо с поздними восточными стихотворными формами (теджнис, мухаммас и др.), однако это отнюдь не значит, что все рассмотренные нами выше формы были сугубо грузинскими. Мы уже отмечали, что признаки, присущие *šahrušauli* встречаются и в восточной поэзии. Д. И. Кобидзе отметил в грузинской поэзии форму, параллельную роба'и⁷⁵. Выше мы указали, что „и-š-š о“ С.-С. Орбелиани создал подобно восточному мураббе', а некоторые стихи Мамуки Бараташвили являются газелями. (Думается, что с газелью связан и грузинский монорим). Кроме этого, двойником восточного мусарра'а является грузинское *mšobledi* (аавв), столь часто встречающееся в „Калале и Димне“. Орбелиановское *dağnaqoguli*, подразумевающее рефрен, напоминает арабско-персидское мусамат. Руставелевский монорим-катрен явно напоминает один из видов роба'и (аааа) и т. д.

Не следует думать, что это сходство объясняется только лишь влиянием восточного стиха. Мы можем указать на наличие таких форм и в европейской литературе средних веков⁷⁷.

XV

В 1839 г. некий Мелигзад Бибудашвили (1793—1852) адаптирует орбелиановскую версию „Калалы и Димны“, сжато пере-

⁷⁴ ქრესტომათია, სტრ. 224.

⁷⁵ Там же, სტრ. 225.

⁷⁶ დავით კობიძე, ქართული და სპარსული პოეტიკის ისტორიიდან. См.: თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, № 91. აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, II. 1960, სტრ. 139.

⁷⁷ Хрестоматия по зарубежной литературе средних веков. М., 1953, стр. 35.

дав весь текст, он раскрывает метафоры и меняет архаичную лексику⁷⁸.

XVI

В результате сличения, нами последовательно рассмотрены все ошибки в версии С.-С. Орбелиани⁷⁹, этого самого лучшего и точного из существующих на восточных и западных языках перевода „Калилы и Димны“. Здесь приведем из них лишь несколько примеров разного характера.

I. Большая часть ошибок С.-С. Орбелиани вызвана неправильно понятыми Вахтангом местами текста оригинала.

1. 06 زمانی که خلیفه ثانی از عباسیان ابو جعفر منصور بن محمد

بن علی بن عبد الله بن عباس ... بود

Здесь речь идет об одном человеке. Он второй халиф династии ‘Аббасидов—Абӯ Джа‘фар Мансӯр. Абӯ Джа‘фар—кония халифа, Мансӯр же—имя. Все остальное—имена его предков. Сказано, что отца Абӯ Джа‘фара звали Моḥаммад, деда—‘Али, прадеда—‘Абд ал-Лаһ, прапрадеда же—‘Абас. Такой халиф действительно царствовал (754—775).

В версии С.-С. Орбелиани мы читаем:

„До того Абдула сын Абаса и Али сын Абдулы и Моḥамед сын Али и Мансур сын Моḥамеда и Абуджафар сын Мансура стал вторым халифом“.

В его переводе это тот халиф, который приказал перевести „Калилу и Димну“. (В действительности же Абӯ Джа‘фар и Мансӯр это одно и то же лицо). Сына и наследника Мансӯра звали не Абӯ Джа‘фаром; после Мансӯра царствовал Маḥдї (775—785 гг.). Согласно орбелиановской версии Абӯ Джафар является вторым халифом, в то время как таким был ‘Омар (634—644). Мансӯр—это второй халиф династии ‘Аббасидов (см. В 4).

2. 06 امام ابو الحسن عبد الله بن مقفع را که سرآمد فضیلتی عصر

بود فرمود تا تمام آن را از پهلوی به تازی ترجمه کرده

„Имаму Абӯ ал-ḥасану ‘Абд ал-Лаһу, сыну Моḥаффа“, который был главой избранных [своего] времени, велел полностью

⁷⁸ а. ՅճՐՁԹԹԹԹ, стр. 325.

⁷⁹ Թ. ԹԹԹԹԹ, стр. 171—304.

перевести с среднеперсидского на арабский“. В 4* „Сын Макана Абдула и сын Абдулы Абдуласан в то время был главой ахундов, велел ему полностью перевести с среднеперсидского на арабский“.

Вахтаг считает, что Абӯ и ҳасан ‘Абд ал-Лан—это два лица, отец и сын. В действительности же это один и тот же человек. ‘Абд ал-Лан—его имя, а Абӯ ал-ҳасан—кония. Он является сыном Муқаффа‘. Вахтаг передает имя отца переводчика М у қ а ф ф а как Макан. Муқаффа‘ (‘келека’)—лақаб отца ‘Абд ал-Лана.

Перевод С.-С. Орбелиани отходит от подлинника еще дальше. С 32 „Абдула сын Макана и Абуласан сын Абдулы были главами старейшин, им велел перевести с среднеперсидского на арабский язык“.

3. 06 و بار ديگر ابو المظفر بهرام شاه بن سلطان مسعود از اولاد
سلطان محمود غازي غز نوي که ممدوح حکيم سنائي است مثال داد تا
افصح البلغا و ابخ الفصحا ابوالمعالي نصرالله بن محمد بن الحميد... آنرا
هم از نسخه ابن مقفع ترجمه فرمود

„И опять Абӯ ал-Музаффар Баһрам-шаһ Газнӣ, сын Солғана Мас’уда, который происходил из рода гонителя неверующих Маҳ-мұда Газнӣ, которого восхвалял хаким Сенай,—повелел, чтобы златоуст [среди] красноречивых и красноречивый [среди] златоустов Абӯ ал-Ма‘алӣ Наср ал-Лан, внук ҳамāда, сын Моҳаммада перевел [с арабского на персидский] тот список“. В 4 „Потом Абул Музафар Барам Султан, сын правителя Маһмада родом из Казана и сам родом из Казана опять повелел воздающему хвалу санайскому мудрецу сладкоречивому и сыну великого отца Абдул Аһмада родом из Насра поведать об этом языке этого списка“. С 32 „С тех пор Абдул Музафар Барам сын государя Султана родом из Казана и сам родом из Казана, восхвалителю и мудрецу сладкоречивому Санан и сыну великого отца Абдулы, сына Аһмада родом из Насра повелел переложить это и перевести по этому списку“.

* В—версия Вахтага, А—версия анонимов, С—версия С.-С. Орбелиани, О—کلیله و دمنه

Получается, что: 1) Абӯ ал-Музафар—сын Маҳмӯда Газний. 2) Он велел перевести книгу двум лицам: Сенай и некому сыну великого отца Абдулы сыну Ахмада родом из Насра. В оригинале не сказано, что Сенай поручили выполнить перевод, там говорится лишь о правителе, которого восхвалял Сенай в своих қасидах. По оригиналу, Абӯ ал-Музафар не сын Маҳмӯда (998—1030), а его потомок. Памятник относится к 1144 г., стало быть он переведен в царствование Баһрәм-шаһа (1118—1125)—десятого по порядку властителя после Маҳмӯда. 3) Должно быть не родом из Насра, а Наср ал-Лан. 4) В оригинале не говорится, что он сын великого отца, а лишь сказано, что его звали ابوالمعالی. Если даже меعالی понимать в значении великий, то ابوالمعالی означало бы не „сын великого“, а „отец великого“. 5) غازى означает не „родом из Казана“, а „борца за ислам“.

4. 0118 با یکدیگر دم اتحاد زدندى „Они были задушевыми друзьями“.

А 143 „Они стали приятелями и друзьями“. В 177 „Они были друг друга хвостом любви“. С 178 Были переплетены хвостами“.

По-видимому, слово хвост восходит к دم (‘душа’) в подлиннике, которое Вахтанг прочел как دم dom—‘хвост’.

Ср. Незамй:

نه غمخوارى كه با او دم توان زد

„Нет [у меня] и сочувствующего, чтобы поговорить с ним“.

5. В каноническом тексте (В 215; С 216) слова уток приписываются черепахе („Дорогие товарищи“ и т. д. (ср. 0143).

6. 0295 چنانچه طراران ولايت گرگان گوسپندى از دست زاهدى
بحيله بيرون آوردند

„Как воры Горганского вельяата хитростью отняли овцу у отшельника“. Здесь گرگان географическое название, которое Вахтанг прочел как множественное число от گرگ (‘волк’)

А 353 „как воры карканцев обманом отняли у одного молящегося пустынного овцу“.

В 448 „Как известные воры у отшельника волков(?) обманом увели овцу“.

Еще более запутан и неясен текст в орбелиановской версии (С 405). Несколькими строками ниже перевод также неправилен „Стали принимать меры, дабы поймать волка—искусителя“ (0295, С 407). В оригинале же *مکاران گرگان* ('горганские проидохи'. см. 0295).

II. Зачастую Вахтанг неправильно читает персидский список.

1. 04 *بر افسانه نهادند* В 1. „Опутанные соблазном“. Так понимается этот текст и С.-С. Орбелиани.

В действительности же в оригинале говорится о том, что в притчах „Калылы и Димны“ смысл скривается во лжи.

По-видимому, *افسانه* ('сказка, притча') оригинала Вахтангом понимается как *افسون* ('волшебство, хитрость').

2. 06 *بر زویه طبیب که مقدم اطباء ی پارس بود بالتماس نوشیروان بهندوستان توجه نمود*

„Возникло великое желание и невыразимое хотение прочесть эту книгу, и врач Барзуйе, который был главой врачей Персии, по желанию Нуширвана отправился в Индию“. В 3 „Большое желание и стремление проявил он, дабы прочесть ту книгу. Пыль ног персидских мудрецов, Завие, будучи врачом, по желанию Ануширвана отправился в Индию“.

С 32 „Тогда появился Завие, пыль ног персидских мудрецов, врач Нушривана, и по его желанию отправился в Индию“.

Вахтанг *رغبتی* ('желание') спутал со словом *غرت* ('пыль') Сулхан-Саба повторил его ошибку. Результатом такого же недо-розумения является Завиа. Собственное имя оригинала *بر زویه* Барзавийа (Барзуйе) Вахтанг понял как *بر* (предлог „бар“) плюс имя собственное—Завиа (*زویه*).

3. „Захватывающий в плен сокол, вонзил проливающие кровь когти, открывал жилу горловой артерии птиц“.

А 1 „Сокол, коршуны и ястребы проливающими кровь когтями вырывали птицам [мясо] на руках“. В 16 „Красивые соколы когтями, проливающими кровь, подобно льву жилу птиц вскрывали“. С 47 „Красивые соколы когтями, проливающими кровь, подобно тигру вырывали жилы из ноги птиц“.

По-видимому, Вахтанг слово شريان ('артерия') прочел как شیران ('львы'), а слово نای ('горло') как پای ('нога').

4. 028 برسم ما حاضر تحفه ای دارم A 18 „Здесь для вознаграждения у меня есть нечто прекрасное“. В 36 „Но по нашим законам есть у меня один подарок“. С 66 „Но по нашим обычаям есть у меня один дар“.

ما — не персидское личное местоимение ('мы'), а арабский союз ('что'). Здесь имеется целая арабская фраза ما حاضر („что существует“). Текст следует понимать так: „по существующим законам у меня есть нечто в дар“.

5. 0 280 این چه فکر فاسد و سودای مجالست
„Что это за пустая мысль и дурная страсть. А деф. В 424 „Это интригующая мысль и бесприбыльная торговля“. С 388 „...беспримерная торговля“.

Здесь فکر и سودا синонимы. Вахтанг же понял سودا как торговля (оно имеет и такое значение, ср. سوداگر 'торговец').

6. 0 64 سرچشمه اقبال که چون سراب نمایش بیشی ندارد
„Источник судьбы, который подобно миражу, неосвязаем“. А 66— В 93 „Исток источника счастья, словно источнику воды, ничто иное как видение“. С 113 „Исток источника благополучия, который подобно истоку воды, ничто иное как видение“.

По-видимому, سراب ('мираж') Вахтанг понял как سرآب ('исток, источника').

7. 0 117 پیش از فوات فرصت و قدرت
„Прежде, чем пройдет время“. А 141 „Прежде, чем чтонибудь сделает“. В 174 „перед смертью“. С 177 „прежде, чем умереть“.

По-видимому, فوات ('бег времени') Вахтанг прочел как فوت ('смерть').

8. 0 122 وپس از اظهار تدرک آن از حوزه اقتدار خارج
„Его исправление после выявления, [таково же, как] и выход из сферы влияния“.

А 148— В 183 „Сказать, т. е. преградить воду бассейна“. С 184 Есть преграждение воды в бассейне“.

حوزه ('определенный участок, сфера') в оригинале Вахтангом понято как حوض ('бассейн'). Так же: 0310. حوزه تصرف در آورند „В пределы [своих] владений (областей) завлекли“. А 370 „Медведи все собрали“. В 466 „Принесли в свой бассейн“. С 427 „Загнали в бассейн“. Эта ошибка повторяется и в других местах. (С1, 184).

9. 0 140 جز جنگ و جدال و حرب و قتال چاره نمیدانم

„Кроме войны, схваток, столкновений в бою и борьбы другого выхода не знаю“.

А 169 „Во мне нет больше силы, кроме той, чтобы постараться сделать руками то, что я могу сделать“. В 21 „Нет у меня другой силы как вступить в единоборство и умереть“. С 206 „Кроме борьбы, войны и оков смерти другого пути нет у меня“.

Вахтанг جدال и حرب синонимами которого являются قتال ('борьба'), понял как قتل ('убийство').

10. 0169 نصیحتی که نتیجه چنین دهد که بنظر میاید ناگفته و ناشنوده

„Наставление, которое дает такой результат, какой ты видишь, лучше пусть не будет произнесено и не будет услышано“.

А 179 „Если выбор совершит такие дела, которые ты видишь, лучше не выбирать“. В 225 „Если у одного учения родится такое дитя...“ С 219 „Учение, которое подводит такое дитя, пусть лучше исчезнет“.

Возможно, Вахтанг в персидском списке вместо نتیجه ('результат') прочел بچه ('дитя').

11. 0195 دفتر شکیبائی و تحمل بر طاق نسیان نهاده

„Книгу терпения возложил на арку самозабвения“.

А 236 Не было ему покоя у забвения. В 294 „Книгу ожидания и терпения положил под дождь“. С 276 „Письмо ожидания и терпения раскрыл дождю“.

Переводчик, вероятно, рассуждал так: дождь мочит и портит письмо. Он спутал نسیان ('сдержанность') с نیمان (дождливым месяцем апрелем по сирийскому календарю).

12. В оригинале 0217 обращаются к матери льва ... ملكة زمان
„Теперь, что пожелает брэнного мира царица“.

А 264— В 329 „Что ангел величия времени прикажет“.
С 306 „Наводит меня на мысль высокий ангел времени“.

Здесь спутаны ملكه ('царица') и ملك ('ангель').

В оригинале ملکه زمان является эпитетом матери льва. Он встречается и в других местах „Анвар-е Сохайли (0452), на грузинский переведен уже правильно как „царица мира“ (С II 150)

13. 0221 توبره در پشت و عصائی برد ست

„На спине мешок, а в руке палка“.

А 266 „Палку в руках держит“. В 333 Ястребов в руках держит“. С 311 „Ястреб сидел на руке его“. Вероятно, Вахтанг прочел عصائی как عقابی ('орел').

14. 0225 بر تپتک و ترک احتیاط ملامت می نمودم

„Упрекал я в отрицании и нарушении осторожности“ (تپتک и ترک—синонимы).

А 270 „Я мешал своим товарищам и судьба...“ В 33 „Я препятствовал их мнению и поспешности, говорил, чтобы они отказались от погони за крокодилом“. С 315 „Я препятствовал их поспешности и опрометчивости, учил не пытаться преследовать крокодила“.

По-видимому, تپتک ('отрицание') в оригинале Вахтанг прочел как فنگ ('крокодил').

15. В оригинале речь идет о тушении огня, в переводе же — о зажигании огня:

0 248: آتش مهربانی یاران انطفا پذیرد

„Огонь любви друзей станет угасать“.

А 296— В 373 „В огонь дружеской любви подлили керосина“. С 346 „Огонь любви друзей воспламенился керосином“.

انطفا ('угасание') Вахтанг прочел как نطق ('керосин').

16. 0264 عقبات و آفات پس پشت کرده

„Повернулись спиной к напасти к несчастью“.

А 310— В 399 „Птицу несчастья отослали назад“. С 366 „Ушли от напасти, птицу несчастья отправили назад“.

По-видимому, Вахтанг слово عقبات ('напасть') понял как عقاب ('орел').

17. 0281 که او را با وجود منظری کریمه عقلی قاصر دارد و با آنکه
خشم بر او غالبست صفت تکبر نیز فرو نمی گذارد

„В соответствии с его отвратительным лицом он и легкомысленен и насколько его одолевает зло, насколько он тщеславен“.

В 424 „В очах знамени слез у него короткий ум, и поэтому враг в этом деле одолевает его. К тому же, напасти не отпускают его“.

По смыслу такой же перевод и у С.-С. Орбелиани (С 388).

По-видимому, слово کریمه (‘отвратительный’) Вахтанг ошибочно понял как گریه (‘плач’, ‘слезы’), а خشم прочитав как خصم (следовало خصم) истолковал как враг, отсюда берут начало и другие недоразумения.

III. „Анвāре Соһайлй“ написан витиеватым языком. Без оригинала С.-С. Орбелиани трудно было-бы понять подстрочник этого произведения. Правда, благодаря большой проницательности С.-С. Орбелиани даже удалось исправить некоторые ошибки, тем не менее, зачастую, не понимая правильного перевода, он ошибочно переделывал его. Приведем здесь несколько примеров:

1. 0259 اگر برای اندوختن نام نیک مثل اسر باید باخت از آن پهلو تپی نکند

„Если для приобретения доброго имени придется даже пожертвовать собой, пусть он не остановится перед этим“.

А 304— В 391 „Если даже для того, чтобы приобрести и оставить [после себя] доброе имя, надо будет пожертвовать собой, пусть он не остановится“.

С.-С. Орбелиани Sakneli (‘то, что следует сделать’) прочел как Sakopeli (‘то, что имеется’), заменив последнее формой Koneba (‘имущество’).

2. 0172 باقی خدمتکاران قدیم از ملازمت دور مانند

„И другие старые служители избегут службы“.

А. 206 „Есть другие служители и множество войск и жаль их, если государь не следит за ними, то [они] разбегутся“. В 259 „И другие служители, которые верны, оставят службу“. С 247

„И другие служители, которые умирают в заботе о государе, тоже оставят службу“.

mḵvidrni (в данном случае ‘верны’) С.-С. Орбелиани прочел как mḵvdarni (‘мертвые’).

3. 0304 رخی چنان که از خورشید و ماه نتوان کرد

„Такое лицо, которое не могло быть создано даже солнцем и луной“.

А 364— В 458 „Лицо, с которым не сравнивалось бы солнце и луна“.

С 419 „Одно дерево стояло, которое было прекраснее луны и солнца“. С.-С. Орбелиани saḡe (‘лицо’) прочел как ḡe (‘дерево’).

4. 0314 صورت حال با ایشان تقریر کرد

„Известие им сообщил“.

А 375 „Это известие и им рассказал“. В 472 „Вид известия поведал войску“. С 432 „Горе приняло цвет амбры“.

С.-С. Орбелиани слово ambis (‘известие’) прочел как ambris (‘амбра’). Отсюда вытекают и другие искажения.

IV. В подстрочном переводе Вахтанга переписчик допустил немало ошибок. С.-С. Орбелиани удалось избежать некоторых из них, однако другие он повторил в своей редакции.

1. 039 از نایفه مشک تاتاری

„от пупка татарского мускуса“.

А 32 „Просеянного мускуса“. В 53 „Распространялся запах пупка белого мускуса“. С 79 „От пупка белого мускуса“.

Видимо, переписчик ошибся, вместо tattris (‘татарский’) написал слово tetris (‘белый’). Его ошибку повторил и С.-С. Орбелиани.

2. 048 ترا از عنكبوت فرق نمیتوان کرد

„Тебя человек не отличит от паука“. (Так обращается кошка к кошке одной старухи).

А 42 „Человек не отличит тебя от паука“. В 68 „Ты и старуха не отличаетесь друг от друга“. С 91 „Чем отличаешься ты от старухи?“. У Вахтанга имелось bebara (‘паук’), но при переписке текста оно по ошибке было заменено словом bebeti (‘старуха’).

3. ودر حسن هر یک از ستارگان نه فلک سر گردان

„И от красоты каждой звезды потеряли рассудок все девять небес“. А 132 „И красота каждой звезды все девять небес привела в уныние“. В 164 „И над каждой звездой вращалось девять небес“. С 168 „И над каждой звездой летало по девять птиц“.

сhга са ('девять небес'). С.-С. Орбелиани прочел как сhгаса ('все девять').

4. Переписчик Вахтанга допустив ошибку, пропустил в слове tñedvris ('зрение') букву v. С.-С. Орбелиани повторил эту ошибку. „Пусть ослепнут бодрые всадники“ (С 197; 0 132).

V. Описки, не исправленные в изданиях.

Приведем два примера:

1. 0189 حلقه شوق بجنبا نید

„Позвонил кольцом желания“.

А 227 „Постучал в ворота“. В 285 „Дернул за кольцо желания (дернул за кольцо, висевшее на двери)“. С 268 „Стал быть силой желания. Вместо орбелиановского žalsa ('силы') должно быть žalsa ('бревна').

2. 0244 آن مرد بازن میزبان مبالغه میکرد که آخر سببی هست که
کنجد مقشر با غیر مقشر برابر میفروشی

„Этот человек удивленно говорил жене хозяина: в концов концов есть какая-то причина, что истолченный кунжут ты продаешь по цене простого кунжута“.

А 293—. В 367 „Посадил с женой хозяина“.

В списке Вахтангом исправлен конец слова maspingelobai а Сулхан-Саба Орбелиани прочел его неправильно, внося в текст путаницу.

VI. В некоторых случаях правильный перевод С.-С. Орбелиани искажен в изданиях из-за неправильной расстановки знаков препинания.

1. 013 نه بی اشارت اودر دیوان بزم بر مسند عیش و عشرت می نشست و هرآینه پادشاهان نامدار... را باید که

„Без его указания он не садился во время пира на трон покоя и услад и во всяком случае, прославленные цари... должны были...“

А—. В 15 „И не веселился. Всегда если цари и государи и высокие лица ни умных, ни стариков не спрашивали...“ С 46 „Не веселился всегда. Цари и государи и высокие лица; если не спрашивали умных и старых...“

Точка должна стоять сразу же после слова веселился.

2. 078 قائم فرمود که ای رفیق مشفق

„Канем сказал: Эге, любезный друг“.

А 86 „Эге, любимый“. В 115 „Эге, любезный товарищ“. С 130 „Канем сказал любезно: любимый“. А должно быть: „любезно любимый“.

3. 0100 گنجشک زبان بگشاد و حال زار خود بوجهی که اگر
با سنگ خاره گفتی از درد دلش پاره پاره شدی پیش سمندر عرض کرد

„Воробей развязал язык и поведал свои горести саламандре, так что если бы он рассказал их скале, то и она бы от жалости к нему рассыпалась“.

С 155 „Птичка развязала язык и таким образом поведала свои тайные дела:

—Если бы камень услышал, то и он бы рассыпался“.

В изданиях вторая часть предложения вложена в уста птицы, что неверно.

4. 0299 زنهار تا ملک به سخن او التفات نکند و افسون جان گداز
او را در گوش جای ندهد

„Ради бога, пусть царь не верит его словам, не вслушивается в их пагубный смысл“.

А 359 „Пусть государь не слушает его разговоров“. В 453 „Пусть государь не вслушивается в его слова. Пустне дает места в своих ушах этой сладостной, успокаивающей душу речи“. С 412 „Государь не прислушался к его словам и не дал его сладостным речам, отравляющим душу, найти место, в своих ушах“.

5. 0301. خلعت امان در وی پوشیده

„Одеть одежды милости“.

А 360—. В 456 „Пусть не снимает государь с него одежду души“. С 415 „Пусть оденется“. Редакторы напрасно вставили в слова *šaicvas* букву *i*.

VII. Многие места „Калйлы и Димны“ нуждаются в комментариях, иначе читателю трудно разобраться в тексте. Однако таких комментариев нет не только в грузинских, но и в других, даже персидских изданиях.

В С.-С. орбелиановской редакции читаем:

„Писатель напишет лев и молоко, между львом и молоком имеется разница“ (С 189).

Между львом и молоком действительно большая разница. Дело в том, что здесь дается дословный перевод оригинала, где лев и молоко обозначается одним и тем же словом شیر (шир). Таких случаев немало.

Много сделали для изучения грузинского варианта „Калйлы и Димны“ А. Г. Барамидзе и Е. П. Метревели. А. Г. Барамидзе, в основном, занимался изучением разных вопросов, связанных с этим памятником, проделав большую работу текстологического характера. Е. П. Метревели же сделала много для подготовки текста. При составлении словаря она иногда прибегала к оригиналу. Например, в „Калйле и Димне“ читали: „Как это сказал знаток притчи Орбели в книге“. Считали, что этот Орбели — Сулхан-Саба Орбелиани. А. Г. Барамидзе по рукописи S-31 восстановил, что здесь должно быть не orbelsa, а ogmuḥlsa, что, по его же утверждению, является соответствием месневи оригинала. Но он до конца не заинтересовался персидской фразой, ограничившись лишь ее переводом (поскольку этого было достаточно для исправления искаженной грузинской фразы): „как чуткий старец в книге месневи поведал“.

Однако معنوی ('чуткий') является псевдонимом персидского поэта Джелал ал-Дйна Руми, а под ogmuḥli подразумевается не просто месневи ('двустипшия'), а название написанной в этой форме всемирноизвестной поэмы „Месневи“.

Личные имена „Калйлы и Димны“ — индоиранского происхождения; в персидском оригинале они зачастую подбираются в соответствии с характером персонажей. В переводе же этот принцип не проводится (напр. کارشناس ('знаток дела') переводится как Кагшопа. К тому же они не всегда даются в одной и той же форме. В слове شياهنگ (ср. С 369 siang) шин был написан без диакритического знака и Вахтанг понял его как син, а ба прочел

как ио. Bidpai. (0 25 بیدپای) у С.-С. Орбелиани читаем то Bidpai, то Bidapi (В 31; С 61).

Так же необходимо унифицировать имя собственное 024 Dabešlim (такое произношение указывается в персидских словарях). У С.-С. Орбелиани оно дается то как Dabišlim, то как Dabišlum. То же самое мы имеем у Вахтанга (В 29: Dabišlum, В 31: Dabušlum).

VIII. С точки зрения понимания оригинала, стараясь создать точный перевод, Вахтанг зачастую грешит больше автора А версии. Однако имеется много случаев, когда грешат все версии.

Напр.:

1. 148 ابله ترین مردم آنست که فتنهٔ خفته را بیدار کند

„Самый глупый тот человек, который будит спящую (угасшую) вражду“.

А 178 „Глуп тот, кто будит спящего“. В 223 „Спящего разбудит враждой“. С 217 „Когда спящего будит враждой“.

2. Как отмечалось выше, в оригинале говорится об одном виде птиц, живущих в воде, а именно о тытаве. В грузинских же версиях это слово переводится как попугай (0 141, А 170, С 207).

XVII

Одна рукопись С.-С. орбелиановской версии „Калилы и Димны“ ЛО ИВАН, (Р—2) снабжена миниатюрами. Считают, что они (всего 805) принадлежат одному грузинскому художнику. Ш. Я. Амиранашвили выделяет из них первые 89 миниатюр, однако не отмечает, что они принадлежат другому автору.

По нашему мнению, рукопись оформлялась тремя разными художниками. Из них первые два были грузинами, а третий—русским.

Первому художнику принадлежат именно те 89 миниатюр, которые выделил Ш. Я. Амиранашвили. Этот художник, будучи явно знаком с восточными „Калилы и Димны“, подражает им (стр. 78). Серия первого анонима относится к позднему периоду иранской живописи, когда в миниатюрах все меньше и меньше сохраняется условность. Они скорее иллюстрации, нежели миниа-

туры. В работах Первого анонима передан быт Востока, отражены люди, обстановка, природа, костюмы.

Первый аноним особое внимание привлекает и тем, что ему принадлежат портреты С.-С. Орбелиани, Вахтанга VI и царицы Тамар.

Начиная с 157 страницы, миниатюры отличаются от работ Первого анонима. Мы полагаем, что отсюда книгу оформляет уже другой художник—Второй аноним, которому принадлежат 345 миниатюр. Тут не встречаются иллюстрации большого формата, не чувствуется влияния Европы. Вторым анонимом, поистине блестящим мастером, продолжает традицию персидской миниатюры. Он искусно передает характер и настроения персонажей, чем и выделяется среди других миниатюристов Востока.

Со страницы 408 миниатюры резко отличаются от работ как Первого, так и Второго анонимов. По нашему убеждению, эти миниатюры принадлежат художнику, не знавшему Востока. Он либо подражает Первому и Второму анонимам (стр. 418, 423, 453 и т. д.), либо дает русскую (европейскую) фактуру (дома, костюмы, лица персонажей—стр. 468, 499, 516, 541, 550). Не зная Востока, Третий аноним порою допускает ошибки (стр. 308, 544, 648). Напр., по тексту Халиф стоит на плоской восточной крыше (бам), а у Третьего анонима этот халиф едва удерживается на покато́й крыше обычного русского дома (стр. 492).

Серия Третьего анонима принадлежит русскому искусству. Она заслуживает особого внимания своей самобытностью и количеством миниатюр (372).

სვტორისაზან

ამ წიგნში თავმოყრილია ერთი ნაწილი იმ მასალებისა, რომელიც ირანში გვაქვს მოძიებული ჩვენი იქ სამეცნიერო მივლინებით ყოფნის დროს. სასიამოვნო მოვალეობაჲ მიგვაჩნია, მაღლობით მოვიხსენიოთ ჩვენი ირანელი მასპინძლები, ცნობილი სპარსელი მეცნიერები ფარვან ხანლარი (فروغ خانلاری) და შოჯა' უდ-დინ შაქა (شجاع الدین شاکا), რომელთაც აქ გამომწერებული მასალების მოძიების საქმეში დიდი დახმარება აღმოგვიჩინეს.

მაღლობა გვინდა გადავუხადოთ აგრეთვე მარიამ ნედოსპასოვა-ბზიავას, ალექსი ლეკიაშვილს, მორთაზა ქაფემის, ჯემშიდ გიუნაშვილსა და ნომადი ბართაიას, რომელთა დახმარებითა და გულისხმიერებით დიდად ვართ დავალებული.

მ. თ.

სახელთა საძიებელი

- პ ბრამი 8, 11, 12, 13, 14, 19, 22, 44
- აბუ ალ-ჟათჰი 82, 83, 84, 85
- აბუ თორაბ ხოშნავნი 173
- აბულაძე, ილია 47, 67, 74, 213
- აბულაძე, იუსტინე 57, 58, 59, 67, 71, 72, 73
- აბუ ნასრ იბნ მანსურ იბნ მოჰამმადი 82
- ადამი 21
- ავთანდილი 64
- ათაბაჟა, ბადრ 65
- ათანელაშვილი, ლ. 58
- ათეში, აჰმად 193, 195
- აჯაზი 179, 186
- ალაჰვერდნი-ხანი 174, 180
- ალექსანდრე მაკედონელი 186
- ალიევი, რ. 65
- ამირ ალ-მოლქ სერდ მოჰამმად სადრუ ჰასან-ხან ბაჰადორი
172, 175
- ამირანი 66
- ანდრონიკაშვილი, მ. 43, 44
- არისტოტელე 186
- ასად ალ-ლაჰ იბნ ვალედ-ჰაჯრ 158
- ასაჟ ბარხნი 19, 20, 23
- ასლან-ხანი 173
- ასმათი 63
- აფრასიაბი 183
- აღუ-ნურ-ხანი იხ. შო'ლა
- აღურღუ-ხანი იხ. შო'ლა
- აღურ-ფურ-ხანი იხ. შო'ლა
- აყუ ბოზორგი 114, 116, 164, 178
- აყუ მოჰამმად-ხან ყუჯარი 161, 163

ასთარი, აჰმად-ბეგი 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 122, 124, 126, 130, 131, 133, 138, 139, 144, 146, 148, 150

აჰმად-ბეგი იხ. ასთარი

აჰმადი იხ. მოჰამმადი

აჰმად-ხანი 178

აბას-მირზა 126

აბდ ალ-ლაჰ გორჯი 106

აბდ ალ-მოჰამმად-ხან ირანი 162

აბდ ალ-რეზაყ დონბალი 150

აფენი, მოჰამმად 191

აჰმადი 193, 194, 195

ალ 7, 8, 17, 18, 19, 22, 32, 45

ალ-ბეგი მალუჯი 106

ალ-ჰასანი იხ.: სერდ ალ-ხან სჰჰე ბაჰადორ ჰოსე-ანე ყანუჯი

ბაბუნა გორჯი 173

ბაჰადანი, მეჰდი 5, 21, 160

ბარამიძე, ალ. 47, 49, 50, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 213, 233, 234, 241, 242, 244

ბარბელი 87

ბართაია, ნ. 258

ბასილი კესარიელი 213

ბაჰარი, მ. 186

ბაჰანი 132

ბაჰან-მირზა 126

ბეჰზად-ბეგ დუსთაყი 159, 160

ბორაყი 7, 16, 17, 24, 45

ბოსჰაყ-ე ათემე 162, 164

ბრაგინსკი ი. ს. 88

ბაბრიელი 8, 16, 17, 24, 45

გამსახურდია, ზ. 78

გვახარია, ალ. 47, 64, 73, 89, 104, 236, 237, 240

გიორგი X (?) 174

გიორგი XI 174

გიუნაშვილი, ჯ. 258

გოგინას შვილი, გოდერძი 202

გოგინას შვილი, დავით 203

გოლშაში 193

გორგენი, ჭაქრ ალ-დინ 47, 69, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 191, 192

გორგენ-ხანი იხ. გიორგი XI

გორგიჯანიძე, ფ. 9

გორელიშვილი, თ. 47

გორქაშვილი, გიორგი 202

გრაფი, კ. 83

გრიშაშვილი, ი. 241

გული 54, 55, 56, 60, 61

გურამიშვილი, დ. 241

ღავითაშვილი 198

დავითი 14, 44

დავით შერმაზანის ძე 196

დანიშ-ე ფაქუში 5, 191

დუხთაყვი იხ. ბეჭვალ-ბეგი

ებრანში 8

ებრანში-ხან ანვარი 146

ებრანში-ხან ჯანირ ალ-დაულა 150

ელია იხ. 'ალ ო

ემამ-ყოლნ-ხანი 180, 181

ესმა'ილ-ნურბი 171

ესქანდერ მუნში 105

ესთეშა, მირზა 'აბდ ალ-ლაჰ იბნ ჭერინდუნ გორჯი 160, 161, 162, 163, 164, 170, 179, 182

ესთეშა ალ-დაულა 151

'ემალ ქათეზ ესქაჰანი 106

შალ-ნ-ხან გორჯი 175

ვარყა 193

ვახტანგ VI 58, 78, 241

ვაჭანი აშრაჭი 170, 171

ვირო 69, 75, 87, 88, 89, 90, 91

ვისი 49, 50, 51, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 64, 66, 70, 75, 80,
81, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96

ზარდი 70, 87

ზაქანნი 90

ზენალ-ბეგი 106

ზილ აღ-სულთანნი 190

ზირაშვილი, ტარიელ 211

ზურაბი 201

ძაღვები გორჯნი შირაზნი 175, 178, 179, 180, 190

თაყაინსშვილი (?), ზაალ 200

თეიმურაზ I 81, 83

თოდუა, მ. 47, 89, 104, 217, 244

ფოდრულ-ბეგი 82, 83, 84

ფოდრული იხ. ფოდრულ-ბეგი

თუმანიშვილი, ს. 197

თუში 6, 21, 29

იაკობ შემოქმედელი 8

იასე 5, 6, 7, 8, 9, 16, 19, 20, 21, 29, 45

იასო იხ. იესო ქრისტე

იბნ აღ-მალექი 82

იბნ ასირი 82

იბნ აჟსეფი შირაზნი 151, 163, 164

იესო ქრისტე 5, 7, 8, 14, 15, 16, 18, 29, 44, 72, 185

ინგოროყვა, პ. 49

იონა 8, 11, 29, 43

იორდანიშვილი, ს. 6, 67

იოსები 8, 9, 11, 29, 43

იოსელიანი, ს. 187

ისაია 199

იშტა იხ. ეშთეჰა

ღამინი გორჯნი 174, 175

ღეთიმ გურჯნი 106

მეთემ გოჯარათი 106
მეთემ ააზდეკერდნი 106
მეთემ ლნაპურნი 106
მეთემ შამადანი 106
მეთემნი ქაშანი 106
მეთემნი შარავნი 106
მუნას 8
მუნეჭი იხ. იოსები
მუნეჭი გორჯნი 150, 151, 152, 155, 156, 157, 175, 178

პალაძე, ი. 67
კანაკერცი, ზ. 105
კეკელიძე, კ. 49, 71, 187, 235
კობიძე, დ. 47, 48, 57, 59, 67, 106, 186, 243
კობლატაძე, თ. 47
კოტიტიშვილი, ვახუშტი 47

ლელონი 88
ლევანი 174
ლუკიაშვილი, ა. 258
ლოლაშვილი, ი. 60, 61, 62

მაანი 139, 150
მადისმაილ-ხანი იხ. მოჭამმად ესმა'რლ-ხანი
მალეჭი 175, 178
მამაცაშვილი, მ. 47, 53, 67
მამიჯანას შვილი, ათაბეგა 205
მამულის შვილი (?), გიორგი 211
მანუჩეჭი-ხანი მო'თამედ აღ-დაულა 171
მარი, ნ. 59, 60, 67
მარიამი 8, 185
მარიამის ძე იხ. იესო ქრისტე
მარკოზ მეფე 96
მაუჯნი იხ. 'ალნ-ბეგი
მაქნუნ გორჯნი 181, 182, 183
მაჯლისნი ისტაშანელი 46
მაჯნუნი 63, 64, 88

- მაჰმადი 7, 8, 16, 17, 18, 19, 23, 33, 44, 45, 46, 162
 მაჰმუდ ლაზნელი 179, 180
 მაჰმუდ მნრწა 122, 151, 152, 156
 მაჭუტბი, მ. 49, 81, 82, 88
 მემარნიშვილი, ლ. 47, 89
 მეტრეველი, ე. 236, 237
 მინასიანი, ლ. 196
 მინოვი, მ. 81, 86
 მინორსკი, ვ. 81, 88, 89
 მნრწა აჰმად გორჯი იხ. ახთარი
 მნრწა მოჰამად რეჟა-ხანი 188, 189
 მიქაძე, გ. 237, 242
 მოაბადი 49, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 64, 69, 70, 75, 88,
 89, 90, 96
 მოვბადი იხ. მოაბადი
 მოთაზი, ჭაჭლ-ალნი 106
 მორთაზა იხ. ალნი
 მოსე 8, 12, 13, 14, 16, 18, 33, 44
 მოსთაქემი, აჰყუთ 65
 მოჰამად ალნი ესჰაპანი 174
 მოჰამად ალნი მოდარეს თაბრანი 150
 მოჰამად ბაყერ-ბეგი იხ. ნეშეთი
 მოჰამად ალნი ყაჯვანი 150, 152
 მოჰამად ესმაილ-ხანი 187, 188, 189
 მოჰამად თაყი 46
 მოჰამად თაყი მნრწა 158
 მოჰამადი იხ. მაჰმადი
 მოჰამად სვდეყ-ხანი 189, 190
 მოჰამად შაჰი 173
 მოჰამად ჰოსეინ იბნ ალ-ჰაჯ აბუ ალ-ჰასან შოაბი 175
 მუსა იხ. მოსე
 მუსრან-ბატონი, ბ. 8
- ნავუ-ხანი (გიორგი X ?) 174
 ნასერ ალ-დინ შაჰი 151
 ნასერ ხოსროვი 85
 ნასირი, ნოსრათ ალ-ლაჰი 187, 188
 ნასრუბადი, მნრწა მოჰამად თჰჰერი 105, 159, 160, 171, 172

- ნასრ ალ-ლაჰ იბნ მოჰამმად შაჰინ'ი 163
- ნაჭეუ-ფაშა 191
- ნაქნსა 87
- ნედოსპასოვა-ბზიავა, მ. 258
- ნეჟად გორჯი 172, 173, 174
- ნეჟამი 64, 87, 131
- ნესირა იხ. ნასრი
- ნესტანი 64
- ნეშადი, მოჰამმად ბჟყერ-ბეგი 110, 112, 114, 116, 119, 139, 144, 146, 148, 149, 150
- ნეშადი, მირზა აბასი 112
- ნოე 8, 21, 35, 46
- ნოსელი, გრიგოლ 213
- ნუჰ იხ. ნოე

- ნობელიანი, სულხან-საბა 50, 58, 76, 77, 213, 232, 236, 237
- ნობარ ხაჯაში 130, 195

- პაპუას შვილი 210
- პერჩი, ვ. 212
- პეტინას შვილი, ბერუა 209
- პილატონ 20, 35
- პილატონი იხ. პილატონ

- რამი იხ. რამინი
- რამაზას შვილი, გივი 209
- რამაზას შვილი, ზურაბი 208
- რამინი 50, 51, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 66, 70, 71, 76, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96
- რაფედი 54
- რეჟ 19, 36, 45
- რიპკა, ი. 86
- როსტომი 17, 38, 44, 183
- როსტომ-ხანი 174
- როქნ-ე გორჯი 183
- რუდაქი 86
- რუსთველი, შ. 6, 10, 20, 36, 43, 63, 104
- რუხაძე, ტ. 241

- სააკაშვილი, გიორგი 201
- სა'ადნ 65
- საბა იხ. ორბელიანი, სულხან-საბა
სამსონი 66
- სარგაშთე იხ. ეშთეჰჰ
სახოკია, თ. 72
- სეჭენი, ებრაჰიმ 107
- სეჭენ I 180, 181
- სეჭენ ყოლნი-ხანი 180
- სნმონ-ხან გორჯნი 174
- სობოქთეგენი იხ. მაჰმუდ ლაზნელი
სოლეჰმანი 8
- სოლეჰმანი-ხანი 119, 124
- სოლთანი ალ-ყორანი, ჯაჭარ 130, 180
- სოლომონი 8, 19, 37, 45
- სოჰრან-ბეგი 106, 159, 160

ტარიელი 6, 63, 64, 71

- შაღვა, კ. 47, 60
- ფირალიშვილი, გოდერძი 197
- ფირალიშვილი, ჯაალ 197
- ფუთურბე, ვ. 9, 105, 159

- შახოსროვ-ხანი 106
- ქანი გორჯესთანი 174
- ქარნი-ხანი 109, 111, 146, 187
- ქასრავნი 105, 106
- ქაუქაბნი გორჯნი 171, 172
- ქრისტე იხ. იესო ქრისტე

შაუხნიშვილი, ს. 213, 214
ყობაღდი 132

- შამლუ, მოჰამად სულეჰ ხორასანი 126, 150
- შამს ალ-დინ მოჰამად სადრი 174
- შამს ალ-დინ სანი 172

შანიძე, ა. 53
 შარაძე, გ. 197
 შაჰ-აბასი 7, 19, 39, 45, 159, 172, 180, 196, 197
 შაჰ-თაჰმასები 175
 შაჰინშა იხ. მოაბადი
 შაჰრ-ბანუ იხ. შაჰრო
 შაჰრო 49, 50, 69, 73, 87, 88, 89
 შაჰ-სეჰნ იხ. სეჰნ I
 შაჰვ, შ. 258
 შერმაზანი 196
 შირინი 87
 შირმარდენ-ბეგი 106
 შო'ლა, ჯღურ-ფურ-ხანი 180

ჩიქობავა, ა. 187
 ჩუბინაშვილი, დ. 234

ცაგარეიშვილი, ე. 196

ძიძა 50, 51, 64, 73, 87, 88

წერეთელი, გ. 9, 104, 240

შავჭავაძე, ა. 241
 ქელიძე, ა. 102
 ქუმბურიძე, ზ. 47

ხაჯაში იხ. ომარ ხაჯაში
 ხაჯაშიფური 115, 138, 139, 163
 ხალნიჭე-აე სოლთანი 7, 19, 41
 ხანლარი, ფ. 258
 ხონელი, მოსე 58
 ხორეშანი 196
 ხორრამი, 'აბას-ყოლი-ხანი 162
 ხოსროვ გორჯი 158
 ხოსროვი 87

სოსროგ-ხანი 174

ხუშგუ 160

ჯავახიშვილი, ი. 77

ჯაკობია, გ. 82

ჯამი 49, 106, 131, 168

ჯანაშვილი, მ. 213

ჯაყელი, მ. 47, 60

ჯიბრაილი 8

ჯორჯანი იხ. გორგან

ჰასან-ფაშა 137

ჰაქეზ შირაზი 162, 164, 169

ჰაჯი ებრაჰიმ-ხანი 158

ჰაჯი ჭყერიდუნი გორჯი 163

ჰელაჯათი, რეზა-ყოლნი-ხანი 112, 116, 147, 156, 158, 170, 181, 191

ჰომედიანი-ჭაროხი 138

ჭაუელი-ხანი 107, 110, 116, 138, 139, 150

ჭაფეში, მ. 258

ჭათა-ალნი ალ-რავი 189

ჭათა-ალნი-ბეგი 180

ჭათა-ალნი-შაჰი 107, 111, 112, 115, 150, 178

ჭათა-ალნი-ხანი 169

ჭარჰად-ბეგი გორჯი 106

ჭარჰად-მირზა 178

ჭაყური 110, 146, 172, 173, 174

ჭაყნი ჭყრმანი 91, 96

ჭახრ ალ-დინი იხ. გორგანი

Абӯ ал-Ма'ālī см. Наџр ал-Лан Абӯ ал-Музаффар Баһра́м-Ша́н 245, 246

Абӯ ал-Фа́зл ибн Мобарак 233

Абӯ ал-насан 244, 245

Абӯ Джа'фар Мансӯр 244

Айни, К. С. 99, 227
 Айни, С. С. 98
 Акбар 233
 Али 244
 Алиев, Г. 218
 Алиев, Р. М. 65
 Амиранашвили, Ш. Я. 256
 Антокольский, П. 98
 Ануширван 225
 Асади Тусӣ 218
 Аҳмад ибн Моҳаммад Тусӣ 224
 'Абд ал-Јаһ см. Ибн ал-Муқаффа'
 'Абди-бек Ширәзи 99, 100

Баграт (Царевич) 8
 Бакрадзе, Д. З. 237
 Барамидзе, А. Г. 213, 214, 215, 233, 234, 236, 237, 242, 255
 Бараташвили, Мамука 241, 243
 Барбед 224
 Барзавийа см. Барзӯйе
 Барзое см. Барзӯйе
 Барзӯйе 233, 247
 Бараһман 225
 Баһар, М. 228, 229, 230
 Баһрәм-Шаһ 246
 Бебудашвили, М. 243
 Бертельс, А. Е. 102, 103
 Бертельс, Е. Э. 90, 101, 102
 Бозоргамид 222, 223
 Бозорджмеһр 225, 233
 Брагинский, И. С. 86, 88, 101, 193
 Броссе, М.-Ф. 234

Василий Великий 213
 Вахтанг Горгасал 214
 Вахтанг VI 212, 215, 216, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238,
 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 256

Гаффаров, М. 102
Гвахария, А. А. 236, 237, 240
Георгий III 213
Горгāнī, Фахр ал-Дīн 88, 103
Гургани см. Горгāнī
Гурамишвили, Д. 241

Давид 234
Давид, царь Кахетии 215
Дақīкī 100, 103, 104, 226
Дарбинян-Меликян, М. О. 105
Державин, В. В. 101
Дехоти, А. 98
Джамһарī 233
Джанашвили, М. Г. 213, 214, 215

Зāl 226
Заһīрī Самарқандī 220

Ибн ал-Муқаффа' 220, 221, 244, 245
Иорданишвили, С. 104
Испандийār 226
'Из ал-Дīн Кāус 224

Кайқобād I 224
Кайхосров II 224
Канакерци, З. 105
Қāне'ī 224, 225, 226 227, 231
Капранов, В. 218
Кāшефī 214, 215, 228, 230, 231, 232, 233
Кекелидзе, К. С. 98, 100, 212, 216, 235, 236
Кипиани, Д. 243
Кобидзе, Д. И. 243
Крачковский, И. Ю. 221
Кубанейшвили, С. И. 236
Кузьмин, И. П. 221

Левик, В. В. 101

Липкин, С. 88

Мақтаби 100

Малек ал-Шо'ара Хорәссәнӣ 228

Марр, Н. Я. 8, 59

Мас'уд 245

Маһдӣ 244

Маһмуд Газнӣ 245, 246

Мдивани, О. 232, 235, 236

Метревели, Е. П. 236, 237, 255

Миллер, Б. В. 102

Мӣновӣ, М. 227

Мирзоев, А. 101, 102, 103, 220

Мо'езӣ 103

Мостоуфӣ, Һ. 101

Наср ал-Дӣн 228

Наср ал-Лаһ 213, 218, 219, 222, 223, 224, 225, 227, 231, 233, 245

Нафӣсӣ, С. 217, 218, 220

Незәмӣ 97, 99, 100, 222, 223, 224, 232

Носир, А. 217

Нуширван 247

Орбелиани, С.-С. 212, 215, 216, 220, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 251, 252, 253, 255, 256

Османов, М.-Н. 102, 103, 220

Рай 225

Реза Мо'таман ал-Солтәне 230

Рипка, Я. 86, 193

Ростом 226

Рӯдакӣ 101, 102, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 232

Рӯми, Джалал ал-Дӣн 255

Давыдович А. В. 541

Девелли Л. В. 540

Хусейновы III. 101, 105

Хемалин' 88, 100

Хлимионфил 531

Христос 531

Хосров Царвинз 554

Хосров Церилвин 88

Ховри' II. 512, 518, 550

Ховезишар' Шоршамиз 554

Ходжаствери 531

Хажаншвили' А. С. 531

Фезли 100

Ферулси 558

Фарамовз 558

Тенилвез Радилнони 541

Тамар 512

Ткачшвили' Е. С. 534

Слихан-Сара си. Обречинани

Славников' А. А. 550

Сенан 542

Сам 558

Сам 88

Сардин' Арман 530

Сардин Мамил-хан Малек ил-Шорва 558, 530

Сардин 557, 558, 531

Сара' Али Рза-хан 5. 530

Сара I. 542

Радони' М. В. 512

Руставели' III. 104, 541, 543

Челидзе, А. 102, 103
 Чубинашвили, Д. И. 234, 243

Шанидзе, А. Г. 234
 Шиблі Но'мані 101
 Шейхо 223
 Шервинский, С. 102, 103
 Шйрін 222

ابراهيم 22
 ابراهيم خان انور 145
 ابن خلکان 139
 ابن يوسف شیرازی 151
 ابو جعفر منصور 244
 ابو الفضل بن مبارک 233
 آتابای، بدری 65
 احمد رک: محمد
 احمد بن ابی الحسن شیرازی 130
 احمد بیگ رک: اختر
 احمد خان 176
 احمد علی صاحب 74, 104
 اختر 107, 109, 114, 116, 117, 123, 127, 128, 133, 135, 137,
 144, 145, 147

آدم 135
 آراسلی، ح. 100
 ارسطاطالس 184
 اسد الله ابن والد حاجی 158
 اسدی طوسی 217
 اسمعیل نوری 170
 اشتها، میرزا عبد الله بن فریدون گرجی 161, 163, 166, 167
 اصف برخی 22
 اصلان خان 173
 اعتضاد الدوله شیرازی 158

افراسیاب 182

افلاطون 35

آقا علی ابن محمد اسمعیل 109

آقا محمد خان قاجار 161, 163

امام قلی خان 180

انوشیروان 147

اوزلی 231

ایاز 177

بابایف 98

براق 24

برتلس 98

برزویه 247

بسحق اطعمه 161

بسمل رک: حاج میرزا علی اکبر نواب

بهار، م. 229

بهرام شاه 245

بهزاد بیگ دوستاق 159

بهگوی 87

بهمن 129

بهمن میرزا 126

بیانی، مهدی 21, 160

بیدپای 247

تودوا، م. 50, 103

جامی 128, 165

جبریل 24, 136

جرجانی رک: گرگانی

جمهری، ج. 233

حاج رضا مؤتمن السلطنه 229

حاج میرزا علی اکبر نواب 109

حاج نديمباشى 229
 حاجى فريدون گرجى 163
 حاجى قوام 166
 حافظ 162, 166
 حسن پاشا 133
 حسينى قانوجى 173
 حكيم سنائى 245
 حوا 135

خانلرى پرويز 238
 خرّم، عباس قلى خان 161
 خسرو پرويز 222, 223
 خليفه سلطان 41
 خوشگو 159, 160
 خه تاقوروف، لو 223
 خيامپور، ع. 115, 137, 158, 159, 173, 174

دانش پڑوه، محمد تقى 109, 115, 183, 191, 193, 227
 دايه 87
 داوړ، شيخ مفيد بن ميرزا محمد نبى شيرازى 180
 دبير سياقى، م. 101, 117
 دستگردى، وحيد 98, 105
 دقيقى 101, 226
 دهخدا، على اكبر 103
 دهلوى 99

رامين 50, 74, 80, 82, 83, 89, 91, 92
 راوى 119
 رحيموف 99
 رستم 38, 182
 رضا 36
 رودكى 217

سبکتگین رک: محمود غزنوی
سرگشته رک: اشتها

سکندر 184

سلیمان 37

سلیمان خان قاجار 107, 116, 123

سهراب بیگ 159

شاملو، محمد صالح خراسانی 126, 150

شاه عباس 39, 159, 172, 180

شاه طهماسب 174

شهبای نعمانی 101

شعاع شیرازی 178

شعله، اغورپور 180

شفاء، شجاع الدین 258

شمس الدین سامی 173

شہرو 87

شیرین 222, 223, 232

صبا 229

صبا، علی رضا خان 229

صبور، میرزا احمد 229

صبوری 228

صبوری، ملک الشعرا 229

صفائی، ابراہیم 107

صفی I 180

طالب شیرازی گرجی 176, 177

ظل السلطان 189

عباس اقبال 90

عباس میرزا 126

- عبدالله بن مقفع 244, 245
عبدالمحمود خان ایرانی 163
عبدی بیگ شیرازی 99
علی 22, 32
علی اوغلی علی اصغر زاده 98
عماد 96
عوفی، محمد 191
عیسی (I) 29, 72
عیسی (II) 5, 29
عینی، صدرالدین 101
عیوقی 193

فاضل خان گروسی 108, 139
فتح علی الراجی 188
فتح علی خان 166
فتح علی شاه 114, 176
فرهاد میرزا 176
فضولی 100
فقیر، سید عبدالله 108, 145, 173
فلسفی، ن. 180

قاسم غنی 162
قانعی 224, 226
قباد 129

کاشفی 214, 231
کریم خان زند 107, 145
کسروی، م. 106
کوکبی گرجی 171, 172

گرگانی، فخرالدین 50, 74, 81, 83, 104, 191
گواخاریا، ا. 50, 103

- 64, 98, 99 مجنون
 81 . م. محبوب،
 99 محرم اوف
 138, 139, 150 معانی، احمد گلچین
 33, 45, 161 محمد رسول
 188 محمد اسمعیل خان گرجی
 محمد باقر بیگ رک: نشاطی
 46 محمد تقی بن مجلسی
 158 محمد تقی میرزا
 189 محمد صادق خان
 162 محمد قزوینی
 177, 245 محمود غزنوی
 124, 142, 151, 152, 158 محمود میرزا
 مرتضی رک: علی
 65 مستعصمی، یاقوت
 245 مسعود (سلطان)
 191 . م. مصفا،
 181 مکنون گرجی
 229 ملک الشعراء محمود خان
 170 منوچهر خان
 87 موبد
 33 موسی
 160 مہراب بیگ گرجی
 181 میر حسین
 188, 189 میرزا محمد رضا خان
 161 میرزا نصر اللہ بن محمد شفیع
 میناسیان، ل. 196
 مینوی، م. 214

ناسولیوس، و. 74, 104
 نژاد، محمد علی خان 173

نشاطی، باقر بیگ 108, 114, 116, 117, 139, 144, 145, 147, 148
نصرآبادی، میرزا محمد طاهر 105, 159, 171
نصرالله، ابو المعالی 214, 245, 246
نظامی گنجوی 98, 128, 222, 223
نقیسی، سعید 191, 217, 220
نقیسی، علی اکبر 102, 103

وفای اشرفی 170
ولی خان گرجی 175
ویس 50, 74, 80, 82, 83, 89, 91, 92, 93
ویسه رک: ویس

هدایت، رضا قلی 113, 116, 148, 156, 158, 171, 182, 191

یمینی گرجی 174
یوسف گرجی 151, 152, 153, 154, 157, 176
یونس 29

Bidpai 256
Brosset, M.-F. 234
Dorn, B. 105
Graf, K. 83
Lang, D. M. 47
Lazard, G. 102
Lescot, R. 102
Masse, H. 102
Rāmin 83
Rieu, Ch. 224
Pertsch, W. 112
Safa, Z. 102
Wis 83

შინაარსი

1.	უცნობი პოეტი იასე და მისი „სამეცნიერო“	33-5
2.	შენიშვნები „გნს-ო რანინსა“ და „ვისრამიანზე“	47
3.	Ошибки переписчиков ранних веков, повторенные классиками последующих времен	97
4.	ქართული წარმოშობის სპარსელი პოეტები	105
5.	ორი ფერეიდნული საბუთი	187
6.	ფახრ ალ-დინ გორგანის დღემდე უცნობი ლექსი	191
7.	აბაჟუნს ოთხი დღემდე უცნობი ლექსი	193
8.	ქართული ნეკროპოლი ირანში	196
9.	Некоторые вопросы орбелиановской версии „Калйлы и Димны“	212
10.	ავტორისაგან	258
11.	საძიებელი	259

Магали Аревич Тодуа

ГРУЗИНСКО-ПЕРСИДСКИЕ ЭТЮДЫ

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

რედაქტორი ე. ბოკერიძე
კორექტორი ს. ხანჭალაძე

ვადაცვა წარმოებას 10.9.70; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 6.VII.71;
ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆; ნაბეჭდი თაბახი 19.0;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 14.93;
უე 01801; ტირაჟი 3000; შეკვეთა 2268;
ფასი 1 მან. 43 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060; კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН ГССР, Тбилиси, 380060, Кутузова, 19

